

Головний редактор:

Клименко А. П.,

ректор Чорноморського державного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,

д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки ІПК ДСЗУ

Корецький М. Х.,

д.держ.упр., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, проректор з навчально-виховної роботи ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління

Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Гречан А. П., д.е.н., професор, завідувач кафедри Київського національного університету технологій та дизайну

Груба Г. І., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління

Дацій О. І., д.е.н., професор, директор Науково-навчального інституту Академії муніципального управління

Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну

Ємельянов В. М., к.т.н., доцент, проректор-директор Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Завієна Н. С., д.е.н., доцент, провідний науковий співробітник відділу стратегії сталого розвитку та інвестиційно-інноваційної політики Науково-дослідного економічного Інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України

Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України

Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Плакіда В. Т., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Поддавського університету економіки та торгівлі

Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України

Федоренко С. В., к.т.н., доцент Київського національного університету будівництва та архітектури

Шамрай В. О., д.держ.упр., професор, професор кафедри Академії праці та соціальних відносин

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 14 липень 2014 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

(постанова президії ВАК України № 1-05/2),

ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(постанова президії ВАК України № 1-05/2)

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПП від 29.03.2011 року

ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

Чорноморський державний університет імені

Петра Могили,

ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Відділ інформації

Стаднік С. Б.

Відділ реклами

Чурсіна А. М.

Коректор

Строганова Г. М.

Ком'ютерна верстка

Полулященко А. В.

Технічне забезпечення

Дідук Б. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції. Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори.

Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили 24.07.14 р.

Підписано до друку 27.07.14 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 30,9.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2407/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2014

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 14 липень 2014 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Пластун В. А., Пластун О. А.

Особливості визначення цільових орієнтирів інституційних інвесторів 6

Федоренко В. Г.

Інвестування сфери охорони здоров'я України 10

Павлова Г. Є.

Удосконалення теоретичних засад технологічної модернізації аграрного сектору 15

Назаренко О. В., Гуцин А. А.

Інвестиційне забезпечення агропромислового виробництва Сумського регіону 19

Абакуменко О. В., Корнієва М. В.

Private banking та wealth management: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії 24

Вядрова І. М., Волохата В. Є.

Економічна сутність та класифікація залучених ресурсів банку 32

Семенча І. Є., Кузьменко І. О.

Система оцінки конкурентних переваг банку: аналіз нефінансових показників 40

Шура Н. О.

Роль акціонерного капіталу в процесі управління корпорацією 46

Босовська М. В.

Передумови інтеграційної взаємодії туристичних підприємств 50

Малишенко К. А.

Інформаційна ефективність ринку та її зв'язок з типами ринкових структур 57

Єгоров Б. В., Козак Е. Б.

Модельовання розвитку продовольчого ринку в системі продовольчої безпеки регіонів України 61

Кавун О. А.

Зарубіжний опыт развития многоканальной розничной торговли в современных условиях 66

Ищенко М. І., Нусінов В. Я.

Теоретичні основи розробки стратегії розвитку гірничо-збагачувальних комбінатів 73

Волобуєв М. І.

Гендерні особливості управління персоналом 77

Савченко Р. О.

Внутрішній та управлінський контроль: право на існування 80

Пустоваров В. В.

Вплив бюджету на процеси нагромадження в національній економіці 83

Мосін О. О.

Практичні аспекти дослідження конкурентоспроможності інноваційного потенціалу машинобудівних підприємств 89

Тарасов Д. А.

Молочарські кооперативи як фактор підвищення ефективності дрібного товарного виробництва 95

Белік В. Д.

Підходи щодо формування інвестицій для розвитку трудового потенціалу на підприємствах харчової промисловості 98

Жидик О. І.

Стан банківського кредитування торговельної галузі Закарпатської області 101

Тодорюк С. І.

Екологічні перспективи в реалізації концепції сталого розвитку аграрного сектора України 106

Державне управління

Васюк Н. О.

Нормативно-правове регулювання наукової діяльності в державному управлінні 110

Петриків А. В.

Напрями підвищення ефективності інформаційної системи та системи регулювання місцевих запозичень 115

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 14 липень 2014 р.

У НОМЕРІ:

Державне управління

Федчишина В. В.

Науково-судова експертиза у механізмі державотворення України:
історичний досвід Української Народної Республіки часів Центральної Ради 119

Андрієнко М. В.

Особливості здійснення державного управління сферою пожежної безпеки в Україні
у період її становлення та розвитку 122

Олійник В. В.

Динамізм державного управління післядипломною освітою 128

Філіптова В. Д.

Державна політика якості педагогічної освіти 132

Шевчук І. В.

Організаційний механізм державного управління фізичною культурою і спортом
на регіональному рівні 136

Смірнова О. М.

Аналіз організаційно-правового механізму державного регулювання психологічної складової
цивільного захисту 143

Бричук К. Г.

Функції державної влади та моделі надання електронних державних послуг 148

Сіцінський Н. А.

Пріоритетні напрями щодо завершення договірно-правового оформлення сухопутної ділянки
українсько-російського державного кордону України 151

Гайдаш Д. С.

Державна кадрова політика у сфері охорони здоров'я: стан наукових досліджень 155

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.

— Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 14 / 2014

CONTENTS:

Economy

Plastun V., Plastun O.

FEATURES OF TARGET DETERMINING OF INSTITUTIONAL INVESTORS 6

Fedorenko V.

INVESTING HEALTHCARE IN UKRAINE 10

Pavlova G.

IMPROVEMENT OF THEORETICAL FOUNDATIONS FOR THE TECHNOLOGICAL MODERNIZATION
OF THE AGRICULTURAL SECTOR 15

Nazarenko A., Gushchyn A.

INVESTMENT PROVIDING AGRICULTURAL PRODUCTION IN SUMY REGION 19

Abakumenko O., Korneeva M.

PRIVATE BANKING TA WEALTH MANAGEMENT: FOREIGN EXPERIENCE AND UKRAINIAN REALITIES 24

Viadrova I., Volokhata V.

THE ECONOMIC NATURE AND CLASSIFICATION OF ATTRACTED RESOURCES BANK 32

Semencha I., Kuzmenko I.

SYSTEM OF AN ESTIMATION OF COMPETITIVE ADVANTAGES OF BANK: THE ANALYSIS
OF NOT FINANCIAL INDICATORS 40

Shura N.

A ROLE OF EQUITY IS IN THE PROCESS OF MANAGEMENT A CORPORATION 46

Bosovskaya M.

PRECONDITIONS OF INTEGRATIVE PROCESSES IN TOURISM DEVELOPMENT 50

Malyshenko K.

INFORMATION EFFICIENCY OF THE MARKET AND ITS RELATIONSHIP THE TYPES
OF MARKET STRUCTURES 57

Egorov B., Kozak E.

SIMULATION OF FOOD MARKET IN THE FOOD SECURITY REGIONS OF UKRAINE 61

Kavun O.

FOREIGN EXPERIENCE OF THE DEVELOPMENT OF MULTICHANNEL RETAIL TRADE
UNDER CURRENT CONDITIONS 66

Ischenko M., Nusinov V.

THEORETICAL BASES OF DEVELOPMENT OF STRATEGY OF DEVELOPMENT OF MINING AND PROCESSING PLANTS 73

Volobuiev M.

GENDER-SPECIFIC HR 77

Savchenko R.

INTERNAL AND MANAGEMENT CONTROL: THE RIGHT TO EXIST 80

Pustovarov V.

INFLUENCE OF BUDGET IS ON PROCESSES PILING UP IS IN A NATIONAL ECONOMY 83

Mosin A.

THE PRACTICAL ASPECTS OF THE MACHINE-BUILDING INNOVATIVE POTENTIAL COMPETITIVENESS INVESTIGATION 89

Tarasov D.

DAIRY COOPERATIVES AS A FACTOR IN INCREASING THE EFFICIENCY OF PETTY COMMODITY PRODUCTION 95

Belik V.

THE APPROACHES TO FORMATION OF INVESTMENTS FOR DEVELOPMENT OF LABOUR POTENTIAL
AT THE ENTERPRISES OF THE FOOD-PROCESSING INDUSTRY 98

Zhydyk O.

THE STATE OF BANK LENDING IN TRADE SECTOR IN ZAKARPATTYA OBLAST 101

Todoriuk S.

ECOLOGICAL PERSPECTIVES IMPLEMENTING THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT
OF AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE 106

Public administration

Vasiuk N.

LEGISLATIVE REGULATION OF SCIENTIFIC ACTIVITIES IN PUBLIC ADMINISTRATION 110

Petrykiv A.

DIRECTIONS IMPROVE THE EFFICIENCY OF INFORMATION SYSTEMS AND LOCAL BORROWING REGULATION 115

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 14 / 2014

CONTENTS:

Public administration

Fedchyshyna V.

SCIENTIFIC AND FORENSIC EXAMINATION IN THE STATE MECHANISM OF UKRAINE: HISTORICAL EXPERIENCE OF THE UKRAINIAN NATIONAL REPUBLIC THE TIMES OF CENTRAL RADA 119

Andiyenko M.

SPECIAL ASPECTS OF FIRE SAFETY PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE WITHIN THE PERIOD OF ITS ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT 122

Oleinik V.

PERFORMANCE PUBLIC ADMINISTRATION POSTGRADUATE EDUCATION 128

Filippova V.

THE PUBLIC POLICY OF QUALITY OF PEDAGOGICAL EDUCATION 132

Shevchuk I.

THE ORGANIZATIONAL MECHANISM OF STATE ADMINISTRATION PHYSICAL CULTURE AND SPORTS AT THE REGIONAL LEVEL 136

Smirnova O.

THE ANALYSIS OF THE INSTITUTIONAL AND LEGAL MECHANISM OF STATE REGULATION OF PSYCHOLOGICAL COMPONENT OF CIVIL PROTECTION 143

Brychuk C.

FUNCTIONS OF THE GOVERNMENT AND MODELS TO PROVIDE ELECTRONIC GOVERNMENT SERVICES 148

Sitsinskiy N.

PRIORITY DIRECTIONS FOR COMPLETION OF THE LEGAL REGISTRATION OF LAND PLOT OF THE UKRAINIAN-RUSSIAN STATE BORDER OF UKRAINE 151

Gajdash D.

PUBLIC PERSONNEL POLICY OF PUBLIC HEALTH SERVICES: STATE RESEARCH 155

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.
- Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 336.761

В. А. Пластун,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
ДВНЗ "Українська академія банківської справи Національного банку України, м. Суми
О. А. Пластун,
к. е. н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту,
ДВНЗ "Українська академія банківської справи Національного банку України, м. Суми

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЦІЛЬОВИХ ОРІЄНТИРІВ ІНСТИТУЦІЙНИХ ІНВЕСТОРІВ

V. Plastun,
PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Finance Department,
O. Plastun,
PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Accounting and Audit Department,
SHEI "Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine", Sumy

FEATURES OF TARGET DETERMINING OF INSTITUTIONAL INVESTORS

У статті розглядаються особливості організації діяльності інституційних інвесторів різних типів. Акцент здійснено на ключових аспектах, які визначають цільові орієнтири при формуванні інвестиційних портфелів. Зокрема в роботі розглянуті загальні цілі інституційних інвесторів, пов'язані із досягненням необхідного рівня доходності, мінімізацією ризику, забезпечення ліквідності портфелю. Особливої уваги потребують обмеження з боку регулюючих органів щодо структури сформованих портфелів. У статті наголошується на важливості врахування природи зобов'язань різних типів інституційних інвесторів, що призводить до інвестування у безризикові низько дохідні активи, виконанні нормативів платоспроможності, узгодження строків, доходності між активами і пасивами. На основі виокремлення зазначених проблем і особливостей у статті здійснено узагальнення стратегічних цілей інституційних інвесторів при формуванні інвестиційних портфелів, що може виступати основою для удосконалення їх діяльності та виступити орієнтирами для проведення подальших досліджень.

The article discusses activities of different types of institutional investors. Emphasis is made on the key aspects that define targets of portfolio management. In particular, the paper discusses general objectives of institutional investors related to the achievement of the required level of profitability, minimize risk, and provide liquidity of the investment portfolio. Special attention should be paid to constraints of regulators on the structure of existing portfolios. The article stresses the importance of taking into account the nature of the obligations of different types of institutional investors, which leads to risk-free investment in low earning assets, the performance standards of solvency, agreement between terms and yield between assets and liabilities. On the basis of these features in the article strategic goals of portfolio management of institutional investors are summarized that can serve as the basis for the improvement of their activities and to act as benchmarks for further research.

*Ключові слова: фондовий ринок, інституційні інвестори, цінні папери.
Key words: stock market, institutional investors, securities.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

З точки зору економічної ефективності діяльність інституційних інвесторів оцінюється з позиції того, яке співвідношення доходність/ризик вони пропонують інвесторам у порівнянні із альтернативними способами вкладення капіталу. Але проблема полягає не стільки в максимізації їх до-

ходності, скільки в узгодженні інвестиційних цілей із тими зобов'язаннями, які існують у таких фінансових посередників. Тому співвідношення доходність/ризик можуть суттєво відрізнятися для кожного виду інституційних інвесторів і навіть серед однотипних установ. Більше того, це співвідношення суттєво залежить від самого розміщення активів і вибору цінних паперів для інвестування, що в свою чергу має вплив на ринки капіталу. Такий вплив є очевидним з тієї позиції, що інституційні інвестори формують більш диверсиф-

іковані портфелі ніж індивідуальні інвестори, а їх відношення до ризику може суттєво варіюватись. До того ж природа їхніх зобов'язань дозволяє здійснювати інвестування в довгострокові активи і тримати лише незначну частину у ліквідній формі.

Базова мета інституційних інвесторів полягає у досягненні оптимального співвідношення дохідність/ризик шляхом розміщення залучених коштів у диверсифікований портфель активів. Умовою такого оптимального співвідношення є потрапляння сформованого портфелю в межу ефективних портфелів, тобто таких, які не дозволяють збільшити дохідність без зростання рівня ризику, або зменшення ризику без зменшення дохідності. Будь-який портфель, що не відповідає зазначеним умовам, не може вважатись оптимальним і ефективним. Яким має бути співвідношення дохідність/ризик визначається цілями інвестування, уподобаннями і обмеженнями інвестора.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Особливості формування портфелів фінансових активів знайшла своє відображення і підходах сучасної портфельної теорії, в розвиток якої зробили свій внесок Г. Марковіц, У. Шарп, Є. Єлтон, М. Грубер, С. Рос, Ф. Блек, Р. Літтерман та ін. Але специфіка роботи інституційних інвесторів в даних дослідженнях, як правило, не розглядається. Тому постає необхідність поєднання теоретичних доробок із потребами практики та особливостями роботи різних інвесторів, що й здійснено в цій статті.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою даної статті є визначення цільових орієнтирів, які необхідно покласти в основу формування портфелю інвестицій інституційними інвесторами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНІХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Для всіх інституційних інвесторів існують спільні риси, які формують загальний підхід до стратегії їх діяльності. По-перше, це визначення цілей та обмежень інвестування. Щодо цільових орієнтирів інституційний інвестор має визначити, яке саме співвідношення між ризиком і дохідністю інвестицій їх задовольнить. Тобто фактично можна говорити про їх відношення до ризику, готовність приймати певний його рівень і бажаний рівень дохідності сформованого інвестиційного портфелю.

Виходячи з цього, кожним інституційним інвестором визначаються загальні цілі, які полягають у тому, щоб максимізувати зростання капіталу, максимізувати зростання доходу, мінімізувати інвестиційні ризики, забезпечити необхідну ліквідність сформованого портфелю. Очевидно, що подібні цільові орієнтири є альтернативами одна одній, а їх поєднання можливе лише в обмеженому обсязі. Наприклад, зростання ринкової вартості капіталу пов'язано із зниженням поточного доходу портфелю, а нарощення доходності призводить до підвищеної ризикованості інвестицій. Досягнення необхідного рівня ліквідності буде вимагати виключення активів, які забезпечують зростання капітальної вартості або отримання високого доходу. Тому альтернативність зазначених цілей вимагає чітке визначення пріоритетів і балансування цільовими орієнтирами з метою досягнення загальної стратегії розробленої інвестиційної політики. Така ситуація обумовлює різноманіття типів інвестиційних портфелів, які характеризуються певним співвідношенням між дохідністю і ризиком.

Що стосується портфельних обмежень, то вони можуть включати наступні компоненти: ліквідність, інвестиційний горизонт, інфляційні очікування, податки, особливості ведення бухгалтерського обліку, а також специфічні потреби або індивідуальні особливості, притаманні різним типам інституційних інвесторів. Окремі з перерахованих факторів напряду пов'язані із їх природою зобов'язань. Наприклад, обмеження по ліквідності необхідні для того щоб була можливість покрити поточні витрати, які пов'язані із основною діяльністю та існуванням інституційного інвестора як юридичної особи. Інвестиційний горизонт пов'язаний із запланованою датою закінчення процесу інвестування (наприклад, закінчення пенсійного контракту), а інфляційні очікування потребують тримати активи, які дозволяють захистити інвестиції від її впливу (цінні папери, прив'язані до ринкового індексу, або нерухомість).

Дуже часто інвестиційні портфелі інституційних інвесторів структурно обмежені з боку регулюючих органів. Це може бути заборона вкладення коштів у певні групи активів, кількісні обмеження, які не дозволяють досягти бажаних цільових орієнтирів і сформувати ефективний портфель. Що стосується податкових обмежень, то вони також впливають на те, яким саме активам віддавати перевагу, щоб зменшити загальне податкове навантаження на результати інвестицій. У свою чергу існуючі правила ведення бухгалтерського обліку впливають на порядок визначення вартісної оцінки сформованого портфелю, що може бути проблемним у випадку неліквідних активів (позики, нерухомість, вироби мистецтва тощо).

Після того, як ці обмеження прийняті до уваги, розробляються і впроваджуються інвестиційні стратегії. Пріоритетним рішенням є вибір категорій активів, які будуть включені в портфель. Зазвичай це інструменти грошового ринку, акції, облігації, нерухомість, позики, іноземні активи. Для визначення очікуваної норми дохідності обраних активів, здійснюється моніторинг ринку, враховуються історичні дані цінових змін, приймаються до уваги макроекономічні змінні і економічні прогнози. Ефективне співвідношення між ризиком і дохідністю може бути визначено на основі ймовірності розподілу дохідності за період інвестування. Оптимальний портфель буде сформовано за умови включення всіх існуючих обмежень. При цьому зміна окремих показників, які впливають на портфель, обов'язково призводить до відповідних змін і в структурі портфелю.

Також необхідно приймати до уваги, що сформований портфель повинен включати стратегічні компоненти (тобто ті активи, вкладення в які розраховані на довгострокову перспективу) і тактичні компоненти (тобто ті активи, які використовуються для поточних коригувань структури портфелю при зміні ключових факторів і показників).

Природа зобов'язань інституційних інвесторів у більшості випадків є ключовим аспектом в розумінні того, як відрізняються їх стратегічні цілі та структура сформованих портфелів. Слід враховувати, що зобов'язання різняться в залежності від точності визначення їх сум та часу виконання. Відповідно можуть існувати зобов'язання із заздалегідь відомими сумами та часом їх виплат (наприклад, банківські депозити), відомими сумами, але невизначеним часом (як правило, це договори страхування життя), невизначеною сумою, але відомим часом (зобов'язання із плаваючою ставкою) і, що зустрічається найчастіше, коли обидва компоненти є невизначеними. Прикладами останніх виступають зобов'язання недержавних пенсійних фондів, інвестиційних фондів, страхових компаній.

Визначеність щодо виконання зобов'язань для різних типів інституційних інвесторів також може бути різною. Наприклад, для НПФ вона є більш важливою, ніж для інвестиційних фондів. Саме тому інституційний інвестор буде шукати необхідну дохідність на інвестовані кошти і тримати

Таблиця 1. Стратегічні цілі інституційних інвесторів при формуванні інвестиційних портфелів

№ з/п	Компонент портфельного вибору	Пенсійні фонди	Інвестиційні фонди	Страхові компанії зі страхування життя	Ризикові страхові компанії	Комерційні банки
1	Доходність	В залежності від структури пенсійних зобов'язань: нарощення капіталу при переважно молодому віці клієнтів; забезпечення доходності при похилому віці клієнтів	Повинні генерувати доходність, якої вистачить на покриття управлінських витрат	Забезпечення стабільного рівня доходності	Максимізація доходності для покриття зобов'язань	Доходність визначається вартістю зобов'язань. Її повинно вистачити для забезпечення позитивного середу
2	Відношення до ризику	Залежить від віку клієнтів, часового горизонту, балансу фонду	Середній і високий ризик в залежності від управлінських витрат і часового горизонту	Низький ризик при інвестуванні у інструменти з фіксованою доходністю і високий ризик при інвестуванні в інші інструменти	Низький ризик при інвестуванні у інструменти з фіксованою доходністю і високий ризик при інвестуванні в інші інструменти	Портфель із ризиком нижче середнього
3	Ліквідність	Залежить від віку клієнтів	Низька. До 5% активів знаходяться у високоліквідній формі	Висока для інструментів із фіксованою доходністю і низька для інших активів	Висока для інструментів із фіксованою доходністю і низька для інших активів	Ліквідність визначається зобов'язаннями
4	Часовий горизонт	Довгий, але може зменшуватись, якщо не збільшується клієнтська база	Довгий	Середній і довгий, але постійно скорочується	Короткий	Короткий або середній в залежності від зобов'язань

певну суму активів, які будуть перевищувати поточні зобов'язання з метою забезпечення бажаного рівня ліквідності. Ризик інвестування повинен бути адекватним тій доходності, яку необхідно отримати, але не ставити під загрозу платоспроможності самого суб'єкта.

Виходячи з цих міркувань інституційний інвестор має врахувати ряд альтернативних підходів до розміщення активів, які б задовольняли вищезазначеним вимогам. По-перше, це стратегія імунізації, яка полягає у стабілізації обсягу інвестицій, яка вкладена у безризикові активи. Це здійснюється для уникнення ризику зміни відсоткових ставок. Також у рамках цієї стратегії здійснюється балансування грошових потоків, які генерують активи із грошовими потоками за зобов'язаннями інституційних інвесторів за часом їх виникнення, що дозволяє усунути ризику ліквідності і неплатоспроможності.

По-друге, це стратегія портфельного страхування або захисту від падіння його ринкової вартості з метою виконання мінімальних вимог платоспроможності, які встановлюються для пенсійних фондів і страхових компаній. У цьому випадку інвестування здійснюються в активи, які не будуть суттєво втрачати в ціні, наприклад, перерозподіляючи структуру портфелю, який містить суттєву питому вагу акцій, на державні облігації, які забезпечать мінімальний, але стабільний дохід. У рамках цієї стратегії також можливе використання похідних фінансових інструментів — опціонів або ф'ючерсів, які дозволяють встановити певну межу, нижче якої вартість портфелю не знизиться.

По-третє, важливим елементом є використання стратегії збіг таких характеристик активів і зобов'язань, як доходність, ризик і строк погашення/виконання. Наприклад, доцільно віддавати перевагу акціям у тому випадку, коли зобов'язання зростають тими ж темпами, що й реальна заробітна плата, що типове для НПФ. Облігації для цього не є найкращою альтернативою, хоча вони є придатними для тих же НПФ, але у випадку забезпечення ануїтетних виплат.

Аналіз різних підходів до портфельного управління дозволяє сформулювати ключові принципи, які повинні бути покладені в його основу:

— забезпечення реалізації інвестиційної політики, що виходить із необхідності досягнення встановлених цілей;

— забезпечення відповідності обсягів і структури інвестиційного портфелю зобов'язанням інституційного інвестора з метою підтримки ліквідності та платоспроможності;

— досягнення оптимального співвідношення між доходністю, ризиком і ліквідністю для забезпечення збереження залучених коштів, їх приріст і виконання поточних зобов'язань;

— диверсифікація інвестиційного портфелю шляхом включення в нього різноманітних активів, у тому числі нефінансових;

— забезпечення керованості інвестиційного портфелю, що передбачає можливість зміни його обсягу і структури під впливом систематичних і несистематичних факторів;

— відповідність сформованого портфелю існуючим обмеженням і специфіці діяльності інституційного інвестора.

Далі розглянемо ті особливості, які визначають формування інвестиційних портфелів різних типів інституційних інвесторів. Найголовнішим фактором є те, що їх мотиви і відношення до ризику суттєво відрізняються. У інвестиційних фондів рівень ризику і доходність, як правило, заздалегідь визначені і можуть суттєво відрізнятися між окремими фондами. Саме тому інвестиційні цілі достатньо очевидні та дозволяють чітко контролювати розміщення активів і результати, яких досягає фонд. Стратегії інвестиційних фондів є більш спеціалізовані, ніж у страховиків та НПФ, а напрямки інвестування суттєво залежать від того, яким інструментам віддають перевагу інвестори фонду. Тому структура портфелю постійно змінюється з плином часу.

Окрім цього, важливо враховувати стиль управління портфелем — активний або пасивний. Серед перших існує значна кількість під категорій, спрямованих на загальне зростання інвестованого капіталу або забезпечення певного рівня доходності. І зрозуміло, існує спеціалізація за видами активів, в які переважно здійснюються інвестиції, а також строгість, з якою дотримуються цієї спеціалізації.

Що стосується страховиків, які здійснюють страхування життя, то для них основним завданням є оцінка і прогнозування розміру виплат страхувальнику при настанні страхового випадку. Це здійснюється за допомогою актуарних розра-

хунків, які базуються на таблицях смертності, а також приймаючи до уваги рівень дохідності активів, в які розміщено страхові резерви. Самі зобов'язання страховиків визначаються у фактичному розмірі: виплата фіксованої суми у випадку смерті, виплати у випадку дожиття до закінчення строку дії договору страхування, ануїтетні виплати. Тому такі зобов'язання найпростіше покривати шляхом розміщення страхових резервів у довгострокові облигації. Ризики інвестування виникають не в результаті невірних об'єктів вкладення, а через неточне визначення рівня смертності/дожиття по договорам страхування та зміну відсоткових ставок.

Важливим є і забезпечення короткострокової ліквідності страхових компаній на випадок дострокового припинення дії страхових договорів та виплат за договорами, строк дії яких закінчується. Тому перевага віддається інструментам грошового ринку.

Страхові компанії, які займають загальноризиковими видами страхування, можуть здійснювати інвестування страхових резервів лише після отримання страхових премій. Вони в більшості випадків виступають достатньо консервативними інвесторами і віддають перевагу облигаціям з різними строками погашення.

Стратегія пенсійних фондів суттєво відрізняється від інших інституційних інвесторів. Критичним моментом при цьому є те, що інвестиційний портфель і, відповідно, співвідношення дохідність/ризик активів визначаються пропорцією між розміром пенсії та кінцевим розміром доходів фізичної особи, які є важливими при пенсійних виплатах. Зв'язок між зобов'язаннями пенсійних фондів і доходами робітників визначає відмінності НПФ від страхових компаній, адже в результаті поступового підвищення номінальних розмірів доходів фізичних осіб збільшуються і розміри зобов'язань фонду. Тому зобов'язання пенсійних фондів, як правило фіксуються у реальному виразі, а не в номінальних грошових одиницях. Саме тому і стратегічні напрями інвестування зосереджуються на активах, які дають можливість захистити вкладення від інфляції, а отже, НПФ віддають перевагу акціям і нерухомості.

Додатковим фактором, який впливає на формування інвестиційного портфелю індивідуального НПФ є його зрілість, а саме, відношення тих учасників фонду, які вийшли на пенсію до тих, хто ще працює і продовжує сплачувати внески. Ті НПФ, в яких цей показник є невеликим, можуть здійснювати інвестиції на значно довший термін, ніж ті, які переважно проводять тільки пенсійні виплати. Тому перші можуть сконцентрувати свої інвестиційні вкладення на акціях, а другі повинні віддавати перевагу або комбінації акцій і облигацій (якщо певна частина членів НПФ ще сплачують внески), або виключно облигаціям (якщо НПФ здійснює виключно виплати своїм учасникам).

Окрім цього, слід враховувати, який саме укладено пенсійний контракт: такий що передбачає фіксовані виплати, тобто учаснику гарантується фіксована виплата в абсолютному вимірі або як відсоток від заробітної плати (defined benefit pension plan), чи такий, що передбачає фіксовані розміри внесків від учасника, а сума виплат буде залежати від фактично перерахованої суми і доходів, отриманих від інвестування коштів (defined contribution pension plan).

Основна особливість банків полягає в тому, що вони працюють переважно із залученими і запозиченими коштами. Строки зобов'язань, як правило, або чітко фіксовані або невизначені, що дає можливість з одного боку визначити часовий горизонт інвестицій, з іншого боку мати уявлення про розмір коштів, який необхідно тримати у ліквідній формі. Сама інвестиційна діяльність розглядається не як основна, а як один з напрямів диверсифікації активних операцій. Тому глобальна мета інвестиційної політики банку полягає у максимізації прибутків від активів, які інвестуються. Але при цьому можна виділити кілька проміжних цільових орієнтирів, які реалізуються банками. Це отримання ста-

більних доходів протягом визначеного періоду часу, використання податкових пільг, пов'язаних із виплатою доходів по окремих видах цінних паперів, мінімізація ризиків, страхування інвестицій. Таким чином, інвестиційна політика повинна базуватись на принципах збереження інвестованих коштів, диверсифікації напрямів інвестування і забезпечення необхідного рівня ліквідності. Комбінація цих факторів і буде визначати напрями інвестування грошових коштів. Тому інвестиційна політика кожного банку буде носити свій унікальний характер.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, можна констатувати, що кожен тип інституціональних інвесторів має свої специфічні підходи при формуванні стратегії інвестування, які визначають структуру їх інвестиційних портфелів. Виходячи з основних критеріїв портфельного інвестування (прибутковість, ставлення до ризику, ліквідність, часовий горизонт), у таблиці 1 підсумовані ключові аспекти, які необхідно брати до уваги при формулюванні стратегії інституційного інвестора.

Крім цього, слід враховувати, що загальний процес формування інвестиційного портфелю складається з рішень двох типів: вибір пропорцій між різними типами активів і відбір індивідуальних активів з кожного типу. При цьому спочатку визначаються загальні параметри портфелю, робиться вибір на користь конкретних секторів економіки, у кожному з яких обирається один або кілька типів економічних суб'єктів, інвестування в які доречні. Тільки після такого відбору можна вибирати конкретні емітенти. Подібна організація процесу відбору дозволяє відразу відкинути ті напрями, які не матимуть у найближчому майбутньому перспектив зростання, не витрачаючи час на пошук одиничних об'єктів, які хоч і можуть показати прийнятні результати, але вимагають постійної уваги. Інвестиції в ті сфери, які будуть показувати в перспективі зростання, дозволяють сподіватися, що навіть при не дуже вдалому відборі конкретного емітента, показники його діяльності будуть зростати (так само, як і вартість його активів) завдяки висхідному тренду, притаманному всій галузі.

Література:

1. Bodie, Z. Essentials of Investments [Text] / Z. Bodie, A. Kane, A. J. Marcus. 3rd ed. Irwin/McGrawHill, 1999. — 612 p.
2. Chay J.B. Managerial performance and the cross-sectional pricing of closed-end funds [Text] / J.B. Chay, C. Trzcinka // Journal of Financial Economics. — 1999. — Vol. 52 (3). — P. 379—408.
3. Trzcinka C. The conflicting views and management practices of institutional equity investing [Text] / C. Trzcinka // Financial Markets, Institutions & Instruments. — 1998. — Volume 7. — Issue 5. — P. 20—53.
4. Топсахалова Ф. М-Г. Инвестиции [Текст] / Ф.М-Г. Топсахалова. — М.: Издательство "Академия Естествознания", 2010. — 173 с.

References:

1. Bodie, Z. Kane, A. and Marcus, A.J. (1999), Essentials of Investments, 3rd ed., Irwin/McGrawHill, New York, USA.
  2. Chay, J.B. and Trzcinka, C. (1999), "Managerial performance and the cross-sectional pricing of closed-end funds", Journal of Financial Economics, vol. 52 (3), pp. 379—408.
  3. Trzcinka, C. (1998), "The conflicting views and management practices of institutional equity investing", Financial Markets, Institutions & Instruments, vol. 7, iss 5, pp. 20—53.
  4. Topsakhalova, F. M-G. (2010), Investizii [Investment], Akademiya Estestvoznaniya, Moscow, Russia.
- Стаття надійшла до редакції 19.06.2014 р.*

*В. Г. Федоренко,
д. е. н., проф., зав. кафедри менеджменту Інституту підготовки кадрів Державної
служби зайнятості України, заслужений діяч науки і техніки*

ІНВЕСТИВАННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

V. Fedorenko,
doctor of economic sciences, professor of management Institute of Training State Employment Service of Ukraine

INVESTING HEALTHCARE IN UKRAINE

У статті проведено аналіз процесу інвестування в сфері охорони здоров'я та розроблено пропозиції щодо формування ефективної інвестиційної політики, спрямованої на становлення індустрії здоров'я в Україні.

In this Article analyzed the process of investing in healthcare and elaborated the proffers of formation an effective investment policy which aimed at the establishment of the health industry in Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інвестиційна діяльність є важливою складовою ефективного функціонування національної економіки. На даний час велика увага приділяється інвестиціям у реальний сектор економіки, при цьому не враховується вплив сфери нематеріального виробництва, зокрема, галузі охорони здоров'я, на економічні показники виробничих підприємств. Рівень здоров'я населення визначає стан трудових ресурсів держави, а також науково-технологічний і виробничий потенціал країни. Здоров'я населення значною мірою характеризується станом і ефективністю системи охорони здоров'я.

Зростання тенденцій до зниження тривалості життя, високий коефіцієнт смертності, особливо серед чоловіків працездатного віку, а також підвищення частки осіб літнього віку в складі населення викликає зміни в масштабах і структурі системи охорони здоров'я України, що вимагає більш високих витрат на їхню реалізацію.

У зв'язку із цим одним із актуальних завдань стає удосконалення механізму управління інвестиціями, включаючи розвиток методів економічного аналізу інвестиційної діяльності в установах охорони здоров'я.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній літературі питання залучення інвестицій і аналізу їхньої ефективності стосовно сфери матеріального виробництва широко розглядаються українськими вченими, серед яких: І. Бланк, А. Сухоруков, А. Пересада, С. Захарін та інші. Удосконаленню бюджетного фінансування у сфері охорони здоров'я присвячені праці вітчизняних авторів: О.Д. Василика, К.В. Павлюк, М.В. Мних, М.П. Жданової, В.М. Пономаренко, Я.Ф. Радиша та ін. Так, наприклад, М.В. Мних [1] вважає, що найкращим засобом удосконалення фінансування охорони здоров'я для будь-якої країни є запровадження медичного страхування як добровільного, так і обов'язкового. Надюк З.О. [2] обґрунтовує роль держави у фінансуванні системи охорони здоров'я України; Павлюк К.В. [3] розглядає можливості розвитку державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я.

Вивчення цих робіт дозволило зробити висновок про те, що на даний час не розроблено єдиного підходу до розгляду специфіки інвестиційної діяльності в сфері охорони здоров'я України, а також недостатньо уваги приділяється питанням формуванню ефективної інвестиційної політики та вибору її стратегічних напрямів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є аналіз процесу інвестування в сферу охорони здоров'я та розробка пропозицій щодо формування ефективної інвестиційної політики, спрямованої на становлення індустрії здоров'я в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Серед тенденцій, які можна сьогодні спостерігати стосовно розвитку глобальних і макроекономічних умов, є існування економічної політики країн, які наполегливо прагнуть реального зростання та структурних зрушень в економіці; постійне зростання продуктивності, оскільки конкуренція сприяє нововведенням; розвиток практики зарубіжних інвестицій та міжнародного обміну технологіями; інтеграція зростаючої кількості країн, у тому числі й тих, що мають великі внутрішні ринки, у світову економіку, що в цілому, сприяють технологічному розвитку, і залишатимуться актуальними протягом найближчих десятиріч.

Важливим напрямом розвитку економіки новітнього технологічного укладу, що розпочав посилено формуватися після глобальної фінансово-економічної кризи 2008—2009 рр., є державна підтримка сфери досліджень і розробок (R&D), пов'язаною з охороною здоров'я, боротьбою з "постарінням" населення. Зокрема статистичні дані показують, що в країнах ОЕСР у 2008 р. пряма урядова підтримка, пов'язана з так званими "оздоровчими R&D", започаткована на урядових бюджетних асигнуваннях (GBAORD), складала близько 0,11% у загальній кількості витрат на R&D у ВВП. У США пряма підтримка зазначених R&D становила понад 0,22% ВВП, що у два рази вище за рівень Євросоюзу й набагато вище, ніж у Японії (0,03% в 2008 р.).

Система охорони здоров'я, що охоплює всі відомчі й галузеві рівні економіки держави, являє собою не тільки сукупність лікувально-профілактичних установ, але й тісно пов'язана з екологією, охороною праці, соціальними програмами й т.і. У зв'язку із цим багато вчених і практиків однією із найважливіших функцій охорони здоров'я називають підтримку й відновлення рівноваги й гармонії індивідуального й суспільного здоров'я з навколишнім природним і соціальним середовищем. Забезпечення виконання всіх компонентів комплексного планування сектора охорони здоров'я в національному масштабі, повинно включати наступне: оцінка потреб; механізм досягнення консенсусу при постановці цілей; визначення пакета основних заходів відповідно до характеристик країни; оцінка наявних ресурсів і можливостей надання послуг; оцінка витрат на проведення заходів на основі цільових сценаріїв; визначення варіантів фінансування у випадку нестачі ресурсів (державне, зовнішнє, з поділом ризику); розробка стратегії поетапної реалізації плану інвестицій; моніторинг і оцінка реалізації шляхом відстеження руху коштів на рівень регіонів, на капітальні й поточні витрати й до цільових груп населення [4].

Таким чином, суспільством охорона здоров'я сприймається як невід'ємна складова рівня і якості життя — зокрема, що відіграє найважливішу роль в економічному розвитку держави, що забезпечує відтворення і якість трудових ресурсів, що створює базу для соціально-економічного зростання. Окрім того, система охорони здоров'я держави є одним із елементів, що забезпечують національну безпеку країни.

Згідно з даними Світової організації охорони здоров'я в середньому країни світу витрачають 8% свого ВВП на медичні заходи, у тому числі 4,8% — за рахунок державних коштів. У країнах з високим рівнем доходів (більше 9361 дол. США на рік) державні видатки на охорону здоров'я в середньому складають 6% до ВВП. У країнах Західної Європи ці значення коливаються від 5,1% ВВП у Данії до 8,1% — у Німеччині. Частка видатків у ВВП склала 2,8%. І в по-

рівнянні з відповідними міжнародними даними — це доволі низький показник. У розрахунку на душу населення бюджетні видатки на охорону здоров'я в Україні склали 154 грн., або 30 дол. США. При цьому, як свідчить статистична інформація, у середньому в країнах з перехідною економікою держава виділяла 120—125 дол. США на охорону здоров'я, а в країнах з розвинутою ринковою економікою — 2700 дол. США. В Україні, крім бюджету, частина видатків держави на охорону здоров'я фінансується з фонду державного страхування. Щорічно на оплату санаторно-курортного лікування спрямовується близько 30% загальних видатків Фонду [5].

Скорочення державних дотацій, контроль видатків з боку страхових компаній, впровадження етичних стандартів у медицині привели до того, що з боку установ охорони здоров'я підвищився попит на зовнішні додаткові інвестиції, що привело до зростання конкуренції на інвестиційному ринку. Йі сприяло ще й те, що комерційні підприємства ставлять своєю кінцевою метою одержання прибутку, що залежить від якості лікування, а державні й муніципальні установи повинні витримувати конкуренцію й також удосконалювати послуги, для чого необхідні додаткові кошти, що вимагає наявності задовільного інвестиційного клімату в країні. У таких умовах підприємства будуть зацікавлені як у залученні додаткових пацієнтів, що передбачає пропозицію високоякісних послуг, роботу висококваліфікованого персоналу, так і у формуванні позитивного іміджу економічно стійкого підприємства, надійного об'єкта для інвестування, що володіє додатковою соціальною значимістю.

Основними актами законодавства, що впливають на інвестиційний клімат в Україні, є: Конституція України; Господарський, Цивільний, Земельний кодекси України; Закони України: "Про банки і банківську діяльність", "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність", "Про господарські товариства", "Про державне регулювання ринку цінних паперів", "Про заставу", "Про захист іноземних інвестицій в Україні", "Про режим іноземного інвестування", "Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження", "Про зовнішньоекономічну діяльність", "Про інвестиційну діяльність", "Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)" та інші.

Заслугує на увагу той факт, що Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання іноземних інвестицій та кредитування" від 27.04.2010 № 2155 було знято обов'язковість реєстрації іноземної інвестиції та необхідність реєстрації інвестиції за двома різними процедурами. З 1 січня 2012 року набрав чинності Закон України № 2623 "Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом "єдиного вікна". Цей Закон визначає правові та організаційні засади відносин, пов'язаних з підготовкою та реалізацією інвестиційних проектів за принципом "єдиного вікна". Прийнято Закон України № 2404-VI від 01.07.2010 "Про державно-приватне партнерство", що визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державно-приватного партнерства в Україні, зокрема для регулювання відносин, які виникають при реалізації проектів у окремих сферах економічної діяльності.

Українська система охорони здоров'я має потребу в тім, щоб до неї прийшов приватний інвестор. Це обґрунтовується в першу чергу тим, що жодна, навіть сама багата держава світу не в змозі утримувати за рахунок бюджетних коштів всю систему охорони здоров'я. Адже якщо в країні існує тільки державна система охорони здоров'я, витрати на її утримання є одним із ключових факторів збільшення соціальних видатків.

Таблиця 1. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в Україні за видами економічної діяльності

Види економічної діяльності	Обсяги інвестицій на			
	01.01.2013		31.12.2013	
	млн дол. США	у % до загального підсумку	млн дол. США	у % до загального підсумку
Усього	55296,8	100,0	58156,9	100,0
Сільське, лісове та рибне господарство	728,8	1,3	839,3	1,4
Промисловість в т.ч.	17174,8	31,1	18012,5	31,0
виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	998,5	1,8	1060,5	1,8
виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	83,6	0,2	76,1	0,1
Будівництво	1459,2	2,6	1649,6	2,8
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	6140,0	11,1	7559,6	13,0
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1506,3	2,7	1610,6	2,8
Інформація та телекомунікації	2003,0	3,6	2093,6	3,6
Фінансова та страхова діяльність	16430,1	29,7	15348,8	26,4
Операції з нерухомим майном	3997,8	7,2	4370,9	7,5
Професійна, наукова та технічна діяльність	2883,1	5,2	3448,4	5,9
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1809,7	3,3	1964,3	3,4
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	0,1	0,0	0,1	0,0
Освіта	10,1	0,0	14,4	0,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	130,0	0,2	144,7	0,2
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	175,4	0,3	185,8	0,3
Надання інших видів послуг	26,3	0,0	27,1	0,0

Джерело: веб-сайт Держстату України: www.ukrstat.gov.ua

За даними експертів у вітчизняній системі охорони здоров'я спостерігається збільшення інноваційної активності, проте, галузь істотно відстає від провідних країн світу за якістю надання медичної допомоги. Таким чином, основним питанням засідання стане розробка й впровадження інноваційних проектів у регіонах України, щоб підвищити інвестиційну привабливість суб'єктів.

Слід зазначити, що обсяг залучених з початку інвестування в економіку України прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) на 31 грудня 2013 р. становив 58156,9 млн дол. США, що на 5,2% більше обсягів інвестицій на початок 2013 р., та в розрахунку на одну особу населення складає 1283,6 дол. З країн ЄС залучено 44423,0 млн дол. інвестицій (76,4% загального обсягу акціонерного капіталу), із країн СНД — 5043,5 млн дол. (8,7%), з інших країн світу — 8690,4 млн дол. (14,9%) [6]. Питома вага ПІІ в сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги у 2013 р. складала лише 0,2 % (табл. 1).

Дослідження показують, що вітчизняна економіка протягом усього періоду існування України як незалежної держави недостатньо використовує потенціал залучення ПІІ. Проблеми інвестиційного забезпечення обумовлюється тим, що одним із основних факторів, що перешкоджають залученню іноземних інвестицій в Україну, є значні трансакційні витрати: витрати часу та ресурсів на пошук інформації; на здійснення розрахунків щодо оцінки якості інвестиційних проектів; витрати, пов'язані із порушенням українською стороною договірних зобов'язань та із захистом прав власності та ін.

Несприятливий інвестиційний клімат (нестабільна економічна ситуація в країні, уповільнення економічних реформ, високий рівень оподаткування підприємств, зростання злочинів в економічній сфері, низький рівень розвитку інфраструктури, нестабільність законодавства, корупція, низька купівельна спроможність населення, високий рівень ризику) є основною перешкодою у залученні вагомих інвестицій у сферу охорони здоров'я. Результати експертних оцінок свідчать про досить низьку привабливість України як приймаючої країни, оскільки в різних рейтингах вона посідає досить низькі позиції.

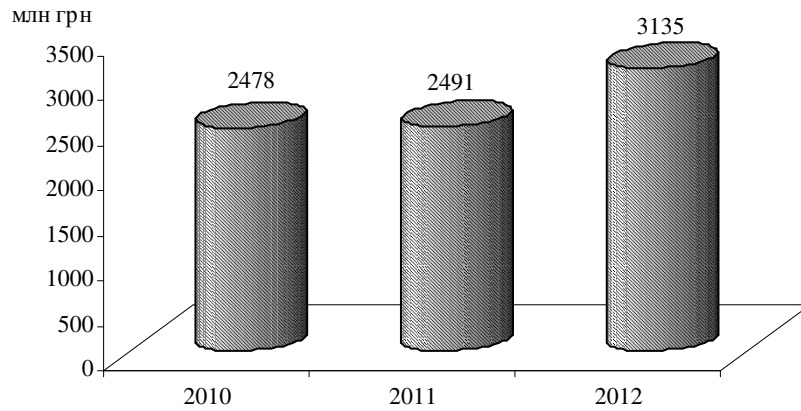
Державні бюджетні кошти залишаються основним офіційним джерелом фінансування охорони здоров'я. Майже 80% видатків покривається з місцевих бюджетів, а інші 20% — з національного. В поточних цінах бюджет по охороні здоров'я має позитивну динаміку. Контроль над видатками здійснюється відповідно місцевими органами влади й Міністерством охорони здоров'я України. Беручи до уваги неофіційні платежі, загальна частка прямих видатків населення досягає 50% загальних видатків на охорону здоров'я. Так, частка у ВВП України видатків на охорону здоров'я зі зведеного бюджету в останні роки знаходиться на позначці близько 4%, а з державного бюджету — 0,8%.

Не кращий стан й із капітальними інвестиціями в основний капітал за видами економічної діяльності, де сфера охорони здоров'я й надання соціальної допомоги — одна із непривабливих для інвесторів (рис. 1), хоч деяка позитивна динаміка інвестування з 2010 по 2012 рр. простежується. Проте за даними офіційної статистики, індекс капітальних інвестицій у сфері охорони здоров'я й надання соціальної допомоги у 2013 році склав 71,9% до 2012 року.

Отже, система охорони здоров'я не забезпечує рівного безоплатного доступу населення до якісних та безпечних медичних послуг. Це виявляється в наступному [7]:

— низька якість медичних послуг. Очікувана тривалість життя населення України складає 69,3 року, що в середньому на 10 років нижче, ніж у країнах ЄС. Коефіцієнт дитячої смертності в 2,5 рази вищий, ніж у "старих" країнах ЄС. Рівень передчасної смертності втричі перевищує показник ЄС, рівень смертності від туберкульозу — в 20 разів вищий;

— нерівний доступ до послуг охорони здоров'я. Бідні верстви населення страждають через відсутність можливості одержання необхідної медичної допомоги. Наявність відомчої медицини з обмеженим доступом ускладнює досягнення мети рівного доступу. Існують диспропорції у доступі до медичних послуг міських і сільських мешканців. Високим є тягар особистих витрат населення на послуги охорони здоров'я. Згідно з офіційною статистикою, витрати населення сягають майже половини загального обсягу фінансування

■ Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги

Рис. 1. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності: охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, млн грн.

Джерело: побудовано за даними Держстату України.

галузі і здійснюються безпосередньо під час одержання медичних послуг.

Загалом, система охорони здоров'я характеризується наступними основними проблемами: відсутність чіткого розмежування рівнів надання медичної допомоги; існування паралельних (відомчих) систем забезпечення населення медичною допомогою; невідповідність державних гарантій на безоплатну медичну допомогу обсягам їх фінансового забезпечення; надмірна децентралізація фінансових потоків; відсутність економічної мотивації для покращення діяльності працівників системи охорони здоров'я; зношеність основних фондів системи охорони здоров'я та ін.

Для більшості із зазначених проблем, необхідна ефективна інвестиційна політика, в якій стратегічними орієнтирами інвестиційного розвитку у сфері охорони здоров'я має бути:

- розширення й підвищення результативності профілактичних заходів, створення умов і формування мотивації для ведення здорового способу життя;
- підвищення ефективності функціонування системи охорони здоров'я й забезпечення раціонального використання ресурсного потенціалу галузі;
- оснащення й кадрове забезпечення спеціалізованих установ охорони здоров'я відповідно до діючих стандартів, створення системи мотивації до якісної праці;
- підвищення доступності спеціалізованої, у тому числі високотехнологічної медичної допомоги.

Ключовим механізмом для реалізації сучасної ефективної інвестиційної політики слід вважати державно-приватне партнерство в охороні здоров'я, метою якого є активізація інвестиційного процесу, що потребує серйозної підтримки й моніторингу з боку державної й регіональної влади, за рахунок:

- стимулювання інвестицій з державного й регіонального бюджетів в інфраструктуру охорони здоров'я (будівництво нових лікарень і поліклінік), і надання гарантій приватним інвесторам, що бажають брати участь в інвестиційних проектах у сфері охорони здоров'я;
- розширення залучення іноземних інвестицій і активізації комунікативного процесу з потенційними іноземними інвесторами;
- ефективна адміністративна й податкова підтримка інвестиційної діяльності, що включає надання пільг по податках, а також зміну строків їхньої сплати у формі відстрочки, розстрочки, податкового кредиту й інвестиційного податкового кредиту, надання інвесторам субсидій з державного й регіонального бюджетів на оплату частини відсотків

по банківських кредитах; надання пільгових умов користування землею, призначеної для будівництва нових лікарень і поліклінік;

— надання на конкурсній основі державних гарантій по інвестиційних проектах; гарантоване фінансування за рахунок коштів державного й регіонального бюджетів будівництва об'єктів технологічної інфраструктури знову споруджуваних медичних об'єктів.

Упровадження цих форм адміністративної, податкової, фінансової державної підтримки в умовах жорсткої конкуренції за інвестиційні ресурси висувають на перший план завдання підвищення ефективності механізмів бюджетного інвестування в охорону здоров'я.

Окрім того, ефективність інвестицій в систему охорони здоров'я з використанням механізмів державно-приватного партнерства буде залежати від наступних факторів: участь у розробці інвестиційних проектів у сфері охорони здоров'я не тільки органів влади, але й представників медичних установ і організацій; державна інформаційна підтримка на всіх стадіях розробки й реалізації інвестиційних проектів; координація дій всіх сторін у реалізації інвестиційних проектів, включаючи взаємодію з органами державної влади, юридичні консультації, маркетингові дослідження, підготовку кадрів і виконання функцій замовника-забудовника.

Зокрема досвід зарубіжних країн показує, що окремі регіони виробили вже підходи, за допомогою яких лікарні можуть самостійно залучати фінанси приватних партнерів. У країнах ЄС державно-приватне партнерство є перевіреним інструментом підвищення ефективності соціальної політики держави, забезпечує якість і доступність медичного обслуговування населення, формує конкурентне середовище в охороні здоров'я.

Однак жодне державно-приватне партнерство не може працювати без зацікавленості держави, що принципово важлива для забезпечення загального керівництва й надання ресурсів. В умовах децентралізації влади, важлива роль відводиться створенню в регіонах міжвідомчих координаційних органів з питань реалізації інвестиційних проектів у галузі охорони здоров'я, що включають у себе фахівців правової, фінансово-економічної, господарської й іншої сфери, до компетенції яких входить вирішення широкого спектра питань, що відносяться до різних аспектів діяльності при реалізації інвестиційних програм (інфраструктурним, податковим, адміністративним і т.і.).

Важлива роль повинна бути відведена стимулюванню підвищення інноваційного компонента розвитку охорони здоров'я, особливо в частині активізації використання на-

явного науково-технічного потенціалу для впровадження існуючих і розробки нових медичних технологій, за рахунок суттєвих податкових і адміністративних преференцій.

Удосконалення медичної допомоги населенню можливо лише за умови інноваційного розвитку охорони здоров'я на основі досягнень фундаментальної науки, створення й впровадження нових ефективних лікувально-діагностичних технологій і лікарських засобів у медичну практику шляхом здійснення економіко-технологічної кластеризації.

Отже, в перспективі розвиток ДПП у секторі охорони здоров'я й ефективність реалізації його проектів повинно стати новим і пріоритетним напрямом у системі охорони здоров'я України.

Однак сьогодні, маючи високий економічний потенціал впровадження моделей ДПП в охороні здоров'я існують проблеми становлення цього механізму в Україні, серед яких: відсутність узагальненої оцінки результативності, ефективності й можливих соціально-економічних і правових наслідків реалізації проектів ДПП в охороні здоров'я національного й регіонального масштабів; відсутність комплексного підходу до впровадження механізмів ДПП; відсутність координуючого органа, що регулює вирішення питань капітального будівництва, законодавчої бази і якості надання медичних послуг. Серед головних перетворень розглядається участь приватного сектора в реалізації програми державних гарантій, що потребує поліпшення системи тарифоутворення, посилення конкуренції між державними й приватними лікувально-профілактичними установами (ЛПУ) й відмови від необґрунтованих бар'єрів входу на ринок медичних послуг приватних установ.

Для забезпечення розвитку інвестиційного ринку та інвестиційної інфраструктури необхідно створити умови для ефективного функціонування інноваційних фінансово-кредитних установ та інвестиційних підприємств, забезпечити становлення та розвиток індустрії прямого інвестування та венчурного капіталу; створити умови для залучення інвестицій на міжнародних ринках капіталу, а також забезпечити розвиток ринку цінних паперів. Важливими складовими є також забезпечення підвищення ефективності та посилення прозорості функціонування механізмів державно-приватного партнерства, а також налагодження на державних підприємствах внутрішньогосподарських відносин, які сприятимуть створенню різноманітних організаційних форм господарювання ринкового типу та залученню недержавних інвестицій.

Для повноцінного становлення індустрії венчурного капіталу в Україні потрібно створити відповідну законодавчу базу, що забезпечить з годиною значний розвиток ринку венчурного інвестування. У цьому зв'язку важливий постійний діалог між державою, науково-медичним співтовариством і бізнесом. Пошук і впровадження ефективних механізмів стимулювання й управління в сфері охорони здоров'я буде сприяти формуванню сучасної індустрії здоров'я. Дуже важливо аналізувати ситуацію не тільки локально, у межах своєї країни, але й оцінювати світові тенденції й можливості, які надаються державами різних країн для закордонних фармацевтичних, страхових компаній, а також тих, хто займається розробкою інноваційних технологій у медичній індустрії.

ВИСНОВКИ

Реалізація державних інвестиційних проектів і програм розвитку охорони здоров'я залишається одним із основних напрямків соціально-економічного розвитку країни. Модернізація медицини покликана сприяти підвищенню ефективності управління, зміцненню матеріально-технічної бази

медичних установ, впровадженню сучасних інформаційних систем, що в результаті дозволить забезпечити високу якість і рівнодоступність медичної допомоги для всього населення України.

Для вироблення ефективної інвестиційної політики в системі охорони здоров'я України необхідно створити організаційну платформу для обговорення основних викликів, що постають перед бізнесом у сфері охорони здоров'я й представниками інвестиційних інститутів у країні, об'єднати міжнародну фінансову й українську бізнес-еліту, експертів і інших впливових осіб у фінансовому секторі країни.

Література:

1. Мних М.В. Страхування в Україні: сучасна теорія і практика: монографія / М.В. Мних. — К.: Знання України, 2006. — 284 с.
2. Надюк З.О. Ринок медичних послуг: роль держави у фінансуванні системи охорони здоров'я України / З.О. Надюк // Державне управління. — 2008. — № 4. — С. 100—103.
3. Павлюк К.В. Розвиток державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я. / К.В. Павлюк, О.В. Степанова. // Фінанси України. — 2011. — № 2. — С. 43—55.
4. Трудный выбор. Инвестиции в здравоохранение для целей развития. Национальный опыт реализации последующих мер по рекомендациям Комиссии по макроэкономике и здоровью // Всемирная организация здравоохранения. — Женева, 2006. — 125 с.
5. Доклад о состоянии здравоохранения в Европе. // Региональные публикации ВОЗ. — Копенгаген. — № 97. — 2009. — 156 с.
6. Веб-сайт Держстату України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
7. Наказ МОЗ "Про затвердження Концепції управління якістю допомоги у галузі охорони здоров'я в Україні на період до 2020 року" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news.yurist-online.com/laws/37323/>

References:

1. Mnykh, M.V. (2006), *Strakhuvannia v Ukraini: suchasna teoriia i praktyka [Insurance in Ukraine: modern theory and practice]*, Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
  2. Nadiuk, Z.O. (2008), "The market of medical services: the role of government in financing health care Ukraine", *Derzhavne upravlinnia*, vol. 4, pp. 100—103.
  3. Pavliuk, K.V. and Stepanova, O.V. (2011), "The development of public-private partnerships in health", *Finansy Ukrainy*, vol. 2, pp. 43—55.
  4. World Health Organization (2006), *Trudnyj vybor. Ynvestytsyy v zdavookhraneniye dlia tselej razvytiya. Natsyonal'nyj opyt realyzatsyy posleduiuschykh mer po rekomendatsiyam Komysyy po makroekonomyke y zdorov'iu [Difficult choices. Investing in Health for Development. National experience the follow-up on the recommendations of the Commission on Macroeconomics and Health]*, World Health Organization, Geneva, Switzerland.
  5. World Health Organization (2009), *Doklad o sostoianyy zdavookhraneniya v Evrope. Rehyonal'nye publykatsyy VOZ [Report on health in Europe]*, WHO Regional Publications, Copenhagen, Denmark.
  6. State Statistics Committee of Ukraine (2013), *Statistical information*, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 28 June 2014).
  7. Ministry of Health of Ukraine (2013), *Order "On Approval of the Concept of healthcare quality management in the health sector in Ukraine for the period till 2020"*, available at: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20110801_454.html (Accessed 28 June 2014).
- Стаття надійшла до редакції 05.06.2014 р.*

УДК 338.431

Г. Є. Павлова,
к. е. н., доцент, директор навчально-наукового інституту економіки,
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД ТЕХНОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

G. Pavlova,
PhD, Associate Professor
director of the research institute of the economy, Dnepropetrovsk State Agrarian Economics University

IMPROVEMENT OF THEORETICAL FOUNDATIONS FOR THE TECHNOLOGICAL MODERNIZATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR

У статті досліджено удосконалення організаційних форм впровадження інновацій в аграрному секторі, зокрема стосовно удосконалення організаційно-економічного механізму застосування інновацій у сільському господарстві. Розвиток у даному напрямі дозволить удосконалити організаційно-економічний механізм спрямованості інновацій за допомогою повноцінної організаційної інфраструктури впровадження інновацій в аграрному секторі і сформуванню інноваційну модель сталого розвитку аграрного сектору економіки України. Запропоновано основні шляхи розвитку агропромислового сектору України та його пріоритетність на сучасному етапі. Визначено основні показники оцінки спільного застосування фундаментальних і прикладних досліджень на етапі впровадження інноваційної продукції є оцінка за рівнем сукупної ефективності господарської діяльності.

This paper investigates the improvement of organizational forms of innovation in the agricultural sector, particularly in relation to improving the organizational-economic mechanism of application of innovations in agriculture. Development in this area will allow to improve the organizational and economic mechanism of directional innovation by full organizational infrastructure innovation in the agricultural sector and to generate innovative model of sustainable development of the agricultural sector of Ukraine. The basic ways of developing the agricultural sector of Ukraine and its priority today. The main indicators for assessing the joint use of basic and applied research at the stage of product innovation is to assess the effectiveness in terms of aggregate economic activity.

*Ключові слова: інвестиції, інновації, ефективність, технологічна модернізація, аграрний сектор.
Key words: investment, innovation, efficiency, technological modernization, agriculture.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі економічного розвитку агропромисловий сектор України є однією з найважливіших ланок економічних систем більшості країн світу з ринковою економікою. Він розвивається в умовах високої енергетичної забезпеченості, застосування широкого спектра агротехнічних прийомів, екологізації на основі використання сучасних енерго- та природозберігаючих технологій, методів і способів меліорації та хімізації. Виробнича база агропромислової сфери спирається на розгалужену інфраструктурну мережу та систему науково-дослідного забезпечення її розвитку.

Пріоритетним напрямом розвитку інноваційної діяльності, у сучасних умовах господарювання, Україна вибрала вектор науково-технічного прогресу на досягнення рівня країн Європи та інших розвинутих країн світу. Головною метою цього вектору було набуття досвіду передових країн світу у розвитку організаційно-економічного механізму трансферу інновацій, пов'язаною із біотехнологіями, нанотехнологіями та ін. У сучасних умовах господарювання інноваційний потенціал України в повному

обсязі не використовується. Система дослідження та впровадження досягнень науково-технічного прогресу за роки реформування сільського господарства занепала, що і виявилось головною причиною, що стримує впровадження інновацій у сільському господарстві. Тому необхідні нові підходи, щоб удосконалити організаційно-економічний механізм, що дозволить підвищити впровадження результатів наукових досягнень у сільське господарство.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та практичні аспекти удосконалення економічної оцінки ефективності технологічної модернізації аграрного сектору здійснювалися в роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Під час проведення дослідження було використано наукові джерела, в яких розглядалися питання розвитку організаційних форм впровадження інновацій у сільському господарстві, а саме: Лупенка Ю.О. [1], Саблука П.Т. [8], Шпикуляк О.Г. [8], Крисального О.В., Білозор Л.В. [8], Курило Л.І. [9], Стельмашука А.М. [2].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основним завданням проведення даного дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка методичних рекомендацій щодо удосконалення економічної оцінки ефективності технологічної модернізації аграрного сектору. Сучасна галузева структура аграрної сфери економіки країни і більшості її регіонів недосконала і характеризується невідповідністю в розвитку сировинної і переробної сфер, їх інфраструктурного забезпечення. Як свідчить практика, загальна нестача сировини і продукції, є наслідком недостатніх інвестицій у ресурсномісткі технології і породжує загальну нестабільність виробництва. Розподіл коштів на розвиток виробництва продовольчих товарів і залишається вкрай нерівномірним. Основним напрямом змін аграрної сфери економіки країни і її регіонів є зростаюча роль сільського господарства при стабілізації (переробна сфера) або відносному зростанню інших сфер (інфраструктури).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Окрім стабільного забезпечення населення країни якісним, безпечним, доступним продовольством, аграрний сектор України безперечно спроможний на вагомий внесок у вирішення світової проблеми голоду. Подальше входження до світового економічного простору, посилення процесів глобалізації, лібералізації торгівлі вимагають адаптації до нових та постійно змінних умов, а відповідно, подальшого удосконалення аграрної політики.

Український аграрний сектор з потенціалом виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, є ланкою, що, з одного боку, може стати локомотивом розвитку національної економіки та її ефективної інтеграції в світовий економічний простір, а з іншого — зростання доходів, задіяного в аграрній економіці сільського населення, що складає понад третину всього населення країни, дати мультиплікативний ефект у розвитку інших галузей національної економіки.

Ключові проблеми розвитку аграрного сектору економіки України:

- нерівномірність розвитку різних форм господарювання (укладів) при послабленні позицій середньорозмірного виробника внаслідок створення для різних за розмірами та соціальним навантаженням економічних суб'єктів формально однакових, але не рівних умов господарювання;

- недостатність нормативно-правових засад та відсутність мотивації до кооперації та укрупнення дрібних сільськогосподарських виробників у рамках сільських громад;

- низька товарність виробництва продукції, ослаблення економічного підґрунтя розвитку села;

- нестабільні конкурентні позиції вітчизняної сільськогосподарської продукції та продовольства на зовнішньому ринках через не завершення процесів адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності сільськогосподарської сировини та харчових продуктів;

- низькі темпи техніко-технологічного оновлення виробництва;

- ризики збільшення виробничих витрат через збільшення зношеності техніки, переважання застарілих технологій, зростання вартості невідновлювальних природних ресурсів;

- значні втрати продукції через недосконалість інфраструктури аграрного ринку, зокрема нерозвиненість сільськогосподарської кооперації та логістики зберігання;

- відсутність мотивації виробників до дотримання агроекологічних вимог виробництва;

- обмежена ємність внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, обумовлена низькою платоспроможністю населення;

- складність у виробленні консолідованої позиції сільськогосподарських товаровиробників у захисті своїх інтересів через відсутність інституційних умов формування дієвих галузевих, агропродуктових об'єднань;

- непоінформованість значної частини сільськогосподарських виробників про кон'юнктуру ринків та умови ведення бізнесу в галузі;

- нестабільність у сфері земельних відносин;

- недостатня ефективність самоорганізації та саморегулювання ринку сільськогосподарської продукції та продовольства.

Шляхи розвитку агропромислового сектору України передбачають збалансовані та взаємозв'язані структурні перебудови усіх його галузей, максимальне впровадження у виробництво найважливіших досягнень науково-технічного прогресу, світового досвіду, найбільш прогресивних форм економіки і організації виробництва на основі першочергового розв'язання актуальних проблем: перерозподіл землі та майна, включаючи поглиблення відносин власності на землю та запровадження механізмів реалізації права на власність; приватизація переробних підприємств; реструктуризація підприємств та форм господарювання; розвиток кооперації; впровадження ринкових методів господарювання — менеджменту та маркетингу; державне регулювання аграрної економіки шляхом ефективнішого використання цінних важелів, фінансово-кредитної і податкової систем; розвиток ринків сільськогосподарської продукції, матеріально-технічних ресурсів та послуг; інтенсифікація і диверсифікація зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Пріоритетність розвитку агропромислового сектору України і його провідних галузей дає можливість забезпечити населення продовольчими товарами, промисловістю — сировиною, а зовнішню торгівлю — експортними товарами.

Для підвищення рівня добробуту громадян до рівня економічно розвинутих держав світу. Тому ключовими завданнями Уряду є якнайширше залучення інвестицій для створення сучасного виробництва, впровадження нових знань, технологій і принципів управління, підвищення рівня зайнятості.

Урядом вже здійснено заходи щодо поліпшення інвестиційного клімату та бізнес-середовища, в тому числі дерегуляції підприємницької діяльності.

Підтвердженням ефективності і високих темпів проведення реформ є позитивна оцінка іноземних експертів.

Так, Україна у рейтингу Глобального індексу конкурентоспроможності за 2012—2013 роки поліпшила свої позиції на дев'ять пунктів і зайняла 73 місце серед 144 країн світу, які досліджувалися. Позиція України підвищується другий рік поспіль (після падіння на 17 пунктів у 2009—2010 роках) і досягла докризового рівня.

Проте Україна все ще залишається у групі країн, які не досягли середнього показника конкурентоспроможності, і значно відстає від розвинутих держав. Необхідність модернізації виробництва та структурної перебудови економіки потребує створення умов для акумулювання інвестиційних ресурсів і посилення інвестиційного потенціалу економіки, тому проведення реформ необхідно продовжувати.

Для створення сприятливого інвестиційного клімату завдання державної політики на 2013—2014 роки повинні передбачати як заходи з дерегуляції, так і заходи із забезпечення макроекономічної стабільності.

Завданнями державної політики на 2013—2014 роки є:

- забезпечення оптимального рівня інфляції, який не перешкоджатиме економічному розвитку країни;
- стимулювання здійснення інвестиційних операцій в національній валюті;
- забезпечення збалансованості державних фінансів з реальними можливостями національної економіки;
- забезпечення фінансової стабільності та детінізації економіки;
- зниження адміністративних бар'єрів для розвитку підприємництва;
- зменшення втручання контролюючих органів у господарську діяльність;
- стимулювання реалізації інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки;
- утворення державного банку розвитку з метою стимулювання та підтримки розвитку пріоритетних галузей економіки, реалізація інвестиційних та інноваційних проектів, залучення довгострокових зовнішніх інвестицій в національну економіку; стимулювання інвестиційної активності суб'єктів малого підприємництва.

Агропромислове виробництво в цілому можна оцінити позитивно, протягом останніх років у агропромисловому секторі України відбулося ряд позитивних зрушень, зокрема: за 2010—2012 роки збільшився обсяг виробництва валової продукції сільського господарства на 12,7 відсотка, харчової промисловості — на 4,2 відсотка; забезпечено суттєве зростання валового збору зерна насамперед за рахунок збільшення врожайності культур, середньорічне виробництво зерна становило протягом 2010—2012 років понад 47 млн тонн, що на 4,5 млн тонн більше порівняно з 2007—2009 роками; подолано негативну тенденцію у галузі тваринництва, обсяг валової продукції тваринництва збільшився протягом 2010—2012 років на 8,7 відсотка, забезпечено у 2012 році збільшення обсягу виробництва молока, зростання поголів'я свиней і птиці, а також зупинено скорочення поголів'я великої рогатої худоби; розпочато активну розбудову виробничої інфраструктури в аграрному секторі насамперед тваринницьких ферм та комплексів, оптових ринків сільськогосподарської продукції; зберігається позитивне сальдо зовнішньої торгівлі агропромислового комплексу.

У 2010—2012 роках збільшення реальних наявних доходів населення та підвищення платоспроможності за рахунок зростання заробітної плати в умовах збереження стабільності на грошово-кредитному та валютному ринку дало змогу активізувати внутрішній споживчий ринок і закріпити тенденцію позитивної динаміки роз-

дрібного товарообороту, що сприятиме розвитку внутрішнього ринку.

Завданнями державної політики щодо технологічної модернізації аграрного сектору на 2013—2014 роки є:

- створення умов для проведення модернізації, технічного переоснащення, перепрофілювання діючих та відкриття нових підприємств;
  - удосконалення нормативно-правової бази, що регулює торговельну діяльність; розширення мережі стаціонарних торговельних об'єктів, які відповідатимуть європейським та світовим стандартам;
  - недопущення надходження на ринок України продукції, що не відповідає встановленим вимогам щодо безпечності; здійснення ринкового нагляду та заходів щодо інформування органів державного ринкового нагляду та споживачів про виявлену небезпечну продукцію; стимулювання впровадження інноваційних технологій у рослинництві з метою імпортозаміщення;
  - забезпечення державної фінансової підтримки та запровадження механізму заохочення придбання сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва для формування сучасної техніко-технологічної бази агропромислових підприємств;
  - стимулювання вітчизняних товаровиробників до впровадження інноваційних технологій, модернізації та будівництва об'єктів агропромислового комплексу з метою збільшення обсягів виробництва продукції, підвищення її якості та поступового імпортозаміщення, підвищення якості та конкурентоспроможності продуктів переробки продукції вітчизняного виробництва;
  - стимулювання розвитку виробництва продуктів дитячого харчування, в тому числі молочних, м'ясних, рибних та плодово-ягідних продуктів дитячого харчування, з метою задоволення попиту внутрішнього ринку;
  - формування позитивних довгострокових очікувань товаровиробників шляхом забезпечення цінової стабільності ключових аграрних ринків;
  - організація виробництва біоетанолу на потужностях спиртових та цукрових заводів;
  - збільшення обсягу експорту сільськогосподарської продукції та харчових продуктів;
  - врегулювання питання оренди внутрішніх вод, відтворення водних біоресурсів, утримання біоресурсів для підвищення якості об'єктів аквакультури;
  - стимулювання розвитку обслуговуючої, виробничої сільськогосподарської кооперації та розвитку виробництва у господарствах населення;
  - забезпечення розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених угідь, управління водними ресурсами, захист від шкідливої дії вод.
- Загальнонаціональним пріоритетом є стимулювання розвитку аграрного сектору, який повинен стати рушійною силою розвитку національної економіки, надати імпульс інвестиційному, технологічному та соціальному піднесенню сільської місцевості. Із цією метою необхідно забезпечити виконання комплексу заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності національного виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства на внутрішньому та зовнішньому ринку; створення ефективної системи впровадження наукових розробок та інноваційних технологій в аг-

ропромислове виробництво, формування дієвої інфраструктури аграрного ринку і забезпечення розширеного доступу безпосередніх виробників до організованих каналів збуту сільськогосподарської продукції; формування ефективного механізму фінансового задоволення потреб розвитку сільськогосподарського виробництва, у тому числі формування системи кредитної кооперації, розвиток системи іпотечного кредитування та страхування ризиків сільськогосподарського виробництва, розвиток державно-приватного партнерства, підготовку висококваліфікованих фахівців для аграрного сектору економіки.

Основним напрямом розвитку сільського господарства як основної сфери має стати комплекс заходів подолання кризових ресурсних та екологічних явищ. Завдання трансформацій — припинити деградацію продуктивних сил, поступово нарощувати виробництво товарної, у т. ч. експортної продукції — м'яса, молока, льону цукру, картоплі, олії, ягід, овочів, фруктів.

Позитивними трансформаціями сільського господарства є розвиток м'ясо-молочного скотарства, птахівництва, оптимізація структури галузей рослинництва і тваринництва, створення необхідної бази для впровадження ресурсозберігаючих технологій і відповідної системи машин, забезпечення державної підтримки соціальної сфери сільських територій

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що стратегічними цілями розвитку аграрного сектору на теперішній час є: гарантування продовольчої безпеки держави; забезпечення прогнозованості розвитку та довгострокової стійкості аграрного сектору на основі його багатокладності; сприяння розвитку сільських поселень та формування середнього класу на селі через забезпечення зайнятості сільського населення та підвищення їх доходів; підвищення інвестиційної привабливості та фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств й аграрної галузі в цілому; підвищення конкурентоспроможності продукції, ефективності галузей, стабільність ринків; розширення участі України у забезпеченні світового ринку продукцією сільського господарства та продовольства; раціональне використання сільськогосподарських земель та зменшення техногенного навантаження аграрного сектору на довкілля.

Література:

1. Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року. — К.: ННЦ ІАЕ, 2012. — 182 с.
2. Про трансфер інновацій [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.stelmaschuk.info/bank-innovation/transfer-and-diffusion-of-innovations.html>
3. Бабков Г.А. Методика аграрно-економічних досліджень / Г.А. Бабков. — Кишинев: Штиінца, 1985. — 239 с.
4. Крылов Э.И. Анализ эффективности инвестиционной и инновационной деятельности предприятий / Э.И. Крылов, И.В. Журавкова. — М.: Финансы и статистика, 2001. — 384 с.
5. Миндрин А.С. Рентные платежи за пользование природными ресурсами / А.С. Миндрин, В.В. Белов //

ВНИИ экономики, труда и упр. в сел. хоз-ве. — М., 2002. — 140 с.

6. Эффективность сельскохозяйственного производства: методические рекомендации. — М., 2005. — 156 с.

7. Рекомендації IV Міжнародного форуму "Трансфер технологій та інновацій". [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dknii.gov.ua/?q=node/1072>

8. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / [Саблук П.Т., Шпикуняк О.Г., Курило Л.І. та ін.] — К.: ННЦ ІАЕ, 2010. — 706 с.

9. Курило Л.І. Інтелектуальний капітал в аграрній сфері економіки [Текст]: монографія / Л.І. Курило. — К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2012. — 317 с.

10. Закон України "Про інноваційну діяльність" // Відомості ВР України. Офіційне видання. — К., 2002. — №36.

References:

1. Lupenko, Yu.O. and Mesel'-Veseliak, V.Ya. (2012), *Strategichni napriamy rozvytku sil's'koho gospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [Strategic directions of development of agriculture in Ukraine till 2020], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
  2. Stel'maschuk, A. M. (2014), *Pro Transfert innovatsij* [On the Transfer of innovation], [Online], available at: <http://www.stelmaschuk.info/bank-innovation/transfer-and-diffusion-of-innovations.html> (Accessed 4 Jan 2014).
  3. Babkov, G. A. (1985), *Metodika agrarno-jekonomiceskikh issledovanij* [Technique of the agro-economic research], Shtiinca, Kishinev, Moldova.
  4. Krylov, Je. I. and Zhuravkova, I. V. (2001), *Analiz jeffektivnosti investicionnoj i innovacionnoj dejatel'nosti predpriyatij* [Analysis of the efficiency of investment and innovation in enterprises], *Finansy i statistika*, Moscow, Russia.
  5. Mindrin, A. S. and Belov, V. V. (2002), *Rentnye platezhi za pol'zovanie prirodnyimi resursami* [Rental payments for the use of natural resources], *VNIJ jekonomiki, truda i upr. v sel. hoz-ve*, Moscow, Russia.
  6. VNIJJeSH (2005), *Jefferektivnost' sel'skohozjajstvennogo proizvodstva: metodicheskie rekomendacii* [Efficiency of agricultural production: guidelines], VNIJJeSH, Moscow, Russia.
  7. State Agency on Science, Innovations and Informatization of Ukraine (2012), "Recommendation IV International Forum "Innovation and Technology Transfer"", available at: <http://dknii.gov.ua/?q=node/1072> (Accessed 29 Dec 2013).
  8. Sabluk, P.T. Shpykuliak, O.H. and Kurylo, L.I. (2010), *Innovatsijna diial'nist' v ahrarnij sferi: instytutsional'nyj aspekt* [Innovation activities in the agricultural sector: institutional aspects], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
  9. Kurylo, L. I. (2012), *Intelektual'nyj kapital v ahrarnij sferi ekonomiky* [Intellectual capital in the agricultural sector of the economy], NNTs Instytut ahrarnoi ekonomiky, Kyiv, Ukraine.
  10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), *Law of Ukraine "On the innovation"*, *Vidomosti VR Ukrainy. Ofitsijne vydannia*, vol. 36.
- Стаття надійшла до редакції 17.06.2014 р.*

УДК 330.1:332.33

О. В. Назаренко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економічного контролю та аудиту,
Сумський національний аграрний університет, м. Суми
А. А. Гушчин,
аспірант, Сумський національний аграрний університет, м. Суми

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА СУМСЬКОГО РЕГІОНУ

A. Nazarenko,
ph.d., associate professor, Sumy National Agrarian University, Sumy
A. Gushchyn,
post graduate student, Sumy National Agrarian University, Sumy

INVESTMENT PROVIDING AGRICULTURAL PRODUCTION IN SUMY REGION

Розвиток агропромислового комплексу України визначається та залежить від ефективності інвестиційних процесів у країні. Досить велику роль відіграють іноземні інвестиції, які напряму впливають на стан, подальші напрями розвитку та орієнтири агропромислового виробництва України, яке перебуває у стані глибокої кризи.

У статті висвітлюється регіональні аспекти інвестиційної діяльності агропромислового виробництва, зокрема по стимулюванню інвестиційного потенціалу Сумського регіону. Виявлено та проаналізовано фактори (слабкі та сильні сторони) регіону, які впливають на вливання інвестиційних коштів в область.

Крім того, у статті розглянуто та зроблено акцент на роль іноземних інвестицій на розвиток вітчизняних підприємств агропромислового комплексу. Показано основні проблеми, що стримують надходження цих інвестицій та напрями їх розв'язання.

Визначено пріоритетні шляхи інвестиційного розвитку агропромислового комплексу Сумської області.

Development of the agricultural sector of Ukraine is determined and depends on the efficiency of investment process in the country. Quite a large role to foreign investment that directly affect the state, and future directions for the development of agro-industrial production guidance Ukraine, which is in a deep crisis.

The article highlights the aspects of regional investment agricultural production, in particular to stimulate investment potential of Sumy region. Identified and analyzed factors (strengths and weaknesses) of the region, affecting the infusion of investment funds in the region.

In addition, the paper considers and focuses on the role of foreign investment in the development of domestic agricultural enterprises. The basic problems that hinder the receipt of these investments and ways to solve them.

Priority investment ways of agriculture Sumy region.

Ключові слова: інвестиції в АПК, інвестиційно-інноваційний потенціал Сумського регіону, інвестиції в земельні ресурси.

Key words: investment in agriculture, investment and innovation potential of the Sumy region, investment in land resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні одним із пріоритетних завдань України є завершення земельної реформи, а також забезпечення комфортних і прозорих правил земельних відносин для залучення інвестицій в аграрний сектор України [2].

Світовий досвід свідчить, що саме інвестиційне землеволодіння забезпечує найбільшу капіталізацію земельних ресурсів. Для формування системи мобілізації фінансових ресурсів та розробки інвестиційної політи-

ки в земельній сфері бажаним є залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій в сільське господарство. Досягнення поставленої мети стає можливим за умови створення сприятливого клімату для інвестиційної діяльності вітчизняних інвесторів і залучення іноземного капіталу [7].

Ефективне залучення іноземних інвестицій потребує раціонального розподілу між регіонами України. На сьогодні механізм підвищення інвестиційної активності

практично не враховує регіональну складову, що призводить до неоднорідності в обсягах прямого іноземного інвестування в регіональному розрізі, породжує певні диспропорції, послаблює економічні взаємозв'язки між регіонами. Це зумовлено небажанням інвесторів вкладати кошти в ті регіони, які характеризуються низькою привабливістю, внаслідок фінансової, політичної, економічної нестабільності [3].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Дослідженню питань розвитку інвестиційного процесу в АПК присвячено праці В.М. Гончарова, А.П. Гайдучького, Ф.О. Ярошенко, С.О. Гуткевича, М.В. Щурика, С.В. Козловського, Ю.В. Жеревчука, Л.В. Киришуна, В.В. Медведєва, І.В. Пліско, О.М. Бігуна, Т.Є. Зінченка та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основними цілями поставленими в даній статті є наведення результатів дослідження передумов розвитку фінансового інвестування агропромислового виробництва Сумського регіону, переваг та недоліків, слабких та сильних сторін області в напрямі залучення іноземних інвестицій в агропромислове виробництво Сумщини.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інвестиції в землю впевнено лідирують у рейтингу ризикованих вкладень коштів і, схоже, будуть утримувати першість ще довгий час. Основна причина полягає в неадекватному ціноутворенні на земельні ділянки, що призводить до створення своєрідної фінансової піраміди, яка трималася виключно завдяки постійному зростанню цін на землю. Фактично земельні ділянки продавалися дорожче, ніж вже готові будівлі та споруди з ділянками, на яких вони стоять [1].

Розмір прямих іноземних інвестицій (ПІІ) свідчить про розкритий інвесторами економічний потенціал регіону. Цей потенціал є фактором інвестиційної привабливості регіону. Крім цього, ПІІ покращують якість ділового середовища, посилюючи ринкову конкуренцію та стимулюючи підвищення продуктивності праці.

Підвищення конкуренції є одним із чинників зменшення загального рівня виробничих затрат на ринках окремих видів продукції. Поява підприємства з іноземними інвестиціями супроводжується привнесенням нових технологій, методів управління тощо, що в свою чергу вимагає від місцевих фірм запровадження технологічних і організаційних нововведень з метою збереження своїх позицій на ринку [10].

Земельна реформа в Україні передбачає введення приватної власності на землю та поступове її залучення в товарно-грошові відносини. Виникають нові, невідомі до цього часу явища: обіг земель, обмін прав власника на землю, іпотека, купівля-продаж, передавання земель в оренду. До земельно-ринкових відносин залучені держава, ради усіх рівнів, власники та численні посередники: біржі, нотаріуси, адвокати, суди, банки, маркетингові підприємства (рієлторські, консалтингові, реєстр-

раційні, оцінні, інформаційні, навчальні тощо). У всіх зазначених операціях із землею об'єктивні дані про її якість та вартість істотно б їх поліпшили. Більш того, у деяких з них (скажімо, у придбанні або продажу прав власності, використанні земель під заставу, передаванні в оренду та ін.) без них взагалі не обійтися. Якісна оцінка є надзвичайно важливою для інвестора, який вирішив придбати або орендувати земельну ділянку для вирощування сільськогосподарської продукції. У зв'язку з цим оцінити інвестиційну привабливість ділянки, знизити можливі ризики від інвестування, швидко і максимально виправдати вкладення можливо лише використавши інтегральну оцінку властивостей ґрунтів, кліматичних та технологічних особливостей земельної ділянки.

За даними Головного управління статистики у Сумській області у I півріччі 2013 р. іноземними інвесторами в економіку області вкладено 37,2 млн дол. США.

Обсяг іноземного капіталу (акціонерного), внесеного в область з початку інвестування, на 1 липня 2013 р. становив 422,2 млн дол. США, що на 9,3% більше обсягів інвестицій на початок 2013 р., і в розрахунку на одну особу населення становив 368,6 дол. США.

Станом на 1 липня 2013 р. із 41 країни світу надійшли інвестиції у підприємства області. Найвагоміші внески капіталу в економіку Сумщини зробили нерезиденти з Кіпру та Нідерландів. На ці країни припадає 71,5% загального обсягу прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу).

Слід зазначити, що вагому частку іноземних інвестицій (308,5 млн дол. США) отримали промислові підприємства області [9].

Згідно з даними Держкомзему Сумської області земельні площі спільних підприємств та міжнародних об'єднань області у 2012 р. у порівнянні з 2007 р. збільшились у 2,6 рази (з 5,2 тис. га до 13,7 тис. га), а по площам земель та підприємств, що повністю належать іноземним інвесторам за цей період змін не спостерігалось.

У відповідності з Указом Президента України від 27 червня 1999 року на території міста Шостка Сумської області встановлений спеціальний режим інвестиційної діяльності. Затверджено перелік 20 пріоритетних видів економічної діяльності та передбачено встановлення податкових і митних пільг для суб'єктів підприємницької діяльності, які реалізують інвестиційні проекти в місті Шостка. До переліку пріоритетних видів економічної діяльності включені: розвиток хімічної та харчової промисловості, виробництво машин та устаткування, електричної та теплової енергії, оброблення деревини, виробництво виробів зі скла, будівельні роботи тощо. Підприємствами міста ведеться робота по 11 інвестиційним проектам на загальну суму близько 24 млн дол. США [5].

Щоб активізувати інвестиційну діяльність необхідно забезпечити роботу чітких, зрозумілих і зручних механізмів її реалізації як на регіональному, так і на державному рівнях. Для цього перш за все уряд повинен займатися розробкою національних та регіональних стратегій розвитку, які б займались дослідженням та забезпеченням бажаного економічного ефекту на довго-

Таблиця 1. Групування регіонів України за рівнями вкладених прямих іноземних інвестицій (ПІІ) та обсягами валового регіонального продукту (ВРП) на одну особу

Групи за рівнем ВРП на 1 особу, грн.	9383 - 15501 (низький)	15501 - 21619 (середній)	21619 - 27737 (високий)
Групи за рівнем ПІІ на 1 особу, доларів США			
61,1 – 333,0 (низький)	Вінницька, Рівненська, Херсонська, Сумська , Тернопільська, Чернівецька, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська, Волинська, Закарпатська, Житомирська, Кіровоградська	Луганська, Миколаївська	Полтавська
333,0 – 604,9 (середній)	Івано-Франківська, Запорізька, Львівська, Автономна Республіка Крим	Одеська	Донецька
604,9 – 876,9 (високий)		Харківська	Дніпропетровська, Київська

Джерело: [6].

строковій основі завдяки координації роботи органів державного управління та органів місцевого самоврядування. Саме такі стратегічні плани поряд з розвитком регіональної інфраструктури та загальнодержавним сприянням можуть забезпечити приплив інвестицій у регіони України. Нині основний акцент у регіональній інвестиційній стратегії необхідно поставити на розвитку тих сфер виробництва, які сприятимуть економічному зростанню регіону, країни в цілому. На регіональному рівні необхідно застосувати нові підходи до довгострокових відносин, які відповідали б сучасним політичним реаліям, а також пріоритетним інтересам нашої держави. На державному рівні перед органами влади постає завдання підвищення інвестиційної активності регіонів шляхом реформування нормативно-правової бази і коригування розподілу інвестиційних ресурсів [3].

Для виявлення взаємозв'язку і залежності між обсягами вкладених прямих іноземних інвестицій (ПІІ) та обсягами валового регіонального продукту (ВРП) як головного показника, що характеризує рівень розвитку регіону, проаналізуємо дані, які наведені у таблиці 1.

Дані таблиці 1 свідчать про значні диспропорції в розвитку регіонів України. Враховуючи дані таблиці 1, Сумська область — це регіон з низьким рівнем залучених прямих іноземних інвестицій та виробленим ВРП.

Для запобігання диспропорцій у розвитку Сумського регіону інвестиції повинні спрямовуватись у ті сектори, які мають позитивні перспективи у плані збуту своєї продукції, але ринкова частка яких невелика через переваги імпорту.

Низький рівень залучення іноземного капіталу Сумської області спричиняється низькою привабливістю районів області, внаслідок фінансової, політичної, економічної нестабільності.

У рейтингу інвестиційної привабливості за групою м'яких факторів (рис. 1) Сумська область посідає 13 місце з усіх 26 регіонів України.

Інвестори оцінюють діловий клімат області надзвичайно низько.

За цим показником Сумська область знаходиться на передостанньому — 26-у місці — серед усіх регіонів України. Також інвестори вказують на високий рівень корупції.

Експерти називають корупцію слабкою стороною області, а можливість для розвитку бізнесу вважають покращення інвестиційного середовища.

Очевидно, що зусилля із покращення умов для інвесторів доцільно розпочати з боротьби з проявами корупції. Разом з цим експерти наголошують на такій загрозі, як залежність економіки області від потужних містоутворюючих підприємств. Тому варто розглянути можливість диверсифікації виробництва в області, розвитку малого і середнього бізнесу, а також торгівлі. Цьому сприяє наявність спільного кордону області з Росією.

Також експерти відзначили активність регіональної влади як сильну сторону області.

За умови збільшення ефективності її діяльності та зменшення проявів корупції така активність може стати вагомим чинником здійснення заходів, спрямованих на покращення інвестиційного середовища.

Усунення бюрократичних та корупційних перешкод та спрощення адміністративного регулювання підприємницької діяльності є запорукою залучення інвестицій в економіку області. Потрібно максимально спростити адміністративні процедури та збільшити прозорість діяльності органів, які мають контролюючі функції щодо підприємств.

Рис. 1. Інвестиційна привабливість Сумської області: м'які фактори

Джерело: [10].

Таблиця 2. Оцінка експертами інвестиційного середовища Сумського регіону

<p>Сильні сторони</p> <ul style="list-style-type: none"> • Активність регіональної влади • Високий рівень знань випускників • Кордон з Росією 	<p>Слабкі сторони</p> <ul style="list-style-type: none"> • Корупція • Низький рівень інвестиційної діяльності
<p>Можливості</p> <ul style="list-style-type: none"> • Покращення інвестиційного середовища 	<p>Загрози</p> <ul style="list-style-type: none"> • Залежність розвитку області від потужних містоутворюючих підприємств

Джерело: [10].

Інвестори повинні мати рівні умови для започаткування та ведення бізнесу.

Крім цього, права інвесторів як власників мають бути адекватно захищені. Важливо забезпечити справедливий судовий захист прав інвесторів та інформаційну і правову підтримку у всіх питаннях, що стосуються прав власності.

Головною слабкою стороною для Сумського регіону у сфері іноземного інвестування є відсутність чіткої політики стосовно прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Задля вироблення системного підходу необхідно розробити стратегію залучення ПІІ, яка дозволить сформулювати чітке бачення ролі ПІІ в економічному розвитку регіону.

Для ефективної інвестиційної стратегії регіональної влади необхідно визначити чіткі й зрозумілі цілі щодо наявних та очікуваних прибутків від ПІІ, наприклад, капіталовкладень, підвищення надходжень податків, зростання експорту, зайнятості та кваліфікації, технологій.

Зусилля із залучення інвестицій повинні бути зосереджені на кількох секторах, що мають конкурентні переваги, належать до ключових секторів зростання і сприятимуть нарощуванню потужностей місцевої економіки.

Для кожного сектора регіональної економіки слід визначити потенційні країни та найкращі зарубіжні компанії, які можуть генерувати мобільні проекти і відповідають цілям регіону в окремих секторах і технологіях [10].

Інвестиційні та вартісні оцінки земель мають стати складовою частиною агрогрунтових, ландшафтних, екологічних, кадастрових та інших угруповань, районування та зонування території. Нині вкрай потрібними є дані не лише про близькі за генезисом та властивостями грун-

ти та землі, що відображено на подібного роду картах, а й дані щодо економічно однотипових місць зростання культур. Адаптивні системи землеробства, які базуються переважно на інформації про природні особливості території і доповнені інвестиційною та вартісною інформацією, без сумніву стануть досконалішими.

За допомогою інвестиційних та вартісних оцінок можуть бути оптимізованими умови оподаткування для підприємств, які працюють на землях різної якості. Для цього слід обкладати податком лише землі кращої якості на користь земель гіршої якості, вирівнюючи тим самим умови їх господарської діяльності. Необхідність цих дій передбачена в законі про плату за землю, однак донині не реалізована [8].

Низький рівень використання земель, відсутність достовірної інформації про потенційну ефективність землекористування для інвесторів послаблює залучення інвестицій, а підвищення інвестиційної привабливості можливе за умови вдосконалення системи земельних відносин і землекористування, які сприяли б зростанню обсягів конкурентоспроможного виробництва і одночасно зниженню собівартості, підвищенню рентабельності окремих видів продукції [4]. Тому задача формування привабливого інвестиційного клімату в регіоні та Україні в цілому є сьогодні надзвичайно актуальною.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У результаті проведеного дослідження нами було визначено, що Сумська область — це регіон з достат-

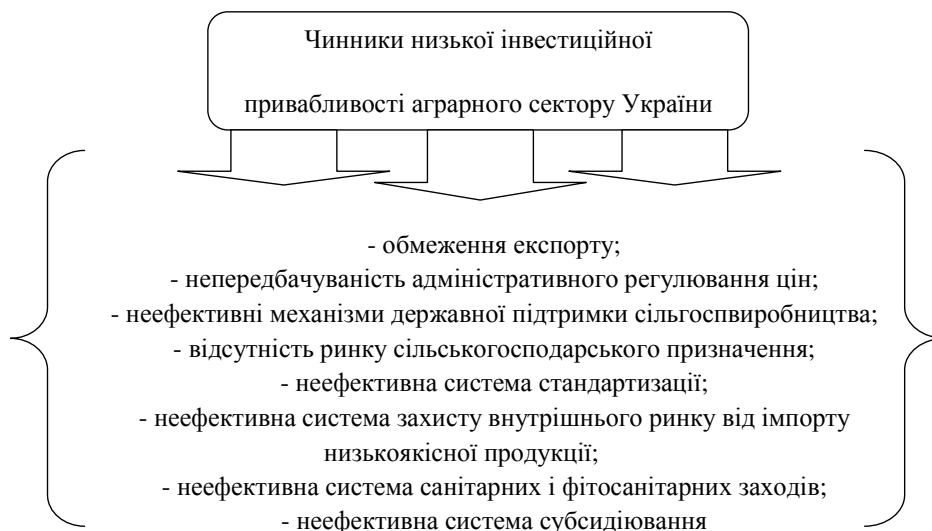

Рис. 2. Чинники низької інвестиційної привабливості аграрного сектору України

Джерело: власна розробка автора.

ньо низьким рівнем залучених прямих іноземних інвестицій та відносно не високим виробленим валового регіонального продукту. Також визначено, що основними інвесторами області є нерезиденти з Кіпру та Нідерландів (близько 2/3 загального обсягу іноземних інвестицій).

Для поживлення інвестиційної діяльності Сумської області необхідно сформувати систему чітких, стабільних та зручних механізмів на рівні всього регіону. Для досягнення цієї мети, перш за все органи місцевого самоврядування повинні займатися розробкою регіональних стратегій розвитку, які б допомогли скоординувати в правильному руслі необхідні дослідження та забезпечили бажаний економічний ефект на довгостроковій основі завдяки координації діяльності органів самоврядування на місцях. Саме такі стратегічні плани поряд з розвитком регіональної інфраструктури можуть забезпечити приплив інвестицій в аграрний сектор Сумської області.

Низький рівень залучення іноземного капіталу в Сумський регіон спричиняється головним чином низькою привабливістю районів області, внаслідок нестабільності та невпевненості в завтрашньому дні, що виникли на тлі криз у сферах фінансів, економіки, внаслідок політичної, фіскальної нестабільності, непоодинокими проявами корупції, наявності бюрократичних та корупційних перешкод та внаслідок складного адміністративного регулювання підприємницької діяльності, що нівелює рівні умови для започаткування та ведення бізнесу. Саме тому, пріоритетними для залучення інвестицій в область є спрощення адміністративних процедур та забезпечення прозорості в функціонуванні та діяльності органів місцевого самоврядування, які мають контролюючі функції щодо підприємств, установ та організацій тощо.

Для кожного району області необхідно визначити потенційні країни та найбільш перспективні в плані інвестиційної віддачі зарубіжні компанії, які можуть підтримувати та створювати мобільні проекти, які відповідають цілям регіону в окремих сферах і технологіях.

Література:

1. Галицкая О. Инвестиции в землю — самые рискованные // Экономические известия. — № 134. — 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://finance.eizvestia.com/full/investicii-v-zemlyu-samye-riskovannye>
2. Головне управління Держкомзему у Вінницькій області. Новини [Електронний ресурс] // Офіційний сайт. — Режим доступу: <http://vinoblzem.gov.ua/>
3. Жеревчук Ю.В. Регіональні аспекти залучення прямих іноземних інвестицій [Електронний ресурс] / Ю.В. Жеревчук, О.І. Янко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. — 2013. — № 1. — С. 79 — 86. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znprndps_2013_1_10.pdf
4. Зінченко Т.Є. Інвестиційна привабливість земельних ресурсів агломераційних систем / Т.Є. Зінченко // Інноваційна економіка. — 2012. — № 4. — С. 179—181.
5. Каталог підприємств "Україна сьогодні" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.com.ua/ukr/RegionsPotential/Sumy/>

6. Киришун Л.В. Аналіз стану та тенденцій розвитку процесів іноземного інвестування регіонів України [Текст] / Л.В. Киришун // Регіональна економіка. — 2011. — № 7. — С. 113.

7. Козловський С.В. Формування привабливого інвестиційного клімату у сфері земельних відносин України / С.В. Козловський, Н.М. Махначова // Інвестиції: практика та досвід. — 2012. — № 21 (лист.). — С. 7—10.

8. Медведєв В.В. Оцінювання інвестиційної привабливості та вартості земельної ділянки [Текст] / В.В. Медведєв, І.В. Плisko, О.М. Бігун // Вісник аграрної науки. — 2012. — № 12. — С. 66—72.

9. Прямі іноземні інвестиції в економіку Сумської області у I півріччі 2013 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://regionews.sumy.ua/node/19697>

10. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. — 2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.csi.org.ua/www/wp-content/2013/04/zvitproinvestpryab_.pdf

References:

1. Halytskaya, O. (2010), "Investment in land — the most risky", *Ynvestytsyy v zemlyu — samye riskovannye*, [Online], vol. 134, available at: <http://finance.eizvestia.com/full/investicii-v-zemlyu-samye-riskovannye> (Accessed 7 June 2014).
2. The Department of the State Committee in Vinnytsia region (2014), "News", available at: <http://vinoblzem.gov.ua> (Accessed 21 June 2014).
3. Zhervchuk, U.V. (2013), "Regional aspects of foreign direct investment", *Rehionalni aspekty zaluchennya pryamykh inozemnykh investytsiy*, [Online], vol. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znprndps_2013_1_10.pdf (Accessed 01 July 2014).
4. Zinchenko, T.Ye. (2012), "Investment attractiveness of land resources sintering systems", *Innovatsiyna ekonomika*, vol. 4, pp. 179—181.
5. Companies: Ukraine Today (2014), available at: <http://www.rada.com.ua/ukr/RegionsPotential/Sumy/> (Accessed 22 June 2014).
6. Kyrushun, L.V. (2011), "Analysis of the processes and trends of foreign investment regions of Ukraine", *Rehionalna ekonomika*, vol. 7, p. 113.
7. Kozlovskyy, S.V. and Makhnachova, N.M. (2012), "Creating an attractive investment climate in land relations Ukraine", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 21, pp. 7—10.
8. Medvedev, V.V. Plisko, I.V. and Bihun, O.M. (2012), "Evaluation of investment attractiveness and value of land", *Visnyk ahrarnoyi nauky*, vol. 12, pp. 66—72.
9. Foreign direct investment in the Sumy region in the I half of 2013 (2013), available at: <http://regionews.sumy.ua/node/19697> (Accessed 02 July 2014).
10. The rating of investment attractiveness of regions (2013), "Institute for Economic Research and Policy Consulting", available at: www.csi.org.ua/www/wp-content/2013/04/zvitproinvestpryab_.pdf (Accessed 02 July 2014).

Стаття надійшла до редакції 04.07.2014 р.

О. В. Абакуменко,
 д. е. н., професор кафедри фінансів,
 Чернігівський державний інститут економіки і управління
 М. В. Корнеєва,
 здобувач

PRIVATE BANKING TA WEALTH MANAGEMENT: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ

О. Abakumenko,
 doctor of economic sciences, professor of cathedra of finance, Chernihiv State Institute of Economics and Management
 М. Korneeva,
 the applicant

PRIVATE BANKING TA WEALTH MANAGEMENT: FOREIGN EXPERIENCE AND UKRAINIAN REALITIES

У статті проведено аналіз основних тенденцій розвитку приватного банкінгу в провідних країнах світу, який продемонстрував нарощення обсягів приватного багатства у світі та впевнене зростання кількості власників великого приватного капіталу, які є потенційними клієнтами банків у контексті надання елітних послуг та управління статками.

In article the analysis of the main tendencies of development of private banking in the leading countries of the world which showed increase in volumes of private wealth to the world and a steady growth number of owners of the large private capital who are potential clients of banks in a context of rendering elite services and to management of states is carried out.

Ключові слова: приватний банкінг, VIP-послуги, інноваційні банківські послуги, конкурентоспроможність банку.

Key words: private banking, VIP-services, innovative banking services, competitiveness of bank.

ВСТУП

В умовах ескалації кризових явищ, особливо на фінансових ринках, проблема підвищення конкурентоспроможності фінансових посередників шляхом надання більш широкого та спеціалізованого спектру послуг, розширення інфраструктури, збереження та нарощення активів набуває все більшої актуальності. На сьогоднішній день, разом із щорічним зростанням кількості заможного населення у світі, все більшого поширення набувають технології приватного елітного обслуговування клієнтів та послуги з управління активами. Найпопулярнішими напрямками обслуговування VIP-клієнтів є private banking, wealth management, family office.

Дослідженням теоретичних та практичних аспектів розвитку приватного банкінгу присвячені наукові праці таких зарубіжних вчених, як К. Балашов, Н. Бітнер, Н. Вудкок, П. Гембл, В. Жабров, Ф. Котлер, Ж. Ламбен, Ф. Моліно, В. Цайтамл тощо.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є дослідження особливостей надання послуг з приватного банкінгу в розвинених країнах світу з метою активізації їх впровадження у вітчизняну банківську практику.

Таблиця 1. Обсяг приватного багатства, трлн дол.

Країни/регіон	2010	2011	2012
Північна Америка	39,9	40,2	43,3
Західна Європа	33,7	34	35,8
Східна Європа	1,8	2,1	2,3
Японія	16,7	16,8	17,2
Латинська Америка	3,2	3,6	3,9
Середній Схід та Африка	4,3	4,4	4,8
Азіатсько-Тихоокеанський регіон	21,7	24,6	28
Всього	121,4	125,7	135,5

Таблиця 2. Кількість домогосподарств-мільйонерів

№	Країна	Кількість домогосподарств-мільйонерів, тис. од.
1	США	5876
2	Японія	1460
3	Китай	1304
4	Велика Британія	509
5	Швейцарія	395
6	Канада	373
7	Німеччина	362
8	Тайвань	312
9	Італія	274
10	Франція	256
11	Гонконг	231
12	Нідерланди	191
13	Росія	180
14	Австралія	178
15	Індія	164

Таблиця 3. Кількість домогосподарств, що володіють понад 100 млн. дол.

№	Країна	Кількість домогосподарств, що володіють понад 100 млн. дол., тис. од.
1	США	3016
2	Японія	1001
3	Китай	851
4	Велика Британія	680
5	Швейцарія	476
6	Канада	381
7	Німеччина	371
8	Тайвань	357
9	Італія	339
10	Франція	328
11	Гонконг	323
12	Нідерланди	314
13	Росія	236
14	Австралія	231
15	Індія	221

Таблиця 4. Кількість власників великого приватного капіталу (HNWI), млн чол.

Реґіон	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Африка	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Середній Схід	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5
Латинська Америка	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5
Європа	3,1	2,6	3	3,1	3,2	3,4
Азіатсько-Тихоокеанський реґіон	2,8	2,4	3	3,3	3,4	3,7
Північна Америка	3,3	2,7	3,1	3,4	3,4	3,7
Всього	10,1	8,6	10,1	10,8	11,1	11,9

Таблиця 5. Розподіл багатства HNWI за реґіонами, трлн дол.

Реґіон	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2015 (прогноз)
Африка	1	0,8	1	1,2	1,1	1,3	1,4
Середній Схід	1,7	1,4	1,5	1,7	1,7	1,8	2,2
Латинська Америка	6,2	5,8	6,7	7,3	7,1	7,5	8,3
Європа	10,7	8,3	9,5	10,2	10,1	10,9	13,1
Азіатсько-Тихоокеанський реґіон	9,5	7,4	9,7	10,8	10,7	12	15
Північна Америка	11,7	9,1	10,7	11,6	11,4	12,7	15,9
Всього	40,8	32,8	39,1	42,8	42,1	46,2	55,9

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

За даними Boston Consulting Group [1], обсяг приватного багатства у світі у 2012 році збільшився на 7,8% і склав 135,5 трлн дол. (табл. 1). Найбільші обсяги багатства продовжують зосереджуватись в Північній Америці та Західній Європі, але найвищі темпи зростання демонструє Азіатсько-Тихоокеанський реґіон.

США лідирують як за загальною кількістю домогосподарств з мільйонними статками (табл. 2), так і за кількістю домогосподарств, що володіють статками понад 100 млн дол. (табл. 3).

За даними дослідження компанії Capgemini and RBC Wealth Management [2], кількість власників великого приватного капіталу — HNWI (High Net Worth Individuals) у 2012 році зросла майже на 1 млн осіб (табл. 4). HNWI віком до 40 років складають 20%, кількість осіб віком від 50 до 59 років становить 27%, понад 60 років — 25%, а найбільшу частину складають HNWI у віці від 40 до 49 років.

Загальний обсяг багатства HNWI збільшився на 4,1 трлн дол. і перевищив обсяг докризового періоду на 5,4 трлн дол. (табл. 5). Найбільший обсяг багатства продовжує зосереджуватись у Північній Америці і складає 12,7 трлн дол., що на 1,3 трлн дол. Більше, ніж у 2011 році.

Таблиця 6. Країни з найбільшою кількістю HNWI, тис. чол.

Країна	2011	2012	Приріст, %
США	3068	3436	12
Японія	1822	1902	4,4
Німеччина	951	1015	6,7
Китай	562	643	14,3
Велика Британія	441	465	5,4
Франція	404	430	6,4
Канада	280	298	6,5
Швейцарія	252	282	12,0
Австралія	180	207	15,1
Італія	168	176	4,5
Бразилія	165	165	0,2
Південна Корея	144	160	10,9

Таблиця 7. Склад HNWI у 2012 р.

Обсяг багатства, млн дол.	Кількість HNWI, тис. чол.	Частка в загальній кількості HNWI, %	Частка в загальному багатстві HNWI, %
понад 30	111	0,9	35,2
від 5 до 30	1068,5	9	22
від 1 до 5	10795,1	90,1	42,8

**Таблиця 8. Розподіл фінансових активів HNWI, %
(I квартал 2013 року)**

Регіон	Альтернативні інвестиції (структуровані продукти, хедж фонди, деривативи, іноземна валюта)	Інструменти з фіксованим доходом	Нерухомість	Акції	Готівкові кошти/ Депозити
Світ	10,1	15,7	20	26,1	28,2
Північна Америка	9,3	18,7	13,5	37,2	21,3
Азіатсько-Тихоокеанський регіон (не враховуючи Японію)	13,7	16,7	24,6	22,3	22,7
Японія	7	9,2	11,9	22,6	49,4
Європа	9,1	15,3	26,7	21,5	27,3
Латинська Америка	13,1	16,8	30,1	12,5	27,6
Середній Схід та Африка	16,3	16	24,7	17	26

На таку ж величину збільшився обсяг багатства в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

59% загальної кількості HNWI у 2012 році було зосереджено в чотирьох країнах: США, Японії, Німеччині та Китаї (табл. 6). Країнами з найбільшим приростом заможного населення були: Австралія, Китай, Швейцарія, Південна Корея.

Найбільшу кількість (90%) складають HNWI, які володіють багатством у розмірі від 1 до 5 млн дол. Кількість HNWI зі статками понад 30 млн дол. становить 111 тис. чол., а їх частка в загальному багатстві складає 35% (табл. 7).

У розподілі фінансових активів HNWI значну роль відіграють економічні та культурні особливості окремих регіонів. Наприклад, в Японії, країні з низьким рівнем злочинності та консерватизмом старшого покоління, HNWI зберігають майже половину своїх активів в готівці або на депозитах (табл. 8). У Північній Америці найбільшою популярністю користуються інструменти фондового ринку, в акції вкладено 37% активів HNWI.

У розвинених країнах послуги private banking та wealth management користуються попитом серед заможного населення протягом вже тривалого періоду. Але за даними компанії Scorpio Partnership [3], під професійним управлінням у світі знаходиться лише 18,5 трлн дол. з 46,2 трлн дол., якими володіють HNWI.

За даними New World Wealth основними центрами приватного банкінгу у світі є Північна Америка та Швейцарія (табл. 9).

У наданні послуг private banking в Африці провідні позиції займають банки ПАР, лідером з private banking на Середньому Сході є французький BNP, який управляє активами у розмірі 12,1 млрд дол. В Азії в першу трійку входять два швейцарських банки, які управляють активами в розмірі 303 млрд дол. (табл. 10).

За версією журналу The Banker, у рамках щорічної премії PWM/The Banker Private Banking Awards кращим приватним банком світу у 2013 році було визнано UBS Wealth Management (табл. 11). До цього впродовж 3 років лідером галузі вважався Citi Private Bank. Кращим банком Північної Америки вже протягом 5 років визнається Northern Trust. Змінилися лідери на Середньому Сході, в Центральній та Східній Європі, Латинській Америці. Вперше було визначено кращий приватний

банк в Україні, яким став UkrSibbank BNP Paribas Group [5].

У рейтингу Best Private Banking міжнародного фінансового видання Euromoney перше місце серед українських банків посів також UkrSibbank, випередивши Укрсіббанк, Альфа банк, Райффайзен Аваль та ВТБ — банк [6].

Результати дослідження українського ринку private banking, яке було проведено компанією KPMG, свідчать про те, що банки продовжують надавати даний вид послуг здебільшого через спеціалізовані офіси, які розміщуються переважно в економічно розвинених містах.

Більшість банків визначають мінімальний річний дохід клієнта на рівні 120 тис. дол., а середній термін надання послуги становить 1—3 роки.

Обсяг активів приватного обслуговування в загальній сумі активів банків склав 7%.

Банки активно працюють над формування комплексного сервісу, в який окрім стандартних банківських операцій (відкриття депозитних і обслуговування поточних рахунків, операції з обміну валюти та обслуговування елітних банківських карток, гнучкі депозитні програми) входять послуги класичного private banking: формування портфеля інвестицій; венчурні фонди; офшорні юрисдикції; робота з дорогоцінними металами; інвестиційне консультування та управління активами клієнта; консьерж-сервіс; фінансове планування з використанням депозитних продуктів та цінних паперів; створення особистих інвестиційних фондів.

Таблиця 9. Основні центри private banking

Країна	Активи під управлінням, млрд дол.
США та Канада	7500
Швейцарія	2400
Велика Британія та Нормандські острови	2200
Франція	1100
Німеччина	900
Сінгапур	850
Кариби та Панама	700
Люксембург	350
Австралія	350
Гонконг	300

Таблиця 10. Найкрупніші приватні банки Африки, Азії та Середнього Сходу

Банк	Активи під управлінням, млрд дол.	Банк	Активи під управлінням, млрд дол.
Приватні банки в Африці		Приватні банки в Азії	
Investec (SA)	23,7	UBS (Swiss)	196
RMB (SA)	13,3	HSBC (UK)	125
PSG Konsult (SA)	10,7	Credit Suisse (Swiss)	107
Nedbank (SA)	8,6	Citibank (USA)	105
Sanlam (SA)	6,8	JP Morgan (USA)	102
Barclays (ABSA) (UK)	3	Julius Baer (Swiss)	74
Maitland (Luxemburg)	2,1	Deutsche Bank (Germany)	65
Standard Bank (SA)	2,1	DBS Bank (Singapore)	40
Citadel (SA)	2,1	BNP (France)	36
Stonehage (UK)	1,9	Standard Chartered (UK)	28
Приватні банки на Середньому Сході			
BNP (France)	12,1	Bank Leumi (Israel)	8,3
Bank Sarasin Alpen (Swiss)	8,5	Bank Hapoalim (Israel)	7,9
United Gulf Bank (Bahrain)	7,3		

Близько половини заможних українців користуються послугами private banking в українських банках. Загальна кількість клієнтів збільшилась в середньому на 14%. Але

не всі з них довіряють вітчизняній банківській системі і розміщують кошти в 2—3 установах не лише в Україні. 29% клієнтів private banking мають рахунки в іноземних банках.

Таблиця 11. Крайні приватні банки (за версією журналу The Banker)

Номінація	2009	2010	2011	2012	2013
Крайній приватний банк у світі	HSBC	Citi Private Bank	Citi Private Bank	Citi Private Bank	UBS Wealth Management
Крайній приватний банк в Азії	HSBC	Standard Chartered Private Bank	Standard Chartered Private Bank	UBS	UBS Wealth Management
Крайній приватний банк на Середньому Сході	HSBC	HSBC Private Bank	HSBC Private Bank	HSBC Private Bank	Standard Chartered Private Bank
Крайній приватний банк в Північній Америці	Northern Trust	Northern Trust	Northern Trust	Northern Trust	Northern Trust
Крайній приватний банк в Європі	Pictet	-	UBS	Pictet & Cie	Pictet
Крайній приватний банк в Центральній та Східній Європі	-	OTP Private Banking	OTP Private Banking	Erste Private Banking	OTP Private Banking
Крайній приватний банк в Латинській Америці	-	Itaъ Private Bank	Itaъ Private Bank	Itaъ Private Bank	Santander Private Banking
Крайній приватний банк в Швейцарії	-	Bank Julius Baer	Bank Julius Baer	Pictet & Cie	Pictet & Cie
Крайній приватний банк у Великій Британії	-	Barclays Wealth	Schroders Private Banking	Coutts	Coutts
Крайній приватний банк в Україні	-	-	-	-	UkrSibbank BNP Paribas Group

Таблиця 12. Найбільші компанії з управління статками в США (за даними Barrons)

№	Назва	Позиція в рейтингу 2012	Активи приватних клієнтів в США, млрд дол.	Мінімальний розмір рахунку, млн дол.	Середній розмір рахунку	Кількість менеджерів з управління статками	Кількість клієнтів на одного менеджера	Кількість філій в США	Спеціалізація
1	BANK OF AMERICA GLOBAL WEALTH & INVESTMENT MANAGEMENT	1	960	Н/Д	Н/Д	19689	Н/Д	804	Trust services; wealth structuring; banking and credit; concentrated stock, investment, and asset management; retirement, philanthropy, tax, and estate planning; family-office services
2	MORGAN STANLEY SMITH BARNET	2	780	Н/Д	Н/Д	16321	Н/Д	676	Retirement and estate planning, asset allocation, private placements of traditional and alternative investments, risk management, investment banking, private banking, and credit lending
3	JPMORGAN	3	557	5	13	1590	27	75	Risk-adjusted portfolio construction, thematic trading and alternative investment opportunities, trust and estate planning, banking services, lending/balance sheet advisory
4	WELLS FARGO AND COMPANY	4	420	Н/Д	Н/Д	15388	Н/Д	1419	Comprehensive wealth planning and advice, investment management, brokerage, private banking, fiduciary services
5	UBS WEALTH MANAGEMENT	5	357,3	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д
6	GOLDMAN SACHS	7	208,3	10	Н/Д	400	20-30	13	Wealth advisory, financial planning and trust services; portfolio construction, implementation and risk management; open architecture manager selection for traditional and alternative investments; deposit-taking, lending, and private-banking services
7	BNY MELLON WEALTH MGMT	8	182,5	2	Н/Д	858	50-75	37	Investment management, wealth and estate planning, private banking, family office services, planned-giving services
8	NORTHERN TRUST	9	179,6	2	Н/Д	675	Н/Д	69	Goals-driven investment advisory services; financial planning, credit and private-banking services; family-office services; foundation and institutional outsourced CIO services
9	FIDELITY	6	172	1	Н/Д	1325	Н/Д	182	Tax-efficient managed accounts, capital-market transactions, international trading, annuities, family-office services, charitable services, trusts
10	CHARLES SCHWAB	10	137	Н/Д	Н/Д	1100	Н/Д	300	Managed investing solutions; financial-planning and retirement services; banking services; research resources and analytic tools; brokerage services
11	RAYMOND JAMES FINANCIAL	22	88,3	Н/Д	8	6400	Н/Д	2500	Wealth management and portfolio management, retirement services, trust services and insurance planning, lending and cash management
12	CREDIT SUISSE	12	88,1	Н/Д	Н/Д	415	Н/Д	17	Philanthropy and entrepreneurship; wealth planning; investment management advice and portfolio construction; customized, structured solutions for ultrahigh-net-worth clients; traditional and alternative products; family-office services
13	CITI (including Cit Private Bank and Personal Wealth Mgmt)	11	82,5	Н/Д	Н/Д	494	Н/Д	231	Banking, investment finance, global investment advice, alternative investments, trust and estate planning
14	DEUTSCHE BANK PRIVATE WEALTH MGMT	14	68	Н/Д	Н/Д	300	Н/Д	24	Customized wealth management; capital and advisory solutions for entrepreneurs, families, and select institutions
15	RBC WEALTH MANAGEMENT	15	65,7	Н/Д	13	3000	Н/Д	200	Comprehensive wealth management, investment-advisory services, retirement services, lending, trust and estate planning
16	BESSEMER TRUST	16	60,2	10	Н/Д	159	14	15	Investment management, trust and estate planning, tax and financial planning, philanthropic advisory, private-asset advisory
17	SUNTRUST BANKS	17	49,7	Н/Д	8,7	219	91	10	Comprehensive wealth planning, customized lending solutions, legacy planning and estate settlement, private banking

18	BARCLAYS WEALTH	18	48,8	Н/Д	Н/Д	250	Н/Д	13	Customized portfolio construction, traditional and alternative investments, ultrahigh-net-worth wealth advisory, capital markets and customized credit
19	PNC WEALTH MANAGEMENT	13	47,7	1	Н/Д	912	Н/Д	95	Consulting and management, separate accounts, trust services, estate and tax planning, private banking
20	U.S. BANK WEALTH MANAGEMENT (Including Ascent Private Capital Management, The Private Client Reserve, The Private Client Group)	19	37,6	Н/Д	Н/Д	179	Н/Д	215	Investment management, private banking, trust and estate services, multigenerational wealth planning, family dynamics and governance
21	BMO PRIVATE BANK	21	32,5	1	Н/Д	161	60	33	Financial planning, investment analysis, banking review, portfolio management, trust and estate administration
22	NEUBERGER BERMAN	24	28,9	1	10	104	Н/Д	10	Risk management and comprehensive strategic and tactical asset allocation, estate planning, comprehensive trustee, executor services, and fiduciary oversight
23	ROBERT W. BAIRD	30	28,4	1	Н/Д	709	173	69	Asset-allocation strategies, investment research and management, financial and retirement planning, estate and philanthropic planning, business-succession planning
24	HSBC PRIVATE BANK	23	25	Н/Д	Н/Д	35	Н/Д	6	Discretionary portfolio, alternative investments, banking and liquidity management, financing, trust and fiduciary services
25	BROWN BROTHERS HARRIMAN PRIVATE WEALTH MGMT	28	21,6	10	12,9	37	32	6	Investment advisory, wealth planning, trust services, lending, philanthropic planning
26	GLENMEDE	27	20,6	3	10,8	73	22	6	Investment research and reporting, financial planning and wealth administration, trusteeship services and family philanthropy
27	WILMINGTON TRUST	25	20,2	3	Н/Д	93	Н/Д	50	Wealth planning, trustee services, investment-management services, private banking services, family-office services
28	LPL FINANCIAL	26	20,1	Н/Д	7	1321	Н/Д	Н/Д	Investment research, open architecture investment management and asset allocation, estate and business planning, trust services, insurance services
29	CITY NATIONAL BANK	29	18,7	1	14,9	139	Н/Д	31	Investment management, open-architecture advisory, brokerage, trust, and wealth advisory; 401(k) and retirement
30	ATLANTIC TRUST PRIVATE WEALTH MGMT	32	17,9	5	10	63	37	12	Investment management, estate planning, wealth management, asset-allocation management, separately managed accounts
31	KEY PRIVATE BANK	31	15,6	1	Н/Д	101	80	45	Trust and estate planning, family practice groups, banking services
32	FIRST REPUBLIC	40	14,9	0,5	1,2	111	71	16	Equity and fixed-income management; asset allocation and manager selection; financial planning; full-service brokerage, trust, and custody services
33	FIFTH THIRD PRIVATE BANK	37	14,8	1	Н/Д	98	Н/Д	20	Wealth planning, investment management, high-net-worth insurance services, private banking, trust and estate settlement services
34	BB&T	34	13,9	2	7,4	345	75	71	Financial planning and business transition planning; customized trust, investment management, and brokerage portfolios; risk-management; life, long-term care, P&C; disability, health, tax, estate-planning, and life income strategies; credit personal banking; and cash-management
35	FIDUCIARY TRUST CO. INTL	35	12,7	5	12,6	30	50	6	Global investment management, strategic wealth planning and advisory services, trust and estate advisement and administration, generational planning, tax-advisory services
36	WILLIAM BLAIR & CO.	36	12,6	3	Н/Д	84	Н/Д	2	Research teams, wealth management, multigenerational financial planning and advisory services, planning and transactional support for family businesses and corporate executives
37	JANNEY MONTGOMERY SCOTT	Н/Д	12,3	Н/Д	Н/Д	740	177	100	Wealth planning, investment management, financial and estate planning, retirement-income planning, risk management
38	VERITABLE	39	11,4	30	51	13	15-16	2	Investment policy statements and evaluation of objectives and risk tolerance; evaluation, selection, and monitoring of investment managers and products; fixed income and cash management; pre-tax and after-tax performance measurement
39	ROCKEFELLER & CO.	20	7,9	30	Н/Д	20	15-20	5	Global wealth management; long-term, internally managed equity and fixed-income strategies; alternative manager selection; technology platform for consolidated portfolio reporting; trust and fiduciary services
40	SILVERCREST ASSET MANAGEMENT	Н/Д	6,9	5	6,9	12	36	4	Asset and wealth management, customized wealth reporting and risk management, estate and wealth planning, family-office services, tax planning

Таблиця 13. Найбільші сімейні офіси у 2012 році

№	Назва	Активи під управлінням, млрд дол.	Приріст, %	Кількість сімей
1	HSBC Private Wealth Solutions (Hong Kong)	137,3	11	340
2	Northern Trust (Chicago)	112	23	3457
3	Bessemer Trust (New York)	77,9	25	>2200
4	BNY Mellon Wealth Management (New York)	76	18	400
5	Pictet (Geneva)	57,3	0	>50
6	UBS Global Family Office (Zurich, London, Singapore, Hong Kong, New York)	47,5	27	н/д
7	CTC Consulting Harris myCFO (BMO Financial) (Chicago)	35	6	312
8	Abbot Downing (Wells Fargo) (Minneapolis)	32,2	5	594
9	U.S. Trust (Bank of America) (New York)	31,1	5	162
10	Wilmington Trust (M&T Bank) (Wilmington, Delaware)	24,6	-23	436
11	Hawthorn (PNC Financial) (Philadelphia)	23,1	8	>580
12	Rockefeller & Co. (New York)	23,1	10	259
13	Glenmede (Philadelphia)	21,4	7	211
14	Atlantic Trust (Invesco) (Atlanta)	19,5	9	2296
15	GenSpring Family Offices (affiliate of SunTrust Banks) (Jupiter, Florida)	15,8	-5	442
16	Veritable (Newtown Square, Pennsylvania)	11,3	10	203
17	Silvercrest Asset Management (New York)	10,6	4	365
18	Oxford Financial Group (Carmel, Indiana)	10,4	3	232
19	Whittier Trust (South Pasadena, California)	8,9	16	290
20	Commerce Family Office (St. Louis)	8,8	35	79
21	ATAG Private & Corporate Services (Basel, Switzerland)	8	8	50
22	Tiedemann Wealth Management (New York)	7,5	15	96
23	TAG Associates (New York)	7	3	103
24	Spudy & Co. Family Office (Hamburg)	6,6	27	80
25	Bedrock (Geneva)	6	20	70
26	BBR Partners (New York)	5,8	14	75
27	1875 Finance (Geneva)	5,1	0	5
28	Bollard Group (Boston)	5	0	8
29	FS Finance Suisse (Zurich)	4,8	19	11
30	Laird Norton Wealth Management (Seattle)	4,8	7	416
31	myCIO Wealth Partners (Philadelphia)	4,8	6	529
32	Ascent Private Capital Management (U.S. Bancorp) (Minneapolis)	4,4	96	60
33	Ballentine Partners (Waltham, Massachusetts)	4,4	10	73
34	Constellation Wealth Advisors (New York)	4,4	5	150
35	Athena Capital Advisors (Lincoln, Massachusetts)	4,3	27	21
36	Baker Street Advisors (San Francisco)	4,3	19	40
37	Synovus Family Asset Management (Columbus, Georgia)	4,1	6	35
38	Federal Street Advisors (Boston)	4	5	27
39	Clarfeld Wealth Strategists & Financial Confidantes (Tarrytown, New York)	3,9	7	350
40	Gresham Partners (Chicago)	3,9	5	67
41	Presidio Group (San Francisco)	3,9	7	125
42	Aspiriant (Los Angeles)	3,7	6	74
43	Tolleson Wealth Management (Dallas)	3,5	46	105
44	Marcuard Family Office	3,4	-12	42
45	St. Louis Trust (St. Louis)	3,4	16	40
46	Signature (Norfolk, Virginia)	2,9	-18	56
47	SandAire (London)	2,7	-1	15
48	Vogel Consulting (Brookfield, Wisconsin)	2,7	7	23
49	CV Advisors (Miami)	2,5	100	41
50	Matter Family Office (St. Louis)	2,5	7	147

Вітчизняний ринок private banking продовжить зростати, оскільки його перевагами є: висока дохідність; можливість налагодження довгострокових відносин з клієнтом; є одним з кращих джерел пасивів банку; високі комісійні доходи; нерозподіленість сегменту ринку між банками [7].

На сьогоднішній день private banking не обмежується лише наданням класичних банківських послуг заможним клієнтам. Поступово даний вид діяльності перетворюється на wealth management — комплексне управління статками клієнта, яке передбачає використання різноманітних фінансових, юридичних продуктів та послуг.

У США більше 3 трлн дол., що належать приватним клієнтам, знаходяться під управлінням у 5 найбільших компаніях (табл. 12) [8].

Зі зростанням багатства, зокрема в регіонах, що розвиваються, та його зосередженням в межах окремих ро-

дин, в управлінні активами доволі швидкими темпами зростає роль так званих "сімейних офісів" (family offices). Сімейні офіси надають послуги з управління активами, податкового і фінансового планування, управління інвестиціями, розроблення бізнес-стратегій, управління ризиками тощо. Розрізняють такі види сімейних офісів:

— single family office (SFO) — компанія, яка займається управлінням активами однієї окремої родини;

— multi-family office (MFO) — управляють активами кількох не пов'язаних між собою родин.

На кінець 2013 року в світі налічувалось більше 5000 сімейних офісів, більшість з яких зосереджена в США та Європі. Близько 2700 SFO управляють активами у розмірі 1,7 трлн дол., а під управлінням 2300 MFO знаходиться приблизно 8000 млрд дол. [3].

Головною відмінністю family office від private banking є те, що сімейні офіси здебільшого не прив'язані до одного конкретного банку, а здійснюють оптимальний вибір фінансових послуг з тих, що пропонуються на ринку.

За даними Bloomberg [9], 10 найбільших сімейних офісів управляють активами обсягом 631 млрд дол., що належать близько 8000 родин (табл. 13). Найбільший приріст активів продемонструвала компанія CV Advisors, яка займається обслуговуванням заможних латиноамериканців. У 2012 році даній компанії вдалося збільшити обсяг активів на 100% за рахунок лише 6 родин.

На території України ринок послуг сімейних офісів є слабозрозумим, оскільки більшість заможних українців якщо і вирішують скористатися даними послугами, то обирають для цього закордонні компанії.

Послугами family office в Україні можуть скористатися клієнти деяких банків. Так, у VAB Банку для цього обсяг розміщених коштів повинен перевищувати 1 млн дол. Клієнт повинен підписати ряд документів, які чітко визначають задачі, членів родини, які будуть входити до family office, перераховують активи, що передаються в управління, визначають максимальний рівень ризику [10].

ВИСНОВКИ

Зважаючи на зростаючу кількість заможних домогосподарств як у провідних країнах світу, так і у країнах, що розвиваються, розвиток сегменту банківського бізнесу, спрямованого на обслуговування капіталу заможних клієнтів, є актуальним та потребує розробки концептуальних засад його розвитку.

Література:

1. Global Wealth 2013 Maintaining Momentum in a Complex World Maintaining Momentum in a Complex World Press briefing. — New York, May 30, 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.letemps.ch/rw/Le_Temps/Quotidien/2013/05/31/Economie/ImagesWeb/GWR%202013%20Press%20briefing-NYC-print%20version_30May2013.pdf
2. World wealth report — 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.capgemini.com/resource-file-access/resource/pdf/wwr_2013_0.pdf
3. Private Banking Briefing Feb_2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://www.nw-wealth.com/uploads/Pvt_Banking_Briefing_Feb_2014.pdf
4. Wealth management — at a global level and in Switzerland. — November 2013. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.swissbanking.org/en/20131025-2400-ermoegensverwaltungsstudie_web-awe-rva.pdf
5. Global private banking. Winners 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.privatebankingawards.com/winners/2013_winners/
6. Private Banking and Wealth Management Survey 2013: Country Awards [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.euromoney.com/Article/3152131/Private-Banking-and-Wealth-Management-Survey-2013-Country-awards-contd.html#2330>
7. Исследование рынка обслуживания частного банковского капитала 2011 г. — I полугодие 2012 г. — Ноябрь 2012 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kpmg.com/UA/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/Private_banking_survey_2012.pdf

8. HOW THEY RANK Here are America's largest wealth-management firms, ranked by client assets in accounts of \$5 million or more as of June 30 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://online.barrons.com/public/resources/documents/BARRONS_TOP_40_LARGEST_WEALTH_MANAGEMENT_FIRMS_2013.pdf

9. Ascent Private Capital Management Bloomberg Markets Article. Aug 2013. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ascent.usbank.com/acp/pdfs/press/Ascent-Private-Capital-Management-Bloomberg-Markets-Article-Aug-13.pdf>

10. В чем состоит отличие услуги "Семейный офис" от Privat Banking? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pb.vab.ua/upload/Files/FamilyOffice.pdf>

References:

1. The Boston Consultig Group (2013), "Global Wealth 2013 Maintaining Momentum in a Complex World Press briefing", available at: http://www.letemps.ch/rw/Le_Temps/Quotidien/2013/05/31/Economie/ImagesWeb/GWR%202013%20Press%20briefing-NYC-print%20version_30May2013.pdf (Accessed 15 May 2014).
2. Capgemini (2013), "World wealth report", available at: http://www.capgemini.com/resource-file-access/resource/pdf/wwr_2013_0.pdf (Accessed 15 May 2014).
3. New World Wealth (2014), "Private Banking Briefing", available at: http://www.nw-wealth.com/uploads/Pvt_Banking_Briefing_Feb_2014.pdf (Accessed 15 May 2014).
4. SwissBanking (2013), "Wealth management — at a global level and in Switzerland", available at: http://www.swissbanking.org/en/20131025-2400-ermoegensverwaltungsstudie_web-awe-rva.pdf (Accessed 15 May 2014).
5. Financial Times Limited (2013), "Global private banking. Winners 2013", http://www.privatebankingawards.com/winners/2013_winners/ (Accessed 15 May 2014).
6. Euromoney (2013), "Private Banking and Wealth Management Survey 2013: Country Awards", available at: <http://www.euromoney.com/Article/3152131/Private-Banking-and-Wealth-Management-Survey-2013-Country-awards-contd.html#2330> (Accessed 15 May 2014).
7. KPMG (2012), "Research of the market of service of a private banking capital of 2011 — the I half-year 2012", available at: http://www.kpmg.com/UA/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/Private_banking_survey_2012.pdf (Accessed 15 May 2014).
8. Barrons (2013), "HOW THEY RANK Here are America's largest wealth-management firms, ranked by client assets in accounts of \$5 million or more as of June 30", available at: http://online.barrons.com/public/resources/documents/BARRONS_TOP_40_LARGEST_WEALTH_MANAGEMENT_FIRMS_2013.pdf (Accessed 15 May 2014).
9. Bloomberg Markets (2013), "Ascent Private Capital Management", available at: <http://ascent.usbank.com/acp/pdfs/press/Ascent-Private-Capital-Management-Bloomberg-Markets-Article-Aug-13.pdf> (Accessed 15 May 2014).
10. VAB (2013), "What is the difference between "Family Office" and Privat Banking?", available at: <http://pb.vab.ua/upload/Files/FamilyOffice.pdf> (Accessed 24 August 2013).

Стаття надійшла до редакції 01.07.2014 р.

УДК 336.71:65.012.32

І. М. Вядрова,

к. е. н., професор кафедри банківської справи, заступник директора з навчально-методичної роботи, Харківський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України

В. Є. Волохата,

викладач кафедри банківської справи, Харківський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАЛУЧЕНИХ РЕСУРСІВ БАНКУ

I. Viadrova,

Ph.D. in Economics, Professor of Chair of Banking, deputy director for study in Kharkiv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

V. Volokhata,

teacher of Chair of Banking in Kharkiv Institute of banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

THE ECONOMIC NATURE AND CLASSIFICATION OF ATTRACTED RESOURCES BANK

У статті проаналізовано науково-теоретичні підходи зарубіжних та вітчизняних вчених до визначення сутності поняття "залучені ресурси банку". Визначено теоретико-методологічні проблеми у цьому питанні в процесі управління залученими ресурсами банку. Використовуючи методику контент-аналізу, проведено узагальнення існуючих визначень даної категорії та здійснено удосконалення її сутності. Дослідження структури фінансових ресурсів банківської системи України дало можливість виявити елементи ресурсної бази, які відіграють провідну роль у діяльності банків. За результатами проведеного аналізу існуючих методик класифікації залучених ресурсів, зосереджених на депозитних рахунках банків, проведено ранжування кваліфікаційних ознак депозитних ресурсів банку. Результатом викладеного є побудована ієрархічна модель класифікації залучених ресурсів, зосереджених на депозитних рахунках банку. На відміну від існуючих наведена схема поділу фінансових ресурсів банку акцентує увагу на двох обов'язкових класифікаційних ознаках фінансових ресурсів банку: терміну використання та ініціатору формування.

This article analyses scientific and theoretical approaches of foreign and domestic scientists to define the term "bank debt capital." Also it states theoretical and methodological problems of this issue under bank debt capital management. Using the principle of content analysis, there were made the summarizing of current terms of this category and its improvements. Structure analysis of financial resources of banking system in Ukraine permitted to define resource base elements, which are leading in banking activity. With the analysis results for current principles on classification of debt capital which are on deposit balances, there was developed the ranking of qualification characteristics for deposit bank resources. To sum up, there was developed hierarchical model of classification for debt capital which is on deposit balances of a bank. In contrast to current ones, the given model for financial resource division of the bank points out two required qualification characteristics of bank financial resources. They are both period of use, and forming initiator.

Ключові слова: залучені ресурси банку, класифікація залучених ресурсів банку, контент-аналіз залучених ресурсів, депозитні рахунки, фінансові ресурси, управління, ієрархічна структура, структура ресурсів.

Key words: bank debt capital, classification of bank debt capital, content analysis of bank debt capital, deposit balances, financial resources, management, hierarchical arrangement, resource structure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Фінансові ресурси відіграють провідне значення в діяльності будь-якої банківської установи. Без наявності достатньої кількості фінансових ресурсів банк не має

можливості розширювати свою діяльність. При цьому дефіцит фінансових ресурсів негативно відбивається на вартості банківських послуг. Саме тому одним із обов'язкових напрямів діяльності керівництва банку є уп-

равління залученими ресурсами. Залучені ресурси є основним і найбільшим джерелом фінансових ресурсів банку. В ході управління залученими ресурсами банку його керівництво повинно вирішувати цілий перелік певних завдань, а саме: займатись аналізом якості та достатності ресурсної бази банку, стежити за відповідністю середньозважених за вартістю термінів використання залучених ресурсів та ресурсів на активних рахунках. Банк залує ресурси з багатьох джерел, використання яких залежить від кон'юнктури, яка склалась на ринку. Від стабільності залучених ресурсів залежить і стабільність діяльності банку. Виходячи з різноманітності джерел залучення ресурсів, особливої актуальності набуває дослідження сутності, структури та підходів до класифікації залучених ресурсів банку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженням сутності та класифікації залучених ресурсів банку банків займалися такі провідні вчені-економісти, як: О.В. Васюренко, О.Д. Вовчак, А.М. Герасимович, І.І. Д'яконова, С.В. Землячов, Т.Д. Косова, Р.Р. Коцовська, С.А. Кучеренко, В.Д. Лагутін, Н.Б. Литвин, В.І. Міщенко, А.М. Мороз, І.М. Парасій-Вергуненко, О.М. Петрук, С.П. Прасолова, І.Ф. Прокопенко, Р.І. Шевченко та ін. Аналіз наукових досліджень цих авторів виявив неоднозначність підходів щодо визначення поняття "залучені ресурси комерційного банку" та з'ясування їх класифікації. Це значно ускладнює прийняття обґрунтованих управлінських рішень в банку щодо управління процесом формування, розподілу, оптимізації та використання залучених ресурсів банку в динамічних умовах зовнішнього середовища.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є дослідження економічної сутності та підходів до класифікації залучених ресурсів банку, узагальнення та удосконалення визначення поняття "залучені ресурси" та побудова ієрархічної структури класифікаційних ознак.

Об'єкт дослідження — процес формування залучених ресурсів банку.

Предмет дослідження — наукові підходи щодо визначення поняття та класифікація залучених ресурсів банку.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти з питань формування та зберігання обов'язкових резервів для банків України та їх філій, фахова економічна література, офіційні статистичні матеріали Національного банку України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Відповідно до законодавства під ресурсами банку слід розуміти: "сукупність власних, залучених та інших фінансових коштів банку, що перебувають у безпосередньому його розпорядженні і використовуються на його розсуд для здійснення повномасштабної банківської діяльності" [1].

Розглядаючи сутність поняття "банківські ресурси", запропоновану в провідних наукових виданнях, слід зауважити, що думки авторів з приводу цього питання дещо варіюють, але сутність визначення залишається тотожною. Так, відповідно до запропонованих визначень, усі поняття "ресурси банку", авторів можна умовно поділити на дві окремі групи. Перша група авторів дає абстрактне визначення поняття "ресурси банку" як

Таблиця 1. Спрощений контент-аналіз визначення поняття "залучені ресурси"

Слово	Частота використання слова у визначеннях поняття «залучені ресурси», разів	Щільність використання слова у визначеннях поняття «залучені ресурси», %
1	2	3
Кошти	37	16,6
Депозити	17	7,42
Осіб	16	6,99
Рахунки	13	5,68
Фізичних	8	3,19
Юридичних	8	3,49
Банку	6	2,62
Поточні	6	2,62
Залишки	5	2,18
Зобов'язання	5	2,18
Активні	4	1,75
Джерело	4	1,75
Заборгованість	4	1,75
Клієнтів	4	1,75
Кредиторська	4	1,75
Операції	4	1,75
Ресурсів	4	1,75
Строкові	4	1,75
Грошові	3	1,31
Запитання	3	1,31
Корпорацій	3	1,31
Мобілізовані	3	1,31
Організацій	3	1,31

Джерело: побудовано автором на основі праць 16 авторів та Положення про порядок формування та зберігання обов'язкових резервів для банків України та філій іноземних банків в Україні [1].

Таблиця 2. Контент-аналіз визначення поняття "залучені ресурси" за ключовими фразами

Слово	Частота використання слова у визначеннях поняття «заощадження», разів	Щільність використання ключових фраз у визначеннях поняття «заощадження», %
Кошти	37	16,16
Кошти фізичних осіб	8	10,48
Кошти юридичних осіб	8	10,48
Депозити	17	7,42
Осіб	16	6,99
Рахунки	13	5,68
Поточні рахунки	5	4,37
Активні операції	4	3,49
Джерело ресурсів	4	3,49
Кредиторська заборгованість	4	3,49
Строкові депозити	4	3,49
Грошові кошти	3	2,62
Мобілізовані кошти	3	2,62
Рахунки клієнтів	3	2,62
Залишки	5	2,18
Клієнтів	4	1,75
Операції	4	1,75
Ресурсів	4	1,75

сукупності грошових коштів, що знаходяться у розпорядженні банку та використовуються ним для здійснення активних операцій. При цьому, автори не уточнюють структуру цих коштів і не відмічають джерела їх формування. До першої групи авторів входять такі провідні вчені-економісти, як Арбузов С.Г. [3], Алексеєнко М.Д. [2], Вовчак О.Д. [5], Землячов С. В. [9], Коцовська Р.Р. [12], Мороз А. М. [20], Стойко О.Я. [26], Череп А.В. [28], Шавловська Л.С. [29].

Друга група авторів, до яких можна віднести: Васюренка О.В. [4], Коробову Г.Г. [10], Кутідзе Л.С. [13], Лаврушина О. [15], Луціва Б.Л. [18], Панову Г.С. [21], Фурсову В.А. [27] дають більш конкретне визначення з акцентуванням на структуру та джерела формування ресурсів банку. Так, узагальнюючи визначення авторів, віднесених до другої групи, можна дати таке визначення поняття "банківські ресурси": це сукупність власних, залучених і цільових фінансових коштів банку, які сформовані банком у результаті проведення пасивних операцій та знаходяться в безпосередньому розпорядженні банку і використовуються для банківської діяльності шляхом проведення активних операцій та надання послуг з метою отримання прибутку.

Довгань Ж.М. [8, с. 4] зазначає, що фінансові ресурси комерційного банку — це основа діяльності будь-якого банку, оскільки від їх формування залежать масштаби його діяльності та обсяги отримуваних прибутків.

Таким чином, можна зробити висновок, що залучені ресурси входять до складу ресурсної бази банку та відіграють важливу роль у забезпеченні його діяльності.

Автор вважає, що поняття "фінансові ресурси комерційного банку" може визначатися за двома підходами. У вузькому розумінні фінансові ресурси комерційного банку — це акумульовані банком вільні грошові кошти економічних суб'єктів на умовах виникнення зобов'язань власності чи боргу для подальшого розміщен-

ня на ринку з метою отримання прибутку. У широкому розумінні фінансові ресурси комерційного банку — це реальні можливості банку не лише акумулювати грошові кошти в зобов'язання боргу чи власності, а й здатність отримувати прибуток від проведення активних банківських операцій.

Запропоноване автором визначення є узагальненням підходів до визначення поняття "ресурси банку". Подане визначення є найбільш вдалим, оскільки в ньому вказані основні джерела формування, структура та напрями використання фінансових ресурсів комерційного банку, зазначена мета їх руху, підкреслені особливості банківської діяльності в сучасних умовах господарювання.

Таким чином, ресурси банку традиційно прийнято поділяти на власні, запозичені та залучені ресурси. Доцільно більш докладно зупинитись на структурі та сутності залучених ресурсів банку. Відповідно до Положення про порядок формування та зберігання обов'язкових резервів для банків України та філій іноземних банків в Україні, залучені ресурси представляють собою кошти юридичних та фізичних осіб у національній та в іноземній валюті (у тому числі в банківських металах). Як видно з визначення, на законодавчому рівні, поняттю "залучені ресурси" подано більш абстрактне визначення. Так, під залученими ресурсами законодавець розуміє усі кошти юридичних та фізичних осіб, які обліковуються на поточних, вкладних (депозитних) рахунках та знаходяться у розпорядженні банку за ініціативою власників цих коштів. Банк при цьому сплачує певну винагороду власнику за користування його коштами відповідно до укладеного договору.

На нашу думку, існує принципова відмінність у значених групах зобов'язань (між залученими та запозиченими ресурсами): це відмінність полягає в особі, яка виступає ініціатором економічних відносин, які виникають у процесі залучення/запозичення додаткових ресурсів. При цьому слід відмітити, що

Рис. 1. Структура та характеристика фінансових ресурсів банку

з бухгалтерської точки зору обидві зазначені групи зобов'язань (ресурсів) банку відносяться до кредиторської заборгованості. Але з економічної та юридичної точки зору між ними є суттєва відмінність, зазначена вище. Ця відмінність впливає на підходи щодо управління залученими та запозиченими ресурсами. Слід також відмітити, що використання залучених та запозичених коштів принципово відрізняється від використання власного капіталу

термінами використання: залучені та запозичені ресурси використовуються банком протягом дії договору про кредитування або договору про розміщення депозиту.

У ході аналізу сучасних підходів до визначення поняття "залучені ресурси" нами було досліджено роботи 16 сучасних науковців-економістів та законодавче формулювання змісту цього поняття. Виходячи з того, що думки авторів дещо різняться, для забезпе-

Таблиця 3. Структура фінансових ресурсів банківської системи України за період 2009 – 2013 рр., %

Показник	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік
Кошти банків (кошти на коррахунках та кредитні ресурси)	31,4	27,3	23,7	19,0	16,3
Кошти юридичних і фізичних осіб	40,0	56,2	49,8	53,0	55,0
Питома вага коштів юридичних і фізичних осіб в зобов'язаннях банку	46,4	56,9	58,4	62,4	64,8
Кошти юридичних осіб	15,6	20,4	20,3	20,2	20,4
Кошти юридичних осіб на вимогу	7,9	11,9	11,3	10,6	10,8
Кошти фізичних осіб	24,4	35,8	29,5	32,8	34,6
Кошти фізичних осіб на вимогу	6,2	7,6	6,5	6,6	6,5
Боргові цінні папери, емітовані банком	1,5	1,0	0,7	1,0	1,0
Інші залучені кошти	5,4	5,7	3,3	2,9	3,5
Усього зобов'язань	86,2	85,4	85,3	84,9	84,9
Усього власного капіталу	13,8	14,6	14,7	15,1	15,1
Усього пасивів	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розроблено автором цієї роботи за даними Національного банку України [31].

Таблиця 4. Ієрархічна класифікація залучених ресурсів зосереджених на депозитних рахунках

№ з/п	Класифікаційна ознака	Факторне навантаження (кількість авторів, які виділяють класифікаційну ознаку)	Види депозитів
2	За строками використання коштів [1, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 14, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 30]	100 (17)	- депозити до запитання - строкові депозити (overnight, короткострокові, довгострокові) - накопичувальні депозити - умовні депозити
1	За категорією вкладників (клієнтів) [1, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 14, 17, 19, 22, 24, 25, 30]	82,4 (14)	- депозити банків - депозити небанківських фінансових установ - депозити за рахунок бюджетних коштів - депозити суб'єктів господарювання - депозити фізичних осіб - депозити кредитних установ
6	За способом юридичного оформлення [1, 6, 9, 11, 12, 16, 17, 19, 20, 22, 24, 30]	70,6 (12)	- депозити, що оформляються договором банківського рахунку - депозити, що оформляються договором банківського вкладу (депозиту) з видачею ощадної книжки - депозити, що оформляються договором банківського вкладу (депозиту) з видачею ощадного (депозитного) сертифіката - депозити, що оформляються договором банківського рахунку або вкладу (депозиту) з видачею платіжної картки
4	За валютою, у якій номіновано депозит [6, 7, 9, 12, 14, 17, 22]	41,2 (7)	- депозити у національній валюті - депозити у іноземній валюті (у неконвертованій валюті, у вільно конвертованій валюті) - мультивалютні депозити - депозити в банківських металах
13	За формою визначення власника депозиту [6, 19, 22, 23, 24]	29,4 (5)	- іменні депозити - депозити на пред'явника
3	За формою грошового обігу [6, 7, 14, 17, 22]	29,4 (5)	- готівкові депозити - безготівкові депозити
7	За видами відсотків, що сплачуються [7, 9, 17]	17,6 (3)	- депозити з фіксованою процентною ставкою - депозити з плаваючою процентною ставкою
11	В залежності від цільового призначення [6, 17, 22]	17,6 (3)	- гарантійні депозити - дохідні депозити
14	За ознакою резидентності [1, 7, 12]	17,6 (3)	- депозити резидентів - депозити нерезидентів
15	За можливістю капіталізації [7, 9, 12]	17,6 (3)	- депозити з простими відсотками - депозити зі складними відсотками
5	За економічним змістом (сутністю) [6, 17]	11,8 (2)	- активні депозити (розміщені) - пасивні депозити (залучені)
8	За умовою виплати відсотків [9, 17]	11,8 (2)	- депозити, відсотки за якими сплачуються авансом - депозити, відсотки за якими сплачуються періодично - депозити, відсотки за якими сплачуються в кінці терміну
9	За критерієм платності [7, 17]	11,8 (2)	- дешеві депозити - дорогі депозити - безкоштовні депозити
10	За умовами вкладання та вилучення коштів [9, 17]	11,8 (2)	- депозити без можливості поповнення та часткового зняття коштів - депозити без можливості поповнення - депозити з можливістю поповнення - депозити з можливістю поповнення та часткового зняття коштів
12	За формою вилучення депозиту/нарахованих відсотків [6, 22]	11,8 (2)	- безумовні депозити - умовні депозити
16	За рівнем стабільності [7, 9]	11,8 (2)	- найбільш стабільні депозити - стабільні депозити - нестабільні депозити
17	За розміром депозиту [9]	5,9 (1)	- великі депозити - середні депозити - малі депозити
18	За призначенням депозиту [9]	5,9 (1)	- будівельні депозити - інвестиційні депозити - депозити за трастовими операціями - різдвяні депозити - відпускні депозити - пенсійні депозити - депозити, присвячені життєвим подіям - депозити на дітей - інші депозити
19	За секторами економіки [7]	5,9 (1)	- депозити фінансових корпорацій - депозити нефінансових корпорацій - депозити органів державного управління та підвідомчих їм некомерційних організацій - депозити домашніх господарств - депозити некомерційних організацій
20	За складністю управління [7]	5,9 (1)	- легко керовані - важко керовані

Джерело: побудовано автором, у результаті узагальнення джерел [1; 5; 6; 7; 9; 11; 12; 14; 16; 17; 19; 20; 22; 23; 24; 25; 30].

чення якісного узагальнення підходів до визначення залучених коштів доцільно звернутись до методики контент-аналізу. Контент-аналіз відомий та популярний науковий підхід до узагальнення існуючих формувань, оснований на статистичних розрахунках кількості згадувань та щільності використання ключових слів, який використовується науковцями США з 1960-х років.

Доцільно провести загальний контент-аналіз існуючих визначень та контент-аналіз за виділеними ключовими словами. В таблиці 1 наведено результати контент-аналізу підходів до визначення поняття "залучені ресурси" відповідно до розглянутих визначень сучасними науковцями-економістами.

З проведеного спрощеного контент аналізу (табл. 1) видно, які слова використовуються науковцями найчастіше. Так, науковці-економісти схилиються до певної думки, що залучені ресурси банку — це перш за все кошти на депозитних та поточних рахунках (залишки коштів) юридичних (корпорацій та організацій) та фізичних осіб, які є клієнтами банку, при чому ці кошти зосереджені у зобов'язаннях банку, є основним джерелом ресурсів та мобілізуються банком для забезпечення здійснення активних операцій.

Для підтвердження та уточнення отриманого в ході спрощеного контент-аналізу визначення, доцільно провести контент-аналіз за ключовими фразами та найпоширенішими словами, які використовуються авторами для визначення поняття "залучені ресурси" (табл. 2).

Отримані результати контент-аналізу підходів до визначення поняття "залучені ресурси" за ключовими словами підтвердило отримане вище визначення залучених ресурсів. Правильність використання словосполучень у визначенні підтвердилась отриманою розрахунковою щільністю використання ключових фраз, вона знаходиться на досить високому рівні.

Для більш якісного розуміння сутності та складу джерел формування фінансових ресурсів банку, доцільно звернутись до загальної схеми структури та характеристики формування та використання основних груп фінансових ресурсів банку, яку у формалізованому вигляді було подано на рисунку 1, розробленому автором на основі узагальнення наукових підходів до визначення сутності та структури фінансових ресурсів банку.

На відміну від існуючих, дана схема (рис. 1) поділу фінансових ресурсів банку акцентує увагу на двох обов'язкових класифікаційних ознаках фінансових ресурсів банку: терміну використання та ініціатору формування. Дані класифікаційні ознаки є відмінними рисами, які відрізняють залучені ресурси від власних та запозичених ресурсів, які обліковуються також у пасивах.

Застосування даних класифікаційних ознак набуває актуальності для визначення відмінності ресурсів та підтверджують доцільність розробки та застосування також відмінних підходів до управління залученими ресурсами, власними ресурсами та запозиченими ресурсами банку.

Таким чином, можна уточнити отримане вище визначення та додати до нього умови віднесення ресурсів

банку до залучених коштів, а саме: ми підкреслюємо, що залучені ресурси це насамперед тимчасові ресурси, які мобілізує банк за ініціативою своїх клієнтів. Отже, на нашу думку, залучені ресурси банку — це тимчасові кошти на депозитних та поточних рахунках (залишки коштів) юридичних (корпорацій, організацій) та фізичних осіб, які є клієнтами банку, при чому ці кошти зосереджені у зобов'язаннях, є основним джерелом ресурсів та мобілізуються банком за ініціативою його клієнтів для забезпечення здійснення активних операцій.

У процесі управління залученими ресурсами банку доцільно визначити значимість елементів залучених ресурсів у формуванні ресурсної бази банків. Таке дослідження можна здійснити на основі аналізу даних фінансової звітності банків України, які розміщуються на офіційному сайті Національного банку України [31].

У таблиці 3 представлено аналіз структури фінансових ресурсів банківської системи. Погляд на структуру фінансових ресурсів зосереджених у банківській системі дає можливість виявити елементи ресурсної бази, які відіграють провідну роль в діяльності банків.

Як видно з наведених даних у таблиці 3, основним джерелом ресурсів банків України є кошти юридичних та фізичних осіб, які представлені в основному депозитними вкладками. При чому, слід зауважити, що в посткризовий період значимість цих ресурсів зросла на 15%. Тоді як роль ресурсів, які зосереджені на коррахунках банків та в кредитних ресурсах майже в двічі зменшилась. Проведений аналіз підтвердив гіпотезу про переважну значимість депозитних коштів фізичних і юридичних осіб в формуванні ресурсної бази банку. Саме тому доцільно більш докладно зупинитись на дослідженні класифікації депозитних ресурсів.

У процесі дослідження нами було проаналізовано роботи 17 авторів, які займались вивченням проблематики класифікації депозитних ресурсів: О.В. Васюренко, О.Д. Вовчак, А.М. Герасимович, І.І. Д'яконова, С.В. Землячов, Т.Д. Косова, Р.Р. Коцовська, С.А. Кучеренко, В.Д. Лагутін, Н.Б. Литвин, В.І. Міщенко, А.М. Мороз, І.М. Парасій-Вергуненко, О.М. Петрук, С.П. Прасолова, І.Ф. Прокопенко, Р.І. Шевченко. На основі результатів наукових розробок даних науковців нами було проведено узагальнення та ранжування (за кількістю згадувань) класифікаційних ознак депозитних ресурсів банку (табл. 4).

На даний час отримана ієрархічна класифікація депозитних ресурсів є однією з найповніших класифікацій, яка дає можливість виділити класифікаційні ознаки за ступенем важливості, що у подальшому дасть змогу зосередити свою увагу в першу чергу на дослідженні в певному напрямі.

ВИСНОВОК

Для забезпечення ефективного ведення банківського бізнесу, фінансової стійкості та надійності банків у сучасних умовах розвитку економіки країни першочерговим завданням менеджменту кожної банківської установи стає розробка і впровадження у свою діяльність науково обгрунтованої стратегії управління залученими ресурсами банку, пошук нових підходів до її формування.

Проведене дослідження економічної сутності та класифікації залучених ресурсів дозволило прийти до більш якісного розуміння сутності та складу джерел формування залучених ресурсів банку, методики їх класифікації.

Тому науковою новизною даної роботи є: 1) отримане на основі контент-аналізу узагальнення визначення залучених ресурсів та його удосконалення здійснене на основі виділених класифікаційних ознак ресурсів банку (термін використання та ініціатор формування); 2) побудована ієрархічна класифікація залучених ресурсів зосереджених на депозитних рахунках. Серед подальших напрямків дослідження можна виділити необхідність подальших розробок в сфері управління зазначеними групами залучених ресурсів.

Література:

1. Положення про порядок формування та зберігання обов'язкових резервів для банків України та філій іноземних банків в Україні, затверджене Постановою Правління Національного банку України № 91 від 16.03.2006 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0312-06>
2. Алексеєнко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики: монографія / М.Д. Алексеєнко — К.: КНЕУ, 2002. — 276 с.
3. Арбузов С.Г. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. — К.: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. — 504 с.
4. Васюренко О.В. Банківські операції: навч. посібник / В.О. Васюренко. — К.: Знання, 2008. — 318 с.
5. Вовчак О.Д. Кредит і банківська справа: підручник / О.Д. Вовчак, Н.М. Руцишин, Т.Я. Андрейків. — К.: Знання, 2008. — 564 с.
6. Герасимович А.М. Аналіз банківської діяльності: підручник / А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І.М. Парасій-Вергуненко та ін.; за ред. А.М. Герасимовича. — К.: КНЕУ, 2004. — 599 с.
7. Д'яконова І. І. Теоретичні аспекти і класифікація депозитних ресурсів комерційних банків / І.І. Д'яконова, А.А. Ашурбекова // Сталій розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. — № 1' (11). — 2012. — С. 286—289.
8. Довгань Ж.М. Ресурси комерційного банку: формування та управління: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01 "Фінанси, грошовий обіг і кредит" / Ж.М. Довгань; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. — К., 2000. — 19 с.
9. Землячов С.В. Питання залучення депозитних ресурсів вітчизняними і закордонними комерційними банками / С.В. Землячов // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія Економіка. — 2001. — № 48. — 49—52 с.
10. Коробова Г.Г. Банковское дело: учебник / Г.Г. Коробова. — М.: Экономистъ, 2006. — 766 с.
11. Косова Т.Д. Банківські операції: навч. посібник / Т.Д. Косова, О.Р. Циганов. — К.: Центр учбової літератури, 2008 — 372 с.
12. Коцовська Р.Р. Банківські операції: навч. посібник / Р.Р. Коцовська, О.П. Павлишин, Л.М. Хміль. — К.: УБС НБУ, 2010. — 390 с.
13. Кутідзе Л. Структура залучення фінансових ресурсів комерційним банком: деформація під впливом світової фінансової кризи / Л. Кутідзе, О. Гранько // Економічний простір. — 2009. — № 23/2. — С. 131—139.
14. Кучеренко С.А. Депозитна політика банку та основні напрями її реформування / С.А. Кучеренко, Я.В. Лихочас // БізнесІнформ. — № 6. — 2013. — 342—345 с.
15. Лаврушин О.И. Банковское дело: учебн. пособ. / О.И. Лаврушин. — М.: Кнорус, 2009. — 768 с.
16. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика: навчальний посібник / В.Д. Лагутін. — К.: Товариство "Знання", 2002. — 215 с.
17. Литвин Н.Б. Фінансовий облік у банках (у контексті МСФЗ) / Н.Б. Литвин. — К.: Хай-Тек Пресс, 2010. — 608 с.
18. Луців Б. Особливості ресурсного забезпечення комерційних банків України / Б. Луців, О. Заславська // Вісник Тернопільського національного економічного університету. — 2012. — №2. — С. 89—102.
19. Міщенко В.І. Банківські операції: підручник / В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янська. — К.: Знання, 2006. — 727 с.
20. Мороз А.М. Банківські операції: підручник / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза. — 2-ге вид., випр. і доп. — К.: КНЕУ, 2002. — 476 с.
21. Панова Г.С. Банковская система России (Настольная книга банкира) / Г.С. Панова, Грязнова А.Г., Лаврушин О.И., Молчанов А.В., Тавасиев А.М., и др. — М.: ДеКа, 1995. — 688 с.
22. Парасій-Вергуненко І.М. Аналіз банківської діяльності: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2003. — 347 с.
23. Петрук О.М. Банківська справа: навч. посіб. / О.М. Петрук; за ред. д-р екон. наук, проф. Ф.Ф. Бутиця. — К.: Кондор, 2004. — 461 с.
24. Прасолова С.П. Банківські операції: навч. посібник / С.П. Прасолова. — К.: Центр навчальної літератури, 2013. — 568 с.
25. Прокопенко І.Ф. Основи банківської справи: навч. посібник / І.Ф. Прокопенко, В.І. Ганін, В.В. Соляр, С.І. Маслов. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 410 с.
26. Стойко О.Я. Банківські операції: підручник / О.Я. Стойко. — К.: Знання, 2002. — 355 с.
27. Фурсова В.А. Формування ресурсної бази комерційних банків: сучасний стан і перспективи розвитку / В.А. Фурсова, М.О. Капелюшна // Открытые информационные и компьютерные технологии. — 2011. — № 50. — 2011. — С. 118—124.
28. Череп А.В. Банківські операції: навч. посібник / А.В. Череп, О.Ф. Андросова. — К.: Кондор, 2008. — 410 с.
29. Шавловська Л.С. Банківські ресурси та проблеми їх розміщення / Л.С. Шавловська // Науковий вісник Національного університету ДПС України. — 2009. — № 3 (46). — С. 48—52.
30. Шевченко Р.І. Банківські операції: навчальний посібник / Р. І. Шевченко. — К.: КНЕУ, 2000. — 160 с.

31. Офіційний сайт Національного банку України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208

References:

1. National Bank of Ukraine (2006), Provisions on the formation and storage of required funds for banks in Ukraine and branches of foreign banks in Ukraine, available at <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0312-06>. (Accessed 18 June 2014).
2. Alekseenko, M. D. (2002), Kapital banku: pytannia teorii i praktyki: Monografia [Bank Capital: Theory And Practice Issues: Monograph], Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine.
3. Arbutov, S. G. Kolobov, Y. V. Mischenko, B. I. and Naumenkova, S. V. (2011), Bankivska Entsiklopedia [Banking Encyclopedia], Znannia, Kyiv, Ukraine.
4. Vasiurenko, O. V. (2008), Bankivski operatsii: navchalnyi posibnyk [Banking Activities: Reference Book], Znannia, Kyiv, Ukraine.
5. Vovchak, O.D. Ruschyshyn, N.M. and Andreikiv, T.Y. (2008), Kredyt i bankivska sprava: pidruchnyk [Credit And Banking: Reference Book], Znannia, Kyiv, Ukraine.
6. Gerasymovich, A. M. Alekseenko, M. D. Parasiiv-Vergunenko, I. M. and others (2004), Analiz bankivskoi diyalnosti: pidruchnyk [Analysis of Banking: Reference Book], Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine.
7. Diakonova, I. I. and Ashurbekova, A. A. (2012), "Theoretical Aspects And Deposit Resource Classification of Commercial Banks", Vseukrainskyi naukovo-vyrobnychi zhurnal, vol. 1'(11), pp. 286—289.
8. Dovgan, Zh. M. (2000), "Commercial Bank Resources: Formation And Management", Ph.D. Thesis, Finance, Money Turnover And Credit, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
9. Zemliachov, S. V. (2001), "The Issue of Deposit Resource Formation By Domestic And Foreign Commercial Banks", Visnyk Kyivskogo natsionalnogo universytetu im. T. Shevchenka, vol. 48, pp. 49—52.
10. Korobova, G. G. (2006), Bankovskoe delo: uchebnyk [Banking: Reference Book], Ekonomist, Moscow, Russia.
11. Kosova, T. D. (2008), Bankivski operatsii: navchalnyi posibnyk [Banking Activities: Reference Book], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
12. Kotsovska, R. R. Pavlyshyn, O. P. and Khmil, L. M. (2010), Bankivski operatsii: navchalnyi posibnyk [Banking Activities: Reference Book], University of Banking of National Bank of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
13. Kutidze, L. (2009), "The Structure of Financial Resource Formation By Commercial Bank: Deformation Under The Global Financial Crisis", Ekonomichnyi prostir, vol. 23/2, pp. 131—139.
14. Kucherenko, S. A. and Lyhochas, I. V. (2013), "Bank Deposit Policy And Basic Tendencies of Its Reformation", Business Inform, vol. 6, pp. 342—345.
15. Lavrushin, O. I. (2009), Bankovskoe delo: uchebnoe posobie [Banking: Reference Book], Knorus, Moscow, Russia.
16. Lagutin, V. D. (2002), Kredytuvannia: teoria i praktyka: navchalnyi posibnyk [Crediting: Theory And Practice: Reference Book], Znannia, Kyiv, Ukraine.
17. Lytvyn, N. B. (2010), Finansovyi oblik u bankah (u konteksti MSFZ) [Fiscal Accounting In Banks (according to IFRS)], High-Tech Press, Kyiv, Ukraine.
18. Lutsiv, B. and Zaslavska, O. (2012), "Resource Provision Specifics of Commercial Banks of Ukraine", Visnyk Ternopilskogo natsionalnogo ekonomichnogo universytetu, vol. 2, pp. 89—102.
19. Mischenko, V. I. (2006), Bankivski operatsii: pidruchnyk [Banking Operations: Reference Book], Znannia, Kyiv, Ukraine.
20. Moroz, A. M. Savluk, M. I. and Pukhovkina, M. F. (2002), Bankivski operatsii: pidruchnyk [Banking Operations: Reference Book], 2nd edition, Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine.
21. Panova, G. S. Gryaznova, A. G. Lavrushin, O. I. Molchanov, A. V. and Tavasiev, A. M. (1995), Bankovskaya Sistema Rossii (Nastolnaya kniga bankira) [Banking System in Russia (Banker's Handbook)], DeKa, Moscow, Russia.
22. Prasii-Vergunenko, I. M. (2003), Analiz bankivskoi diyalnosti: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia samostiinogo vyvchennia dystsypliny [Analysis of Banking: Reference Book for Self-assessment], Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine.
23. Petruk, O. M. (2004), Bankivska sprava: navchalnyi posibnyk [Banking: Reference Book], Kondor, Kyiv, Ukraine.
24. Prasolova, S. P. (2013), Bankivski operatsii: pidruchnyk [Banking Operations: Reference Book], Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine.
25. Prokopenko, I. F. Granin, V. I. Soliar V. V. and Maslov, S. I. (2005), Osnovy bankivskoi spravy: navchalnyi posibnyk [Fundamentals of Banking: Reference Book], Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine.
26. Stoiko, O. I. (2002), Bankivski operatsii: pidruchnyk [Banking Activities: Reference Book], Znannia, Kyiv, Ukraine.
27. Fursova, V. A. and Kapeliushna, M. O. (2011), "The Organization of Resource Base of Commercial Banks: Current Situation And Prospects of Development", Otkritie informatsionnie i kompyuternie tehnologii, vol. 50, pp. 118—124.
28. Cherep, A. V. (2008), Bankivski operatsii: navchalnyi posibnyk [Banking Activities: Reference Book], Kondor, Kyiv, Ukraine.
29. Shavlovska, L. S. (2009), "Bank Resources And The Problems of Its Allocation", Naukovyi visnyk Natsionalnogo universytetu DPS Ukrainy, vol. 3 (46), pp. 48—52.
30. Shevchenko, R. I. (2000), Bankivski operatsii: navchalnyi posibnyk [Banking Activities: Reference Book], Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine.
31. The official web-site of National Bank of Ukraine, available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208

Стаття надійшла до редакції 19.06.2014 р.

УДК 336.71

І. Є. Семенча,

д. е. н., доцент, професор кафедри банківської справи, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

І. О. Кузьменко,

студент, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

СИСТЕМА ОЦІНКИ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ БАНКУ: АНАЛІЗ НЕФІНАНСОВИХ ПОКАЗНИКІВ

I. Semencha,

Doctor of Economics Sciences, Profesor of Department Banking, Oles Honchar Dniepropetrovsk National University, Dniepropetrovsk

I. Kuzmenko,

student of Department Banking, Oles Honchar Dniepropetrovsk National University, Dniepropetrovsk

SYSTEM OF AN ESTIMATION OF COMPETITIVE ADVANTAGES OF BANK: THE ANALYSIS OF NOT FINANCIAL INDICATORS

У статті визначено, що ефективним напрямом подолання кризової ситуації, що склалася на фінансовому ринку в останній час Україні, повинна стати організація внутрішньо ринкового змагання, коли можна досягти прогресивного розвитку або через впровадження інноваційних кроків, або за рахунок організації комплексної оцінки конкурентних переваг. Поряд з оцінкою фінансових показників діяльності банку запропоновано особливу увагу приділяти оцінці нефінансових кількісних та нефінансових якісних показників, адже вони чітко виокремлюють причини, що формують конкурентні переваги, вказують на прогалини в різних напрямках діяльності банку, загрозливу позицію у взаємодії банку з іншими учасниками фінансового ринку.

Запропоновано оціночну схему конкурентних переваг банківських установ та проведено аналіз нефінансових кількісних та нефінансових якісних показників провідних банків України 1 групи за 2013 – 1 півріччя 2014 рр.

In article it is defined that the organisation of internal market competition when it is possible to reach progressive development or through introduction of innovative steps, or by the organisation of a complex estimation of competitive advantages should become an effective direction in overcoming of a crisis situation in the financial market of Ukraine. Together with an estimation of financial indicators of activity of bank it is offered to give especial attention to an estimation of not financial quantitative and not financial quality indicators. They accurately specify in the reasons which form competitive advantages, designate defects in various lines of activity of bank, threat in interaction of bank with other participants of the financial market.

The estimated scheme of competitive advantages of banks is offered and the analysis of not financial quantitative and not financial quality indicators of leading banks of Ukraine of 1 group for 2013 – 1 half is carried out 2014.

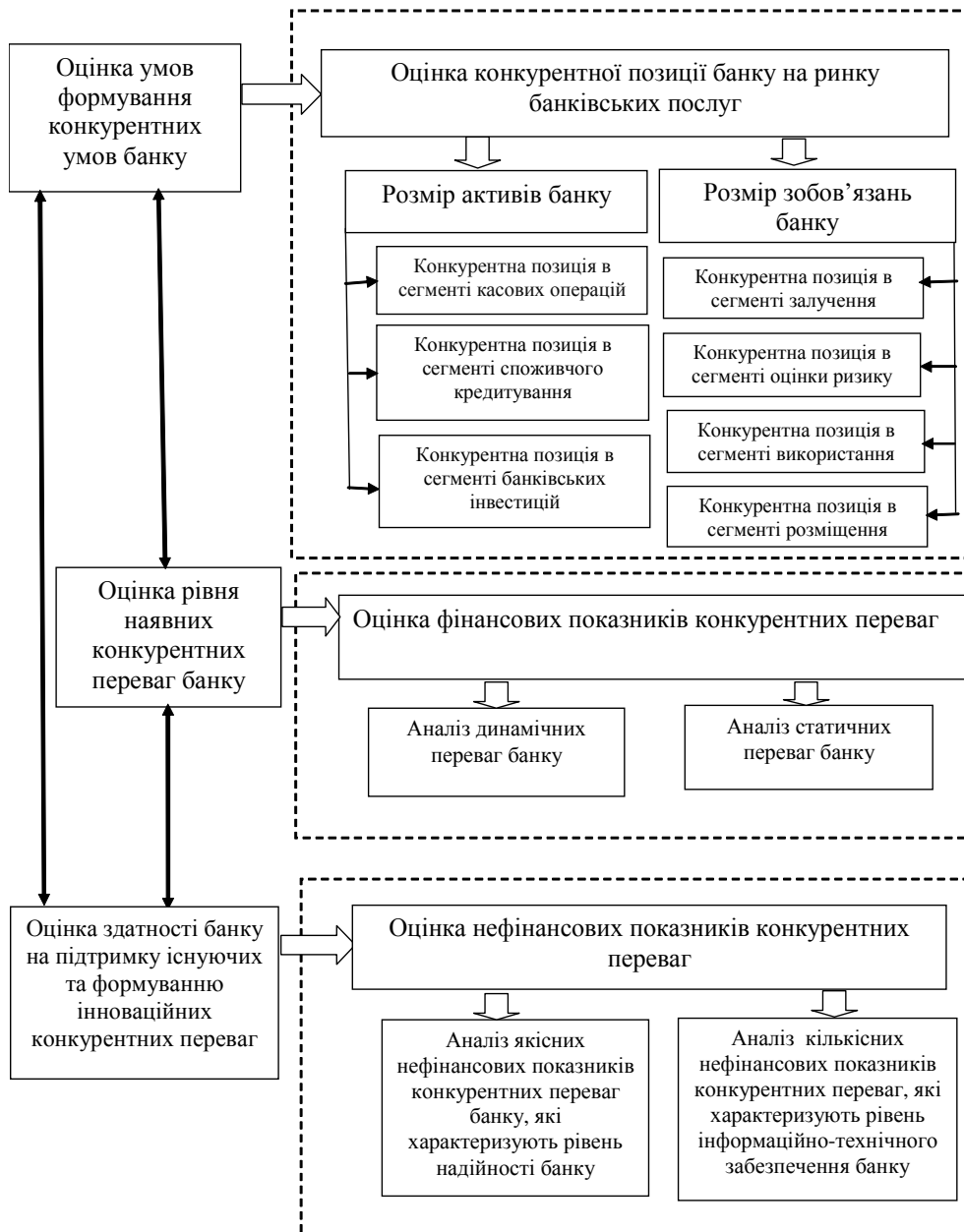
Ключові слова: конкурентні переваги, конкурентна позиція, фінансовий ринок, оцінка, нефінансові показники, аналіз, прогресивний розвиток.

Key words: the competitive advantages, competitive position, the financial market, estimation, not financial indicators, the analysis, progressive development.

Реалізація грошово-кредитної політики у 2013 році відбувалася за складних макроекономічних умов. За збереження несприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури для основних товарів українського експорту обсяг промислового виробництва за цей період знизився на 4,7%, нульовим був приріст реального ВВП. Підтримуючим чинником економічної діяльності було збільшення обсягів сільсько-господарського виробництва за 2013 рік на 13,7%.

Починаючи із листопада 2013 року, Україна знаходиться у стані політичних та економічних потрясінь. Українська гривня різко девальвувала щодо основних світових валют, і для підтримання стабільності економіки стало необхідним істотне зовнішнє фінансування. У лютому 2014 року суверенний кредитний рейтинг України було понижено, і він досяг рівня ССС із негативним прогнозом.

Рис 1. Оціночна схема комплексної оцінки конкурентних переваг банку

Ці та інші факти свідчать про загострення кризи, перш за все, у фінансовій системі країни, де першочерговим завданням для будь-якого банку стає підтримка свого стабільного стану, не допущення впливу дестабілізуючих чинників на основні показники його діяльності.

Як відомо, існує декілька шляхів щодо організації антикризового управління банками. Але вважаємо, що ефективною укріплюючою політикою може бути не підтримка вже здобутих результатів діяльності, а розробка та впровадження нових підходів або банківських продуктів, що спонукатимуть банк до активних дій, більш агресивної політики та формування конкурентних переваг над тими банківськими установами, які притримуються політики стримання та балансування.

Вважаємо, що в складній ситуації, яка склалася у фінансовій системі України з кінця 2013 до середини 2014 років, така практика повинна набувати як найгострішої актуальності.

Отже, підтримати стан банківської системи, зупинити її падіння, на нашу думку, можливо шляхом стимулювання конкуренції на ринку фінансових послуг.

Так, за рахунок організації внутрішньо ринкового змагання за клієнта можна досягти прогресивного розвитку або через впровадження інноваційних кроків, або за рахунок організації комплексної оцінки та розвитку конкурентних переваг.

За результатами аналізу стану вивчення питання впливає, що вагомий внесок у розробку теорії та практики конкурентоспроможності зроблено у працях таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як Г. Азоєв, І. Отенко, Є. Полтавська, В. Шинкаренко, А. Бондаренко, О. Юрчук, А. Сайденів, С. Святів, О. Черняк та інші.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає у розробці засад комплексної оцінки конкурентних переваг банків, а також розробці

питань проведення аналізу нефінансових показників конкурентних переваг банку.

РЕЗУЛЬТАТИ

Слід на початку зауважити, що постановка такого завдання не нова. Аналогічну думку вже висловлювали в своїх працях В. Вовк, А. Махота, Т. Гірченко, А. Кузнєцова, Г. Лазаренкова, О. Падалко, О. Сідельник, В. Сословський, О. Тищенко [1—6], в яких основна увага приділяється дослідженню конкуренції на ринку банківських послуг, визначенню основних завдань у межах оптимізації їх конкурентної позиції на ринку і розробці заходів з досягнення банками певних конкурентних переваг.

В умовах ринку, перш за все, будь-який сучасний банк повинен прагнути до досягнення стійкої конкурентної позиції. Конкурентну позицію треба розуміти як результат формування рівня забезпечуючої конкурентоспроможності банку. Але в умовах всезростаючої жорсткої конкуренції за клієнтів особливої уваги з боку менеджменту банку потребує не просто фіксація власної конкурентної позиції, а набуття ним конкурентних переваг.

Як показав проведений аналіз існуючих досліджень з даного питання [4, 5, 7—8], до уваги в переважній більшості потрапляють фінансові показники діяльності банку, що впливають на його конкурентні переваги. Слід відмітити, що вкрай бракує досліджень, які б, по-перше, давали комплексне системне уявлення про конкурентну позицію банку та його конкурентні переваги, по-друге, особливе місце в оцінці конкурентних переваг відводили б нефінансовим показникам.

Отже, як показує практика, будь-який стан або процес можливо розглядати за допомогою двох груп характеристик: кількісних та якісних. Дослідження процесів набуття конкурентних переваг банківських установ не є виключенням. Таким чином, така оцінка повинна передбачати поряд з оцінкою фінансових показників діяльності банку оцінку нефінансових кількісних та нефінансових якісних показників.

Таким чином, висунуті нами підходи до оцінки конкурентних переваг банку на ринку фінансових послуг дозволили сформулювати власну позицію щодо проведення такої оцінки та узагальнити її у вигляді оціночної схеми (рис. 1).

Як видно з рисунка 1, основними завданнями аналізу діяльності комерційного банку є визначення джерел збільшення доходів і зменшення витрат, пошук резервів підвищення прибутковості й рентабельності, забезпечення ліквідності, зміцнення фінансової стійкості та надійності банку, дотримання встановлених економічних нормативів, мінімізація банківських ризиків [9, с. 129].

У процесі аналізу банківської діяльності необхідно використовувати таку методику, яка найбільшою мірою сприятиме його ефективності.

Основними методами аналізу банківського балансу є метод порівняння, групування, використання абсолютних і відносних показників, а також графічний і табличний методи. Метод порівняння — дає змогу визначити рівень і причини відхилень за різними статтями.

Можна виділити такі найтипівіші ситуації, коли використовується порівняння:

1) зіставлення планових і фактичних показників для оцінки ступеня виконання плану;

2) зіставлення фактичних показників із нормативними, що дає змогу проконтролювати дотримання банком різних нормативів, установлених НБУ;

3) порівняння фактичних показників із показниками минулих років (звітних періодів) для визначення тенденцій розвитку банку;

4) зіставлення показників банку, що аналізуються, з показниками інших банків-конкурентів для визначення позицій банку на фінансовому ринку за різними показниками фінансової діяльності;

5) зіставлення різних варіантів управлінських рішень із метою вибору оптимального; наприклад, установлюючи процентну ставку за депозитами населення, вибирають такий її рівень, який забезпечив би необхідний обсяг даного виду банківського ресурсу з урахуванням наявності достатніх можливостей для обслуговування вкладників;

6) зіставлення результатів діяльності до і після впровадження якогось нововведення; наприклад, витрати коштів на придбання офісу банку в центрі міста можуть компенсуватися залученням солідних клієнтів, що забезпечить банку збільшення залишків на розрахункових рахунках.

Метод групування дає змогу розібратися в суті процесів, що аналізуються, шляхом систематизації балансових даних. Наприклад, згрупувавши доходи і витрати банку від надання кредитів та депозитів різним клієнтам, можна наочно відобразити чи покриваються витрати отриманими доходами від здійснення цих послуг.

Метод використання абсолютних і відносних показників допомагає охарактеризувати кількісні розміри наданих кредитів, залучених коштів, капіталу банку та відобразити співвідношення певних абсолютних показників. До відносних показників відносять показники виконання плану, динаміки, структури (питома вага), ефективності та ін. Цей метод є одним із ключових в аналізі банківської стійкості. З його допомогою (через різні коефіцієнти) оцінюються показники ліквідності, платоспроможності, прибутковості банку тощо.

Графічний метод допомагає зобразити потрібну інформацію у більш наочному і зрозумілому для користувача вигляді, наприклад, відобразити динаміку зміни обсягу наданих кредитів за різні роки. Так само і табличний метод відображення аналітичних даних є найбільш зручною і раціональною формою представлення аналітичної інформації про досліджуваній об'єкт. За допомогою таблиць легше простежуються зв'язки між досліджуваними показниками.

Всі перелічені методи можна застосовувати до різних об'єктів аналізу, серед яких одним з найважливіших об'єктів при дослідженні банківської діяльності є власний капітал. Зокрема вивчення власного капіталу слід починати з аналізу складових його елементів, їх питомої ваги в сукупному капіталі. Аналіз структури власного капіталу банку потрібно здійснювати у динаміці, щоб відстежувати зміну його складових елементів, визначати тенденції їх розвитку, фактори, що впливають на їх обсяг. Важливо порівняти структуру власного капіталу конкретного банку з аналогічними показниками інших банків або із середньо-банківськими. Потрібно враховувати і зовнішні чинники, які також впливають на формування власного капіталу, зокрема

Таблиця 1. Аналіз кількісних нефінансових показників конкурентних переваг, які характеризують рівень надійності банку (штук, одиниць)

Назва банку	Кількість філій та відділень банку [11]	Кількість банкоматів, станом на 01.04.2014 [12]	Кількість платіжних карток станом на 01.04.2014 [12]	Народний рейтинг банків, бал (від 1 до 5) [13]	Кількість скарг клієнтів [13]
ПРИВАТБАНК	2720	19 787	31 721 006	2	602
УКРЕКСІМБАНК	525	1347	2 656 109	2	39
ОЩАДБАНК	5655	1953	11 438 486	2	19
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	952	3445	4 070 218	1	39
ІМЕКСБАНК	399	261	394 482	5	3
ПРОМІНВЕСТБАНК	253	377	534 030	2	35
ПРАВЕКСБАНК	389	314	121 699	3	9
ВТБ БАНК	125	396	517 088	2	13
АЛЬФА-БАНК	95	234	939 696	1	71
ОТП БАНК	129	155	408 246	2	9

стан, в якому перебуває економіка країни. Збиткова діяльність більшості суб'єктів господарювання, наприклад, зменшує можливості банків збільшувати розміри статутного капіталу за рахунок додаткової емісії акцій, змушує шукати інші джерела ресурсів. Важливо під час аналізу власного капіталу визначити вартість окремих його складових елементів, а потім порівняти із вартістю залученого та позикового капіталу, що дасть нам змогу визначити коефіцієнт автономності (незалежності) комерційного банку, допоможе відобразити забезпеченість витрат банку власними ресурсами.

Не менш важливим є аналіз залученого капіталу або зобов'язань банку. Оскільки банк — це установа, яка працює в основному із залученими коштами, то, як правило, їх частка в пасивах банку становить не менше 80 %. Значення менше цієї величини означає більш високу фінансову стійкість підприємства, проте негативно характеризує його ділову активність. Аналіз зобов'язань банку починають з визначення їх суми за балансом, потім потрібно охарактеризувати зміни суми зобов'язань банку в динаміці в абсолютному та відносному виразах. Основним моментом в аналізі зобов'язань є дослідження ризиків, які викликані розширенням залучених коштів, що беруть на себе менеджери. Для підтвердження обґрунтованості та ефективності залучення додаткових ресурсів слід порівняти вартість їх залучення з прибутком від їх використання.

Прибутковість — один з найважливіших показників банківської діяльності, бо саме прибуток є джерелом виплати дивідендів акціонерам, створення фондів банку, бази для підвищення добробуту банківських працівників [10, с. 112]. Утворення прибутку комерційного банку є наслідком впливу різноманітних факторів. Це доходи і витрати банку, вплив яких на прибуток та його складові є очевидним і обчислюється за методом прямого рахунку на основі адитивної факторної моделі. Дуже важливими факторами, що обумовлюють суму прибутку до оподаткування, є:

- обсяг капіталу банку, який відображається у пасиві балансу;
- рівень ефективності використання активів банку розраховується як відношення доходів банку до сукупних активів;
- мультиплікативний ефект капіталу визначається через мультиплікатор капіталу — це важіль управління банком, за допомогою якого він повинен забезпечити

бажану збалансованість між власним капіталом і додатковими фінансовими ресурсами. Іншими словами, це здатність капіталу банку залучати в оборот додаткові гроші, не порушуючи фінансової стійкості. Мультиплікатор капіталу визначається відношенням сукупних активів до балансового капіталу банку; рентабельність доходу — відношення прибутку до оподаткування до доходу банку.

А, знаючи фактори, котрі впливають на зміну прибутку, можна досліджувати і аналізувати зміну останнього під впливом зміни різних чинників, що дасть змогу коригувати та планувати діяльність банку, впливати на об'єм отриманого прибутку, прогнозувати формування доходів та витрат, що необхідні для отримання таких доходів.

Існують різні методики економіко-статистичного аналізу прибутковості й ефективності діяльності комерційного банку [10, с. 112]:

- 1) аналіз ефективності з використанням взаємозв'язку часткових показників ефективності з відповідними мультиплікаторами (наприклад, ROE);
- 2) визначення впливу окремих чинників на прибутковість банку за допомогою виробничої функції.

Далі приділимо увагу аналізу нефінансових кількісних та якісних показників конкурентних переваг банку. Аналіз проведемо на прикладі діяльності банків України, що належать до 1-ї групи.

Отже, щодо аналізу нефінансових кількісних показників, то до них віднесемо: кількість філій та відділень банку, розвиток мереж банкоматів і платіжних терміналів, обсяг емісії платіжних карток, а також розмір клієнтської бази банку у розмірі фізичних і юридичних осіб, рейтингові оцінки, кількість скарг клієнтів, термін існування банку на ринку банківських послуг тощо.

Наведемо основні з них:

Як бачимо, дані, отримані на основі рейтингових оцінок або ті, що базуються на загальних кількісних показниках, дозволяють відносно визначити конкурентні позиції або характеризують загальні тенденції визначення причин, що призводять до такого результату. Крім того, визначення даних прогнозних значень у рейтингах є закритим і незрозумілим для загалу і не дає користувачам самостійно його визначити, виявляти можливість банкрутства банку. Саме тому кількісне оцінювання спрацьовуватиме тільки тоді, коли треба визначити загальні тенденції в конкурентному середовищі.

Таким чином, вважаємо, що тільки систематична та комплексна оцінка нефінансових якісних показників зможе допомогти менеджменту банку виокремити причини, що формують конкурентні переваги, прогалини в різних напрямках діяльності банку, загрози позицію у взаємодії банку з іншими учасниками фінансового ринку.

Щодо аналізу нефінансових якісних показників, то до них віднесемо: якість банківських продуктів та послуг, наявність бренду, рівень ділової репутації банку, його комунікаційної політики, здатність банку до впровадження інновацій, рівень довіри клієнтів до банку, наявність підтримки материнських банків (для банків з іноземним капіталом) тощо.

Сучасні тенденції за основними нефінансовими показниками конкурентних переваг провідних банків України можна роздивитися у таблиці 2.

Слід зазначити, що під час оцінки професійного рівня менеджменту банків аналітики враховували послідовність та успішність стратегії банку.

Рівень материнської підтримки банків вже не такий важливий, як у пік кризових явищ в 2008—2010 роках, але він дуже суттєво відображається на здатності банків сьогодні проводити активну кредитну політику та нарощувати долю ринку. Оцінка стратегії роботи банків на ринку враховувала успіхи, які вдалося в цілому досягти банкам за останній рік, в тому числі і з точки зору довгостроковості обраної стратегії.

Серед багатьох факторів, які визначають ефективність банківської діяльності (економічних, правових, організаційних, кадрових тощо) важливе місце посідає також психологічний чинник довіри населення. Він має дві складові: довіра населення до національних грошей — гривні та довіра до банків.

Підвищення довіри до банку — це актуальне завдання загальнодержавної ваги. Зволікання з її вирішенням може найближчим часом відчутно загальмувати розвиток економіки країни. Тому необхідно невідкладно вживати заходів. Насамперед повинні діяти самі банки. В умовах швидкого загострення конкурентної боротьби вистоять ті з них, які завоюють найвищу довіру населення.

Для зростання довіри необхідне створення суспільно позитивного іміджу. Нині, на жаль, ніхто про такий імідж не дбає, навіть самі банкіри.

Загальноекономічний ефект від зростання довіри населення до банку можна реалізувати за такими напрямками:

— шляхом збільшення ресурсної бази банків завдяки інтенсивнішому припливу вкладів, нарощуванню кредитних та інвестиційних відрахувань в економіку, внаслідок чого поліпшується забезпечення фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання, і, в свою чергу, підвищує фінансовий стан останніх;

— шляхом здешевлення банківських ресурсів, а отже, і кредитів, оскільки, довіряючи банкам, населен-

Таблиця 2. Оцінка якісних нефінансових показників конкурентних переваг, які характеризують рівень надійності банку, бали

Назва банку	Якість обслуговування	Рівень сформованості стратегії	Імідж	Якість менеджменту	Материнська підтримка
ПРИВАТБАНК	5,80	7,00	5,80	6,83	5,83
УКРЕКСІМБАНК	5,80	7,60	8,00	6,50	8,50
ОЩАДБАНК	4,40	6,80	6,20	5,50	8,50
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	6,00	6,20	8,20	7,33	5,83
ІМЕКСБАНК	4,80	4,40	4,60	4,80	4,60
ПРОМІНВЕСТБАНК	5,20	5,80	5,20	6,00	8,60
ПРАВЕКСБАНК	4,40	4,20	4,60	4,40	4,60
ВТБ БАНК	6,20	7,60	6,00	6,00	7,00
АЛЬФА-БАНК	6,20	6,40	6,00	6,00	7,00
ОТП БАНК	6,60	7,40	7,40	7,00	6,60

Джерело: [14].

ня нарощуватиме вклади навіть у разі зниження процентних виплат за ними;

— шляхом посилення стимулюючої ролі оплати праці у підвищенні її продуктивності як одного з основних чинників економічного зростання.

І останнє. Для зміцнення довіри до банків з боку найкомпетентнішої частини населення важливе значення має послаблення політичних ризиків у їх діяльності. Річ у тім, що політичні ризики є найочевиднішими для клієнтів банків і чи не першими застерігають їх від вкладення грошей у банки.

Для банків України важливим завданням постає забезпечення свого стабільного розвитку для досягнення найвищих фінансових результатів, також підвищення конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому фінансових ринках, посилення взаємодії банків із реальним сектором економіки України.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у результаті проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Визначили, що в складних кризових умовах, що склалися в Україні за останній період, ефективною укріплюючою політикою повинна стати не підтримка вже здобутих результатів діяльності, а розробка та впровадження нових підходів або банківських продуктів, що спонукатимуть банк до активних дій, більш агресивної політики та формування конкурентних переваг над тими банківськими установами, які притримуються політики стримання та балансування. Отже, за рахунок організації внутрішньо ринкового змагання за клієнта можна досягти прогресивного розвитку або через впровадження інноваційних кроків, або за рахунок організації комплексної оцінки та розвитку конкурентних переваг.

2. За результатом проведеного аналізу відмітили, що сьогодні вкрай бракує досліджень, які б, по-перше, давали комплексне системне уявлення про конкурентну позицію банку та його конкурентні переваги, по-друге, особливе місце в оцінці конкурентних переваг відводили б нефінансовим показникам.

3. Зазначили, що комплексна оцінка конкурентних переваг банківських установ поряд з оцінкою фінансових показників діяльності банку повинна передбачати

оцінку нефінансових кількісних та нефінансових якісних показників.

4. Запропонована оціночна схема конкурентних переваг банківських установ та проведено аналіз нефінансових кількісних та нефінансових якісних показників провідних банків України 1 групи за 2013 — 1 півріччя 2014 рр.

Напрямами подальших досліджень бачимо у впровадженні запропонованої схеми в практику діяльності банків щодо забезпечення конкурентних переваг на фінансовому ринку України.

Література:

1. Вовк В.Я. Концептуальні засади організації стратегічного управління конкурентоспроможністю банку [Текст] / В.Я. Вовк // Бізнес-інформ. — 2012. — № 9. — С. 237—240.

2. Гірченко Т.Д. Управління конкурентоспроможністю банківської системи України [Текст] / Т.Д. Гірченко, А.Я. Кузнєцова // Вісник Української академії банківської справи. — 2006. — № 1. — С. 43—49.

3. Махота А.В. Сутність та зміст конкурентних переваг банку: [Електронний ресурс] / А.В. Махота // Экономика Крыма. — 2010. — № 2 (31). — Режим доступу: http://ecrimea.crimea.edu/arhiv/2010/econ_2_2010/039_mahota.pdf

4. Падалко О. Чинники сучасної банківської конкуренції та їх особливості в Україні / О. Падалко // Банківська справа. — 2004. — № 2. — С. 61—64.

5. Сідельник О.П. Чинники формування конкурентного середовища банку: [Електронний ресурс] / О.П. Сідельник. — Режим доступу: <http://nauka.zinet.info/20/sidelnyk.php>

6. Тищенко О. Конкурентні переваги банків [Текст] / О. Тищенко, Г. Лазаренкова, В. Сословський // Вісник НБУ. — 2008. — № 3. — С. 20—24.

7. Шпиг Ф.І. Конкурентоспроможність банку: фактори та критерії оцінки: [Електронний ресурс] / Ф.І. Шпиг. — Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/837/1/16.4.pdf>

8. Неізнана О.В. Оцінка та практичні рекомендації щодо забезпечення конкурентоспроможності українських банків в сучасних умовах / О.В. Неізнана, А.А. Гетьманенко // Ефективна економіка: Електронне фахове видання. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1659>

9. Потійко Ю.А. Теоретичні і практичні аспекти аналізу діяльності українських банків [Текст] / Ю.А. Потійко // Фінанси України. — 2002. — № 3. — С. 129—133.

10. Климова О.О. Аналіз прибутковості комерційних банків [Текст] / О.О. Климова Фінанси України. — 2005. — № 3. — С. 112—116.

11. Найкращі банки (електронне видання) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ubanks.com.ua/adr/privatbank/>

12. Бюлетень Національного банку України за травень 2014 року (електронне видання) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/doccatalog/list?currDir=44577>

13. Народний рейтинг банків [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://banker.ua/publicrating/?gclid=CjkKEQjw_N-cBRD2k73X3OjJ8eMBEiQAbd-](http://banker.ua/publicrating/?gclid=CjkKEQjw_N-cBRD2k73X3OjJ8eMBEiQAbd-Pic0jX0Mz2tYe4tjhYlrto2kXPt9ncddglUofZGqL8yqrw_wcB)

[Pic0jX0Mz2tYe4tjhYlrto2kXPt9ncddglUofZGqL8yqrw_wcB](http://banker.ua/publicrating/?gclid=CjkKEQjw_N-cBRD2k73X3OjJ8eMBEiQAbd-Pic0jX0Mz2tYe4tjhYlrto2kXPt9ncddglUofZGqL8yqrw_wcB)

14. Шпитко Є. Рейтинг найбільших банків України: відступ заходу [Електронний ресурс] / Є. Шпитко // Реальна економіка (електронне видання). — Режим доступу: <http://real-economy.com.ua/publication/ratings/7501.html>

References:

1. Vovk, V.Ya. (2012), "Conceptual bases of the organisation of strategic management of competitiveness of bank", *Biznes-inform*, vol. 9, pp. 237—240.

2. Hirchenko, T.D. (2006), "Management of competitiveness of bank system of Ukraine", *Visnyk Ukrain-s'koi akademii bankivs'koi spravy*, vol. 1, pp. 43—49.

3. Mahota, A.V. (2010), "Essence and the maintenance of competitive advantages of bank", *Jekonomika Kryma*, vol. 2, no. 31, available at: http://ecrimea.crimea.edu/arhiv/2010/econ_2_2010/039_mahota.pdf (Accessed 23 June 2014).

4. Padalko, O. (2004), "Factors of a modern bank competition and their feature in Ukraine", *Bankivs'ka sprava*, vol. 2, pp. 61—64.

5. Sidel'nyk, O.P. (2012), "Factors of formation of the competitive environment of bank", available at: <http://nauka.zinet.info/20/sidelnyk.php> (Accessed 23 June 2014).

6. Tyschenko, O. (2008), "Competitive advantages of banks", *Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy*, vol. 3, pp. 20—24.

7. Shpyh, F.I. (2006), "Competitiveness of bank: factors and criteria of an estimation", available at: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/837/1/16.4.pdf> (Accessed 23 June 2014).

8. Niezviestna, O.V. and Het'manenko, A.A. (2013), "Estimation and practical recommendations about maintenance of competitiveness of the Ukrainian banks in modern conditions", *Efektynna ekonomika: Elektronne fakhove vydannia.*, available at: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1659> (Accessed 23 June 2014).

9. Potijko, Yu.A. (2002), "Theoretical and practical aspects of the analysis of activity of the Ukrainian banks", *Finansy Ukrainy*, vol. 3, pp. 129—133.

10. Klymova, O.O. (2005), "The analysis of profitability of commercial banks", *Finansy Ukrainy*, vol. 3, pp. 112—116.

11. Ubanks.com.ua (2014), "The best banks", available at: <http://ubanks.com.ua/adr/privatbank/> (Accessed 23 June 2014).

12. Site of National bank of Ukraine (2014), "The bulletin of National bank of Ukraine for May, 2014", available at: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/doccatalog/list?currDir=44577>, (Accessed 23 June 2014).

13. Banker.ua (2014), "National rating of banks", available at: http://banker.ua/publicrating/?gclid=CjkKEQjw_N-cBRD2k73X3OjJ8eMBEiQAbd-Pic0jX0Mz2tYe4tjhYlrto2kXPt9ncddglUofZGqL8yqrw_wcB (Accessed 23 June 2014).

14. Shpytko, Ye. (2014), "Rating of the greatest banks of Ukraine: West deviation", *Real'na ekonomika.*, available at: <http://real-economy.com.ua/publication/ratings/7501.html> (Accessed 23 June 2014).

Стаття надійшла до редакції 25.06.2014 р.

Н. О. Шура,
к. е. н., доцент, ДВНЗ "Криворізький національний університет", Кривий Ріг

РОЛЬ АКЦІОНЕРНОГО КАПІТАЛУ В ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ КОРПОРАЦІЄЮ

N. Shura,
Candidate of Sciences (Economic), Associate Professor, SHEE "Krivorozhskiy national university", Kriviy Rig

A ROLE OF EQUITY IS IN THE PROCESS OF MANAGEMENT A CORPORATION

У статті наголошено, що існує пряма залежність між ефективністю управління та ефективністю корпоративного управління на великому підприємстві. Такий зв'язок доведено на прикладі підприємства ПАТ "Мотор Січ", яке є промисловим гігантом української авіаційної та космічної промисловості. Здійснено дослідження економічної привабливості підприємства для потенційних акціонерів. Для цього проведено аналіз дивідендної політики підприємства за останні роки, а також динаміку ринкової вартості акцій на українських біржах. Описано систему корпоративного управління ПАТ "Мотор Січ", її складові елементи та основні цілі і завдання. Зроблено висновок, що на даному підприємстві дійсно високий рівень корпоративного управління, який напряму впливає на вартість підприємства та його акцій на вторинному ринку. Результати такого зв'язку оформлено відповідною моделлю.

It is marked in the article, that direct dependence is between efficiency of management and efficiency of corporate management on a large enterprise. Such connection is well-proven on the example of enterprise PAC "Motor Sich", which is the industrial giant of Ukrainian aviation and space industry. Research of economic attractiveness of enterprise is carried out for potential shareholders. For this purpose the analysis of dividend policy of enterprise is conducted in the last few years, and also dynamics of market value of actions on the Ukrainian exchanges. The system of corporate management is described PAC "Motor Sich", its component elements and primary purposes and tasks. A conclusion is done, that on this enterprise indeed high level of corporate management, which straight influences on the cost of enterprise and his actions at the second market. The results of such connection are designed by the proper model.

Ключові слова: корпоративне управління, корпорація, цінні папери, акціонерний капітал, курс акцій, управління підприємством, система менеджменту корпорації.

Key words: corporate management, corporation, securities, equity, price of equities, management an enterprise, system of management of corporation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Питання корпоративного управління в Україні сьогодні розглядаються неоднозначно. З одного боку, відбувається полеміка навколо його доцільності на великих підприємствах у вітчизняних економічних умовах, а з іншого — щодо підвищення його ефективності в великих корпораціях. Дійсно, сьогодні на тлі світових посткризових трансформацій багато підприємств першочерговими завданнями ставлять шляхи та можливості економічного виживання, подолання збитковості та нарощення прибутку, а питання управління підприємством відходять на другий план.

У той же час діють принципи, сформульовані класиками світової економічної теорії, що без вмілого управління немає ефективного функціонування. Крім того, зважаю-

чи на високу залежність в ринковій економіці вартості корпорації від курсу її цінних паперів, зацікавленість власників акцій у підвищенні ефективності функціонування підприємств стає зрозумілою.

У таких умовах, проблемним, на нашу думку, залишається питання взаємодії власників цінних паперів з менеджментом корпорації з метою вироблення спільної стратегії підвищення ефективності її функціонування, нарощення прибутків, зростання курсу акцій та дивідендів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання корпоративного управління сьогодні стають все більш актуальними та все частіше з'являються на сторінках періодичних видань. Базовими концепціями корпоративно-

Таблиця 1. Історія виплати дивідендів ПАТ "Мотор Січ"

Вигляд цінних паперів	Період, за який здійснюється виплата дивідендів	Дата складання списку для нарахування дивідендів	Розмір дивідендів, нарахованих на одну акцію	Вигляд виплат (грошові, не грошові)
акції прості іменні	1995 рік	27.06.1996	2,00	Грошові
-/-	1996 рік	28.06.1997	0,51	Грошові
-/-	1997 рік	16.07.1998	0,51	Грошові
-/-	1998 рік	11.06.1999	0,51	Грошові
-/-	1999 рік	16.06.2000	0,59	Грошові
-/-	2000 рік	15.06.2001	1,00	Грошові
-/-	2001 рік	25.07.2002	1,00	Грошові
-/-	2002 рік	20.06.2003	1,00	Грошові
-/-	2003 рік	25.06.2004	1,00	Грошові
-/-	2004 рік	17.06.2005	1,15	Грошові
-/-	2005 рік	16.06.2006	1,30	Грошові
-/-	2006 рік	22.06.2007	1,45	Грошові
-/-	2007 рік	20.06.2008	2,40	Грошові
-/-	2008 рік	-	0,00	-
-/-	2009 рік	25.06.2010	3,00	Грошові
-/-	2010 рік	16.05.2011	10,00	Грошові
-/-	2011 рік	03.04.2012	25,00	Грошові
-/-	2012 рік	08.04.2013	10,00	Грошові
-/-	2013 рік	31.03.2014	12,00	Грошові

го управління можна вважати праці таких відомих світу вчених, як Л. Ван ден Берг, Г. Говстед, С. Нестор, С. Роббінс, І. Фалаутано та ін. Крім того, заслуговують уваги праці таких вітчизняних науковців, як Е. Бочаров, А. Бурлацький, О. Гарафонова, І. Ігнат'єва, В. Іноземцев, А. Колдіна, І. Ларіонова, С. Орехов, В. Нусінов, Т. Перськова, В. Селезньов, Л. Тепман, Н. Тихомірова та ін.

На нашу думку, існуючі сьогодні прикладні та аналітичні дослідження в галузі корпоративного управління в своїй більшості стосуються безпосередньо управлінських процесів у корпорації, механізмів взаємодії різних рівнів управління та умілого поєднання менеджменту із операційними процесами, приділяючи мало уваги інтересам акціонерів корпорації, впливу акціонерів на операційну діяльність. Тому вважаємо за потрібне більше уваги приділити саме ролі акціонерного капіталу у підвищенні ефективності як корпоративного управління, так і ефективності операційної діяльності корпорацій.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті визначено формування взаємозв'язку акціонерного капіталу та ефективності діяльності корпорації на основі підвищення ролі цінних паперів у формуванні вартості корпорації.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підвищення ефективності системи корпоративного управління дійсно можна вважати одним з вагомих чинників підвищення ефективності діяльності всієї корпорації (зрос-

тання обсягів прибутків). На користь цього аргументу можна навести наступні твердження:

- зростання вартості акцій корпорації на вторинному ринку цінних паперів, що тягне за собою зростання вартості самої корпорації як цілісного майнового комплексу;

- зростання довіри інвестора корпорації як до об'єкта інвестування своїх тимчасово вільних коштів;

- зменшення ризиків прийняття помилкових стратегічних управлінських рішень;

- покращення управлінського клімату в корпорації, покращення взаємозв'язків у межах організаційної структури управління;

- можливість отримання пільгового кредитування (для більш надійного та стабільного партнера) при користуванні позиковими коштами.

Як бачимо, користь від підвищення ефективності корпоративного управління очевидна на всіх зацікавлених рівнях (власники, акціонери, інвестори, банки, управлінський персонал), причому як у внутрішньому, так і зовнішньому середовищі корпорації.

Ефективне корпоративне управління передбачає добросовісне ведення справ, чесність та порядність у взаємовідносинах між суб'єктами управління. Особливо це цінують інвестори, які проникаються довірою до корпорації при вкладанні своїх коштів. А останнє на пряму впливає на зростання вартості акцій та самої корпорації.

До основних цінностей ефективного корпоративного управління, зазвичай, відносять наступні [1; 2; 3]:

- самокритичність;
- відповідальність;
- готовність брати на себе вирішення складних завдань;
- крокування в ногу з технологіями;
- врахування інтересів партнерів і замовників;
- чесність та відкритість.

Якщо корпорація дотримується вищенаведених цінностей, це позитивно впливає на її імідж на інвестиційному ринку.

Підвищення ступеня керованості корпорацією, її підзвітності акціонерам, розподіл функцій власників та керівників дозволяє корпораціям з ефективним корпоративним управлінням підвищити ефективність своєї діяльності, керованість і підзвітність акціонерам. Професійною працююча Рада Директорів забезпечує стратегічне планування і контроль за діями керівництва, в той час як професійний менеджмент у своїй поточній діяльності по управлінню корпорацією витрачає максимум зусиль для виконання поставлених акціонерами завдань.

Для більшої наочності вищенаведених положень можемо навести приклад діяльності такого вітчизняного промислового гіганту, як ПАТ "Мотор Січ". На сьогодні це одне з небагатьох підприємств України, яке стабільно виплачує дивіденди. Виключенням є лише кризовий 2008 рік, коли підприємство отримало збиток за результатами звітного року (табл. 1).

З даної таблиці ми бачимо, що особливо високими дивіденди підприємства були в останні роки (10 і 25 грн. на акцію) проти 50 коп. у 1996—1998 рр. Тобто це ще раз підтверджує ефективність акціонерної форми управління для даного підприємства.

Таким чином, ми можемо відмітити сильні позиції ПАТ "Мотор Січ" на ринку цінних паперів як акціонерного товариства.

Таблиця 2. Ціна та обсяг торгів акцій ПАТ "Мотор Січ" на ПФТС, грн.

Рік	Мінімум	Максимум	На кінець періоду	Середньоденний обсяг торгів
2006	275	475	415	246802
2007	430	1778	1729	2516041
2008	166	1757	365	1982324
2009	280	1810	1645	676047
2010	1550	3070	2967	600137
2011	1602	3850	2170	471969
2012	1779	2860	2207	39054
2013	1525	2611	1810	33169

Акції ПАТ "Мотор Січ" є одними з найбільш ліквідних і привабливих для інвестування цінних паперів в Україні і мають відчутний фундаментальний потенціал зростання на найближчі роки (табл. 2, рис. 1).

З даної таблиці видно, що обсяги торгів із року в рік зазнають сітєвих коливань, проте, все одно залишаються значними за масою. Крім того, динаміка максимуму та мінімуму торгів мають зростаючу лінію тренду, яка вказує на позитивну динаміку обсягу торгів на перспективу. Це ще раз підтверджує привабливість акціонерного капіталу ПАТ "Мотор Січ" для потенційних інвесторів.

Традиційно, в 2013 році акції ПАТ "Мотор Січ" зберегли лідерство за показниками обороту на Українській біржі, обсяг торгів склав 1,7 млрд грн. (табл. 3 [4]). На ринку заявок укладено угод на суму 265 млн грн., що склало близько 7% від суми всіх угод. Акції підприємства випереджають навіть облігації ВДП.

Позитивна динаміка котирування акцій ПАТ "Мотор Січ" показана на рисунку 2 [5].

Капіталізація (ринкова вартість) ПАТ "Мотор Січ" на кінець 2012 року склала 5,95 млрд грн. [5].

По прогнозах аналітиків, акції ПАТ "Мотор Січ" мають значний потенціал зростання в 2014 році, залишаючись найбільш ліквідними і привабливими коштовними паперами для інвестування в Україні.

Система корпоративного управління ПАТ "Мотор Січ" побудована відповідно до міжнародних стандартів, світового досвіду і чинного законодавством України. Вона забезпечує наступне: ефективна співпраця між органами управління і органами контролю, а також зовнішніми аудиторамі і всіма зацікавленими особами (ак-

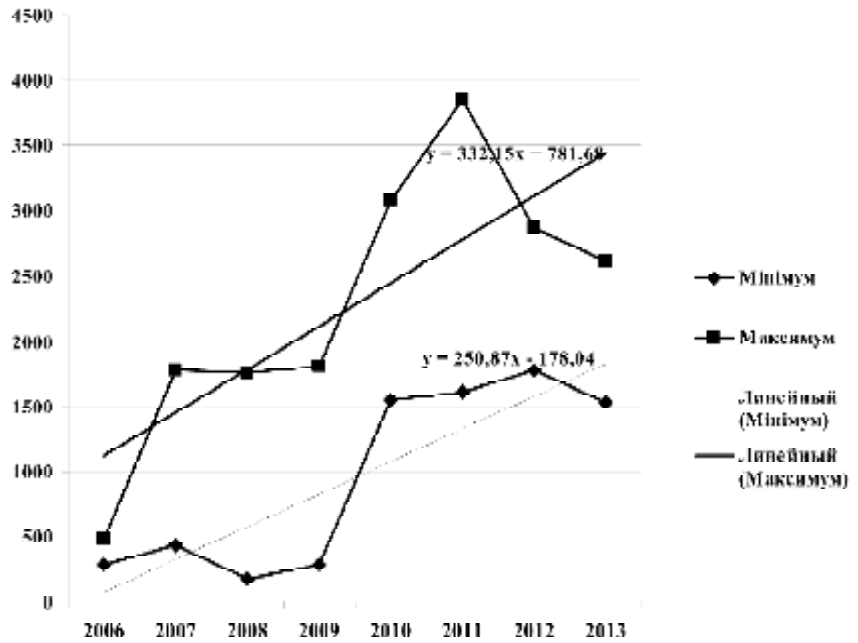

Рис. 1. Динаміка максимальної та мінімальної межі торгів акціями ПАТ "Мотор Січ"

ціонерами, контрагентами, державними органами); моніторинг діяльності підприємства для досягнення поставлених цілей [5].

Корпоративне управління ПАТ "Мотор Січ" — це система стосунків між інвесторами — власниками товариства, його менеджерами, а також зацікавленими особами для забезпечення ефективної діяльності товариства, рівноваги впливу і балансу інтересів учасників корпоративних відносин. Корпоративне управління служить створенню системи важелів і противаг, що забезпечують узгодження інтересів керівництва, акціонерів і інших зацікавлених осіб.

Таблиця 3. Уривок з біржового списку торгів на Українській фондовій біржі за рівнем лістингу

№	Код	Назва	Вид ЦП	ISIN	Номинал	Кратність	Рівень лістингу
1	MSICH	Мотор Січ, ПАТ	Акції прості	UA4000143135	135	1	1
2	UA06181	ОВДП, погашення 13.07.2016	ОВДП довгострокові відсоткові	UA4000106181	1 000	1	1
3	UA07528	ОВДП, погашення 20.07.2016	ОВДП довгострокові відсоткові	UA4000107528	1 000	1	1
4	UA15190	ОВДП, погашення 09.03.2016	ОВДП середньострокові відсоткові	UA4000115190	1 000	1	1
5	UA15208	ОВДП, погашення 15.02.2017	ОВДП довгострокові відсоткові	UA4000115208	1 000	1	1
6	UA15216	ОВДП, погашення 13.09.2017	ОВДП довгострокові відсоткові	UA4000115216	1 000	1	1
7	UA21495	ОВДП, погашення 07.11.2018	ОВДП довгострокові відсоткові	UA4000121495	1 000	1	1
8	UA21529	ОВДП, погашення 22.09.2021	ОВДП довгострокові відсоткові	UA4000121529	1 000	1	1
9	UA23863	ОВДП, погашення 09.07.2014	ОВДП середньострокові відсоткові	UA4000123863	1 000	1	1
10	UA30082	ОВДП, погашення 27.12.2017	ОВДП довгострокові відсоткові	UA4000130082	1 000	1	1
...	...	...	...	...	...	...	...

Рис. 2. Динаміка зміни індексу ПФТС та вартості акцій ПАТ "Мотор Січ"

До речі, витрати на корпоративне управління у ПАТ "Мотор Січ" з кожним роком зростають (рис. 3).

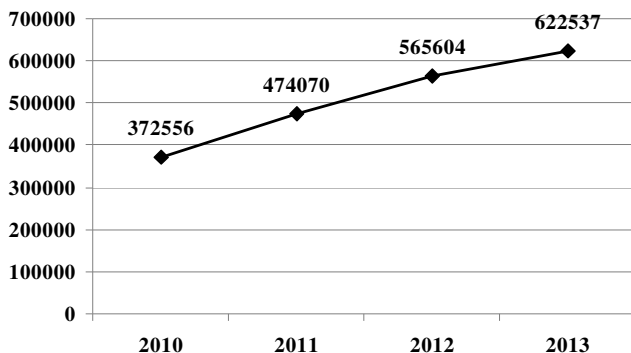
Система корпоративного управління ПАТ "Мотор Січ" базується на наступних принципах [5]:

- підприємство захищає права власників акцій;
- підприємство забезпечує рівне відношення до всіх власників акцій, включаючи міноритарних і іноземних акціонерів;
- підприємство визнає встановлені законодавством права зацікавлених осіб і заохочує активну співпрацю між підприємством і всіма зацікавленими особами в цілях прирощення суспільного багатства, створення нових робочих місць і досягнення фінансової стійкості товариства;
- підприємство забезпечує своєчасне розкриття достовірної інформації про всі істотні аспекти функціонування товариства, включаючи відомості про фінансове положення, результати діяльності, склад власників і структуру управління;
- рада директорів забезпечує стратегічне керівництво бізнесом, ефективний контроль роботи менеджерів і звітує перед своїми акціонерами і підприємством.

Досліджуючи наголошений нами на початку статті зв'язок ефективності управління та ефективності корпоративного управління на тому ж таки підприємстві "Мотор Січ", можемо побачити, що дане підприємство навіть у кризових та посткризових умовах залишається ефективним та прибутковим (за виключенням 2008 року). З метою формалізації вказаного взаємозв'язку нами побудовано економіко-математичну модель впливу системи управління корпорацією (в розрізі витрат на корпоративне управління) на прибутковість акціонерного капіталу, яка має наступний вигляд:

$$Y = 3,62 + 0,003X \quad (1),$$

де Y — рентабельність акціонерного (засновницького капіталу), коеф.;

Рис. 3. Динаміка витрат на корпоративне управління ПАТ "Мотор Січ"

Джерело: побудовано за даними [5].

X — щорічні витрати на корпоративне управління, млн грн.

З даного рівняння видно, що між вказаними показниками існує пряма додатна залежність, яка вказує на ще більше зростання рентабельності акціонерного капіталу при зростанні витрат на корпоративне управління.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отримана пряма залежність між рентабельністю акціонерного капіталу та витратами на корпоративне управління дозволяє зробити узагальнюючий висновок про аналогічну ситуацію на подібних вітчизняних підприємствах.

На нашу думку, саме такий позитивний вплив корпоративного управління на прибутковість акціонерного капіталу позитивно впливає на курс акцій досліджуваного підприємства та його лідируючі позиції на ринку цінних паперів України.

Перспективами подальших досліджень є формулювання багатовимірної кореляційно-регресійної залежності з обґрунтуванням низки факторів впливу на ефективність акціонерного капіталу.

Література:

1. Тарасенко В. Управление по ценностям как инструмент корпоративного управления / В. Тарасенко // В-News: Новости экономики и бизнеса [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://b-news.narod.ru/other/uupravlenie_6.htm
2. Чирков О. Управление по ценностям / О. Чирков // Интергатор организационного развития (лидерство и управление изменениями) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://chirkovoleg.ru/materialy/stati/upravlenie-pocennostyam.html>
3. Прянишников Н. Что такое корпоративные ценности и кому они нужны? / Н. Прянишников // Forbes. От 02.07.2012 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.forbes.ru/forbes-woman-column/karera/83859-chtotakoe-korporativnye-tsennosti-i-komu-oni-nuzhny>
4. Річний звіт ПАТ "Мотор Січ" за 2013 рік.

References:

1. Tarasenko, V. (2014), "Management by values as a tool for corporate governance", available at: http://b-news.narod.ru/other/uupravlenie_6.htm (Accessed 28 June 2014).
2. Chirkov, O. (2014), "Management by values", available at: <http://chirkovoleg.ru/materialy/stati/upravlenie-pocennostyam.html> (Accessed 28 June 2014).
3. Prianyshnikov, N. (2012), "What is corporate values and who needs them?", available at: http://b-news.narod.ru/other/uupravlenie_6.htm (Accessed 28 June 2014).
4. ПАТ "Motor Sich" (2014), Richnyj zvit za 2013 rik [Annual Report 2013], Motor Sich, Zaporizhzhya, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 14.06.2014 р.*

М. В. Босовська,
к. е. н., доцент, докторант кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

ПЕРЕДУМОВИ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

М. Bosovskaya,
PhD, Associate Professor, Kyiv National University of Trade and Economics, Kiev

PRECONDITIONS OF INTEGRATIVE PROCESSES IN TOURISM DEVELOPMENT

У статті здійснено теоретичне осмислення необхідності розвитку інтеграційних процесів на різних ієрархічних рівнях економічної системи, що пов'язано із глобалізацією та інтернаціоналізацією бізнесу, посиленням конкуренції, активізацією трансформаційних перетворень в Україні та світовому економічному просторі у напрямі партнерства, співпраці, пошуку нових перспектив та векторів розвитку взаємодії підприємств. Це дозволило зробити висновок про необхідність конструктивного наукового переосмислення передумов та мотиваційних чинників інтегрування, особливостей та іманентних ознак здійснення інтеграційних процесів. З метою подолання зазначених теоретично-методологічних та прикладних проблем, запропонована систематизація та класифікація чинників та умов інтеграції суб'єктів туристичної діяльності у площині узгодження зовнішніх та внутрішніх впливів стосовно сфери дії; визначена їх кореляція з мотивами, цілями і можливостями інтеграції та вплив на реалізацію стратегічних можливостей учасників. Орієнтація на вирішення означених проблем розвитку інтеграційних процесів, у подальшому дозволить розвивати теретико-методологічний базис концепції інтеграційного розвитку суб'єктів господарювання та розробляти на її основі дієві механізми управління інтегрованими утвореннями.

In the article was conducted theoretical reasoning of the necessity of the integrative processes development at different hierarchical levels of economic system, which is connected with business globalization and internationalization, activation of transformations in Ukraine and world economic area in the direction of partnership, cooperation, search of new prospects and vectors of development in enterprise interaction. This allowed making a conclusion about the necessity of constructive economic rethinking of economic subjects integrative interaction types and kinds, methodological grounding of integration preconditions and motivational determinants, peculiarities and immanent features of integrative processes accomplishment. With the aim of overcoming theoretical-methodological and applied issues mentioned, was suggested systematization and classification of determinants and conditions of integration of tourism activity subjects in the area of internal and external influences coordination concerning incidence; was defined their correlation with motives, purposes and integration opportunities and the influence of participants' strategic opportunities on accomplishment. Orientation on solving issues of integrative processes development mentioned will allow in the future developing theoretical-methodological basis of integrative development of economic management subjects concept and developing effective mechanisms of managing integrative formations on its basis.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційний процес, передумови інтеграції, туризм, туристичне підприємство.

Key words: integration, integration process, premise integration, tourism, travel company.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Динамічний процес трансформаційних перетворень в Україні та світовому економічному просторі, активізація перманентних економічних процесів, призводять до істот-

них секторальних змін та актуалізують проблему пошуку нових моделей управління підприємствами. За умов глобальних змін у підприємницькому середовищі, інтернаціоналізації та глобалізації бізнесу, посилення конкуренції вини-

Таблиця 1. Теоретичне підґрунття формування передумов та стимулів інтеграційних процесів

М. Портер [14]	П. Наено, А. Томпсон, А. Стрікленд, Ю. Іванов [4; 18, с. 189; 19]	С. Ленський [20; с. 17]	В. Дементьєв, Б. Мільнер, Ю. Якутін [16, 21, 22]	О. Вільханський, А. Наумов [23]
отримання синергетичного ефекту; зниження ризиків господарської діяльності і невизначеності середовища існування; підвищення ефективності за рахунок розширення виробництва; формування спільних баз знань	необхідність об'єднання більшого обсягу різних ресурсів для додаткових можливостей; доступ на нові ринки, що синтезують різні сфери діяльності та засновані на гібридних технологіях, що вимагають залучення спеціальних компетенцій; подолання правових обмежень вільного доступу на зарубіжний ринок; відхід від дублювання інвестицій і витрат на НДДКР; зниження ризиків і невизначеності; трансферт технологій; підвищення ефективності в міру розширення виробництва; можливість одержання інформації	отримання додаткових вигод за рахунок концентрації виробництва та накопиченого досвіду; посилення монополістичних вигод та переваг; зниження витрат на розвиток підприємства за рахунок масштабу; використання фінансового потенціалу для виконання науково-дослідних робіт; зростання ефективності (в результаті зниження витрат, податків, отримання синергії); досягнення вигод і переваг від взаємного використання технологій без придбання ліцензій; захоплення лідерства на ринку	подолання «замикаючих» ефектів, характерних як для ринкової економіки (дефіцит обігових коштів, асиметричність інформації, вхідні бар'єри на ринках і ін.); як протизвага державної координації економічної діяльності (дефіцит координації, інформаційного обміну, експансія державного контролю та ін.) з метою запобігання отримання «втраченого» ефекту	встановлення стабільних господарських зв'язків між підприємствами за ланцюгом створення вартості; досягнення збалансованої діяльності підприємств на; зниження операційних витрат за рахунок збільшення масштабів діяльності і підвищення цінності конкурентоспроможності; накопичення капіталу для інноваційного розвитку; створення сприятливих умов для диверсифікації, яка забезпечує гнучкість реакції на зміни у зовнішньому середовищі підприємства і можливості маневрування ресурсами

Продовження табл. 1

Ю. Жуков [24, с. 14]	М. Деркач [25]	Г. Антонов, О. Іванова [26, с. 25-27]	Н. Скопенко [27, с. 188]	А. Пилипенко [28, с. 373]
створення більш дієвої збутової мережі; диверсифікація напрямів діяльності; формування виробничо-збутових ланцюгів; оптимізація структури управління; виділення різних типів господарських центрів; освоєння ринків; податкове й фінансове планування; розвиток ЗЕД; зростання стійкості; протидія ризикам; зростання іміджу	можливість взаємодоповнення ресурсів; придбання великих контрактів; отримання переваг на ринку капіталу; зайняття монопольного становища; збільшення доступу до інформації (know how); економія на роботах з розробки нових продуктів; підвищення вартості компанії і отримання нею нового статусу; прагнення диверсифікувати бізнес для підвищення рівня його захищеності від зміни ринкової кон'юнктури	посилення конкурентної позиції через об'єднання ресурсів для отримання «ефекту масштабу», зниження трансакційних витрат; зростання внутрішнього потенціалу через взаємну спеціалізацію та партнерство; спільне створення вартості з метою виходу на нові ринки; одержання нових компетенцій та знань для можливості заповнення відсутніх навичок	прагнення підприємця до зниження ризиків, рівня витрат і обсягу індивідуальної відповідальності (обмеження зобов'язань) та збільшення економічного потенціалу (єдність фінансових, технологічних та інтелектуальних можливостей); реакція на зміну зовнішнього середовища (глобалізація, динамізм і невизначеність економічних умов функціонування, зростання конкуренції, коливання ринкової кон'юнктури, концентрація виробництва та монополізація ринків, руйнування господарських зв'язків)	наявність сумісності цілей та намірів (спільність потреб, стратегії, ринків, можливості для координації та контролю); подібність у відношенні до ресурсів та компетенцій (прояв синергії, зростання потенціалу, перерозподіл ресурсів; подолання некерованості); наявність різних знань та досвіду у різних сферах (стимулювання інновацій, економія витрат, подолання економічних обмежень); виникнення взаємних зобов'язань між акторами (перерозподіл ризиків, підвищення ринкової влади, зниження невизначеності, формування репутації)

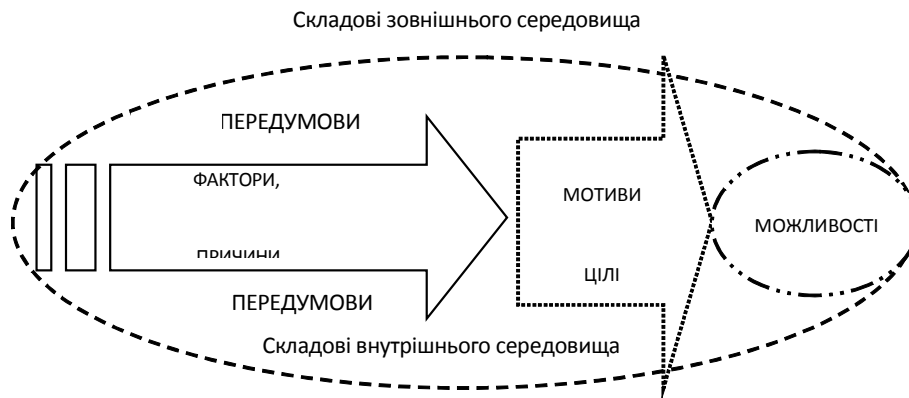
Розроблено автором.

кає нагальна потреба в пошуку нових перспектив та векторів розвитку підприємств у площині консолідування діяльності, створення передумов для розвитку інтеграційної взаємодії, визначення особливостей та перспектив інтеграційного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Передумови для формування висновків щодо особливостей та чинників інтеграційної взаємодії визначаються як тенденціями структурних трансформацій у економіці, так і характером внутрішніх мотивів та чинників суб'єктів господарювання, які спонукають їх до інтеграції. Теоретичне осмислення проблеми розвитку інтеграційних процесів на різних ієрархічних рівнях економічної системи, дозволило зробити висновок про відсутність чіткого методологічного

обґрунтування передумов та мотиваційних чинників інтегрування. Науковий дискурс більшості вітчизняних та зарубіжних науковців свідчить про використання одностороннього методичного підходу до визначення передумов економічної інтеграції. Так, А. Гордєєв основним мотивом розвитку інтегрованих формувань визначив здатність прискорювати розповсюдження нововведень [1, с. 24]; А. Матицин — зниження трансакційних витрат [2, с. 24]; Р. Коуз — оптимізація витрат [3]; П. Наено, Т. Сакакі — збільшення обсягу ресурсів [4, 5]; А. Томпсон, А. Стрікленд, К. Фей, Д. Гарнер, Р. Оуэн, Р. Конвей — подолання обмежень з метою доступу на нові ринки [6—8]; С. Мельніченко, П. Наено, Ж. Устервельд — можливість одержання інформації [9; 4]; Р. Фатхутдінов, С. Соколенко, С. Пивоваров, Л. Саломатіна — необхідність трансферту технологій [10—12]; Е. Петтігрю, С. Массіні, Т. Нумагамі — потребу в отриманні нових знань [13]; М. Портер, Е. Мюррей, Дж. Мехон

Рис. 1. Формалізована модель формування передумов для інтеграційної взаємодії суб'єктів господарювання

Розроблено автором.

— створення синергії [14—15]; В. Дементьев, Б. Мільнер — досліджують інтеграційні мотиви з позицій упущеного ефекту [16, 17] тощо. Критичний аналіз зазначених підходів свідчить про акцентування уваги на пошуку внутрішніх організаційних мотивів та стимулів до інтеграції. Слід зазначити, що жодна з перерахованих причин не може бути єдиною достатньою умовою для розвитку інтеграції. Методологічним обґрунтуванням створення інтегрованого формування як оптимальної моделі розвитку діяльності має слугувати сполучення декількох мотивуючих факторів та умов. Результати щодо варіантів групування та систематизацію передумов інтеграції суб'єктів господарювання в теоретичній площині наукових досліджень представлено в таблиці 1.

Різномасштабні наукові дослідження свідчать про глобальне опрацювання проблеми, але вони проводяться в загальнонауковому аспекті та не враховують специфічних імперативів діяльності підприємств туристичної галузі та мезо-, макро- і мікрочинників, які обумовлюють процеси інтеграції в сфері туризму. Крім того, зважаючи на обсяги та глибину досліджень вказаних вчених, що свідчить про значні перспективи інтеграційних утворень, потребують подальшого розвитку комплексні теоретичні та методологічні питання, присвячені конструктивному науковому переосмисленні інтеграційної взаємодії економічних суб'єктів, процесів їх становлення та розвитку в галузі туризму, базисом чого має стати методологічне обґрунтування передумов та мотиваційних чинників інтегрування.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є: систематизація передумов інтеграційної взаємодії суб'єктів господарювання в галузі туризму.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В останні роки інтеграційні процеси охопили як міжнародний туристичний ринок, так і ринок України. Передумови для формування висновків щодо особливостей та чинників інтеграційної взаємодії визначаються як тенденціями структурних трансформацій у економіці, так і характером внутрішніх мотивів та чинників суб'єктів господарювання, які спонукають їх до інтеграції. Теоретичне осмислення проблеми розвитку інтеграційних процесів на різних ієрархічних рівнях економічної системи, дозволило зробити висновок про необхідність чіткого обґрунтування передумов та мотиваційних чинників інтегрування.

Природно, що в основі формування чинників системної цілісності передумов інтеграції існують різні методологічні підходи до інтерпретації умов формування інтеграційних процесів, покладено різні аспекти щодо групування, при

цьому можна констатувати методологічну неусталеність цієї проблеми через неузгодженість підходів та їх сутнісно-змістовного наповнення та відсутність систематизації передумов інтеграційних трансформацій. Це не дає змоги дослідникам виокремити привабливість інтеграції для всіх учасників інтегрування. З метою подолання зазначених проблем, запропоновано систематизацію та класифікацію чинників та умов інтеграції у площині узгодження зовнішнього та внутрішнього (табл. 2) середовища господарської діяльності стосовно сфери дії, визначено їх кореляцію з мотивами та цілями інтеграції та запропоновано вплив на реалізацію стратегічних можливостей учасників. Таким чином, передумови формування та розвитку інтеграційних процесів визначаються такими складовими: факторами та причинами; цілями та мотивами; можливостями, які притаманні інтеграційному процесу з точки зору закономірностей діалектики розвитку.

Логіка викладення передумов та результатів формування інтеграційної взаємодії суб'єктів туристичної діяльності базується на таких категоріально-понятійних одиницях, як (рис. 1): умова — обставина; особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь; це явище, яке формує причину або створює можливість її дії [29, с. 839]; передумова — попередня умова існування; виникнення діяння; вихідний пункт трактування [30, с. 581; 27]; фактор — (лат. factor — виконуючий, виробляючий) означає причину, рушійну силу якого-небудь процесу, явища, яка визначає його характер або окремі риси [31, с. 832]; причина — явище; що обумовлює виникнення другого явища та виступає приводом для яких-небудь дій [30, с. 603]; мотив — стимулююча причина [30, с. 367]; тобто внутрішня рушійна сила, що спонукає до дій; мета — бажаний стан об'єкту в майбутньому [30, с. 872], уявлення про бажаний результат діяльності [29]; можливість — це набір певних критеріїв, що дають змогу здійснити певну дію, або послідовність дій [32]; результат — кінцевий наслідок послідовності дій [32], остаточний, кінцевий підсумок діяльності.

Таким чином, визначені передумови носять об'єктивний характер, а процес їх впливу на діяльність агентів визначається як суб'єктивний, оскільки йому притаманні ізоморфні ознаки та можливості реалізації через систему управлінських впливів.

До основних зовнішніх характеристик, що визначають передумови інтеграційних процесів відносяться: стан економіки, економічна політика держави, кризові явища в економіці, характер конкуренції, інституційні чинники, регіональні особливості, структура ринків, характер господарських зв'язків, наявність адміністративних перешкод, розвиток науково-технічного прогресу, особливості галузевого

Таблиця 2. Структуризація передумов інтеграції суб'єктів туристичної діяльності

Характеристики внутрішнього середовища	Фактори, причини та умови інтеграції	Мотиви та дії інтегрування	Можливості та результати
Економічні			
Стан виробничо-обслуговуючої системи	капіталізація вартості	комбінування взаємодоповнювальних ресурсів можливість використання надлишкових засобів	отримання унікальних ресурсів та компетенцій зростання рівня завантаження підприємств; збільшення доходу
	зростання витрат виробництва	прагнення до зменшення транзакційних витрат використання можливостей ефекту масштабу	зменшення витрат, зростання рентабельності ефект масштабу
	наявність унікальних ресурсів	розширення сфер діяльності проникнення на нові ринки	збільшення ринкової влади збільшення ринкової частки; отримання додаткових сегментів споживачів
		прагнення узяти під контроль фінансові потоки, поточні прибутки, збільшити додану вартість	отримання економічної влади
	недостаток ресурсне забезпечення	покращення взаємодії на ринку ресурсів (сировина, матеріали, фінанси)	отримання додаткових ресурсів та компетенцій
Стан фінансової системи	наявність вільних грошових коштів	отримання активів за заниженою ціною	додаткові фінансові ресурси
		спекулятивні цілі	продаж компанії за ціною дорожчою від її ринкової вартості
		мотив продажу окремими частинами	
		розширення діяльності на ринку	диверсифікація діяльності та послуг
		прагнення збільшення прибутків, фінансового контролю	збільшення доданої вартості
Організаційно-управлінські			
Система менеджменту	неефективність менеджменту	підвищення якості управління	ефективні системи управління
	Слабкість позиції керівництва (власника) в регіоні, галузі	прагнення підвищити вагу керівництва (власника)	досягнення особистісних цілей
		особисті мотиви менеджерів (власників)	
	амбіційність власників та менеджерів	зростання влади менеджерів та власників	владі повноваження
		зростання добробуту власників (менеджерів)	отримати матеріальних вигод
		зростання вартості компанії	вартість бізнесу перевищує ринкові показники
		розширення сфер діяльності	ринкове положення, конкурентні переваги, диверсифікація діяльності
		отримання монополістичних переваг	ринкова влада
	прагнення значущості на ринку		
схильність до ризику	прагнення зменшення ризику	мінімізація ризику	
втрата впевненості в орожею здійснення бізнесу, поглинання	збереження власності; збереження діяльності; захист існуючої організаційної форми	активізація трансформаційних процесів на основі добровільної інтеграції	
Нормативно-правові передумови діяльності	нормативно-правове забезпечення діяльності	подолання несприятливих нормативно-правових умов господарювання	удосконалення нормативно-правового забезпечення
	адміністративне регулювання діяльності	подолання адміністративних перешкод	створення внутрішніх корпоративних стандартів підприємств
	організаційно-правові форми організації бізнесу	потреба вибору оптимальної форми організації спільної діяльності потреба інноваційних форм спільної діяльності	вибір оптимальної організаційно-правової форми організації спільної діяльності розвиток інноваційних організаційних форм інтеграційної взаємодії

розвитку, інформаційне забезпечення, соціально-культурні та екологічні умови. Серед факторів і умов у межах складових елементів зовнішнього середовища, які мають пріоритетний вплив на інтеграційні процеси можна визначити: посилення глобалізаційних тенденцій, процеси інтернаціоналізації, посилення регулювання зовнішньоекономічної діяльності, концентрація виробництва, монополізація ринків, зростання конкуренції, недосконалість правового регулювання господарської діяльності, зростання вимог споживачів, ускладнення умов ведення бізнесу, нестійкість господарських зв'язків, недосконалість інформаційної взаємодії, необхідність охорони навколишнього середовища та розвитку туристичної інфраструктури і т.д. Зовнішні фактори визначають мотиви і цілі інтеграції (формування систем взаємних зобов'язань, реалізація прагнення до монополізації ринків, розвиток стратегічного партнерства, освоєння нових ринків, створення економічних кластерів, реалізація стратегічних проектів, формування інтегрованих інформаційних систем), що надалі зможе забезпечити додаткові можливості (ринкові, економічні, соціальні і т.д.).

Структуризація внутрішніх передумов інтеграції суб'єктів господарювання дозволила виявити такі фактори та умови, що обумовлюють інтеграційні процеси, як капіталізація вартості, збільшення витрат підприємств, зростання потреб у ресурсах, неефективність систем менеджменту, необхідність удосконалення технологій виробництва, обслуговування та управління, зростання залежності від ділових партнерів, споживачів, органів влади, територіальна та логістична роз'єднаність суб'єктів, інформаційний дефіцит і т.д. Зазначені фактори корелюють з внутрішніми мотивами і цілями інтегрування суб'єктів: комбінування ресурсів, більш повне використання наявного потенціалу учасників, прагнення до зниження трансакційних витрат, проникнення на нові ринки, збільшення ринкової влади, використання можливостей ефекту масштабу, розширення сфер діяльності, збільшення доходів і прибутків, зниження собівартості послуг, посилення можливостей фінансового контролю, зростання вартості компаній, впровадження екологічних та соціальних стандартів, формування корпоративного бренду та іміджу, отримання синергії в результаті ведення консолідованої діяльності і т.д. А значить, інтеграційні процеси сприятимуть реалізації стратегічних можливостей учасників та зростанню економічних, соціальних результатів їх спільної діяльності.

ВИСНОВКИ

Теоретичне осмислення проблеми розвитку інтеграційних процесів на різних ієрархічних рівнях економічної системи, дозволило зробити висновок про відсутність чіткого методологічного обґрунтування передумов та мотиваційних чинників інтегрування. Це ускладнює дослідження особливостей та іманентних ознак інтеграційних процесів в туризмі, їх вплив на параметри консолідованого розвитку суб'єктів господарювання та формування новітньої концепції інтеграційного розвитку суб'єктів туристичної діяльності.

З метою подолання зазначених теоретичних, методологічних та концептуальних проблем, запропонована систематизація та класифікація чинників та умов інтеграції суб'єктів туристичної діяльності у площині узгодження зовнішніх та внутрішніх впливів стосовно сфери дії; визначена їх кореляція з мотивами, цілями і можливостями інтеграції та вплив на реалізацію стратегічних можливостей учасників.

Література:

1. Гордеев В.А. Тенденция к взаимодействию и сотрудничеству вместо конкуренции: новое подтверждение идей

Хачатурова / В.А. Гордеев // Вестник московского университета. — Сер. 6. Экономика. — 2007. — № 2. — С. 16—27.

2. Матыцин А.К. Вертикальная интеграция: теория и практика: монография / А.К. Матыцин. — Ин-т микроэкон. — М.: Изд. дом "Новый век", 2002. — 367 с.

3. Коуз Р.Ф. Фирма, рынок и право / Р.Ф. Коуз. — М.: Дело, 1993. — 192 с.

4. Nueno P., Oosterveld J. Managing Technology Alliances / P. Nueno, J. Oosterveld // Long Range Planning. — 1988. — Vol. 21, №3. — P. 11—17.

5. Sasaki T. What the Japanese have Learned From Strategic Alliances / T. Sasaki // Long Range Planning. — 1993. — Vol. 26, №6. — P. 41—53.

6. Томпсон А.А. мл., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации / А.А. Томпсон мл., А.Дж. Стрикленд. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 412 с.

7. Фей К. Международные совместные предприятия / К. Фей // Вопр. экономики. — 1994. — №8. — С. 134—144.

8. Гарнер Д. Привлечение капитала / пер. с англ. / Д. Гарнер, Р. Оуэн, Р. Конвей. — М.: "Джон Уайли Энд Сайз", 1995. — 464 с.

9. Мельниченко С.В. Информационные технологии в туризме: теория, методология практика: моногр. / С.В. Мельниченко. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. — 493 с.

10. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент. / Р.А. Фатхутдинов. — М.: ЗАО "Бизнес-школа "Интел-Синтез", 2000. — 624 с.

11. Саломатина Л.Н. Методические подходы к трансферту технологий / Л.Н. Саломатина // Экономика промышленности. — 2000. — № 3. — С. 8—14.

12. Соколенко С.И. Производственные системы Глобализации. Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Украинский контекст: монография / С.И. Соколенко. — К.: Логос, 2002. — 646 с.

13. Петтигрю Э. Инновационные формы организации в Европе и Японии / Э. Петтигрю, С. Массини, Т. Нумагами / РЖ. Сер. Экономика. — 2001. — № 4. — С. 69—74.

14. Портер М.Э. Конкуренция / М.Э. Портер; Пер.с англ. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2002. — 496.

15. Murray E.A. Strategik Alliances Gateway to the New Europe Long Range Planning. / E.A. Murray, J.F. Mahon — 1993. — Vol. 26, №4. — P. 102—111.

16. Дементьев В. ФПГ в российской экономике / В. Дементьев // Российский экон. жур. — 1999. — № 3. — С. 58—61.

17. Мильнер Б. Крупные корпорации — основа подъема и ускоренного развития экономик / Б Мильнер // Вопр. экономики. — 1998. — № 9. — С. 73—80.

18. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки стратегии: учебник для вузов / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд / пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. — М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. — 576 с.

19. Иванов Ю.Б. Конкурентоспособность предприятия в условиях формирования рыночной экономики: моногр. / Ю.Б. Иванов. — Харьков: РИО ХГЭУ, 1997 — 246 с.

20. Ленский Е.В. Корпоративный бизнес / Е.В. Ленский. — Мн.: "Армата-Маркетинг, Менеджмент", 2001. — 480 с.

21. Мильнер Б. Крупные корпорации — основа подъема и ускоренного развития экономик / Б. Мильнер // Вопр. экономики. — 1998. — № 9. — С. 73—80.

22. Якутин Ю.В. Концептуальные подходы к оценке эффективности корпоративной интеграции / Ю.В. Якутин. // Российский экономический журнал. — 1998. — № 5. — С. 71—82.

23. Виханский О.С. Менеджмент: Учебник. / О.С. Виханский, А.И. Наумов. — М.: Гардарики, 2006. — 670 с.

24. Жуков Ю.Є. Інтегроване управління групами підприємств: дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / Жуков Ю. — Харків. — 2006. — 254 с.

25. Деркач М.І. Об'єднання підприємств як інструмент підвищення конкурентоспроможності // Актуальні проблеми економіки. — 2004. — № 10 (40). — С. 89—101.

26. Антонов Г.Д., Иванова О.П. Предпосылки интеграции и эволюция интеграционных структур в России / Г.Д. Антонов, О.П. Иванова // Менеджмент в России и за рубежом. — 2002. — № 5. — С. 16—28.

27. Скопенко Н.С. Теоретичне обґрунтування інтеграції суб'єктів господарювання / Н.С. Скопенко // Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць; Випуск 26. — К.: ВПЦ "Київський університет", 2011. — С. 187—195.

28. Пилипенко А.А. Стратегічна інтеграція підприємств: механізм управління та моделювання розвитку: монографія / А.А. Пилипенко. — Харків: ВД "Інжек", 2007. — 380 с.

29. Академічний тлумачний словник. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/peredumova>

30. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов, И.Ю. Шведова; Российская академия наук, Институт русского языка им. В.В. Виноградова. — 4-е изд., доп. — М.: Азбуковник, 1999. — 944 с.

31. Грачев М.А. Новейший словарь иностранных слов и выражений. — М.: Современный литератор, 2003. — 976 с.

32. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%>

References:

1. Gordeev, V.A. and Hachaturova, T.S. (2007), "The trend towards interaction and cooperation instead of competition: a new confirmation of ideas", *Vestnik moskovskogo universiteta*, vol. 2, no. 6. Economics, pp. 16—27.

2. Matyzyn, A.K. (2002), *Vertikal'naja integracija: teorija i praktika* [Vertical integration: theory and practice], Iz Publishing House "Novyj vek", Moscow, Russia.

3. Kouz, P.F. (1993), *Firma, ryok i pravo*. [The firm, the market and the right], Delo, Moscow, Russia.

4. Nueno, P. and Oosterveld, J. (1988), "Managing Technology Alliances", *Long Range Planning*, vol. 21, no. №3, pp. 11—17.

5. Sasaki, T. (1993), "What the Japanese have Learned From Strategic Alliances", *Long Range Planning*, vol. 26, no. 6, pp. 41—53.

6. Thompson, A.A. and Strickland, A.J. (2001), *Strategicheskij menedzhment: koncepcii i situacii* [Strategic Management: Concepts and situations], INFRA-M, Moscow, Russia.

7. Fej, K. (1994), "International joint ventures", *Voprosy ekonomiki*, no. 8, pp. 134—144.

8. Garner, D., Oujen, R., Konvej, R. (1995) *Privlechenie kapitala* [Capital raising], Dzhon Uajli Jend Sajz, Moscow, Russia.

9. Mel'nychenko, S.V. (2007), *Informatsijni tekhnologii v turizmi: teorija, metodologija praktika* [Information Technology in Tourism: Theory, Methodology Practice], Kyiv National Trade and Economic University, Kiev, Ukraine.

10. Fathutdinov, R.A. (2000), *Innovacionnyj menedzhment* [Innovation Management], Business School "Intel-Sintez", Moscow, Russia.

11. Salomatina, L.N. (2000), "Methodical approaches to technology transfer", *Ekonomika promislivosti*, no. 3, pp. 8—14.

12. Sokolenko, S. (2002), *Proizvodstvennye sistemy Globalizacii. Seti. Al'jansy. Partnerstva. Klasteri: Ukrainkij kontekst* [I Production systems Globalization. Network.

Alliances. Partnership. Clusters: Ukrainian context], Logos, Kiev, Ukraine.

13. Pettigrew E. and Massini, T. (2001), "Innovative forms of organization in Europe and the Japan", *Rossiiskij ekonomicheskij zhurnal*, no. 4., Economics, pp. 69—74.

14. Porter, M.E. (2002), *Konkurencija* [Competition], Publishing house "Williams", Moscow, Russia.

15. Murray, E.A. and Mahon, J.F. (1993), "Strategik Alliances Gateway to the New Europe Long Range Planning", vol. 26, no. 4, pp. 102—111.

16. Dement'ev, V. (1990), "Financial-industrial groups in the Russian economy", *Rossiiskij ekonomicheskij zhurnal*, no. 3, pp. 58—61.

17. Milner, B. (1998), "Large corporations — the basis of the rise and rapid economic development", *Voprosy ekonomiki*, no. 9, pp. 73—80.

18. Thompson, A.A. and Strickland, A.J. (1998), *Strategicheskij menedzhment. Iskustvo razrabotki strategii* [Strategic management. Arts strategy], Banks and stock exchanges, UNITY, Moscow, Russia.

19. Ivanov, Y.B. (1997), *Konkurentosposobnost' predpriatija v uslovijah formirovanija rynochnoj ekonomiki* [The company's competitiveness in the emerging market economy], Publishing House Kharkov State University of Economics, Kharkov, Ukraine.

20. Lensky, E.V. (2001), *Korporativnyj biznes* [Corporate Business], Armata-Marketing, Management, Minsk, Belarus.

21. Milner, B. (1998), "Large corporations — the basis of the rise and rapid development of economy", *Voprosy ekonomiki*, no. 9, pp. 73—80.

22. Yakutin, Y. (1998), "Conceptual approaches to evaluating the effectiveness of corporate integration", *Rossiiskij ekonomicheskij zhurnal*, no. 5, pp. 71—82.

23. Vihansky, O.S. and Naumov, A.I. (2006), *Menedzhment* [Management], Gardarika, Moscow, Russia.

24. Zhukov, Ju. E. (2006), "Integrated group of companies", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics, Organization and Management, Kharkov National Economics University, Kharkov, Ukraine.

25. Derkach, M.I. (2004), "Business Combinations as a tool for improving the competitiveness" // *Aktual'ni problemy ekonomiky* Actual problems of economy, no. 10 (40), pp. 89—101.

26. Antonov, G.D. and Ivanova, O.P. (2002), "Background integration and evolution of integration structures in Russia" // *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, no. 5, pp. 16—28.

27. Skopenko, N.S. (2011), "The theoretical justification for the integration of business entities" // *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky: zbirnyk naukovykh prats*, no. 26, pp. 187—195

28. Pylypenko, A.A. (2007), *Stratehichna intehratsiia pidpriemstv: mekhanizm upravlinnia ta modeliuvannia rozvytku* [The strategic integration of business: management mechanism and modeling], Publishing House "Injection", Kharkov, Ukraine.

29. Academic Dictionary (2014), available at: <http://sum.in.ua/s/peredumova>

30. Ozhegov, S.I. and Shvedova I.Y. (1999), *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka: 80 000 slov i frazeologicheskikh vyrazhenij* [Dictionary of Russian: 80 000 words and phraseological expressions], Russian Academy of Sciences, Institute of Russian Language, Azbukovnik, Moscow, Russia.

31. Grachev, M.A. (2003), *Novejšij slovar' inostrannyh slov i vyrazhenij* [Newest dictionary of foreign words and phrases], Sovremennyj literator, Minsk, Belarus.

32. Wikipedia, the free encyclopedia (2014), available at: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9Ts%D0%>

Стаття надійшла до редакції 17.06.2014 р.

УДК 336.76

К. А. Малишенко,
к. е. н., доцент, директор Інституту економіки та управління,
РВНЗ Кримський гуманітарний університет, м. Ялта

ІНФОРМАЦІЙНА ЕФЕКТИВНІСТЬ РИНКУ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ТИПАМИ РИНКОВИХ СТРУКТУР

K. Malysenko,
Ph.D, Associate Professor, Director of the Institute of Economics and Management,
Graduate Educational Institution Republican Crimean University of Humanities, Yalta

INFORMATION EFFICIENCY OF THE MARKET AND ITS RELATIONSHIP THE TYPES OF MARKET STRUCTURES

Типи інформаційної ефективності розглядаються у відриві від типів ринкових структур, однак мають прямий взаємозв'язок, бо класифікуються за загальним принципом, а саме: ступенем економічної свободи, тобто виділених тільки трьох типів інформаційної ефективності ринку, слабкої, середньої і сильної, недостатньо. У статті доводиться необхідність розширення класифікації типів інформаційної ефективності ринку за рахунок нульової форми ринкової ефективності.

Types of information considered in isolation effectiveness of the types of market structures, however, have a direct relationship, as classified by the general principle, namely the degree of economic freedom that is allocated only three types of informational efficiency of the market, weak, medium and strong enough. The article has the need to expand the classification of types of information market efficiency through zero forms of market efficiency.

Ключові слова: фінансовий ринок, типи ринкових структур, ефективний ринок, інформаційна ефективність, форми інформаційної ефективності, нульова форма ефективності.

Key words: financial market, the types of market structures, efficient market, information efficiency, form of information efficiency, zero form efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Питання, пов'язані з теоретичним аналізом ефективності фондового ринку в даний час недостатньо розроблені, через те, що, на наш погляд, її не можна розглядати у відриві від типу ринкової структури. Априорі вважається, що фондовий ринок найбільш близький до досконалої конкуренції, проте, повною мірою до даного типу його віднести не можна, хоча б тому, що існує три форми інформаційної ефективності: сильна, середня, слабка — виділені залежно від того, яка інформація була врахована ринком при формуванні цін. Якщо врахована вся доступна інформація (історична, загальнодоступна і інсайдерська) говорять про її сильну форму. Дана ситуація притаманна тільки абсолютно-конкурентному ринку, де вся інформація легкодоступна, і її отримання не тягне жодних додаткових витрат, вона поширюється швидко і рівномірно серед всіх учасників. Відповідно, форма інформаційної ефективності фондового ринку повинна бути одна. На зовсім конкурентному ринку навіть маючи інсайдерську інформацію значної переваги в торгівлі отримати не можна, що суперечить наявній дійсності — інсайдерська торгівля заборонена в усіх

країнах. Звідси випливає, що фондовий ринок може бути як абсолютно конкурентним, так і мати недосконалу форму. Разом з тим кількість основних типів ринкових структур чотири, тоді як форм інформаційної ефективності всього три. Типи інформаційної ефективності розглядаються у відриві від типів ринкових структур, однак мають прямий взаємозв'язок, бо класифікуються за загальним принципом, а саме: ступенем економічної свободи, тобто виділених тільки трьох типів інформаційної ефективності ринку недостатньо [12]. Дана класифікація повинна бути розширена за рахунок нульової форми ринкової ефективності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАΝІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Дослідження ефективності фінансового (фондового) ринку не знайшли належного відображення в роботах українських економістів, хоча широко представлені у дослідженнях зарубіжних учених: Гроссмана С. [16], Стігліца Дж. [13], Фама Ю. [12], Френча К. [14], Ло А., Шиллера Р. [15],

Шлейфера А. [9], Шарга Н.Л. [7], Гільперіна В.М. [3] та ін. Разом з тим ніхто з вищезазначених авторів не пов'язував інформаційну ефективність і типи ринкових структур, що, на наш погляд, є недоробкою, бо у виділені Е. Фамою три форми інформаційної ефективності не була підведена теоретична основа.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Таким чином, метою нашого дослідження є розробка теоретичного базису форм інформаційної ефективності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Прийнято виділяти чотири типи ринкових структур, що відрізняються один від одного ступенями та формами свободи для економічних агентів. Їхній взаємний розподіл у формі конкуренції може бути розбитий на: чисту конкуренцію, тобто досконалу конкуренцію; монополію; монополістичну конкуренцію; олігополію. При цьому два перших типи ринкової структури зазвичай характеризують як ідеальні, а два інших — як реальні [2]. Хоча, у відомому сенсі, всі ці типи — теоретичні моделі, що виділяють тільки головне і спільне, і тому нездатні вичерпно описати безліч конкретних ринкових ситуацій, з якими зустрічається будь-яка реальна фірма [2]. Основними характерними рисами, за якими відрізняються один від одного різні ринкові структури, є: кількість і розміри фірм; характер продукції; легкість входу і виходу з конкретного ринку; ступінь контролю і влади над ціною, а також доступність інформації. Інформація на ринку несе значне функціональне навантаження. По-перше, інформація на ринку є фактором, що забезпечує його функціонування. По-друге, вона є основою прийняття економічних рішень для господарюючих суб'єктів [1]. Вся інформація на ринку акумулюється, а потім розподіляється між його учасниками. Таким чином, відповідно до теорії ефективності ринку, в цінах на фондові папери відбивається вся наявна у будь-кого інформація. Іншими словами, ринок є ефективним щодо якої інформації, якщо вона відразу і повністю відбивається в ціні активу.

Для зручності перевірок гіпотеза про ефективність ринку була сформульована у трьох формах: слабкої, середньої і сильної.

1. Слабка форма: в поточних цінах активів врахована вся інформація про минулі діях учасників ринку. Тобто, врахована історія цін угод, котирувань, торгових обсягів — взагалі вся інформація, що стосується торгівлі активами. Прийнято вважати, що розвинені ринки слабо ефективні. Це передбачає безглуздість використання технічного аналізу — адже він заснований виключно на ринковій історії.

2. Середня форма: в поточних цінах активів врахована вся загальнодоступна інформація. Середня форма ГЕР включає в себе слабку — адже ринкова інформація є відкритою. Крім того, врахована інформація про виробничо-фінансової діяльності компанії-емітентів цінних паперів і про загальну політико-економічну обстановку. Тобто, врахована вся інформація, яку можна почерпнути в публічно доступних джерелах інформації. Середня форма ГЕР передбачає безглуздість прийняття інвестиційних рішень на основі нової інформації (наприклад, публікації фінансової звітності компанії) — ця інформація врахована в цінах відразу ж після того, як стала загальнодоступною.

3. Сильна форма: в поточних цінах активів врахована вся інформація як із загальнодоступних, так і з

закритих джерел. Крім публічно-доступною, врахована і непублічна (інсайдерська) наявна інформація, наприклад, у менеджерів компанії щодо перспектив її розвитку. Сильна форма включає як слабку, так і середню форму. Ринок, ефективний в сильній формі, можна назвати досконалим — мається на увазі, що взагалі вся інформація є відкритою, безкоштовна, і надходить до всіх інвесторів одночасно. На такому ринку безглуздо прийняття інвестиційних рішень навіть на основі інсайдерської інформації [12]. Як було вказано вище, дана гіпотеза була сформована в трьох формах саме для зручності. Тобто теоретична основа була упущена, що, на наш погляд, має бути виправлено. Таким чином, якщо доступність інформації в кожній ринковій структурі різна, то й інформаційна ефективність повинна їй відповідати і, на наш погляд, повинна бути представлена в різних формах (табл. 1).

Досконала конкуренція на фондовому ринку характеризується існуванням безлічі продавців, що оперують однорідними стандартними продуктами. Прикладом однорідного продукту можуть бути звичайні акції певної корпорації, що обертаються на вторинному фондовому ринку. Кожна з них абсолютно ідентична будь-якій іншій. Однорідними є також стандартизовані товари, що продаються зазвичай на спеціалізованих товарних біржах. Це, як правило, різні види сировинних товарів (бавовна, кава, пшениця, нафта певних сортів) або напівфабрикати (сталь, золото, алюміній у зливках і т. п.) [3]. Досконала конкуренція характеризується нездатністю окремих суб'єктів фондового ринку впливати на ціну товару, який продає кожен з них. Жодна окрема конкурентна фірма не охоплює досить великої частки ринкової пропозиції, щоб впливати на ціну.

Такий ринок є інформаційно-досконалим. Іншими словами, при досконалій конкуренції суб'єкти ринку (покупці, продавці, власники факторів виробництва, тощо) мають досконалу інформацію про всі параметри ринку. Інформація поширюється серед них миттєво і нічого не повинна їм коштувати. На цьому допущенні ґрунтується так званий закон єдиної ціни, згідно з яким на зовсім конкурентному ринку всякий товар (актив) продається за єдиною ринковою ціною. Справедливість цін на товари (активи), загальнодоступність, безкоштовність і миттєвість сприйняття інформації на ринку з досконалої конкуренції характеризує такий ринок як ефективний в сильній формі. Така форма ефективності фінансового ринку відображає уявлення про ідеальний варіант роботи даного виду ринку, бо в реальній практиці завжди є факти або запізнювання, або недоступність хоча б частини інформації, або взагалі відсутності такої.

Монополістична конкуренція — тип ринкової структури недосконалої конкуренції. Це поширений тип ринку, найбільш близький до досконалої конкуренції [4]. Вважається, що фінансовий (фондовий) ринок працює в умовах монополістичної конкуренції, якщо він складається з великої кількості різних суб'єктів ринку, кожен з яких самостійно функціонує, виробляє та надає послуги стосуються фондових цінностей. Такий фондовий ринок має риси "недосконалої інформації". Інформованість ринкової структури буде подібна "Моделі недосконалої інформації", відомої також як "Моделі островів Лукаса". Роберт Лукас порівнює економіку, розглянуту як безліч фірм, що виробляють тільки один товар, що складається з безлічі островів, на яких знаходиться по одній людині, що виробляє по одному товару. Остров'яни практично не спілкуються один з одним і тому практично нічого не знають про те, що відбувається на інших островах. Інформація з інших островів повідомляється з запізненням у вигляді цін, за якою відвідують

Таблиця 1. Характеристика і взаємозв'язок ринкових структур з формами інформаційної ефективності

Характеристика форм ефективності	Форми ефективності	Типи ринкових структур	Взаємозв'язок
Сформована ціна враховує всю існуючу інформацію	Сильна	Досконала конкуренція	Інформаційна безліч є повною, нова інформація миттєво відображається в ринкових цінах
Сформована ціна враховує загальнодоступні відомості	Середня	Монополістична конкуренція	Недосконала інформація
Сформована ціна враховує історичні дані	Слабка	Олігополія	Інформаційна асиметрія
Ціна встановлюється одним суб'єктом ринку без урахування будь-якої інформації	Нульова	Монополія	Інформація зосереджується в руках одного суб'єкта ринку; не підлягає акумуляції та поширенню серед учасників ринку

острів споживачі готові купити товар остров'янина і ціна на товари з інших островів, необхідними для виробництва на даному острові [7]. На фінансовому ринку ціни на активи будуть встановлюватися виходячи з даних минулого стану ринку (динаміка курсів, обсяги торгів, попит, пропозиція) і з інформації, опублікованої в доступних джерелах (звіти компаній, оголошення про виплату дивідендів, макроекономічна статистика, економічні та політичні новини). Відповідно передбачається, що частина суб'єктів ринку більш поінформована, ніж всі інші: наприклад, професійні аналітики, працівники великих підприємств, представлених на ринку, інвестиційних фондів і т.д.

Олігополістична ринкова структура характеризується дією на ринку декількох продавців, а поява нових ускладнене або унеможливлене. На такому ринку завжди існують домінуюча фірма (суб'єкт ринку), під ціни якої будуть підлаштовуватися всі інші учасники ринку. Модель лідерства в цінах можна назвати частковою монополією, оскільки лідер встановлює монополісну ціну, яка заснована на його граничному доході і граничних витратах. Інші фірми приймають цю ціну як дану, вони слідуєть за цінами лідера, вважаючи, що більш великі фірми мають більшу інформацію про ринковий попит. Такий ринок можна охарактеризувати як інформаційно-асиметричний. У цій ситуації учасники ринку, які вимушені підстроюватися під встановлені ціни, інформуються другорядне. Чи можлива така ситуація — цілком. Інакше такого поняття як "маркет-мейкери" [5] і "марект-тейкери" не існувало [6].

Монополія є повним антиподом досконалої конкуренції. Тут існує тільки один продавець, причому він виробляє товар, що не має близьких заміників [8]. У даному випадку, на фінансовому ринку, мова може йти про "інформаційно-сировину" зосереджену в руках одного суб'єкта фондового ринку, припустимо — трейдера.

Інформація в такій ринковій ситуації повинна нести винятковий характер (інсайдерська інформація). Вона не підлягає акумуляції і не поширюється між учасниками ринку. Така інформація зосереджується в руках одного суб'єкта ринку. Суб'єкт здатний повністю контролювати обсяг здійснених угод, кількість проданих акцій, і це дозволяє йому встановлювати будь-яку ціну з можливих відповідно до кривої попиту, розраховуючи при цьому одержати максимальний прибуток.

За таких умов говорити про справедливості вартість активів безглуздо і недоцільно, оскільки фактично її там не існує. У ціні активу може не враховуватися ні історична, ні публічна загальнодоступна інформація, вона встановлюється за ініціативою і рішенням продавця. А якщо ціна встановлюєть-

ся без урахування будь-якої інформації, то виходячи з гіпотези ефективності, монополісна ринкова структура є інформаційно-неефективною. Іншими словами — ринок має "нульову" форму ефективності.

Монополія в чистому вигляді — явище вкрай рідкісне. Як і досконала конкуренція, вона являє собою скоріше економічну абстракцію. Однак своєрідна монополія існувала в СРСР. Соціалістична економіка являла собою єдиний народногосподарський комплекс, в якому кожне підприємство не було цілком автономно, а було складовою частиною загальнодержавної структури. Тобто своєрідною монополією в колишньому СРСР була командна економіка, побудована на всеосяжному директивному плануванні, державному ціноутворенні, централізованому розподілі матеріальних ресурсів і за самою своєю природою не допускала конкуренції ні в одній своїй частині. У даному випадку фондовий ринок практично відсутній — всі фонди (так само як і всі виробничі фонди) належать державі. При нестачі коштів — випускаються облігації, наприклад, внутрішньої позики — за встановленою ціною, вони не звертаються і відповідно не котируються. "Продавцем" виступає держава, а "покупцем" — все населення країни. Тут навіть можна говорити про монополію, коли існує один покупець і один продавець. У такій ситуації інформація про які-небудь події, що здатні вплинути на економічні показники, або не має сенсу, або замовчується.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Вся інформація на фінансовому ринку розподілена між його учасниками. Залежно від типу ринкової структури учасники можуть перебувати як у рівному (за досконалої конкуренції), так і не в нерівному інформаційному положенні (інші ринкові структури: монополія, монополістична конкуренція, олігополія), тобто одні знають те, чого не знають інші. І залежно від того яким чином та чи інша інформація відображається у формуванні ціни на актив, характеризувати фінансові ринки за трьома, існуючими в науковій літературі, формами інформаційної ефективності недостатньо типів ринкових структур чотири. Необхідно враховувати ситуацію, в якій встановлена ціна може не враховувати певну інформацію, вона встановлюється з ініціативи певного учасника фінансового ринку, тобто монополісну ситуацію. У цьому випадку необхідно говорити про четверту форму інформаційної ефективності, запропоновану нами — "нульову". Таким чином, була досягнута мета нашого дослідження — розроблено та обґрунтовано теоретичний базис форм інфор-

маційної ефективності. Крім того, кількість форм ринкової ефективності об'єктивно збільшена до чотирьох — за рахунок зазначеної "нульовий" форми, при якій ринок і економічне життя не пов'язані. Дана форма дуже важлива, оскільки дозволяє зрозуміти, що реально відбувається з фондовим ринком, коли він перестає реагувати на події економічного і політичного життя і може бути надалі використана як індикатор зовнішнього втручання, недосконалості законодавства та свідчити про кризовий стан ринку в цілому. При "нульовий" формі можна говорити про те, що фондовий ринок як ринок перестав існувати.

Література:

1. Багилев Г.Л., Багданова Е.Л. Маркетинг-статистика / Багилев Г.Л., Багданова Е.Л. — М., 2000. — 108 с.
2. Воробьев Е.М. Экономическая теория: учебное пособие. / Воробьев Е.М., Гриценко А.А., Ким М.Н. Харьков: Пресс-Фортуна, 1997. — 406 с.
3. Гальперин В.М. Микроэкономика / Гальперин В.М., Игнатъев С.М., Моргунов В.И. В 2-х томах. — Санкт-Петербург, Институт "Экономическая школа", 2004. — 368.
4. Монополистическая конкуренция. Википедия [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki>
5. Маркет-мейкер. Экономический словарь [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/econ_dict/18433
6. Маркет-тейкер [Электронный ресурс]. — Режим доступа; <http://ru.markets247.com/spot-trade>
7. Шагас Н.Л., Тумакова Е.А. Макроэкономика 2 / Шагас Н.Л., Тумакова Е.А. — М., 2006. — 427 с. (сер.: Классический университетский учебник).
8. Экспертно о экономике. Экономический портал [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.eexperts.ru/ecos-1044-1.html>
9. Andrei Shleifer Without a Map: Political Tactics and Economic Reform in Russia, 2000, в соавторстве с Д. Трейманом.
10. Boldt B. L. and Arbit H. L. Efficient Markets and the Professional Investor // Financial Analysts Journal, 1984, July-August, p. 22—33.
11. Elton E. J. and Gruber M. J. Modern Portfolio Theory and Investment Analysis. 2d ed. New York: John Wiley & Sons, 1984. — P. 394—402.
12. Fama, Eugene (1970), "Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work," Journal of Finance, 25, 383—417.
13. Joseph Stiglitz. "Equilibrium in Product Markets with Imperfect Information", 1979.
14. Kenneth R. French. Value versus Growth: The International Evidence, 1998, в соавторстве с Ю. Фамой.
15. Robert James "Bob" Shiller The New Financial Order: Risk in the 21st Century. — Princeton University Press, 2003. — 384 с.
16. Sanford J. Grossman. "An Introduction to the Theory of Rational Expectations under Asymmetric Information", 1981; "The Informational Role of Prices", 1989.

References:

1. Bagilev, G.L. Bagdanova, E.L. (2000), "Marketing Statistics". Textbook bonus allowance, Saint-Petersburg, Russia.
2. Sparrows, E.M. Gritsenko, A.A. Kim M.N. (1997), "Economics". Textbook bonus allowance. Fortune Press, Kharkov. Ukraine.
3. Halperin, V.M. Ignatyev, S.M. Morgunov, V.I. (2004), "Microeconomics" in 2 vols. Institute "School of Economics", St. Petersburg, Russia.

4. Wikipedia (2013), "Monopolistic competition", available at: <http://ru.wikipedia.org/wiki> (Accessed 4 May 2014).
5. Dictionary of Economics (2012), "Market-maker" available at: http://dic.academic.ru/dic.nsf/econ_dict/18433 (Accessed 3 May 2014).
6. Markets274 (2014), "Market teyker", available at: <http://ru.markets247.com/spot-trade> (Accessed 4 May 2014).
7. Chagas, N.L. Tumakova, E.A. (2006), "Macroeconomics" 2. Moscow State University Press, Moscow, Russia.
8. Economic portal (2011), "Expert on the economy", available at: <http://www.eexperts.ru/ecos-1044-1.html> (Accessed 2 May 2014),
9. Andrei Shleifer (2000), "Without a Map: Political Tactics and Economic Reform in Russia".
10. Boldt, B. L. and Arbit, H. L. (1984), "Efficient Markets and the Professional Investor", Financial Analysts Journal, July-August, pp. 22—33.
11. Elton, E. J. and Gruber, M. J. (1984), "Modern Portfolio Theory and Investment Analysis", New York: John Wiley & Sons, 2d ed, pp. 394—402.
12. Fama, Eugene (1970), "Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work," Journal of Finance, 25, pp. 383—417.
13. Joseph Stiglitz (1979), "Equilibrium in Product Markets with Imperfect Information".
14. Kenneth, R. French (1998), "Value versus Growth: The International Evidence".
15. Robert James "Bob" Shiller (2003), "The New Financial Order: Risk in the 21st Century", Princeton University Press.
16. Sanford, J. Grossman (1981), "An Introduction to the Theory of Rational Expectations under Asymmetric Information"; (1989), "The Informational Role of Prices".

Стаття надійшла до редакції 19.06.2014 р.

УДК 338.24

Б. В. Єгоров,
д. т. н., професор, Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса
Е. Б. Козак,
к. е. н., доцент, Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса

МОДЕЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ В СИСТЕМІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

B. Egorov,
PhD, Professor, Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa
E. Kozak,
candidate of economic Sciences, associate Professor, Odessa national Academy of food technology, Odessa

SIMULATION OF FOOD MARKET IN THE FOOD SECURITY REGIONS OF UKRAINE

У статті сформовано концептуальну модель регіонального ринку продовольства на основі імітаційного моделювання. Розроблено механізм формування кластера на продовольчому ринку регіону та механізм взаємовідносин у регіональному продовольчому кластері.

The article generated a conceptual model of the regional food market based on simulation. The mechanism of cluster formation in the food market in the region and the mechanism of mutual relations in the regional food cluster.

Ключові слова: продовольча безпека, продовольчий ринок регіону, кластер, моделювання, регіональний продовольчий кластер.

Key words: food safety, food market in the region, cluster modeling, regional food cluster.

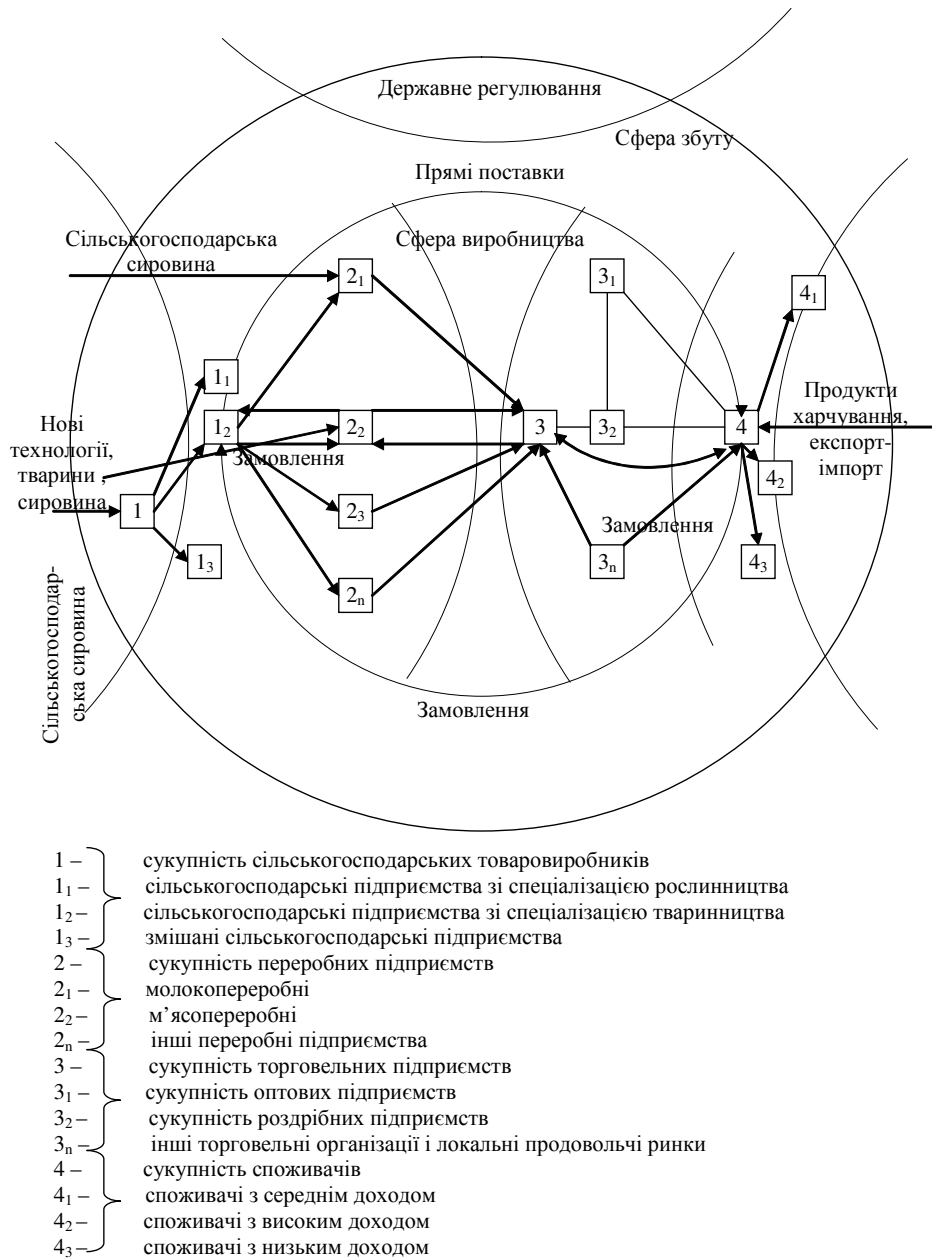
ВСТУП

Власне виробництво практично у всіх регіонах України не здатне на сьогоднішні забезпечити в достатній мірі продовольчий ринок продуктами харчування, тому продовольчий ринок тісно взаємодіє із зовнішнім середовищем. З однієї сторони йдуть надходження сільськогосподарської сировини на переробні підприємства, з іншої сторони продукти харчування постачаються на продовольчий ринок. Це відбувається за допомогою міжрегіональних і міжгалузевих зв'язків. На цей час розроблено велику кількість

моделей функціонування регіонального ринку. Недоліком багатьох з них є багаторівневість та їх створення є трудомістким процесом. Для подолання вказаних недоліків ми пропонуємо застосовувати концептуальне, процесуальне, когнітивне, імітаційне моделювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки приділяли увагу ук-

Рис. 1. Модель функціонування продовольчого регіонального ринку

раїнські та зарубіжні учені. Серед українських авторів слід виділити, зокрема, Ю. Білика, П. Борщевського, В. Гейця, Л. Дейнеко, М. Корецького, О. Кочеткова, Р. Маркова, Г. Мостового, П. Саблука, В. Трегобчука, В. Шамрая, В. Юрчишина та ін. Окремі проблеми формування продовольчих ринків були предметом дослідження таких вчених, як Андрійчука В.Г., Бойка В.І., Гайдуцького П.І., Зінчука Г.М., Ключака В.А., Крисального О.В., Лобаса М.Г., Штрівє Л., Маліка М.Й., Саблука П.Т., Сахацького М.П., Юрчишина В.В., Шпикуляка О.Г., Шпичака О.М. та інших. Але загальний комплексний характер механізму, який визначає передумови формування та закономірності розвитку продовольчого ринку, потребує подальшого вивчення. Тому це визначає актуальність зазначеної проблеми.

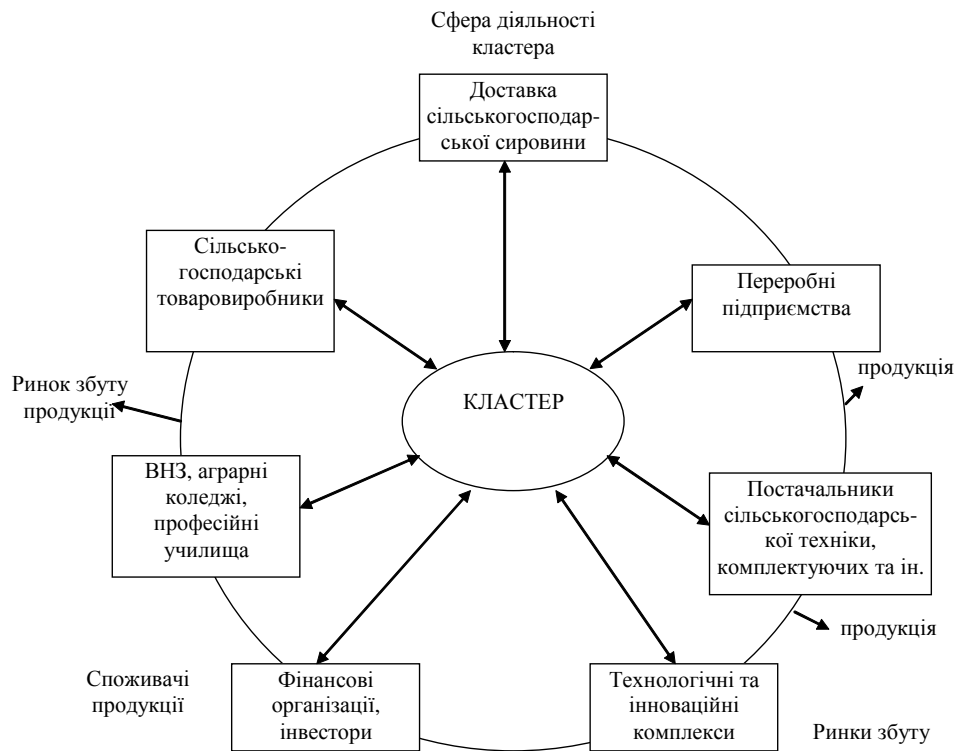
ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження розвитку продовольчого ринку в системі продовольчої безпеки регіонів України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Функціонування регіонального продовольчого ринку здійснюється на фоні конкурентної боротьби товаровиробників за більш вигідні умови реалізації товарів. Тому в умовах низької конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників, високої частки імпортової продукції необхідним є визначення конкурентних переваг вітчизняних виробників продуктів харчування.

Конкурентоспроможність є оціночним показником. Об'єктами оцінки є продукти харчування регіону, конкурентоспроможність яких визначається стосовно кон-

Рис. 2. Модель кластеру взаємовідносин у першій сфері продовольчого ринку

кретної групи споживачів, що формується за певними ознаками сегментації ринку. Суб'єктами є виробники товарів, підприємства, організації, товариства по захисту прав споживачів тощо [65].

На нашу думку, концептуальна модель ринку продовольства є простою у побудові. Це пов'язано, насамперед, з тим, що основними факторами, що враховуються при моделюванні є: попит, пропозиція, ціна. Причому економічна ситуація на ринку регіону може характеризуватися: кількістю товару (попитом), коливанням цін, рівнем інфляції тощо. Для того, щоб побудувати модель необхідно в абсолютних величинах виразити: кількість продавців, кількість покупців, кількість товару. Інакше кажучи, виразити основні показники споживчого ринку. Розглядаючи продовольчий ринок варто враховувати ряд особливостей його формування й функціонування. Тому дана модель не дозволяє визначити канали надходження товару, а також визначити вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на формування й функціонування продовольчого ринку.

Врахування випадкових факторів, що впливають на ринкове середовище дозволяє виявити імітаційне моделювання, що є одним з видів математичного моделювання [136]. Воно містить у собі два процеси:

- перший являє собою конструювання реальної ситуації (системи);
- другий характеризується постановкою експериментів по даній моделі.

Модель ринку виступає умовним відображенням реальної дійсності й схематично виражає внутрішню структуру й причинні зв'язки. Вона дозволяє, за допомогою системи показників у спрощеному вигляді, оха-

актеризувати якісну своєрідність розвитку всіх основних елементів ринку на сучасному етапі й на заданому відрізку часу в майбутньому. Вважаємо, що функціонування продовольчого ринку ефективно існує в замкненому просторі, із зовнішнім продовольчим ринком поєднання повинне здійснюватися за допомогою міжрегіональних зв'язків (рис. 1).

Всередині запропонованої моделі існує замкнуте коло взаємовідносин. Сільськогосподарські товаровиробники постачають основну частину виробленої продукції на переробні підприємства, які у свою чергу "повідомляють" попит на сільськогосподарську сировину (роблять замовлення на сільськогосподарську сировину). Частину, що залишилася, сільськогосподарські товаровиробники постачають безпосередньо на продовольчий ринок.

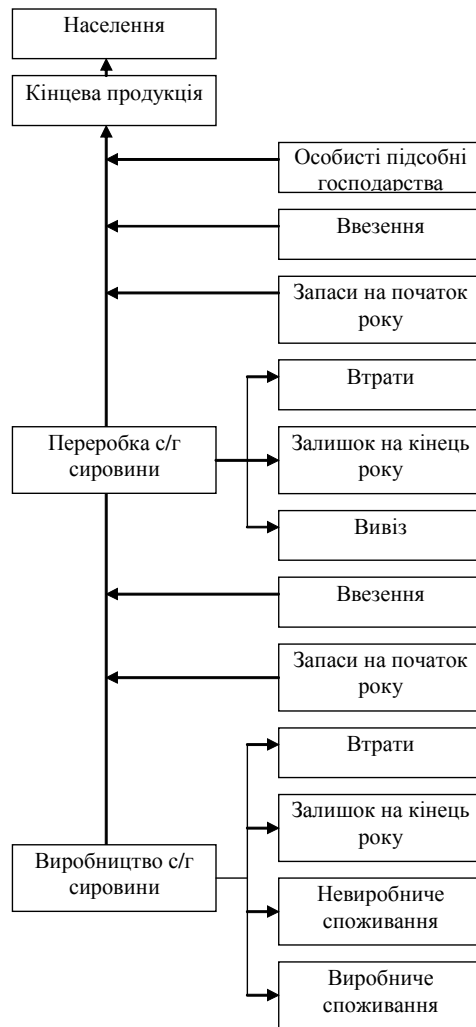
Продовольчий ринок умовно можна розділити на чотири сфери.

Перша сфера — сфера виробництва, що складається із сукупності сільськогосподарських і переробних товаровиробників, транспортних і фінансово-кредитних лізингових, страхових організацій.

Друга сфера — сфера збуту й торгівлі, характеризується сукупністю оптових і роздрібних торговельних організацій, транспортних, фінансово-кредитних організацій.

Третя сфера — сфера зовнішніх зв'язків за допомогою експортно-імпортних операцій. До цієї сфери віднесемо суб'єкти ринкових відносин, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність.

Четверта сфера — сфера державного регулювання, що за допомогою соціально-економічних і адміністративних методів впливає на функціонування трьох попередніх сфер.

Рис. 3. Алгоритм функціонування регіонального продовольчого кластера

Переробні підприємства одержують замовлення на продукти харчування від мережі торговельних підприємств, після чого поставляють продукти харчування на оптові торговельні підприємства, а також у власну роздрібну торговельну мережу.

Оптові й роздрібні торговельні підприємства одержують "замовлення" на кількість і якість продуктів харчування від кінцевого споживача (сукупність населення в регіоні).

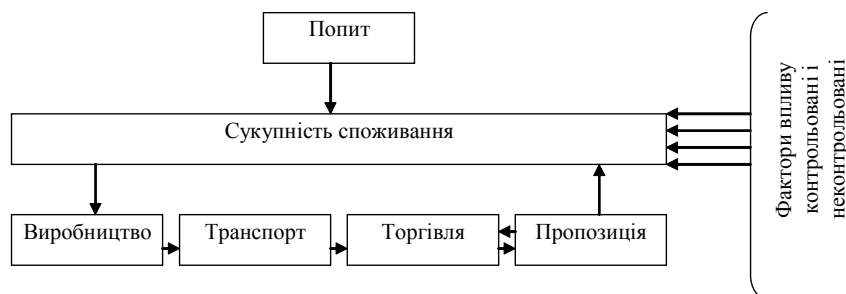
На даний час ефективні економічні взаємовідносини між сільськогосподарськими товаровиробниками й переробними підприємствами ще не відрегульовані. Отже, нами пропонується модель кластера для ефек-

тивного функціонування першої сфери продовольчого ринку, що представлена на рисунку 2.

Кластерна модель орієнтована на створення сучасних високотехнологічних виробництв і випуск конкурентоспроможної продукції.

Суть моделі кластера полягає у оптимізації взаємовідносин між учасниками кластера й підвищенні ефективності функціонування продовольчого ринку.

Для створення пропонуваної моделі необхідно включити до складу кластера наступні підприємства й установи: сільськогосподарських товаровиробників (ЗАТ; СГВК; ТОВ; ФГ; ОПГ); переробні підприємства, сільськогосподарські переробні споживчі кооперативи;

Рис. 4. Логістична система, що реагує на попит

переробні цехи сільськогосподарських підприємств, банки, лізингові й інвестиційні компанії; науково-дослідні інститути, сільськогосподарські ВНЗ, професійні технічні училища, коледжі.

Процес формування кластера на продовольчому ринку регіону доцільно здійснювати у два етапи.

На першому етапі варто проводити масштабне маркетингове дослідження фахівцями управління сільськогосподарства обласної адміністрації. На підставі результатів дослідження робити висновки про існуючу й потенційну конкурентоспроможність регіональної продукції й, відповідно, необхідності розширення асортиментів продуктів, що випускаються.

На другому етапі необхідно формувати групу з учених-фахівців, які повинні проводити аналіз:

- статистичних даних за всією сукупністю підприємств регіону (малих, середніх і великих) з виділенням динаміки розвитку окремих сегментів бізнесу;
- показників виробничо-господарської діяльності загальної сукупності підприємств регіону й окремих сегментів (за даними бухгалтерських балансів);
- експортно-імпортного балансу регіону й країни у цілому;
- територіального розподілу груп підприємств окремих сегментів;
- продукції галузей, що найбільш динамічно розвиваються, у тому числі: виявлення суміжних галузей, що беруть участь у створенні продукції, визначення сукупності продуктового напрямку.

Механізм взаємовідносин у регіональному продовольчому кластері може бути представлений як:

1) обов'язкова участь сільськогосподарських товаровиробників в ухваленні рішення щодо ціни на сировину; цей захід повинен щомісяця оформлятися спеціальним протоколом;

2) надання гарантій переробникам сировини при одержанні кредитів у банках і при оформленні лізингу;

3) авансування переробними підприємствами виробництва сільськогосподарської сировини сільськогосподарським товаровиробником на початку місяця в розмірах 50—60 % від планованого обсягу за місяць;

4) формування фонду з прибутку, що залишився після всіх відрахувань за підсумками роботи за рік, що розподіляється між учасниками договірних відносин пропорційно до питомої ваги витрат.

Основними каналами надходження продуктів харчування населенню в регіоні можуть бути непрямі канали руху товарів — 80% і прямі — 20%.

Різниця між загальним обсягом потреб у кінцевій продукції й покриттям потреб за рахунок початкових запасів, імпорту й продукції особистих підсобних господарств визначає необхідний обсяг виробництва продуктів харчування на власних переробних підприємствах.

Обсяг продовольства, що повинен надійти на переробні підприємства регіону, визначається з урахуванням того, що частина продукції втрачається при переробці й доведенні до споживача, вивозиться за межі країни, зберігається у вигляді запасів.

Якщо від отриманого обсягу відняти обсяг продуктів, ввезених на територію країни, а також запаси

продуктів харчування на початок року, то отримаємо кількість продовольства, яку необхідно виробити в регіоні.

Цю кількість необхідно збільшити на величину обсягів виробничого й невиробничого споживання, втрат при виробництві й запланованих на кінець року запасів. У підсумку отримаємо ту кількість продуктів, яку необхідно виробити сільськогосподарським підприємствам регіону для задоволення потреб населення (рис. 3).

У той же час на регіональному ринку продуктів харчування існує логістична система, що реагує на ринковий попит (рис. 4).

Купівельний попит формується під дією факторів впливу. До них належать: прибутковість населення (мінімальна заробітна плата, розмір пенсій, нормативно-законодавча база, коливання курсу валют).

Пропозиція являє собою сукупність продуктів харчування, які проходять шлях від виробника до торговельних організацій.

ВИСНОВОК

Сформована концептуальна модель регіонального кластера, являє собою умовне відображення реальної дійсності й схематично виражає внутрішню структуру й причинні зв'язки. Вона дозволяє, за допомогою системи показників у спрощеному вигляді, охарактеризувати якісну своєрідність розвитку всіх основних елементів ринку на сучасному етапі й на заданому відрізку часу в майбутньому. Запропонована модель регіонального кластера, яка орієнтована на створення сучасних високотехнологічних виробництв і випуск конкурентоспроможної продукції, дозволить встановити ефективні економічні взаємовідносини між сільськогосподарськими товаровиробниками й переробними підприємствами.

Література:

1. Гойчук О.І. Продовольча безпека: монографія / О.І. Гойчук. — Житомир: Полісся, 2004. — 348 с.
2. Гончаров В. Продовольчий комплекс: проблеми розвитку / В. Гончаров, В. Ключак // Економіст. — 1993. — № 10. — С. 73.
3. Глобальна продовольча безпека: монографія / О.Г. Білорус, М.В. Зубець, П.Т. Саблук, В.І. Власов // Ін-т світової економіки і міжнародних відносин НАН України, ННЦ "Ін-т аграр. економіки" УААН. — Київ: ІАЕ УААН, 2009. — 486 с.
4. Малік М.Й. Концептуальні засади розвитку сільських територій / М.Й. Малік, В.А. Пулім // Економіка АПК. — 2006. — № 4. — С. 27—29.

References:

1. Hojchuk, O. I. (2004), *Prodovol'cha bezpeka*, [Food security], Naukova dumka, Zhytomyr, Ukraine.
2. Honcharov, V. and Kliukach, V. (1993), "Food complex: Development", *Ekonomist*, vol. 10, pp.73.
3. Bilorus, O. H. Zubets', M. V. Sabluk, P. T. and Vlasov, V. I. (2009), *Hlobal'na prodovol'cha bezpeka*, [Global food security], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
4. Malik, M. J. and Pulim, V. A. (2006), "Conceptual Framework for Rural", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 27—29.

Стаття надійшла до редакції 21.06.2014 р.

УДК 339.371

О. А. Кавун,
к. э. н., доцент, доцент кафедры торгового предпринимательства,
Киевский национальный торгово-экономический университет, г. Киев

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ МНОГОКАНАЛЬНОЙ РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВЛИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

O. Kavun,
Candidate of Science (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Chair of Trade Entrepreneurship, Kiev National University of Trade and Economics, Kiev

FOREIGN EXPERIENCE OF THE DEVELOPMENT OF MULTICHANNEL RETAIL TRADE UNDER CURRENT CONDITIONS

Одной из основных тенденций, характеризующих развитие розничной торговли в современных условиях, является формирование её многоканального характера.

В статье рассмотрены сущность и формы осуществления многоканальной розничной торговли.

На основе систематизации результатов исследований, проведённых в зарубежных странах, выявлены основные тенденции, определены перспективы развития розничной торговли, а также рассмотрены особенности проявления поведения покупателей. Показано, что многоканальность находит поддержку со стороны потребителей и определяет выбор конкурентной стратегии субъектами торгового предпринимательства. Приведены примеры проявления многоканального подхода к организации продажи товаров ведущими зарубежными розничными торговыми структурами.

В статье акцентировано внимание на повышении роли Интернет-торговли как одного из каналов продажи товаров, необходимости использования торговыми структурами современных инновационных технологий для усиления своих конкурентных позиций на рынке. Также подчеркнута, что ключевым фактором успешного развития для торговых предприятий в дальнейшем является обоснование выбора и обеспечение интеграции каналов продажи товаров с целью получения синергетического эффекта.

One of the main trends in the development of retail trade under current conditions is the formation of a multi-channel nature.

The article examined the nature and forms of the multi-channel retail.

By systematizing the results of studies conducted in foreign countries the main trends were identified and retail trade development perspectives were determined, as well as the features of buyers behavior were considered. It was shown that multichannelness is supported by the consumers and determined the choice of competitive strategy by trade entrepreneurship entities. Examples of multichannel approach to the organization of goods sale of leading foreign retail trade structures were given.

The article also focused on increasing the role of online trade as one of the channels of goods sales, the need for a modern and innovative technologies used by trade structures to enhance the competitive positions in the market. Also pointed out that a key factor for the successful development of commercial enterprises in the future is the rationale for the selection and integration of sales channels in order to obtain a synergistic effect.

Ключевые слова: розничная торговля, канал продажи, многоканальная розничная торговля, онлайн-продажи, Интернет-магазин.

Key words: retail trade, sales channel, multichannel retail trade, online sales, online shop.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Развитие розничной торговли на современном этапе происходит в сложных условиях ведения бизнеса, обусловленных ухудшением конъюнктуры мирового

финансового рынка, обострением конкурентной борьбы между хозяйствующими структурами за покупательскую способность потребителей и максимальное удовлетворение их платежеспособного спроса. Учитывая

скорость распространения прогрессивных информационных технологий, расширение направлений использования возможностей онлайн-среды, высокий уровень проинформированности потребителей и мобильность их поведения, у субъектов торгового предпринимательства возникает актуальная задача интенсификации усилий, связанных с определением и оптимальным сочетанием каналов продажи товаров.

Одним из проявлений конкурентного поведения, которое предпочитает значительное количество торговых субъектов, является развитие многоканальной розничной торговли.

АНАЛИЗ ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПУБЛИКАЦИЙ

Рассмотрению современных тенденций и перспектив развития розничной торговли уделяется достаточно внимания как отечественными, так и зарубежными учёными, среди которых В.В. Апопий, Н.А. Голошубова, З.В. Котельникова, Л.А. Лигоненко, Е.В. Литвинова, Е.М. Локтев, В.В. Радаев, Р.М. Романова, Е.Ю. Саликова, В.А. Соболев, М.Б. Щепакин. В то же время актуальным является исследование структурных характеристик данной сферы бизнеса и применение комплексного подхода к изучению механизма функционирования многоканальной продажи товаров.

ЦЕЛЬ СТАТЬИ

В связи с этим целесообразность приобретает рассмотрение сущности, форм проявления, ключевых факторов успеха многоканальной розничной торговли, тенденций и перспектив её развития в зарубежных странах, определение места и роли, которую играют в ней Интернет-продажи.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Как известно, реализация товаров в розничной торговой сети может происходить с использованием как магазинных, так и внемагазинных форм и каналов продажи. До фазы начала активного применения возможностей сети Интернет при ведении предпринимательской деятельности (конец 1990-х — начало 2000-х гг.) розничные торговцы, преимущественно корпоративные торговые сети, при реализации стратегии родственной диверсификации осуществляли развитие разных типов магазинов (супермаркетов, гипермаркетов, дискаунтеров).

Формирование онлайн-среды и внедрение современных технологий изменили приоритеты субъектов предпринимательства и способствовали росту их интереса к развитию торговли в сети Интернет.

Одной из основных тенденций, характеризующих современный этап развития рынка розничной торговли стран мира, является осуществление хозяйствующими структурами многоканальной розничной торговли как проявление стратегии родственной диверсификации деятельности.

Многоканальная розничная торговля предусматривает, что реализация товаров конечным потребителям осуществляется с привлечением и сочетанием субъектами предпринимательства магазинных и внемагазинных форм продажи.

Такой подход находит поддержку среди потребителей, создавая для них максимально комфортные

условия осуществления покупок, а также вызывает интерес со стороны торговых структур.

Так, пять из десяти крупнейших розничных торговцев в США (Apple, Wal-Mart, Sears, BestBuy, Macy's) применяют многоканальный подход к организации продажи своих товаров [1].

Положительное восприятие многоканальной розничной торговли потребителями подтверждают данные исследования компании PwC, которая в августе — сентябре 2011 г. провела интервью потребителей Китая, Гонконга, Германии, Франции, Великобритании, Швейцарии, Нидерландов и США. По результатам опроса, 86% потребителей в целом и 65% в США используют два канала розничной торговли, в то же время 25% и 21% используют четыре и пять каналов продажи соответственно.

74% потребителей США покупают товары у одного розничного торговца, но с помощью сочетания разных каналов продажи. В Гонконге такой подход подтвердили 45% респондентов [2].

Можно выделить несколько основных форм проявления многоканальной розничной торговли:

- 1) корпоративная сеть магазинов открывает собственный Интернет-магазин;
- 2) Интернет-магазин открывает шоу-румы (выставочные залы), в которых даёт возможность потенциальным покупателям ознакомиться с товарными позициями, представленными в ассортименте, а также забрать заказанные онлайн покупки;
- 3) Интернет-магазин формирует стационарную торговую сеть;
- 4) торговые предприятия, осуществляющие продажу товаров по каталогам, создают онлайн-витрины, в которых представляют свой ассортимент, а также открывают собственные Интернет-магазины;
- 5) производитель товаров открывает Интернет-магазин и формирует сеть фирменных магазинов;
- 6) Интернет-магазины размещают свои опции на B2C платформах таких, как Tmall, Qqshop, 360buy, Dangdang, Suning.

Рассмотрим особенности применения многоканальной розничной торговли компаниями в отдельных странах мира.

Характерной особенностью рынка розничной торговли Великобритании является хорошо развитый сегмент онлайн продажи продовольственных товаров, темп развития которого опережает рынки других стран мира. Так, Tesco, сеть магазинов с лидирующими позициями на рынке розничной торговли продовольственными товарами, начала осуществлять онлайн продажи товаров ещё в 1996 г., сети Asda и Sainsbury's — в 1998 г. Первую прибыль от онлайн-реализации товаров Tesco получила только в 2006 г., в настоящее время на этот вид торговли приходится 7% от объёма розничного товарооборота компании [1].

Международная сеть магазинов Carrefour в 2010 г. инвестировала 50 млн дол. в развитие онлайн торговли в Бразилии [3].

Известные универмаги мира (Galeries Lafayette, Bloomingdales) задействовали внемагазинный канал продажи товаров, создав Интернет-магазины. Использование возможностей онлайн-пространства позволило данным структурам предлагать значительно более широкий ассортимент товаров, по сравнению с ограниченным размером торговой площади стационарных

магазинов. В частности, французская сеть универсамов Galeries Lafayette в 2008 г. открыла Интернет-магазин, в котором предлагает 3000 ассортиментных позиций [4].

Сети магазинов по продаже одежды (например, H&M) открывают онлайн-витрины [5].

Польское представительство E.Leclerc — сеть из 41 гипермаркетов в 36 городах, инициировало проект по Интернет-продаже товаров в 7 городах с возможностью сравнения на сайте цен с другими розничными торговцами, размещения заказа и его доставкой по указанному адресу. Кроме того, в магазинах E.Leclerc размещены киоски, позволяющие потребителям выйти на сайт и провести сравнение цен.

Компания Apple, кроме Интернет-магазина, с 2001 г. формирует сеть фирменных магазинов в 16 странах мира, в состав которой сейчас входит около 400 объектов. При этом товароборот в расчете на 1 кв. фут торговой площади составляет 6 тыс. дол., что в семнадцать раз больше среднего значения данного показателя в США [3].

В течение последних лет Интернет-продавцы начали активно развивать стационарную торговую сеть.

Интернет-магазин Zalando был основан Робертом Генцем и Дэвидом Шнайдером в Берлине в 2008 г. В 2009 г. компания Zalando расширила географию своей деятельности на Австрию, 2010 г. — Нидерланды и Францию, 2011 г. — Италию, Великобританию, Швейцарию, 2012 г. — Швецию, Бельгию, Испанию, Данию, Финляндию, Польшу и Норвегию, превратившись в многонационального Интернет-продавца одежды и обуви.

Кроме осуществления онлайн-продажи, было принято решение про развитие стационарной розничной торговли, в связи с чем открыто собственный магазин в Берлине и запланировано появление второго объекта во Франкфурте [6].

Среди стратегических решений, принимаемых традиционными розничными торговцами с целью получения доступа на рынок онлайн-торговли, следует отметить поглощение Интернет-магазинов конкурентов. Например, холдинг Media-Saturn, осуществляющий управление наибольшей в Европе сетью магазинов бытовой техники и электроники Media Markt (более 750 магазинов в 14 странах), в 2011 г. приобрела онлайн-конкурента — Интернет-магазин Redsoop, география деятельности которого охватывала 10 стран Европы [1].

Компания eBaу, несмотря на достаточно сильные рыночные позиции на рынке Интернет-торговли мира, в 2004 г. приобрела своего основного конкурента в Нидерландах — Markplaats.nl.

В последние годы среди потребителей в странах мира возрастает интерес к сайтам и Интернет-магазинам производителей товаров. 56% респондентов в Китае и 52% в США подтвердили свой интерес к сайтам Интернет-магазинов производителей. Больше 30% потребителей имеют опыт приобретения товаров в Интернет-магазинах производителей [3].

Как показали результаты исследования, потребители во Франции ценят удобство онлайн-торговли, особенно при покупке продовольственных товаров. 15% домашних хозяйств покупают продукты онлайн и выбирают услугу Drive-Model, предусматривающую доставку их покупок в ближайший магазин или на склад. Та-

ким образом, покупатели экономят на оплате доставки заказа и времени его получения. Во Франции сети магазинов Auchan, Carrefour, Intermarche, продолжают инвестировать в развитие Drive-Model. Сегодня эта услуга охватывает 2,8% рынка розничной торговли продовольственными товарами Франции — что эквивалентно товарообороту такого магазина как Aldi — и ожидается, что данный показатель увеличится до 2020 г. и будет составлять 20% [1].

Многоканальная розничная торговля Германии ещё находится на стадии зарождения, в большинстве своём магазинные и внемагазинные продажи осуществляются параллельно. Тем не менее, уже есть примеры внедрения многоканальной розничной торговли. Adidas заявил об открытии 10 магазинов Neo, где предусмотрено интегрировать социальные сети, онлайн и стационарную торговлю. Направленные на обслуживание целевой аудитории в возрасте 14 — 19 лет, магазины Neo предлагают использовать интерактивные окна, позволяющие потребителям тестировать разные комбинации одежды на виртуальных манекенах и создавать виртуальные корзинки. Потребители могут размещать эти корзинки на сайтах социальных сетей для наполнения и дальнейшего потребления или онлайн, или с помощью мобильных устройств (смартфоны, планшеты).

Большое влияние на развитие торговли оказывают социальные сети как один из основных источников информации.

Как показали результаты опроса, проведенного компанией PwC в 11 странах на 4 континентах, в 2011 г. 59% респондентов исследовали бренды розничных торговцев в социальных сетях, что на 20% больше, чем в 2010 г. При этом в 2010 г. 17% опрошенных благодаря социальным сетям узнали о новых для себя брендах, а в 2011 г. этот показатель составил 27% [3].

Немецкие розничные продавцы активно используют возможности социальных сетей. Otto и Deichmann осуществляют продажу с помощью интеграции своих Интернет-магазинов со страницами Facebook. Они также взаимодействуют с пользователями Twitter и Pinterest [1].

Важным компонентом развития онлайн розничной торговли являются инновационные технологии. Так, американский продавец очков Warby Parker использует виртуальную примерочную, что позволяет пользователю загрузить свою фотографию и протестировать разные модели, не посещая магазины.

Наряду с компанией Adidas в Германии, в торговой сети Marks & Spencer в Великобритании устанавливаются интерактивные экраны, а также транзакционные киоски (в магазинах с небольшой торговой площадью), обеспечивающие потребителям доступ к большому количеству товаров, доступных онлайн [1].

Характерной особенностью развития розничной торговли стран мира является то, что на фоне общего замедления темпов роста розничного товарооборота, наблюдающегося в течение последних лет, доля рынка Интернет-продаж продолжает расти.

Особенно чётко это прослеживается в странах Западной Европы, где по данным компании Euromonitor объём розничного товарооборота в 2012 г., по сравнению с 2007 г., сократился на 1,3% на фоне одновременного роста продажи товаров через сеть Интернет на 14,1% [7]. В целом в странах мира розничный товаро-

оборот увеличился на 0,9%, а онлайн-продажа — на 14,8%. По прогнозам экспертов, данная тенденция сохранится в среднесрочной перспективе.

При этом следует отметить, что в соответствии с результатами исследования компании CBRE, консультанта в сфере недвижимости, объём Интернет-продажи многоканальных розничных компаний, имеющих сети магазинов, превышала показатели не только традиционных стационарных субъектов торговой деятельности, но и Интернет-магазинов.

Например, компания Amazon продемонстрировала рост онлайн-продажи в Европе в 4 квартале 2012 г. на 20%, сеть магазинов John Lewis, которая также осуществляет продажу товаров и через Интернет, — на 44%. В то же время в сети супермаркетов Morrisons, в состав которой входит более 500 магазинов, падение объёма продаж составило 2,5% [8].

По данным таблицы 1, наибольшую долю в розничном товарообороте продажа товаров в сети Интернет в 2012 г. занимала в трёх странах: Южная Корея (12,7%), Великобритания (9,7%) и Финляндия (8,6%).

При этом роль Интернет-продажи как структурного элемента многоканальной розничной торговли в получении доходов от реализации товаров хозяйствующими структурами постепенно увеличивается (табл. 2).

Так, доля доходов от реализации товаров через стационарную (магазинную) торговлю в течение исследуемого периода сокращается, а Интернет-магазины — в целом возрастает (с незначительным сокращением в 2013 г.). И хотя пока ещё торговля с использованием мобильных телефонов и привлечением социальных сетей занимает незначительную долю, но её объём, начиная с 2012 г., увеличивается.

Вместе с тем, следует отметить, что прямая связь между долями онлайн-продажи в розничном товарообороте и физических лиц-пользователей сетью Интернет прослеживается не всегда (табл. 3).

Это обусловлено особенностями проявления покупательского поведения потребителей в разных странах мира. В частности, прямая связь между относительно высокими значениями двух показателей наблюдается в Дании и Финляндии. В тоже время высокий уровень проникновения сети Интернет в таких странах, как Норвегия, Швеция, Швейцария не обеспечил им ведущих позиций по доле онлайн-продажи в розничном товарообороте.

В отличие от них, Южная Корея и Великобритания занимали верхние строки рейтинга по доле онлайн-продажи в розничном товарообороте, несмотря на отсутствие лидерских позиций по количеству физических лиц-пользователей сетью Интернет.

По результатам исследования Forrester Research, проведённого в начале 2011 г., больше 40% потребителей в Западной Европе в целом и больше 50% в Германии, Швейцарии и Франции покупали товары в Интернет-магазинах. По прогнозам, до 2015 г. данный показатель увеличится до 49% в Западной Европе и 70% в таких странах как Великобритания и Нидерланды. И если в США в 2010 г. 67% потребителей делали покупки в сети Интернет, то до 2015 г. этот показатель увеличится на 10%, обеспечив 279 млрд дол. выручки для розничных торговцев [10].

Таблица 1. Доля Интернет-продаж в розничном товарообороте стран мира в 2012 г., %

№ п/п	Страна (территория)	Доля Интернет-продаж в розничном товарообороте в 2012 г., %
1	Южная Корея	12,71
2	Великобритания	9,67
3	Финляндия	8,58
4	Суринам	7,75
5	Ирландия	6,7
6	Дания	6,6
7	США	6,53
8	Норвегия	5,76
9	Чешская Республика	5,65
10	Германия	5,14
11	Франция	5,08
12	Гуам	4,76
13	Мальта	4,74
14	Польша	4,6
15	Швеция	4,59
16	Нидерланды	4,22
17	Китай	4,11
18	Словакия	3,97
19	Япония	3,88
20	Швейцария	3,88

Джерело: [7].

Одним из показателей, характеризующих особенности проявления покупательского поведения потребителей в сети Интернет и влияющих на объём розничного товарооборота, получаемого субъектами торгового предпринимательства через онлайн (внемагазинные) каналы продажи, является частота приобретения товаров и услуг.

Таблица 2. Структура доходов от реализации товаров с использованием разных каналов продажи в мире

Канал продажи товаров	Доля дохода от реализации товаров, %			
	2011	2012	2013	2014 ¹
Стационарная (магазинная) торговля	55	48	47	40
Интернет-торговля	24	32	30	36
Торговля с использованием мобильных телефонов (M-mobile)	4	4	7	9
Продажа товаров по телефону (call-centre)	9	8	6	6
Социальные сети	2	2	4	4
Стихийная торговля	-	1	1	1
Другие	6	5	5	4

¹ прогноз.

Джерело: [9].

Таблица 3. Доля индивидуальных пользователей сетью Интернет среди физических лиц в 2011 г., %

№ п/п	Страна (территория)	Доля физических лиц-пользователей сетью Интернет в 2011 г., %
1	Исландия	95,0
2	Норвегия	94,0
3	Нидерланды	92,3
4	Швеция	91,0
5	Люксембург	90,9
6	Дания	90,0
7	Финляндия	89,4
8	Катар	86,2
9	Новая Зеландия	86,0
10	Швейцария	85,2
11	Лихтенштейн	85,0
12	Южная Корея	83,8
13	Канада	83
14	Германия	83
15	Антигуа и Барбуда	82,0
16	Великобритания	82,0
17	Андорра	81,0
18	Фарерские острова	80,7
19	Австралия	79,8
20	Франция	79,6

Джерело: [7].

По результатам исследования компании PwC, мировым лидером по показателю частоты онлайн-приобретения товаров является Китай, где 70% потребителей покупают товары в Интернет-магазинах один раз в неделю [11].

Лидерские позиции по этому показателю среди европейских стран, как показали результаты исследования Infas, Института прикладных социальных наук, занимают Великобритания, Германия и Польша — 42%, 35% и 32% потребителей осуществляют покупки онлайн один раз в неделю. Меньшую активность демонстрируют в Испании — 29% и Франции — 28% [12].

80% потребителей в мире и 88% респондентов в США прежде, чем совершать покупки в стационарной розничной торговой сети, проводят исследование предложений розничных торговых предприятий в сети Интернет. При приобретении одежды, обуви, игрушек, парфюмерно-косметических товаров этот показатель составляет 60% в семи странах, где проводилось исследование, и 73% в США.

В зависимости от товарной группы и особенностей менталитета потребители могут сочетать разные каналы продажи — посещать стационарную торговлю, заказывать в Интернет-магазинах и забирать заказы в магазинах, а также заказывать товары в Интернет-магазинах и получать их с доставкой на дом.

Например, 71% респондентов в США, 60% в Китае и только 23% в Нидерландах покупают одежду и обувь

в Интернет-магазинах.

Как показали результаты ежемесячных опросов, проведенных компанией Prosper в июне 2013 г., шесть из семи потребителей прежде, чем покупать товары в магазинах, проводят исследование в сети Интернет [5], что подтверждает важность наличия у розничного торгового предприятия собственного сайта. По нашему мнению, важной составляющей сайта розничного торговца является онлайн-витрина, в которой должен быть представлен товарный ассортимент в полном объеме.

Наиболее интенсивному исследованию в сети Интернет, предшествующему приобретению в стационарной розничной торговле, подвергаются такие товарные группы [5]:

- электроника — 46%;
- одежда и украшения — 27%;
- электрические бытовые приборы — 25%;
- обувь — 23%;
- товары для дома — 21%;
- косметические товары — 17%;
- продовольственные товары — 16%;
- медицинские средства, витамины — 15%;
- мебель — 13%.

На выбор Интернет-магазинов как канала приобретения товаров потребителями США и других стран мира влияет ряд факторов (табл. 4).

Как следует из таблицы 4, приоритетность факторов, влияющих на выбор Интернет-магазинов как в США, так и других странах мира, практически полностью совпадают.

В 2009 г. у 100 крупнейших розничных торговцев мира на Интернет-продажи приходился 81% от общего объема товарооборота, что составило 108,9 млрд дол. В 2010 г. этот показатель уменьшился в относительном значении до 78,2%, но увеличился в абсолютном и достиг 129,4 млрд дол. Это свидетельствует о росте общего объема продаж в сети Интернет, но перераспределении позиций между компаниями вследствие ужесточения конкурентной борьбы на рынке.

Ужесточение конкурентной борьбы приводит к фрагментации на рынке Интернет-торговли: на каждом из 30 ТОП-рынков на 50 или больше розничных торговцев приходится 80% онлайн-продаж.

Онлайн-розничные торговцы часто были первоходцами, поэтому они являются лидерами на 26 из 30 рынков стран мира (исключение составляют Бразилия, Чили, Швейцария, Новая Зеландия). Компания Amazon занимает ведущие позиции на 9 рынках Интернет-торговли (8 из них — это развитые страны мира), демонстрируя стратегию агрессивной международной экспансии в течение последних десяти лет и чувствуя активизацию среди конкурентов-последователей. Онлайн-розничные торговцы удерживают свои позиции, увеличивая рыночную долю ежегодно в среднем на 2%, несмотря на агрессивные стратегии экспансии многоканальных розничных торговцев.

Лидерами рынка Интернет-торговли в Великобритании являются Amazon, Tesco, eBay, доли рынка которых составляют 16%, 9% и 8% соответственно [1]. При этом следует отметить, что Tesco является многоканальным розничным торговцем.

В Германии две компании — Amazon и Otto — занимают около 50% рынка Интернет-торговли. Другие компании прикладывают значительные усилия для увеличения доли рынка. В частности, онлайн-торговцев

Zalando, начиная с 2009 г., демонстрирует ежегодное увеличение вдвое дохода от реализации товаров, придерживаясь агрессивной целевой рекламной деятельности, либеральной политики возвратов, расширения товарного ассортимента, а также развития стационарной розничной торговой сети, о чём было сказано выше.

Следует отметить, что международная компания немецкого происхождения, основанная в 1949 г. и первоначально осуществлявшая продажу товаров по каталогу, с 1995 г. использует платформу онлайн-продажи Otto.de, а также развивает сеть фирменных и франчайзинговых магазинов [13, с. 36].

Большинство потребителей во Франции используют сеть Интернет для получения информации про последние товарные предложения и новинки, представленные на рынке розничной торговли. Достаточно высокой популярностью среди чувствительных к цене покупателей пользуются веб-сайты дисконтов такие как Cdiscount. Например, пользователями Vente-privee, веб-сайта дисконтов, продающего модные товары по невысоким ценам, является 12 млн человек.

Придерживаемся мнения, что рынок Интернет-торговли, не достигший стадии зрелости и насыщения, продолжит развитие и рост в течение ближайших лет. При этом возрастает роль рациональной организации работы Интернет-магазинов и обеспечения взаимодействия магазинной и внемагазинной форм розничной торговли для субъектов предпринимательства, придерживающихся стратегии диверсификации деятельности.

Как показали данные таблицы 2, хотя торговля с использованием мобильных телефонов и других беспроводных приспособлений (M-mobile) и занимает незначительную долю в доходах от реализации товаров и услуг с использованием разных каналов продажи в мире, но демонстрирует позитивную тенденцию роста. Лидирующие компании мира Oasis, Ikea, Next, Mudeco, Barratts создают специальные приложения, дающие возможность осуществления покупок с использованием мобильных телефонов. Например, после запуска такого приложения для смартфонов iPhone в начале декабря 2009 г. до конца января 2010 г. его загрузили 150 тыс. потребителей. Приложение eBay iPhone используется каждые 12 секунд. При этом следует отметить, что специальные приложения созданы не только для смартфонов Apple, но и для Blackberry, Nokia, мобильных приспособлений на платформе Android. Как показали результаты исследований, 10% компаний планируют начать продажу своих товаров с помощью смартфонов и планшетов в течение ближайших трёх лет [14].

ВЫВОДЫ ПО РЕЗУЛЬТАТАМ ИССЛЕДОВАНИЯ

Таким образом, многоканальная розничная торговля, по нашему мнению, будет динамично развиваться и доминировать в ближайшие годы. Значительную роль при этом будут играть новые внемагазинные формы и каналы реализации товаров — Интернет-торговля, M-mobile, B2C платформы, а также социальные сети как источник информационного взаимодействия между продавцами и покупателями.

Таблица 4. Факторы, влияющие на выбор Интернет-магазинов потребителями

Фактор	Доля в США, %	Доля в других странах мира, %
Возможность приобретения товаров в любое время	25	28
Более низкие цены/ лучшее предложение	25	25
Экономия времени	17	18
Лёгкость процесса приобретения товаров, по сравнению со стационарной розничной торговой сетью	14	11
Лёгкость сравнения предложений	6	7
Большее разнообразие товарных позиций	5	4
Возможность приобрести то, что не представлено в других каналах продажи	5	4
Доставка больших и тяжёлых покупок домой	1	2
Наиболее полная информация про товар	1	1
Лёгкость поиска любимого бренда	1	1

Джерело: [9].

Вместе с тем, как показали результаты исследований, например, в Великобритании только 52% розничных торговых предприятий имеют сформированную систему управления кросс-канальной продажей товаров. При этом если в 2011 г. 48% респондентов были убеждены в высоком уровне организации функционирования выбранных каналов реализации, то в 2012 г. этот показатель уменьшился до 35%. Также в 2012 г. 20% опрошенных подтвердили неинтегрированность функционирующих каналов торговли, 15% не видели необходимости в создании специальной системы управления кросс-канальной продажей товаров с помощью инструментов маркетинга [4].

Поэтому основной задачей, стоящей перед торговыми структурами и определяющей эффективность их дальнейшего развития, является обоснование выбора и интеграция каналов продажи товаров с целью создания комфортных условий приобретения для покупателей, удовлетворения их потребностей и как результат, достижение синергии, получение максимально высоких финансово-экономических показателей результативности предпринимательской деятельности, удержания и усиления конкурентных позиций на рынке розничной торговли.

Литература:

1. Online Retail is Front and Center in the Quest for Growth [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.atkearney.com/consumer-products-retail/e-commerce-index/full-report/-/asset_publisher/87xbENNHPZ3D/content/online-retail-is-front-and-center-in-the-quest-for-growth/10192#sthash-rsqRdoNX.dpuf
2. Understanding how US online shoppers are reshaping the retail experience [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.pwc.com/en_us/us/retail-consumer/publications/assets/pwc-us-multichannel-shopping-survey.pdf
3. Demystifying the online shopper. 10 myths of multichannel retailing [Электронный ресурс]. — Режим

доступу: http://www.pwc.com/et_EE/EE/publications/assets/pub/10_myths_multichannel.pdf

4. Lang G. Multi-Channel Retail [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://innovation-regulation2.telecom-paristech.fr/wp-content/uploads/2013/04/Gerald-Lang-Position-Paper-MULTI-CHANNEL-RETAIL-2012.pdf>

5. Retail Insight. Spotlight on Modern Retail [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kpmg.com/US/en/industry/retail/Documents/Oct-2013-NRFFoundation-InsightReport-Modern-Retail.pdf>

6. Zalando to open its second physical shop. Режим доступу: <http://retailnet.eu/2014/02/28/71206-zalando-open-second-physical-shop>

7. Global perspective on retail: online retailing. A Cushman & Wakefield Research Publication [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://annualreview.cushwake.com/downloads/01_Global_Perspective_on_Retail.pdf

8. Online sales of multichannel retailers with store networks outpace pure play retailers [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://europaproperty.com/index2.php?a=news&id=4207>

9. The Challenges of Realising a True Multichannel Vision [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDQQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.replyltd.co.uk%2Fupload%2Ffile%2Fcms%2Fcontent%2F12435_img_PORR12_Retail-Multichannel-Vision.pdf-id%3D12435&ei=F8NrU6rLL8mHyQO924DwBQ&usq=AFQjCNFrhBII--VgzEd3RuNvAuR8d9NmLg&sig2=zCO1pMmSF4EmWdgEbApDA&bvm=bv.6633-0100,d.bGQ

10. US Online Retail Forecast, 2010 To 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.fedex.com/us/ecommerce/pdf/us_online_retail_forecast_2010_to_2015.pdf

11. Online retailing in China [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://information4.org/online-retail-pdf-s32/>

12. 32% of Poles shop online once a week [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://retailnet.eu/2013/10/11/70645-32-of-poles-shop-online-once-a-week>

13. Кавун О.О. Стан та перспективи розвитку Інтернет-торгівлі в Україні та за кордоном // Економіка та держава. — 2012. — № 10. — С. 36—38.

14. Multi-Channel Matters. A route to next generation retailing [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.metapack.com/files/reports/DHL_Multi-channel_report.pdf

References:

1. The official site of A.T. Kearney company (2014), "Online Retail is Front and Center in the Quest for Growth", available at: http://www.atkearney.com/consumer-products-retail/e-commerce-index/full-report/-/asset_publisher/87xbENNHPZ3D/content/online-retail-is-front-and-center-in-the-quest-for-growth/10192#sthash.rsqRdoNX.dpuf (Accessed 8 May 2014).

2. The official site of PwC company (2014), "Understanding how US online shoppers are reshaping the retail experience", available at: http://www.pwc.com/en_us/us/retail-consumer/publications/assets/pwc-us-multichannel-shopping-survey.pdf (Accessed 7 May 2014).

3. The official site of PwC company (2014), "Demystifying the online shopper. 10 myths of multichannel retailing", available at: http://www.pwc.com/et_EE/EE/publications/assets/pub/10_myths_multichannel.pdf (Accessed 8 May 2014).

4. The official site of Chaire Innovation & Regulation (2014), "Multi-Channel Retail", available at: <http://innovation-regulation2.telecom-paristech.fr/wp-content/uploads/2013/04/Gerald-Lang-Position-Paper-MULTI-CHANNEL-RETAIL-2012.pdf> (Accessed 5 May 2014).

5. The official site of KPMG (2014), "Retail Insight. Spotlight on Modern Retail", available at: <http://www.kpmg.com/US/en/industry/retail/Documents/Oct-2013-NRFFoundation-InsightReport-Modern-Retail.pdf> (Accessed 6 May 2014).

6. Shopping center industry news (2014), "Zalando to open its second physical shop", available at: <http://retailnet.eu/2014/02/28/71206-zalando-open-second-physical-shop> (Accessed 7 May 2014).

7. The official site of Cushman & Wakefield company (2014), "Global perspective on retail: online retailing. A Cushman & Wakefield Research Publication", available at: http://annualreview.cushwake.com/downloads/01_Global_Perspective_on_Retail.pdf (Accessed 2 May 2014).

8. The official site of EuropaProperty company (2014), "Online sales of multichannel retailers with store networks outpace pure play retailers", available at: <http://europaproperty.com/index2.php?a=news&id=4207> (Accessed 5 May 2014).

9. The official site of search system Google (2014), "The Challenges of Realising a True Multichannel Vision", available at: http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDQQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.replyltd.co.uk%2Fupload%2Ffile%2Fcms%2Fcontent%2F12435_img_PORR12_Retail-Multichannel-Vision.pdf-id%3D12435&ei=F8NrU6rLL8mHyQO924DwBQ&usq=AFQjCNFrhBII--VgzEd3RuNvAuR8d9NmLg&sig2=zCO1pMmSF4EmWdgEbApDA&bvm=bv.66330100,d.bGQ (Accessed 7 May 2014).

10. The official site of FedEx company (2014), "US Online Retail Forecast, 2010 To 2015", available at: http://www.fedex.com/us/ecommerce/pdf/us_online_retail_forecast_2010_to_2015.pdf (Accessed 7 May 2014).

11. The official site of Information4.org: Free Books (2014), "Online retailing in China", available at: <http://information4.org/online-retail-pdf-s32/> (Accessed 5 May 2014).

12. Shopping center industry news (2014), "32% of Poles shop online once a week", available at: <http://retailnet.eu/2013/10/11/70645-32-of-poles-shop-online-once-a-week> (Accessed 5 May 2014).

13. Kavun, O.A. (2012), "State and perspectives of online retail development in Ukraine and abroad", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 10, pp. 36—38.

14. The official site of MetaPack Group (2014), "Multi-Channel Matters. A route to next generation retailing", available at: http://www.metapack.com/files/reports/DHL_Multi-channel_report.pdf (Accessed 4 May 2014).

Стаття надійшла до редакції 25.06.2014 р.

УДК 65.012.8: 338.246

М. І. Іщенко,
к. е. н., член правління, Директор Гірничодобувного дивізіону ТОВ "МЕТІНВЕСТ ХОЛДІНГ"
В. Я. Нусінов,
д. е. н., проф., зав. кафедрою обліку, аналізу, аудиту і адміністрування підприємств гірничо-металургійного комплексу, ДВНЗ "Криворізький національний університет"

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ГІРНИЧО- ЗБАГАЧУВАЛЬНИХ КОМБІНАТІВ

M. Ischenko,
PhD in Economics, Board member, director of Mining Division of "METINVEST HOLDING" LLC
V. Nusinov,
doctor of Economics, Professor, head. Department of accounting, analysis, auditing and administration of the enterprises of a mining and metallurgical complex, State higher educational institution "Kryvyi Rih National University"

THEORETICAL BASES OF DEVELOPMENT OF STRATEGY OF DEVELOPMENT OF MINING AND PROCESSING PLANTS

У статті проведено критичний аналіз сучасних підходів до стратегічного планування діяльності підприємств. Обґрунтовано, що в умовах гірничо-збагачувальних комбінатів України доцільним є застосування ресурсного підходу до розробки стратегії.

The article presents a critical analysis of the modern approaches to strategic planning activities of enterprises. It is proved that in the conditions of mountain-concentrating combines of Ukraine feasible is the use of the resource approach to strategy development.

*Ключові слова: стратегія, планування, стратегічний аналіз, ресурсний потенціал.
Key words: strategy, planning, strategic analysis, resource potential.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У даний час існує велика кількість визначень поняття "стратегія", що пов'язано з тим, що воно є різноплановим та комплексним. Різні автори роблять акцент на певних рисах цього поняття.

Так, П. Друкер [3] розглядають стратегію як цілепокладання, І. Ансофф [7] ототожнює стратегію з довгостроковим планом, М. Портер [6] визначає стратегію як позиціонування на ринку.

Найбільш повне, на наш погляд, визначення стратегії наведено у роботі А. Чандлера, стратегія — це "визначення основних довгострокових цілей та задач підприємства, прийняття курсу дій і розподілу ресурсів, необхідних для виконання поставлених цілей" [2].

Це визначення поєднує існуючі підходи до стратегії. При цьому на відміну від інших авторів, А. Чандлер робить важливий акцент ще і на ресурсному забезпеченні стратегії. Дійсно, успіх реалізації стратегії безпосередньо залежить від вчасного та в повному обсязі забезпечення ресурсами усіх видів. Особливо це стосується гірничо-збагачувальних комбінатів (ГЗК), які потребують значного обсягу як матеріальних, так і фінансових ресурсів для досягнення стратегічних цілей. При цьому як надлишок, так і дефіцит ресурсів призводить до суттєвих втрат на ГЗК.

На наш погляд, в даний час недостатньо уваги приділяється розробці ресурсних стратегій. Більшість авторів роблять акцент на дослідженні ринку, розробці конкурентних стратегій. В той же час проблема визначення збалансованого набору різних видів ресурсів для реалізації стратегії в даний час залишається невирішеною. Особливо це стосується інноваційних, інформаційних, організаційних та інтелектуальних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглянемо класифікації стратегій. Найбільш відомою є класифікація стратегій за рівнями управлінської ієрархії (рис. 1). У роботі [11] за цією ознакою розрізняються:

- загальні стратегії для всього підприємства в цілому;
- загальні конкурентні стратегії за окремими бізнес-напрямами;
- продуктові для кожного з напрямків діяльності організації (як з виробництва різних видів товарів, так і з надання різних послуг);
- функціональні для кожної з функціональних підсистем підприємства;
- ресурсні для забезпечення досягнення стратегічних орієнтирів загального, функціонального та продуктово-товарного типів.

У роботі [8] загальна стратегія має назву "корпоративна". Даний автор зазначає, що корпоративна стратегія охоплює такі важливі питання, як вибір видів господарської діяльності, шляхи забезпечення довгострокових конкурентних переваг підприємства, різні форми конгломератної реорганізації, принципи розподілу основних видів ресурсів між окремими стратегічними зонами господарювання.

Загальні стратегії залежать від стадії життєвого циклу галузі та включають [11]:

- стратегії зростання (створення / захоплення ринку, розвиток ринку або /та виробничого потенціалу, диверсифікація, вертикальна та горизонтальна інтеграція, глобалізація діяльності);
- стратегії підтримки / стабілізації (захист частки ринку, підтримка виробничого потенціалу підприємства, модифікація продукції);
- стратегії реструктуризації (скорочення витрат та відсікання зайвого; коротко- та довгострокова реструктуризація, освоєння нових видів діяльності та ринків);
- стратегії скорочення діяльності (скорочення частки ринку, організований відступ, "збирання врожаю");
- ліквідація (санація, розпродаж, процедура банкрутства, закриття).

Загальні конкурентні стратегії більш детально розглянуті у роботі М. Портера [6]. До них зокрема відносяться стратегія лідирування на основі зниження витрат (цін), диференціація та фоксування. До продуктових стратегій відносять стратегію концентрації на одному виді діяльності та стратегію диверсифікації.

Як відмічається у роботі [8], функціональні стратегії підприємства спрямовані на деталізацію його корпоративної стратегії і ресурсне забезпечення стратегій окремих господарських одиниць. Функціональні стратегії включають:

- маркетингову стратегію;
- стратегії НДДКР (інновацій);
- виробничу стратегію;
- стратегію фінансування (фінансову стратегію);
- стратегію управління персоналом;
- стратегію матеріально-технічного забезпечення.

У роботі [10] до функціональних стратегій також відносяться стратегія організаційних змін, екологічна стратегія та соціальна стратегія.

У роботі [11] визначається також поняття "ресурсні стратегії": це тип забезпечуючих стратегій стратегічного набору, в яких визначаються стратегії поведінки підприємства у зоні стратегічних ресурсів, форми та методи постачання, політика створення страхових запасів; систем розподілу і поповнення ресурсів. Реалізація ресурсних стратегій означає формування нового або перетворення наявного виробничого потенціалу підприємства, оскільки кількість, співвідношення та цільова спрямованість використання ресурсів задають основні цільові характеристики виробничого потенціалу підприємства.

У роботі [10] узагальнено існуючі підходи до стратегії та наведено контур стратегічного планування (рис. 2).

Контур стратегічного планування включає наступні етапи:

1. Стратегічний аналіз (аналіз зовнішнього середовища, аналіз ресурсного потенціалу підприємства, внутрішніх можливостей);
2. Визначення політики підприємства (цілепокладання).
3. Формулювання базової стратегії та вибір альтернатив:

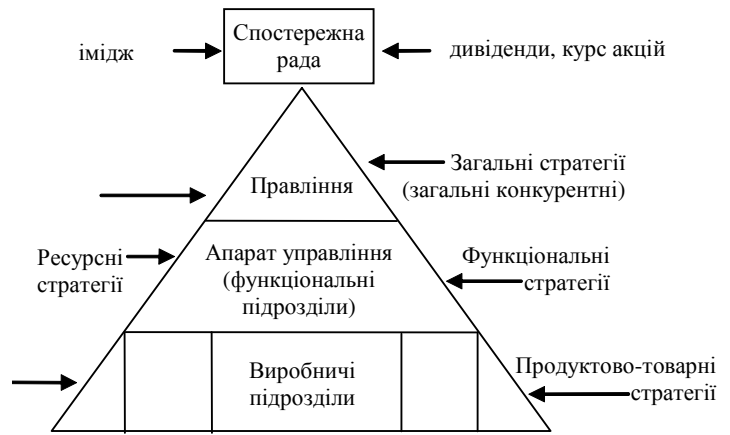

Рис. 1. Ієрархія "стратегічного набору" акціонерного товариства

Джерело: [11].

- визначення базової стратегії;
  - вибір стратегічних альтернатив.
4. Формулювання функціональних стратегій.
  5. Формування продуктової стратегії (бізнес-проекти).

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз умов застосування сучасних підходів до стратегічного планування на прикладі гірничозбагачувальних комбінатів України.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розглянемо етапи стратегічного планування більш докладно. В роботах [11, 10] головна увага приділяється першому етапу — стратегічному аналізу.

У роботі [10] зазначається, що стратегічний аналіз є етапом передпланових досліджень, на якому системно аналізуються фактори зовнішнього середовища та ресурсного потенціалу підприємства для визначення поточного стану на підприємстві та виявлення умов для його подальшого успішного розвитку.

Зовнішнє середовище включає сукупність соціально-еколого-економічних факторів, що впливають на підприємство та на ефективність його функціонування. При цьому у роботі [10] розрізняється далеке та близьке зовнішнє середовище. Далекі зовнішнє середовище включає політичні,

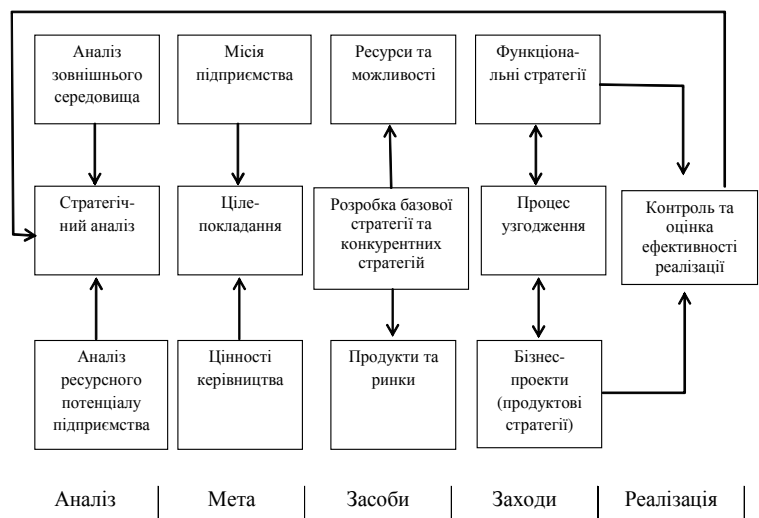

Рис. 2. Контур стратегічного планування

Джерело: [10].

Таблиця 1. Основні види функціональних стратегій підприємств

Маркетингові стратегії	Інноваційні стратегії	Виробничі стратегії
Стратегія дизайну товару Стратегія перекриття товару Стратегія ліквідації товару Стратегія спрощення асортименту Стратегія ціноутворення Стратегія просування товару	Пріоритетні дослідження та розробки Технологічні розробки (проекти) Розвиток (вдосконалення) потужностей Розробки відносно якості та продуктивності	Використання існуючого виробничого потенціалу Стратегії створення нового виробництва Стратегії змін у технологічному процесі Стратегії відносно організації виробництва Стратегії впровадження Стратегії оперативного-календарного планування
Фінансові стратегії	Стратегії управління персоналом	Стратегія матеріального забезпечення
Стратегія формування фінансових ресурсів Інвестиційна стратегія Стратегія забезпечення фінансової безпеки Стратегія управління фінансовою діяльністю	Добір і навчання персоналу Стратегія винагороди та мотивації Стратегії формування трудових відносин Стратегія управління персоналом Цільові соціальні програми Соціальний захист працівників	Залучення нових внутрішніх джерел задоволення потреб у ресурсах Використання нових зовнішніх джерел Заміна матеріалів або постачальників Впровадження прогресивних норм витрат ресурсів Організація централізованого постачання Організація децентралізованого постачання
Стратегії організаційних змін	Екологічні стратегії	
Залучення персоналу до участі у організаційних змінах Навчання та надання інформації про організаційні зміни Кадрові призначення Рейнжиніринг бізнес-процесів	Рациональне використання ресурсів Обмеження обсягів викидів Скорочення відходів Зменшення величини екологічних ризиків Виробництво безпечних продуктів	

економічні, соціальні, технологічні фактори. Близьке зовнішнє середовище включає постачальників та споживачів підприємства. У роботі [11] близьке зовнішнє середовище має назву "проміжне середовище". В процесі його дослідження проводиться конкурентний аналіз.

Аналіз ресурсного потенціалу (внутрішнього середовища) підприємства в роботі [10] пропонується проводити за такими етапами:

- 1) оцінка ресурсів та ефективності підприємства;
- 2) фінансовий аналіз діяльності підприємства;
- 3) порівняльний аналіз.

У процесі стратегічного аналізу використовується велика кількість різноманітних методів, що частіше мають графічну форму представлення у вигляді матриць, графіків тощо. Так, при аналізі зовнішнього та внутрішнього середовища найбільш часто використовуються PEST-аналіз, SWOT-аналіз. На етапі цілепокладання — система управління по цілям (MBO) П. Друкера на базі ключових показників результативності (KPI), збалансована система показників (BSC) Р. Каплана та Д. Нортон, система показників відповідальності (ASC) Ф. Ніколсона. На етапі розробки базової стратегії та конкурентних стратегій — моделі п'яти сил Портера. На етапі розробки продуктових стратегій — портфельний аналіз на базі матриці "Продукти-ринки" Ансоффа, матриці Бостонської консалтингової групи (BCG), матриці "Дженерал-Електрик-Мак-Кінсі, а також матриці "балансу життєвих циклів" (ADL).

Розглянемо функціональні стратегії. Найбільш поширені види функціональних стратегій наведено в таблиці 1.

Маркетингова стратегія підприємства — це сукупність напрямів його діяльності на ринку та прийняття рішень, що орієнтують заходи маркетингу на реалізацію базової стратегії підприємства. Як зазначається у роботі [10], даний вид стратегії є головним серед усіх функціональних стратегій. Слід зазначити, що маркетингова стратегія для вітчизняних ГЗК розробляється на рівні Холдингу. Але за наявності вільних виробничих потужностей ГЗК надано право розробляти власну маркетингову стратегію відносно зовнішніх замовлень.

Інноваційна стратегія — це стратегія створення та використання нововведень різних типів, що, зрештою, і забезпечує підприємству стратегічний розвиток. На ГЗК впроваджуються інновації, перш за все, щодо удосконалення техніки та технології, що дозволяють знизити витрати матеріально-енергетичних ресурсів. Інноваційна стратегія тісно пов'язана з виробничою стратегією.

Виробнича стратегія підприємства передбачає розробку та реалізацію основних напрямків його діяльності в області випуску продукції. У роботі [9] розглянуто зарубіжний досвід управління виробництвом з використанням таких виробничих стратегій:

- концепція ощадливого виробництва (Lean Manufacturing);
- система безперервного удосконалення (Kaizen);
- система загального догляду за обладнанням (Total Productive Maintenance);
- система загального управління якістю (Total Quality Management);
- обслуговування, що базується на надійності (Reliability Centered Maintenance);
- система шести сигм (Six Sigma);
- система управління ланцюгами постачань (Supply Chain Management);
- метод аналізу основної причини (Root Cause Analysis);
- процесно-орієнтоване управління витратами (ABC/AVM).

Більшість з цих стратегій зосереджуються на зменшенні матеріальних витрат, втрат від браку, витрат на технічне обслуговування та ремонт обладнання, скороченні простоїв. У роботі [9] відмічається, що процесно-орієнтоване управління витратами (ABC/AVM) може поєднуватись зі збалансованою системою показників (BSC), а також з системою загального управління якістю (TQM), системою управління ланцюгами постачань (SCM), що дозволить отримати інтегральний економічний ефект від зниження різних видів витрат. Крім того, даний автор пропонує поєднувати збалансовану систему показників (BSC), що орієнтується на довгострокову перспективу, з економічною доданою вартістю (EVA), що орієнтується на короткострокову перспективу. Це дозволить підвищити ефективність діяльності підприємства як в довгостроковій, так і в короткостроковій перспективі.

Слід зазначити, що на ГЗК Холдингу в даний час концепція ощадливого виробництва (Lean Manufacturing) та система безперервного удосконалення (Kaizen) є частиною загальнохолдингової стратегії. Крім того, обов'язковим елементом стратегії Холдингу є енергоефективність, впровадження автоматизованих систем управління ресурсами (ERP).

Безпосередньо на ГЗК також здійснюються наступні заходи щодо зниження витрат:

- промислові експерименти по інноваційним витратним матеріалам;

— наскрізне операційне виробниче планування;
 — розширення бази матеріалів, що нормуються;
 — каскадування ключових показників ефективності (КПІ) зі зниження постійних витрат, а також витратних коефіцієнтів та енергетичних витрат на рівень структурних підрозділів.

Фінансова стратегія передбачає розробку заходів щодо формування та використання фінансових ресурсів для реалізації базової стратегії підприємства. У роботі [8] наведено, на нашу думку, найбільш повне її визначення: "Фінансова стратегія — один з найважливіших видів функціональної стратегії підприємства, який забезпечує всі основні напрями розвитку його фінансової діяльності та фінансових відносин шляхом формування довгострокових фінансових цілей, вибору найбільш ефективних шляхів їх досягнення, адекватного корегування напрямів формування і використання фінансових ресурсів при зміні умов зовнішнього середовища".

На ГЗК постійно впроваджуються крупномасштабні інвестиційні проекти. Для їх фінансування активно використовуються як довгострокові банківські кредити, так і власні кошти підприємства. В даний час вітчизняні ГЗК суттєво обмежили дивідендні виплати з метою реінвестування прибутку, отриманого у попередні періоди, та фінансують інвестиційні проекти, головним чином, за рахунок власних коштів.

Розглянемо більш докладно ресурсні стратегії. Класиком ресурсного підходу вважається Д. Барні [1]. Даний автор зазначає, що компанія має конкурентну перевагу, коли вона "реалізує стратегію, що створює для покупців цінність, і при цьому таку стратегію не використовує жоден з її конкурентів на даному ринку" [1]. Ресурси компанії, які можуть стати джерелами стійкої конкурентної переваги, повинні бути нестандартизовані (неоднорідні) і немобільні. У протилежному випадку, коли декілька гравців на ринку мають схожі ресурси, будь-яка компанія може повторити стратегію іншої та одержати порівнянний результат, що суперечить визначенню стійкої конкурентної переваги. Д. Барні виділяє чотири характеристики, які повинні мати ключові ресурси компанії:

- повинні бути цінними;
- рідкими;
- неповністю піддаватись імітації;
- незамінні іншими нерідкими та відтвореними ресурсами-замінниками.

І. Ансофф [7] зазначає, що поряд з ринковими перспективами потрібно враховувати також і ресурси. Ресурсні обмеження ставлять все більш жорсткі межі тому, чого фірма може домогтись на товарних ринках. У багатьох фірмах, що мають ці обмеження, планування фактично ведеться методом від витрат до випуску: спочатку встановлюється, якими ресурсами володіє фірма, а потім, опираючись на ці дані, фірма визначає свою продуктово-ринкову стратегію.

Як зазначається у роботі [11], підприємство може досягти поставлених цілей за умови збалансованості стратегій, обґрунтованості взаємодії окремих видів у стратегічному наборі, що сприяє їхньому взаємопідсиленню, тобто досягненню ефекту синергії. Сила загальних стратегій підприємства збільшується за допомогою збалансованості портфеля, де відображено напрями його діяльності. Окремі напрями діяльності реалізуються ефективно, коли функціональні та ресурсні стратегії узгоджені та пристосовані одна до одної та до стратегій вищого рівня.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в умовах ГЗК України доцільним є застосування ресурсного підходу до розробки стратегії. Даний підхід дозволяє виявити дефіцит певних видів ресурсів та визначити майбутні можливості розвитку бізнесу. Це пов'язано з тим, що ефективність діяльності ГЗК значною мірою залежить від забезпеченості запасами залізної руди, гірничо-геологічних умов, якісних характеристик руди тощо. Для вітчизняних ГЗК головними проблемами, пов'язаними з ресурсним забезпеченням, є значний вік експлуатації сировинної бази та низька порівняно з конкурентами якість сировини, що призводить до високої собівартості продукції.

Література:

1. Barney J.B., Firm Resources and Sustained Competitive Advantage, *Journal of Management*, 1991, 17, (1), pp. 99—120.
2. Chandler A.D. *Strategy and Structure: A Chapter in the History of Industrial Enterprises*. — Cambridge, Mass, MIT Press, 1962.
3. Druker, Peter F. *Managing for Results: Economic Tasks & Risk-taking Decisions* — N.p.: Heinemann, 1994.
4. Grant R.A. resource-based perspective of competitive advantage / R.A. Grant // *California Management Review*. — 1991. — 33. — P. 114—135.
5. Kaplan R. S., Norton D. P., *The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action*. — Boston, MA: Harvard Business School, 1996. — 314 с.
6. Porter M. *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. — New York: The Free Press, 1980.
7. Ансофф И. *Стратегическое управление* / И. Ансофф. — М.: Экономика, 1989. — 519 с.
8. Бланк І.О. *Фінансова стратегія підприємства: монографія* / І.О. Бланк та ін. — К.: КНТЕУ, 2009. — 147 с.
9. Гончарук А.Г. *Управление эффективностью деятельности предприятия* / А.Г. Гончарук. — О.: Астропринт, 2012. — 258 с.
10. Петров А.Н. *Стратегический менеджмент* / Под ред. Петрова А.Н. — СПб: Питер, 2005. — 496 с.
11. Шершньова З.Е., Оборська С.В. *Стратегічне управління*. — К: КНЕУ, 1999. — 384 с.

References:

1. Barney, J. B. (1991), "Firm Resources and Sustained Competitive Advantage", *Journal of Management*, vol. 17 (1), pp. 99—120.
  2. Chandler, A. D. (1962), *Strategy and Structure: A Chapter in the History of Industrial Enterprises*, MIT Press, Cambridge, USA.
  3. Druker, Peter F. (1994), *Managing for Results: Economic Tasks & Risk-taking Decisions*, Heinemann, New York, USA.
  4. Grant, R. A. (1991), "Resource-based perspective of competitive advantage", *California Management Review*, vol. 33, pp. 114—135.
  5. Kaplan, R. S. and D. P. Norton. (1996), *The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action*, Harvard Business School, Boston, USA.
  6. Porter, M. (1980), *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*, The Free Press, New York, USA.
  7. Ansoff, I. (1989), *Strategicheskoe upravlenie [Strategic management]*, Ekonomika, Moscow, Russia.
  8. Blank, I.O. (2009), *Finansova stratehiia pidpriemstva, [Financial strategy of the enterprise]* KNTEU, Kyiv, Ukraine.
  9. Honcharuk, A.H. (2012), *Upravlenye effektivnost'iu deiatel'nosti predpriyatiya, [The performance management of the enterprise]*, Astroprynt, Odessa, Ukraine.
  10. Petrov, A.N. (2005), *Stratehicheskyy menedzhment, [Strategic management]*, Pyter, SPb, Russia.
  11. Shershnyova, Z.E. and Obors'ka, S.V. (1999), *Stratehichne upravlinnia, [Strategic management]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 30.05.2014 р.*

М. І. Волобуєв,
к. м. н., доцент кафедри менеджменту,
Київський національний торговельно-економічний університет

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

М. Volobuev,
PhD Associate Professor of Management Kyiv National University of Trade and Economics

GENDER-SPECIFIC HR

У статті розглянуто проблему особливості управління персоналом підприємства в залежності від статі працівників. Важливою проблемою управління персоналом є побудова ефективної програми стимулювання. Оптимальною системою стимулювання вважається така, що будується за індивідуальним підходом до кожного працівника підприємства виходячи з його життєвих позицій. В основу життєвої позиції працівника покладено в тому числі систему життєвих цінностей конкретної людини. Проведене дослідження базується на вивченні особливостей вибору життєвих цінностей чоловіками та жінками. Аналіз цінностей працівника дає можливість створення не тільки різних програм стимулювання для різних за статтю груп працівників. Результати дослідження можуть бути покладені в основу побудови індивідуальної програми стимулювання та розвитку працівника як професіонала та особистості.

This paper considers the problem of plant personnel management features depending on the sex workers. An important challenge is to build human resource management effective incentive programs. The optimal incentive system is considered, which is based on an individual approach to each employee based on their attitudes. The basis of the employee's assigned position in life, including the system of values of the individual. The study is based on the study of features of the choice of values men and women. Analysis of the values of the employee provides the ability to create not only a variety of incentive programs for different groups of sex workers. Results can be the basis for building the individual incentive programs and employee development as a professional and individual.

Ключові слова: цінність, гендерні особливості, управління персоналом, жіночі цінності, чоловічі цінності.
Key words: value, gender sensitive, human resources management, women's values, men's values.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним з актуальних напрямів світової економічної науки є гендерна економіка. Необхідність дослідження гендерних аспектів менеджменту обумовлена появою нової соціальної когорти "ділових жінок". Особливо помітні ці процеси в розвинених країнах. Наприклад, у США жінкам належить більше 50 % грошових коштів, що обертаються в країні, на них виписані 65 % рахунків, в їх руках зосереджені 57 % цінних паперів, 74 % будинків, на них припадає 88 % загальної купівельної спроможності.

У більш порівнянних з Україною країнах Центральної та Східної Європи жінки володіють більш ніж 30 % бізнесу, наймають 25 % робочої сили, складають 55 % навчаються, близько 25 % заробляють більше чоловіків у сім'ях з двома працюючими. Частка жінок на міністерських постах тільки за останнє десятиліття подвоїлася — з 3,4 до 6,8%. Наве-

дені дані підтверджують помітне зростання участі жінок в економічному житті і дозволяють прогнозувати перспективні зрушення в цьому напрямі [2, с. 66]. Цікавим залишається питання вивчення гендерних особливостей у виборі життєвих цінностей. У всіх доступних літературних джерелах для вивчення ціннісних виборів дослідниками було використано методику М. Рокіча [4—6, 8—10]. Цікавим вважається дослідження ціннісних виборів різних груп студентів за гендерною ознакою з використанням методики К. Харського [4, с. 150; 8].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Гендерна проблематика має важливе прикладне значення. Вивчення гендерних психологічних відмінностей історично починається ще в Древній Греції Платоном та Аристотелем.

Таблиця 1. Актуальні цінності в досліджуваних групах

№ п/п	Групи цінностей	ЧГ		ЖГ	
		бали	місце	бали	місце
1	Ідеологічні цінності	4,39	2	3,76	3
2	Матеріальні цінності	3,85	3	2,95	4
3	Емоційні цінності	3,16	4	4,36	1
4	Вітальні цінності	4,77	1	4,27	2

Жан-Жак Руссо в 1770 році проаналізував подібності і відмінності статей, висловив уявлення про різні норми поведінки для чоловіків і жінок (те, що пізніше буде назване "гендерними стереотипами"), а також міркував про особливості освіти жінок і чоловіків і про взаємини в браку. На думку Руссо, рівність, подібність чоловіків і жінок полягає в їх схожості як біологічних істот, представників людського роду: схожі багато органів, потреби і здібності [1, с. 24—25].

Проте як суспільні істоти вони не рівні, і це пояснюється їх природженими характеристиками (остання ідея навряд чи прийнятна в сучасному суспільстві). Відповідно, різні і норми поведінки ("чесноти"): для чоловіка це — відвертість, прямота, сумлінність, самостійність думок, правдивість, а для жінки — соромливість, хитрість, кокетство, удавання. Руссо вважав, що жінка володіє витонченим і проникливим розумом, тому вона здатна здобути освіту, причому не лише в області того, як вести домашнє господарство і виховувати дітей.

Артур Шопенгауер звернув увагу на відмінність психічних процесів чоловіка і жінки: для чоловіків характерна абстрактна ідея справедливості, для жінок — співчуття конкретній людині.

З. Фрейд у своїх роботах покладає наукові основи у вивченні цього питання. Термін "гендер" (соціальна стать, став як продукт культури) з'явився порівняно недавно — у 1975 р. Гендерні дослідження стали проводитися відразу і декількох науках, інколи не уникаючи залучення робіт і ідей філософів, соціологів, демографів, етнографів, які у свою чергу звертаються до психологічних досліджень [1, с. 26—27].

У вітчизняній науці, на відміну від зарубіжної, проблема гендеру й гендерних стереотипів сформулася в самостійний предмет дослідження порівняно недавно. В 70-ті роки ХХ століття, за винятком окремих публікацій Б.Г. Ананьєва й деяких його учнів, вона не була достатньо висвітлена. Тільки з часом ця проблема привернула до себе увагу відомого вченого І.С. Кона, який актуалізував необхідність її аналізу, сформулював теоретико-методологічні проблеми вивчення специфіки статевої диференціації та статевої відмінностей. Водночас, слід зауважити, що чи не найсерйозніша спроба в українській науці сформулювати коло психолого-педагогічних завдань, що потребують свого спеціального дослідження в аспекті статевої проблематики, належала Т.М. Титаренко: встановлення й наукове обґрунтування специфіки сприйняття чоловіком і жінкою реальності (зовнішньої і внутрішньої), відмінностей між ними за способами розвитку й саморозвитку, формами самореалізації, характером спілкування, типом розвитку та іншими показниками життєдіяльності [2, с. 67].

Сьогодення характеризується бурхливим розвитком гендерної психології. Ознаками розквіту цієї області служать новий сплеск експериментальних досліджень, теоретичне осмислення емпіричних фактів, початок культурних діячів кросу досліджень у всьому світі, адаптація відомих методів і методик для вивчення гендерної проблематики і створення специфічних гендерних методик [3, с. 16—19].

На новому етапі вчені приступили до тоншого освоєння гендерної проблематики. Сталі відомі області, в яких най-

частіше виявляються статевої відмінності (зокрема, перевага чоловіків по зорово-просторових здібностям). Їх перевіряють в різних культурах. Йде пошук причин, що пояснюють емпіричні факти. Дослідження стали ретельнішими плануватися. Виявлена маса методик, які виявилися чутливими до вивчення чоловіків і жінок.

У багатьох країнах на основі гендерних досліджень (у тому числі і по психології) змінюються підручники, йде перебудова виховання з врахуванням гендерного підходу. В комерційних компаніях проводиться політика рівних можливостей для чоловіків і жінок-менеджерів. Останніх навчають по спеціальних програмах. Існує закордонний досвід роботи з працівниками офісів, керівником яких є жінки для пояснення їм особливостей жіночки-менеджера та адекватної поведінки відповідно до цього її підлеглих. Психологи і психотерапевти також реалізують гендерний підхід. Таким чином, почато впровадження результатів гендерних досліджень у практику.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Метою дослідження було визначення особливостей вибору життєвих цінностей в залежності від гендерної ознаки працівників офісу. Проведені попередні дослідження ціннісних виборів працівників показали, що існує досить суттєва неоднорідність результатів. Було висунуто теорію, що ця має гендерну складову. Дослідження проводилось із застосуванням методики, яку запропонував К. Харський в модифікації автора [4, с. 150; 8].

Дослідження проводилось на двох групах працівників виробничого підприємства — жіночою (ЖГ) (n=58) та чоловічою (ЧГ) (n=52). Середній вік працівників складає 29,6 роки (в межах 20—36 років).

Сутність методики полягає в тому, що кожному з респондентів був запропонований список з 32 цінностей. Він складався з чотирьох груп цінностей — по вісім в кожній: ідеологічні, матеріальні, емоційні та вітальні. Але для того, щоб це не вплинуло на вибір, групи цінностей не були визначені в тексті і не були розділені між собою. Кожному з працівників необхідно було обрати з 32 запропонованих цінностей тільки вісім. Після цього обрані вісім цінностей необхідно було оцінити та надати вісім балів тій цінності, яку вони вважали найважливішою для себе, а один бал — найменш важливішій з обраних [4, с. 150].

Проведене дослідження дозволило отримати результати, наведені в таблиці 1.

Як видно з таблиці, ціннісні профілі груп ЖГ та ЧГ мають суттєві відмінності. Точний збіг не відбувається ні по одній з груп цінностей.

Перше місце в групі ЧГ зайняла група вітальних цінностей з середнім показником 4,77 бали, а в групі ЖГ ця група зайняла друге місце з показником 4,27 балів.

Друге місце в групі ЧГ зайняла група ідеологічних цінностей. Показник цієї групи склав 4,39 бали, тоді як в групі ЖГ ця група цінностей займає тільки третє місце з показником 3,76 балів.

У групі ЧГ матеріальні цінності зайняли третє місце з показником 3,85 балів. В групі ЖГ ця група цінностей зайняла останнє четверте місце. А показник групи майже на один бал менший — 2,95 бали.

Група емоційних цінностей серед працівників-чоловіків обійняла лише останнє четверте місце з показником 3,16 балів. Ця ж група цінностей в групі працівниць зайняла перше місце з показником більшим ніж на бал в групі ЧГ — 4,36 бали. Тобто, працівниці найважливішими для себе вважають емоційні цінності, а працівники-чоловіки цю групу вважають для себе самою не важливою.

Звернув на себе увагу результат порівняння бальних оцінок у кожній групі по місцях, які вони зайняли. Перше

місце в групі ЧГ має показник 4, 77 бали, а в групі ЖГ — 4,36 бали; другі місця — 4,39 бали та 4,27 бали, треті місця — 3,85 бали та 3,76 бали та четверті місця — 3,16 балів та 2,95 бали відповідно. Це свідчить про більшу сконцентрованість виборів у групі ЧГ. Тобто чоловіки мали більшу єдність у висловленні свого вибору цінностей.

Аналіз виборів респондентами окремих цінностей також показав суттєві гендерні відмінності.

Так, серед ідеологічних цінностей групою ЖГ у два рази частіше обирали цінність "віра". А з групи ЧГ половина обирала цінність "свобода", тоді як група ЖГ обирала цю цінність лише в 40% випадків.

З матеріальних цінностей групою ЧГ в три рази частіше, ніж група ЖГ, обирали цінність "професія". Якщо група ЖГ обирала цінність "гроші" в 24% випадків, то група ЧГ обирала цю цінність в 44% випадків.

Серед емоційних цінностей представниці групи ЖГ в два рази частіше обирали цінність "розуміння" у порівнянні з представниками групи ЧГ.

Результати проведеного дослідження дозволили керівництву підприємства прийняти рішення про створення двох різних програм стимулювання — для двох груп працівників, що сформовані за гендерною ознакою. Група "вітальні цінності" займає важливе місце в обох групах — в ЧГ — перше місце, в ЖГ — друге місце, а в цій групі найбільшу кількість виборів отримала цінність "здоровий образ життя". Для можливості реалізації цієї цінності у виробничому колективі було прийняте рішення про проведення профілактичних медичних оглядів всіх працівників з використанням флюорографії (для жінок — ще й маммографії) два рази на рік та проведення профілактичних оглядів стоматолога раз на рік. Крім того, у виробничих приміщеннях були встановлені кулери з питною водою. Керівництво підприємства взяло під свою опіку футбольні матчі, що проводили чоловіки підприємства по суботам.

Серед працівників підприємства було проведено анонімне анкетування для з'ясування їх думок про морально-психологічну атмосферу у виробничих колективах. Анкетування показало, що працівники оцінюють психологічний клімат досить високо — 4,45 бали з п'яти можливих. Таке дослідження було проведене не тільки заради результату, але й для демонстрації працівникам зацікавленості та турботи керівництва підприємства щодо цього питання, оскільки саме ця цінність є дуже важливою для жіночої частини колективу. Для реалізації важливої ідеологічної цінності працівників-чоловіків "патріотизм" керівник виробництва запропонував працівникам власноруч створити та розмістити на виробництві ті символи державності, які вони вважають за необхідне.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити певні висновки.

1. Працівники-чоловіки та працівники-жінки суттєво відрізняються за своїми виборами груп цінностей. Якщо для працівників-жінок найголовнішою є група емоційних цінностей ("дружба", "любов", "впевненість"), то для працівників-чоловіків ця група цінностей була останньою у виборі. Головною групою цінностей для працівників-чоловіків є група життєвих цінностей, а саме: "наявність родини", "відносини з батьками", "якість життя".

2. Працівники-чоловіки мають значно вищу єдність думки при наданні переваги тій чи іншій групі цінностей.

3. У залежності від статі групи працівників розрізняються за частотою вибору певних запропонованих цінностей — "віра", "свобода", "розуміння", "професія" тощо.

4. Отримані результати слід використовувати при розробці рекомендацій щодо формування програм стимулювання на підприємствах в залежності від статі працівників.

Література:

1. Бендас Т.В. Гендерная психология: учебное пособие. — СПб.: Питер, 2006. — 431 с.

2. Бердыкльчева Н.М. Женщины в управлении и бизнесе // Энергия, 2002. — № 5. — С. 66—70.

3. Берн Шон Меган. Гендерная психология (Секреты психологии) СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. — 320 с.

4. Волобуєв М.І. Значущість цінностей людини // Вісник Хмельницького національного університету. — № 2. — Т. 2. — 2011. — С. 149—152.

5. Гарькавец Н.С. Психологічні особливості системи цінностей студентської молоді (гендерний аспект) // теоретичні і прикладні проблеми психології Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені В. Даля. — 2010. — № 1 (24). — С. 46—51.

6. Кікінежді М. Амбівалентність статево-рольових цінностей у життєвому самоздійсненні молоді // Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. — 2010. — Випуск 10. — С. 299—308.

7. Кон И.С. Психология половых различий // Вопросы психологии. — 1980. — № 2. — С. 118—129.

8. Константин Харский о системе ценностей и ее влиянии на человека [Электронный ресурс]. — Режим доступа до статті: <http://www.zubry.ru/articles/2009/05/konstantin-xarskij-o-sisteme-cennostej-i-ee-vliyanii-na-cheloveka/>

9. Леонтьев Д.А. Методика изучения ценностных ориентации / Д.А. Леонтьев. — М.: Эксмо, 1992, — 170 с.

10. Методика "Ценностные ориентации" М. Рокіча // Лучшие психологические тесты для профотбора и профориентации / Отв. ред. А.Ф. Кудряшов. — Петрозаводск: Петроком, 1992. — С. 112—114.

References:

1. Bendas, T. V. (2006), *Hendernaia psykholohyia* [Gender psychology], Pyter, St.Petersburg, Russia.

2. Berdyklycheva, N.M. (2002), "Women in Management and Business", *Enerhyia*, vol.5, pp. 66—70.

3. Bern, Shon M. (2001), *Hendernaia psykholohyia. (Sekrety psykholohyy)* [Gender psychology. (Secrets of Psychology)], prajm-EVROZNAK, St.Petersburg, Russia.

4. Volobuiev, M.I. (2011), "The importance of human values", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 2, no. 2, pp. 149—152.

5. Har'kavets', N. S. (2010), "Psychological characteristics of young student values (gender aspect)", *Zbirnyk naukovykh prats' Skhidnoukrains'koho natsional'noho universytetu imeni V. Dalia*, vol. 1 (24), pp. 46—51.

6. Kikinezhdi, M. (2010), "Ambivalence sex-life values in the self-realization of young people", *Problemy suchasnoi psykholohii. Zbirnyk naukovykh prats' KPNU imeni Ivana Ohiiienka, Instytutu psykholohii im. H.S.Kostiuka APN Ukrainy*, vol. 10, pp. 299—308.

7. Kon, Y.S (1980), "Psychology of sex differences", *Voprosy psykholohy*, vol. 2, pp. 118—129.

8. Kharskyj, K. (2009), "On the system of values and its impact on human", available at: <http://www.zubry.ru/articles/2009/05/konstantin-xarskij-o-sisteme-cennostej-i-ee-vliyanii-na-cheloveka/> (Accessed 28 June 2014).

9. Leont'ev, D. A. (1992), *Metodyka yzucheniya tsennostnykh orientatsyy* [Method for studying the value orientations], Eksmo, Moscow, Russia.

10. Kudriashov, A.F. (1992), *Metodyka "Tsennostnye orientatsyy" M. Rokycha. Luchshye psykholohycheskye testy dlia profotbora y proforyentatsyy* [Methodology "Value orientations" M. Rokeach. Best psychological tests for professional selection and guidance], Petrokom, Petrozavodsk, Russia.

Стаття надійшла до редакції 01.07.2014 р.

Р. О. Савченко,
к. е. н., доцент, докторант кафедри бухгалтерського обліку,
Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

ВНУТРІШНІЙ ТА УПРАВЛІНСЬКИЙ КОНТРОЛЬ: ПРАВО НА ІСНУВАННЯ

R. Savchenko,
Ph.D., assistant professor of accounting, Zhytomyr National Agroecological University

INTERNAL AND MANAGEMENT CONTROL: THE RIGHT TO EXIST

У статті обґрунтовано необхідність виокремлення систем внутрішнього та управлінського контролю в межах організаційної структури суб'єкту господарювання для підвищення ефективності управління його діяльністю. Особливого значення в сучасних умовах розвитку системи контролю, слід бачити в переорієнтації контролю на управлінський з економічним ухилом та опорою на розвиток ініціативи фахівців, з посиленням його ролі "знизу".

This paper substantiates the necessity of separation of internal and management controls within the organizational structure of the entity to improve the management of its activities. Of particular importance in the present conditions of the control system should be seen in the re-orientation of control on the management of bias and economic development initiatives based on experts, and reinforce its role as a "bottom".

Ключові слова: управління, контроль, управлінський контроль, підприємство, внутрішній контроль.
Key words: management, control, management control, enterprise, internal control.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Трансформація української економіки відповідно до європейських стандартів вимагає від вітчизняних підприємств змін їх організаційних структур і систем менеджменту, в тому числі посилення і вдосконалення контролю по усіх ланках і процесах управління. Це обумовлено низкою причин. Перш за все, активізовані процеси євроінтеграції сприяють підвищенню самостійності та відповідальності суб'єктів господарювання, що в свою чергу вимагає посилення контролю в середині їх з боку апарату управління. Також розвиток бізнесу йде шляхом ускладнення господарських відносин в умовах зростаючої динамічності та невизначеності факторів зовнішнього середовища. Це вимагає нових підходів до розробки адекватних механізмів контролю, здатних забезпечити порядок і стабільність у складних соціально-економічних системах.

Існують різні види контролю, але на сьогодні актуальним є виокремлення понять внутрішнього та управлінського контролю. Ідея певного розмежування так званих внутрішнього і управлінського контролю в сучасному їх трактуванні має цілком зрозумілу підоснову. Вона базується на інтересах власників підприємства та його управлінського персоналу. Перші не мають доступу до широкої внутрішньогосподарської інформаційної бази, інші нею користуються сповна; перших більшою мірою цікавить збереження майна, його примноження, подальший розвиток сталої діяльності підприємства, інших — поточний контроль здійснюваних операцій; перші турбуються про досягнення конгруентності цільових установок (гармонізації, узгодженості цільових установок

осіб, які беруть участь в певному процесі), інших — збільшення власних доходів. Власники розуміють, що апарат управління підприємством має свої специфічні інтереси, повне ігнорування яких, як мінімум, негативно відіб'ється на ефективності роботи підприємства.

АНАЛІЗ ПРОВЕДЕНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Науковій розробці визначення концептуальних основ управлінського контролю присвячені праці багатьох авторів, серед яких: А.В. Бусигін, В.В. Бурцев, Ф.Ф. Бутинець, Т.А. Бутинець, М.А. Вахрушина, А. Дайлен, Р.Л. Дафт, В. Кнауф, Х. Виссема, Р. Манн, Е. Майер, М. Альберт, Ф. Хедоурі, М.Г. Чумаченко, Х.Й. Фольмут, Д. Хан, Ч.Т. Хорнгрен, М.В. Кужельний, А.М. Кузьмінський, В.І. Подільський, В.Є. Хруцький, Д. Стоянович, В.П. Суйц, Б. Коласса та інші.

Значний внесок у розвиток наукової думки про внутрішній контроль зробили такі автори, як М.Т. Білуха, В.В. Бурцев, Ф.Ф. Бутинець, Т.А. Бутинець, А.М. Богомолов, Б.І. Валуєв, Ю.Н. Воропаєв, А.В. Газарян, Н.Н. Голощанов, І.М. Дмитренко, Є.В. Калюга, Є.О. Кочерін, Л.М. Крамаровський, М.В. Кужельний, А.М. Кузьмінський, А.К. Макальська, В.Ф. Максимова, Л.В. Нападовська, В.П. Пантелєєв, В.С. Рудницький, В.Я. Савченко, В.В. Сопко, І.В. Сіменко, Л.В. Сотникова, Л.О. Сухарева, Б.Ф. Усач, М.Г. Чумаченко, В.О. Шевчук, О.А. Шпіг та ін.

Наукові позиції вчених можна звести до загального висновку: контроль як інструмент менеджменту необхідний для координації діяльності суб'єкту господарювання та його

складових, а також для орієнтації процесів щодо досягнення поставлених цілей, забезпечення їх постійного удосконалення. А щодо питання, який вид контролю має це забезпечити внутрішній чи управлінський контроль або ж їх поєднання, то існують протилежні думки.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є обґрунтування необхідності виокремлення систем внутрішнього та управлінського контролю в межах організаційної структури суб'єкту господарювання для підвищення ефективності управління його діяльністю.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Управлінський контроль — термін, який слід використовувати в основному для зазначення функцій підрозділів або посадовців, підприємства, що зобов'язані згідно з посадовими інструкціями забезпечувати інформативними даними про рух активів і пасивів керівництво підприємства, корисними для оптимізації процесу управління та мають обмежений доступ.

Причина появи управлінського контролю криється в бажанні менеджерів скористатися наявною багатющою базою обліково-економічних даних для ухвалення оперативних рішень щодо підвищення прибутковості підприємства та його подальшого розвитку. Саме чинник "рух активів" набуває особливої значущості в будь-якій системі внутрішнього контролю. Цим пояснюється та обставина, що спочатку управлінський контроль зародився як контроль управління витратами для досягнення основної мети підприємства — максимального прибутку. Надалі його межа була значно розширена і у відомому сенсі втратила суворість, визначеність — до неї почали відносити такі розділи, як бюджетування, оцінка інвестиційних проектів, аналіз звітності, біхевіористські (тобто поведінкові) аспекти обліку і ухвалення рішень та ін.

Спочатку, в стародавні часи, коли власник і менеджер були в одній особі, (тепер є також багато таких підприємств) контроль по суті своїй був лише управлінським. Із становленням корпоративної форми власності, з'явилися і більш менш формалізовані підрозділи внутрішнього контролю (інституційний внутрішній контроль). Основна ідея появи управлінського контролю — максимально можливе підвищення ефективності роботи менеджерів, тобто агентів власника. Інформаційний ресурс тут також відіграє важливу роль, проте, очевидно і інше: контроль сам по собі, як його не називай і не структуруй, не може вирішити всіх виробничо-господарських проблем. Тому і виникла ідея доповнити його іншими аспектами, наприклад, контроль за центрами відповідальності, трансфертним ціноутворенням, розширенням традиційної інформаційної бази, тобто історичних даних, прогнозними оцінками і оперативними даними, що не включаються в систему інституційного внутрішнього контролю.

Розуміння суті і специфіки внутрішнього та управлінського контролю важливе, перш за все, для користувачів інформації — власників менеджерів та працюючих. На жаль, не бухгалтерами, а до них якраз і відноситься основна маса користувачів, нерідко обговорюється ідея недвозначного протиставлення внутрішнього і управлінського контролю якщо не повним запереченням, то різким приниженням останнього в системі механізмів управління підприємством. Ця непродуктивна ідея базується на незрозумінні суті кожного із згаданих видів контролю. Хоча певна специфіка в цих видах контролю, безумовно, є, а аргументи, які висуваються "розмежовувачами", можуть бути більш менш значущими, все ж таки, суворо кажучи, подібне протиставлення здається достатньо штучним. Річ у тому, що у будь-якому випадку, який би контроль не мався на увазі, мова, по суті, ведеться про базову основу, що має певне функціональне призначення, а не інституційне [1].

Управлінський контроль як цілеспрямована діяльність здійснюється в різних формах і видах, використовуючи належний йому широкий арсенал методів і прийомів. Звідси, контролю притаманні три підсистеми: форми, види і методологія. Контролери світу пережили десятки форм бухгалтерського обліку: книжну, карткову, копір-облік, меморіально-ордерну, журнально-ордерну, таблично-перфокарткову, машино-орієнтовану, автоматизовану, комп'ютерну тощо.

Управлінський контроль повинен стати ефективним засобом покращання процесу виробництва і здійснюватись через ціни, договори, плани, заробітну плату, прибуток, витрати виробництва та обігу, позичкові відсотки, ренту, податки, гроші тощо. Зараз досить важливо розробити ефективну систему контролю на рівні підприємства. Тут як би повинні перехресуватись зустрічні шляхи, різні за характером здійснення, але єдині у своїй меті — забезпечити збереження майна підприємства, мати передбачувані прибутки і об'єктивно їх розподілити. Мета контролю — знайти точки, що висвічують негативні сторони господарювання, тобто не ефективні господарські операції та ті, що сприяють зміцненню позитивного досвіду для досягнення мети діяльності підприємства. Контроль на рівні підприємства — це завжди вирішення двоєдиного завдання: усунути негативне і закріпити, зробити нормою життя все, що є позитивним. Якщо контроль націлений тільки на виявлення відхилень від норми, стандарту, бюджету як прояву найгірших моментів у веденні господарства, то, на наш погляд, такий контроль лише напівзахід в ефективному управлінні діяльністю підприємства. Необхідно включити зони руху капіталу на всіх його стадіях, які перебувають поза управлінським контролем. Інтегральне охоплення контролем усіх сфер діяльності підприємства сприятиме його регулярності, цілісності проходження, чіткому розподілу обов'язків серед фахівців.

У будь-якому, навіть найменшому підприємстві, що складається з 3—5 чоловік, управлінський контроль діє, правда, не всі це усвідомлюють. Торговельник, який вкладає власні кошти або бере кредит на придбання партії товару, обов'язково розраховує прогнозний прибуток і прикидає, наскільки надійні ці розрахунки і, в які терміни він зможе повернути кредит. А потім, звичайно, підводить підсумки: збулися його прогнози чи ні. Всі ці розрахунки, прикидки, порівняння плану з фактом і є управлінський контроль.

З часом, коли підприємство зростає і розвивається, доводиться приймати все більше рішень, а ризики прийняття помилкового рішення зростають. Обсяг інформації збільшується, вона структурується, в її підготовці бере участь все більша кількість людей. Нарешті, в якийсь момент керівник серйозно замислюється над якістю цієї інформації, яку він отримує? Тоді, коли отримає негативний наслідок.

Система управлінського контролю, що динамічно розвивається, ефективна тільки тоді, коли має на увазі комплексний підхід відносно кожного з напрямів контролю. Це твердження не стосується малих підприємств, що використовують спрощену систему контролю.

Можна виокремити типові проблеми організації систем внутрішнього контролю підприємств і критерії оцінки їх ефективності. Проблеми: відсутність якого-небудь виду процедур контролю стосовно якого-небудь процесу; зайва бюрократизація контролю на малих підприємствах; концентрація внутрішнього контролю тільки на захисті активів, конфіденційності, підготовці управлінських звітів; недолік повноважень для здійснення контролю; конфлікт інтересів в системі контролю; недолік якого-небудь виду процедур у досліджуваному центрі відповідальності; використання застарілих або неузгоджених з іншими підрозділами контрольних процедур.

Критерій: повнота охоплення основних бізнес-процесів різними процедурами контролю; відповідність складу процедур етапам розвитку бізнесу; відповідність процедур контролю функціям центрів відповідальності; повнота викори-

стання функціональних можливостей центрів відповідальності, відповідність технології процедур контролю цілям контролю.

На практиці часто відбувається так, що по якому-небудь напрямку контролю, не пов'язаному із захистом активів, відсутній або практично відсутній цілий вид контрольних процедур — зазвичай попередній або заключний. Найчастіше на підприємствах відсутні положення про матеріальне стимулювання, положення про управління ризиками, процедури контролю, пов'язані з діями інформаційних систем, оцінкою ефективності політики стимулювання покупців і т.п.

Як негативний чинник слід зазначити відсутність єдиної моделі інтегрованого бухгалтерського обліку, адекватно тієї, що обліковує і оцінює нові об'єкти обліку, такі як нематеріальні і інтелектуальні активи, людський капітал, якісні продукти і послуги, високий інтелектуальний потенціал мотивованих працівників, процесну бізнес-структуру, стійкий ринок клієнтів і постачальників, розгалужену мережу інформаційних комунікацій і системи бази даних тощо.

Кількість даних для прийняття рішень зростає не лінійно, а експоненціально при збільшенні числа підрозділів і видів продукції, виконання робіт і надання послуг. Тому доводиться задуматися про управлінський контроль як про систему на відміну від звичного запиту за необхідністю: "Є проблема, підготуйте дані для вирішення до вчорашнього дня!" Керівник думає приблизно так: "Дивно, що бухгалтерія дає мені якісь застарілі дані із запізненням на місяць".

Наступна очевидна думка: яких тільки даних немає у нас в бухгалтерії? Невже цього мало? Якщо мало, то треба тільки правильно все бачити, щоб не тільки баланс робити, але і всі потрібні фахівцям управлінські звіти. Начебто важко не погодитися, з таким твердженням.

Відмінності між видами обліку і контролю не означають, що ці підсистеми існують незалежно одна від одної. Їх на підприємстві слід інтегрувати.

Якщо бухгалтерія підприємства не займається профілактичними процедурами контролю такими, як узгодження правильності розрахунку показників та аналіз фінансово-облікових умов і податкових наслідків операцій, що укладаються, а концентрується лише на корегуючих процедурах — контролі своєчасного надання менеджерам бухгалтерської звітності з виконуваних і виконаних операцій; авторизація рахунків і контроль своєчасності виконання зобов'язань, то на підприємстві зростають податкові ризики, створюються передумови виникнення відхилень фактичних показників від планових у майбутньому тощо.

У новій економічній ситуації, коли для збереження конкурентоспроможності підприємства в довгостроковому періоді потрібне уявлення повнішої інформації про різні аспекти ведення бізнесу, система контролю, що базується на фінансових показниках, які відображають результати раніше ухвалених рішень, виявилася не ефективною. Тому на сьогодні сформувався цілий ряд нових концепцій і інструментів управлінського контролю: концепція загального контролю якості (TQM), гнучкого виробництва (lean production), концепція реінжинірингу виробничих процесів (BPR) і т.д. Вони "часто вступали в суперечність з цілями традиційного управлінського контролю, або, щонайменше, їх взаємини до останнього часу залишалися невизначеними" [2, с. 32].

З боку зовнішніх органів внутрішній контроль не регламентований і не обов'язковий, націлений у часі переважно на майбутнє, не завжди точний. Періодичність звітності визначається необхідністю і кінцевим користувачем всередині підприємства, а обсяг звітності часто змінюється залежно від того, для вирішення яких завдань (оперативних, тактичних, стратегічних) складається конкретний звіт.

Управлінський контроль не слід розуміти як "нагляд" і "наглядач" за кожним працівником, а як внутрішньо властивий кожному фахівцю і рядовому працівнику, закладений в

ньому самому як людині, що бажає кращого життя підприємству, собі і своїй сім'ї. Така побудова контролю посилить справді його демократичний характер, створить сприятливі умови для об'єктивного розподілу одержаного прибутку, стане важливою формою соціального захисту власників підприємства і його працюючих. Зверніть увагу: власників і працюючих.

Першою формою контролю кругообороту капіталу, що історично склалася, можна вважати становлення управлінського контролю на базі планування. Саме в цьому і є новизна такої взаємодії, бо історія капіталістичного господарювання показала дієвість і природу внутрішнього контролю, його ефективність в умовах приватнокапіталістичної власності та привласнення господарем прибутку, створеного працюючими найманими робітниками.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, у сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки загальний напрям реформи слід бачити в переорієнтації контролю на управлінський з економічним ухилом та опорою на розвиток ініціативи фахівців, з посиленням його ролі "знизу". При цьому управлінський контроль має бути орієнтований на досягнення вектора цілей підприємства.

Література:

1. Ковалев В.В. Анализ баланса, или как понимать баланс: учеб. практич. пособие. / В.В. Ковалев, В.В. Ковалев. — М.: Проспект, 2009. — 448 с.
2. Ольве Н. Оценка эффективности деятельности компании / Н. Ольве, Ж. Рой, М. Веттер. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2004. — 304 с.
3. Костирко Р.О. Развитие методологии внутреннего контроля витрат предприятия / Р.О. Костирко // Финансы, учет, банки. — Выпуск № 1 (15). — 2009. — С. 9—19.
4. Дерій В. А. Поняття і значення економічного контролю для мінімізації витрат та максимізації доходів підприємств / В.А. Дерій // Бухгалтерський облік і аудит. — 2011. — № 2. — С. 48—56.
5. Контролінг — від теорії до реалізації на практиці: [монографія] / В.В. Прохорова, Л.С. Мартюшева, Н.Ю. Петрусевич, Ю. В. Прохорова. — Х.: ВД "Інжек", 2006. — 200 с.
6. Захаров М.Н. Контроль и минимизация затрат предприятия в системе логистики: учебное пособие / [под ред. А.А. Колобова]. — М.: Изд-во "Экзамен", 2006. — 158 с.

References:

1. Kovalev, V.V. and Kovalev, Vit.V. (2009), Analiz balansa, ili kak ponimat balans [Analysis of the balance, or how to understand the balance], Prospect, Moscow, Russia.
2. Olve, N. Roy, Zh. and Vetter, M. (2004), Osenka efectivnosti deyatelnosti kompaniyi [Evaluating the effectiveness of the company], Vilyame, Moscow, Russia.
3. Kostyrko, R.O. (2009), "Development of the methodology for internal control of expenses of the enterprise", Fynansy, uchet, banky, vol. 1 (15), pp. 9—19.
4. Derij, V. A. (2011), "The concept and the importance of economic control to minimize costs and maximize revenues of enterprises", Bukhhaltern's'kyj oblik i audyt, vol. 2, pp. 48—56.
5. Prokhorova, V. V. Martiusheva, L. S. Petrusевич, N. Yu. and. Prokhorova, Yu. V. (2006), Kontrolinh - vid teorii do realizatsii na praktytis [Controlling from theory to implementation in practice], INZhEK, Kharkiv, Ukraine.
6. Zaharov, M. N. (2006), Kontrol' i minimizacija zatrat predpriyatija v sisteme logistiki: uchebnoe posobie [Control and minimization of costs of the enterprise in a logistics system], Ekzamen, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 07.07.2014 р.

УДК 336.142.2

В. В. Пустоваров,
здобувач, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"

ВПЛИВ БЮДЖЕТУ НА ПРОЦЕСИ НАГРОМАДЖЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

V. Pustovarov,
Candidate, "Institute of economy and forecasting, Ukrainian National Academy of Science"

INFLUENCE OF BUDGET IS ON PROCESSES PILING UP IS IN A NATIONAL ECONOMY

Розглянуто проблематику впливу бюджету на нагромадження в національній економіці. Частина ресурсів, яка спрямовується із зведеного бюджету на капітальні видатки, має тенденцію до зниження, що свідчить про звуження ролі держави в процесах нагромадження. Виявлено, що на базі оприлюднених статистичних даних та структури класифікації видатків бюджету, проблематично через відмінність підходів до узагальнення інформації, комплексно проаналізувати напрями використання капітальних інвестицій та стан дотримання відтворювальних пропорцій у сфері нагромадження. Запропоновано гармонізувати діючі на даний час підходи в статистиці та бюджеті, привести їх до єдиної порівняльної бази, що надасть можливість предметного аналізу бюджетного регулювання процесів нагромадження в економіці.

The range of problems of influence of budget is considered on piling up in a national economy. Part of resources that is directed from the erected budget on capital charges has a tendency to the decline that testifies to narrowing of role of the state in the processes of piling up. It is educed that on the base of the promulgated statistical data and structure of classification of charges of budget, problematic through the difference of going near generalization of information, complex to analyze directions of the use of capital investments and state of observance of reproductive proportions in the sphere of piling up. It is suggested to harmonize operating on this time approaches in statistics and budget, to bring them over to the only comparative base that will give possibility of subject analysis of the budgetary adjusting of processes of piling up in an economy.

Ключові слова: нагромадження, споживання, основний капітал, капітальні та поточні видатки бюджету, бюджетне регулювання.

Key words: piling up, consumption, fixed assets, capital and current charges of budget, budgetary adjusting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Визначальну роль у розвитку країни та забезпеченні економічного зростання відіграє процес нагромадження. Нагромадження — це використання частини додаткового продукту у складі національного доходу для забезпечення розширеного відтворення. Величина додаткового продукту, що спрямовується на цілі нагромадження в процесі розподілу та перерозподілу національного доходу, становить фонд нагромадження. Величина фонду нагромадження змінюється і залежить від пріоритетів державної політики; чинників, що визначають обсяги утворення національного доходу; наявних пропорцій розподілу національного доходу між фондом споживання та фондом нагромадження тощо. Основними напрямками використання фонду нагромадження є: приріст знарядь праці, нематеріальних активів, предме-

тів праці, предметів споживання; створення резервів та страхових запасів. У національній економіці у ролі суб'єктів нагромадження виступають держава, державні підприємства, приватні суб'єкти господарювання. Науковий та практичний інтерес викликає питання щодо реального впливу держави на процеси нагромадження, а також проведення експертної оцінки пропорцій, що сформувалися між окремими напрямками використання державних ресурсів на цілі нагромадження.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Процеси нагромадження тривалий час є предметом дослідження багатьох вчених, які детально вивчають проблематику розподілу та перерозподілу національного доходу. У працях Є. Бем-Баверка, Ф. Кене, А. Маршалла, Дж. Мілля, Д. Рікардо, А. Сміта, Ж.Б. Сея, Н. Сеніо-

ра активізація та розширення масштабів нагромадження були названі в якості головних чинників економічного зростання.

Вивчення питань щодо теорії та головних складових економічного зростання дозволили вченим виділити основні аспекти нагромадження капіталу, зокрема пропозицію капітальних благ і попит на них, що, в свою чергу, викликало появу праць про відповідність обсягів заощаджень та інвестицій. Відомо, що витоками моделей економічного зростання є кейнсіанська теорія динамічної рівноваги та неокласична теорія економічного зростання, в яких провідне місце, відведене капіталу, але ключові аспекти в цих теоріях розуміються по-різному. Так, у працях Дж. М. Кейнса та його послідовників О. Домара, Н. Калдора, Дж. Робінсон, П. Самуельсона, Дж. Хікса, Р. Харрода, Е. Хансена, в основному, наголошувалося на поточних інвестиціях, у той час як у працях неокласиків Е. Денісона, Г. Менк'ю, Р. Солоу, Е. Фелпса ключова роль відведена загальному рівню функціонуючого капіталу в поєднанні з іншими факторами [9].

Найбільше наукових праць зустрічається у сфері нагромадження основного капіталу. Дослідження теорії і методології ролі основного капіталу в процесі суспільного відтворення здійснювалося в працях представників різних економічних шкіл: Є. Бем-Баверка, Ф. Візера, Ф. Кене, Дж. Кларка, К. Маркса, К. Менгера, Д. Рікардо, А. Сміта, Дж. Хікса, Й. Шумпетера та інших. Також проблематиці нагромадження основного капіталу відводилася значна роль у теорії циклічної динаміки, у дослідженнях Дж. Кларка, Е. Хансена, Й. Шумпетера, С. Кузнеця, С. Сисмонді, Т. Веблена. Принципово новий етап теорії відтворення і теорії циклів заклали відомі світу українські вчені Є. Слуцький та М. Туган-Барановський, праці яких в кінці XIX — початку XX століть стали основою не лише теорії інвестиційних циклів, а й сучасної теорії синергетики. Тенденції економічного розвитку країн третього світу та перехідних економік в кінці XX — початку XXI століть створили умови для дослідження процесів нагромадження основного капіталу у взаємодії із структурними чинниками. Цим питанням присвячені праці Д. Вейля, К. Гренджера, Д. Маккартура, Р. Енгла, Дж. Сакса, Д. Ромера, Х. Ченері, М. Бруно, Н. Картера. Українські вчені також внесли вагомий вклад у дослідження проблем нагромадження основного капіталу, серед них: В. Александрова, В. Базилевич, О. Болховітінова, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гриценко, П. Єщенко, М. Зверяков, Б. Кваснюк, С. Кіреєв, І. Крючкова, М. Меламед, В. Мунтіян, І. Малий, А. Ревенко, Л. Шабліста [9]. Науковцями достатньо широко досліджено якісні та кількісні характеристики норми заощаджень, їх структури в залежності від джерел формування та секторів економіки, механізмів та напрямів конвертації в інвестиції, інституційні та інноваційні засади розвитку економіки та обсяги потреби в інвестиціях у зв'язку із пріоритетними напрямками розбудови національного господарства.

НЕВИРІШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Нагромадження капіталу — це процес перетворення додаткової вартості у капітал. В умовах розширеного відтворення частина додаткової вартості спрямо-

вується у фонд нагромадження, а інша — споживається як дохід. Від рівня нагромадження капіталу напряму залежить розвиток продуктивних сил та створення індустріальної основи для переходу до вищого технологічного укладу. Процес нагромадження капіталу відбувається у двох основних формах: концентрації капіталу та централізації. Форма централізації означає, що державі в процесах нагромадження відводиться важлива роль. Варто підкреслити, що це здійснюється не лише шляхом проведення політики прискореної амортизації, надання податкових пільг, кредитів, а й прямої державної участі на основі виділення необхідних ресурсів із бюджету [3; 8]. Враховуючи, що фонд нагромадження у формі інвестицій (капіталовкладень) використовується для розширення сфери виробництва та соціальної інфраструктури і вагома роль тут належить державним ресурсам, актуальним є питання розроблення методологічних підходів до аналізу і моніторингу впливу держави на процеси нагромадження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Нагромадження в національній економіці здійснюється у формах:

а) виробничого нагромадження з метою розширення обсягів виробництва, засобів виробництва та суттєвого покращання їх якості;

б) нагромадження споживчого призначення (невиробничого) для розширення, реконструкції, оновлення житлового фонду, навчальних закладів, об'єктів культури, спорту, науки, лікарень; а також збільшення обсягів виробництва предметів суспільного та особистого споживання;

в) приріст резервів і страхових запасів для збільшення засобів виробництва та предметів споживання, призначених для забезпечення безперервності процесу виробництва, а також у разі необхідності подолання незвичайних ситуацій.

На нашу думку, в зв'язку із посилення ролі в сучасному суспільстві інтелектуальної праці та технологій щодо створення інноваційних продуктів, в окрему групу варто виділити нагромадження нематеріальних активів.

У сфері наукових досліджень найбільша увага прикута до процесів валового нагромадження основного капіталу. Згідно методичних пояснень Державної служби статистики України [5] валове нагромадження основного капіталу — це приріст нефінансових активів, які протягом тривалого часу використовуються в процесі виробництва. Валове нагромадження основного капіталу включає такі основні типи:

— придбання за виключенням вибуття матеріальних основних засобів: (житлових будівель, інших будівель та споруд, машин та обладнання), культивованих активів (поголів'я дорослої та продуктивної худоби, садів, виноградників та інших багаторічних насаджень), а також інших матеріальних основних засобів (бібліотечних фондів);

— придбання за виключенням вибуття нематеріальних основних засобів, що включає витрати на розвідування корисних копалин, засоби програмного забезпечення, розважальні програми, оригінали літературно-художніх творів, інші нематеріальні активи, які відносяться до основних засобів;

Таблиця 1. Динаміка нагромадження основного капіталу в Україні

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ВВП, млрд грн.	225,8	267,3	345,1	441,5	544,5	720,7	948,1	913,3	1082,6	1302,1	1411,2
Валове нагромадження основного капіталу, млрд грн.	43,29	55,08	77,82	96,97	133,87						
% до ВВП	19,17	20,60	22,54	21,96	24,58	198,3	250,1	167,6	195,9	241,8	283,1
Споживання основного капіталу	-36,16	-38,89	-46,58	-50,55	-58,27	-73,07	-87,91	-107,2	-115,3	-125,8	-186,3
Чисте нагромадження основного капіталу	7,13	16,19	31,24	46,42	75,60	125,23	177,03	60,40	80,6	116,8	96,8

Джерело: Національні рахунки України за 2011 рік. Стат. збірник / Держкомстат. — К., 2013. — 165 с.

Національні рахунки України за 2012 рік. Стат. збірник / Держкомстат. — К., 2014. — 142 с.

Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. — К.: НІСД, 2013. — 576 с.

— витрати на поліпшення невироблених матеріальних активів, до яких належать капітальні витрати на поліпшення земель та підготовку їх до використання;

— витрати, пов'язані з передачею прав власності на невироблені активи, які включають матеріальні (природні активи, некультивовані біологічні ресурси, водні ресурси під землею) та нематеріальні активи (авторські права, патенти, ліцензії тощо).

Динаміка валового нагромадження основного капіталу в Україні показує, що відносно ВВП нагромадження основного капіталу в 2002 р. становило 19%, поступово збільшуючись до 27,5% у 2007 році. Але вже у 2009 році норма знизилася до 18%. За результатами 2012 року валове нагромадження основного капіталу становило 20% (табл. 1). Слід підкреслити, що ці пропорції значно відстають від розвинених країн, де показник нагромадження знаходиться на рівні близько 27—30% ВВП. Чисте нагромадження основного капіталу (різниця між валовим нагромадженням та величиною споживання основного капіталу) є значно меншим, оскільки ресурсів на нагромадження спрямовується недостатньо порівняно із величиною споживання основного капіталу (тобто амортизації).

Нагромадження основного капіталу безпосередньо залежить від джерел та обсягів фінансування капітальних інвестицій. Дані таблиці 2 свідчать, що з усіх джерел капітальних інвестицій близько 55—60% — це власні кошти підприємств і організацій, близько 5—7% — кошти державного бюджету, близько 3% — кошти місцевих бюджетів, 13—17% — кредити банків, 2—4% — ресурси іно-

земних інвесторів, 5—9% — заощадження населення. Тенденції свідчать, що нагромадження основного капіталу в Україні за рахунок бюджетних джерел значно відстає від інвестування за рахунок інших джерел. Обмеженість інвестицій з усіх джерел в основний капітал особливо помітна на тлі надзвичайно високого рівня зношеності виробничих фондів і в цілому основного капіталу.

Обсяги спрямування коштів бюджету на капітальні інвестиції безпосередньо залежать від структури видатків. Залежно від економічної сутності операцій, бюджетні видатки класифікуються на поточні і капітальні. Поточні видатки пов'язані із наданням бюджетних коштів з метою закупівлі товарів і послуг для утримання економічної і соціальної інфраструктури, оплати праці державних службовців, оплати транспортних і комунальних послуг та ін.; трансферти населенню (пенсії, стипендії, допомоги, інші виплати); поточні субсидії державним і приватним підприємствам, органам влади; виплату процентів за державним боргом та ін.

Як свідчать дані таблиці 3, на поточні видатки припадає основна частина всіх бюджетних витрат. Капітальні видатки пов'язані із інвестуванням держави в основні фонди і нематеріальні активи, у формування державних запасів і резервів. Капітальні видатки включають витрати на нове будівництво і розвиток діючих об'єктів державної і комунальної власності (їх розширення, реконструкцію і технічне переоснащення), інвестиційні субсидії, довгострокові бюджетні кредити і державні гарантії інвесторам. Сукупність цих видатків формує бюджет розвитку.

Таблиця 2. Капітальні інвестиції в Україні за джерелами фінансування

	2009		2010		2011		2012	
	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%
Власні кошти підприємств і організацій	127,4	66,1	114,9	60,8	152,3	58,6	175,4	59,7
Кредити банків та інших позик	25,6	13,3	23,3	12,3	42,3	16,3	50,2	17,1
Кошти державного бюджету	8,4	4,3	10,9	5,8	18,4	7,1	17,1	5,8
Кошти місцевих бюджетів	5,9	3,1	6,4	3,4	8,8	3,4	9,1	3,1
Кошти іноземних інвесторів	8,2	4,2	4,1	2,1	7,2	2,8	5,0	1,7
Кошти населення на будівництво власних квартир	4,8	2,5	4,6	2,5	4,5	1,7	3,8	1,2
Кошти населення на індивідуальне житлове будівництво	5,5	2,8	16,3	8,6	15,1	5,8	21,9	7,5
Інші джерела	7,1	3,7	8,5	4,5	11,4	4,3	11,2	3,9
Всього	192,9	100	189,0	100	260,0	100	293,7	100

Джерело: Капітальні інвестиції в Україні. Статистичний бюлетень. Державна служба статистики України; 2010 р. — С. 6—8; 2011 р. — С. 6—9; 2012 р. — С. 7—9;

Капітальні інвестиції в Україні у 2007—2011 роках. Статистичний збірник. Державна служба статистики України, 2012. — 122 с.

Статистичний щорічник України за 2012 рік. Державна служба статистики України, 2013. — К.: ТОВ "Август Трейд". — 552 с.

Таблиця 3. Структура видатків Зведеного бюджету України у розрізі економічної класифікації, % до загальних видатків

Статті видатків	2006	2008	2010	2011	2012	2013
Капітальні видатки	14,00	13,31	8,11	10,06	8,27	5,8
▪ Придбання основного капіталу	6,69	6,92	3,93	4,84	4,30	3,37
▪ Створення державних запасів і резервів	0,18	0,64	0,15	0,11	0,05	0,028
▪ Придбання землі і нематеріальних активів	0,04	0,02	0,06	0,065	0,07	0,053
▪ Капітальні трансферти	7,09	5,72	3,97	5,05	3,85	2,43
Поточні видатки	86,00	86,69	91,89	89,94	91,73	94,2
▪ Оплата праці працівникам бюджетних установ, витрати на придбання товарів і послуг	51,67	50,83	53,67	53,66	53,19	52,7
▪ Виплата процентів (доходу) за зобов'язаннями (обслуговування боргових зобов'язань)	2,11	1,59	4,65	6,16	5,49	7,1
▪ Субсидії і поточні трансферти (соціальне забезпечення)	32,22	34,27	33,57	30,12	33,05	34,4
Всього, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.

Дані таблиці 3 показують, що в структурі видатків консолідованого бюджету переважають поточні видатки. Вага капітальних видатків у структурі видатків бюджету знижується. Якщо в 2006 році на капітальні видатки було спрямовано 14% всіх видатків, то в 2013 — лише 5,8%.

Варто підкреслити, що низький рівень фінансування капітальних видатків свідчить про споживчий характер бюджетного регулювання. У процесі дослідження нами була поставлена задача розрахувати пропорції, що сформувалися в частині капітальних видатків, тобто бюджету розвитку. Головна структурна пропорція фонду нагромадження визначається співвідношенням між фондом виробничого нагромадження і фондом невиробничого нагромадження.

Як вже відмічалось, виробниче нагромадження — це розширення обсягів виробництва, засобів виробництва й покращання їх якості. Нагромадження споживчого призначення (невиробниче) — це збільшення виробництва предметів особистого та суспільного споживання. Приріст резервів і страхових запасів — це збільшення маси засобів виробництва та предметів споживання, призначених для забезпечення безперервності процесу виробництва та непередбачених обставин. Суб'єктами нагромадження виступають: держава, державні підприємства, кооперативні та приватні підприємства, тобто всі господарюючі юридичні особи. У таблиці 4 представлено фактичні обсяги капітальних видатків, які були спрямовані на придбання основного капіталу, створення запасів та резервів, придбання землі і нематеріальних активів, капітальні трансферти.

Обсяги державних інвестицій у придбання основного капіталу є обмеженими. На цілі придбання обладнання і предметів довгострокового користування у різні роки було спрямовано 3—7 млрд грн., що навіть не перевищує 2% від загальних видатків зведеного бюджету. Але необхідно врахувати, що важливою пропорцією є технологічна структура капітальних вкладень. Вона відображає склад капітальних вкладень залежно від виду робіт і затрат для створення й удосконалення основних засобів. Зазначена пропорція відіграє суттєве значення для поліпшення технологічної структури капітальних вкладень. У свою чергу відтворювальна струк-

тура капітальних вкладень проявляється через підвищення питомиї ваги капітальних вкладень на технічне переозброєння і реконструкцію діючих підприємств. Але, необхідно констатувати, що розрахувати зазначені пропорції не представляється можливим. Статистичні дані та структура видатків бюджету, що офіційно оприлюднюється, згруповані за різними принципами узагальнення.

Зокрема в економічній класифікації видатків бюджету [4] закладено такі статті та підстатті:

— придбання основного капіталу — придбання обладнання і предметів довгострокового користування; капітальне будівництво (придбання); капітальне будівництво (придбання) житла; капітальне будівництво (придбання) інших об'єктів; капітальний ремонт; капітальний ремонт житлового фонду (приміщень); капітальний ремонт інших об'єктів; реконструкція та реставрація; реконструкція житлового фонду (приміщень); реконструкція та реставрація інших об'єктів; реставрація пам'яток культури, історії та архітектури;

— створення державних запасів і резервів;
— придбання землі і нематеріальних активів;
— капітальні трансферти — капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям; капітальні трансферти органам державного управління інших рівнів; капітальні трансферти населенню).

У Національних рахунках дані щодо нагромадження основного капіталу деталізуються у розрізі таких показників:

— матеріальні основні засоби — житлові будівлі; інші будівлі та споруди; машини та обладнання; культивовані активи; інші матеріальні основні засоби;

— нематеріальні основні засоби — витрати на розвідування корисних копалин; засоби програмного забезпечення; інші нематеріальні засоби;

— витрати на покращання матеріальних невироблених активів, включаючи землю;

— витрати, пов'язані з передачею прав власності на невироблені активи.

У статистиці капітальні інвестиції за напрямками використання представлені у розрізі таких показників:

— інвестиції в матеріальні активи — інвестиції в основний капітал (капітальне будівництво, машини, обладнання та транспортні засоби); земля; існуючі будівлі та споруди; нові будівлі, споруди, об'єкти незавершеного будівництва; довгострокові біологічні активи; інші оборотні матеріальні активи; капітальний ремонт;

— інвестиції в нематеріальні активи — програмне забезпечення та бази даних; права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії.

Із наведених переліків групування складно зробити узагальнення окремих показників у розрізі основних напрямів використання фонду нагромадження: а) при-

Таблиця 4. Капітальні видатки Зведеного бюджету України, млрд грн.

Статті видатків	2006	2008	2010	2011	2012	2013
Капітальні видатки	24,53	41,15	30,65	41,94	40,74	29,38
▪ Придбання основного капіталу	11,73	21,40	14,85	20,17	21,21	16,65
- придбання обладнання і предметів довгострокового користування	3,11	5,60	4,73	6,66	7,17	6,41
- капітальне будівництво (придбання)	3,71	4,76	3,16	4,87	4,94	2,40
- капітальний ремонт	2,67	6,43	4,35	4,72	4,96	4,87
- реконструкція та реставрація	2,24	4,61	2,61	3,92	4,14	2,97
▪ Створення державних запасів і резервів	0,32	1,99	0,57	0,44	0,23	0,14
▪ Придбання землі і нематеріальних активів	0,07	0,06	0,21	0,28	0,32	0,27
▪ Капітальні трансферти	12,41	17,70	15,02	21,05	18,98	12,32
Поточні видатки	150,75	268,05	347,19	374,91	451,71	476,46
Всього видатків	175,28	309,2	377,84	416,85	492,45	505,84

Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.

росту знарядь праці; б) приросту предметів праці; в) приросту нематеріальних активів; г) формування резервів; д) створення страхових запасів; е) приросту предметів споживання.

Крім того, на базі існуючого на даний час групування даних, неможливо на макроекономічному рівні проаналізувати пропорції в частині технологічної структури капітальних вкладень, що відображає склад капітальних вкладень залежно від виду робіт і затрат для створення й удосконалення основних засобів. Тим часом, зазначена пропорція відіграє суттєву роль для поліпшення технологічної структури капітальних вкладень. Відтворювальна структура капітальних вкладень проявляється через підвищення питомої ваги капітальних вкладень на технічне переозброєння і реконструкцію діючих підприємств. Але такі дані складно виокремити із діючої системи групування даних в статистиці та бюджетній класифікації видатків бюджету.

Перелічене свідчить про те, що на державному рівні необхідно посилити увагу до процесів нагромадження, а також впровадити механізми, які б дозволяли узагальнювати інформацію для цілей моніторингу, розрахунку та аналізу пропорцій нагромадження, а також оцінки основних напрямів використання фонду нагромадження.

Необхідно звернути увагу, що питанням нагромадження та системі фінансування капітальних видатків в розвинених країнах приділяється значна увага. Зокрема країни дотримуються принципу стійкого фінансування капітальних видатків. Такий принцип означає, що загальний обсяг капітальних вкладень повинен утримуватися в розмірі, що здатен забезпечити стабільність їх фінансування та реалізацію інвестиційних проектів у встановлені терміни. Найбільш повно цей принцип знайшов своє втілення в Кодексі раціонального фінансування капітальних видатків органами місцевого самоврядування (The Prudential Code for Capital finance in Local Authorities. CIPFA, 2003), який був ухвалений у Великій Британії в 2003 році [2].

У Кодексі сформульовано шість головних умов, які забезпечують реалізацію принципу стійкого фінансування капітальних видатків муніципальними органами влади:

1) плани капітальних витрат мають відповідати фінансовим можливостям протягом всього періоду реалізації планів і забезпечувати вплив цих інвестицій на бюджет;

2) усі запозичення та довгострокові зобов'язання, що необхідні для реалізації планів капітальних витрат, повинні здійснюватися у рамках розумної та стійкої боргової політики;

3) інвестиційні плани мають формуватися на основі аналізу співвідношення "ціна — якість", оцінки ефективності і результативності капітальних витрат;

4) інвестиційне планування повинно здійснюватися в рамках загального планування динаміки і структури активів на рівні держави, місцевості;

5) інвестиційні плани мають бути ув'язані зі стратегічними цілями, що закладені у довгострокових програмах держави та регіонів;

6) інвестиційні плани мають бути реалістичними.

Кодекс встановив індикатори (критерії) відповідності планів капітальних вкладень власним фінансовим можливостям (борговій ємності бюджету), які мають відслідковуватися місцевими органами влади. На три роки встановлюються такі індикатори:

— співвідношення річного обсягу фінансових витрат на обслуговування боргу та чистого бюджетного доходу;

— потреби у збільшенні величини місцевих податків у зв'язку із реалізацією планів капітальних вкладень;

— потреби у збільшенні орендної плати за житло у зв'язку із реалізацією планів капітальних вкладень у житловій сфері (якщо ведеться окремий рахунок доходів житлового господарства);

— оцінка обсягу капітальних видатків;

— оцінка потреби у фінансових ресурсах для інвестиційних цілей, у тому числі обсягу потреби в залучених коштах;

— межа величини боргу, що встановлена нормативно-правовими актами;

— операційна межа величини боргу для цілей управління боргом.

Таким чином, проблемам капітальних інвестицій та нагромадженню основного капіталу необхідно приділяти значну роль.

ВИСНОВКИ ТА НАПРЯМИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На даному етапі вплив бюджету на нагромадження в економіці України незначний. Частка ресурсів, яка спрямовується із зведеного бюджету на капітальні видатки, має тенденцію до зниження. Проте зміна про-

порцій бюджетних ресурсів у бік збільшення частки капітальних видатків, спроможна позитивно вплинути на розвиток економіки, інноваційну активність, модернізацію суспільства [1; 6; 7].

У результаті проведеного дослідження виявлено, що на базі оприлюднених статистичних даних та структури класифікації видатків бюджету, через відмінність підходів до узагальнення інформації, проблематично комплексно проаналізувати напрями використання капітальних інвестицій та стан дотримання відтворювальних пропорцій в сфері нагромадження. Виходячи з цього, доцільно гармонізувати діючі на даний час підходи з відображення та деталізації показників в статистиці та бюджеті, привести їх до єдиної порівняльної бази, що надасть можливість детально аналізувати стан бюджетного регулювання процесів нагромадження та вплив на них держави. Необхідно на базі діючої економічної класифікації видатків бюджету та відтворювальної структури видатків, яку нами рекомендується додаткового ввести до діючих відомчої, функціональної та економічної структури видатків бюджету, розробити детальну класифікацію напрямів використання капітальних видатків, яка б дозволила аналізувати стан відтворювальних пропорцій в сфері нагромадження.

Як показав світовий досвід, для індустріального розвитку держави важливим є дотримання пропорцій в частині технологічної структури капітальних вкладень, які відображають склад капітальних вкладень залежно від виду робіт і затрат для створення й удосконалення основних засобів. Зазначені пропорції відіграють суттєву роль у поліпшенні технологічної структури капітальних вкладень. Відтворювальна структура капітальних видатків проявляється через підвищення питомої ваги капітальних вкладень на технічне переозброєння і реконструкцію діючих підприємств. Але такі дані сьогодні складно виокремити із діючої системи групування та узагальнення показників в статистиці та бюджеті. Тому необхідно розробити заходи з удосконалення системи кодифікації показників та принципів їх деталізації. Це дозволить більш широко діагностувати процеси нагромадження та розробляти відповідні заходи впливу.

Література:

1. Закон України від 8.09.2011 № 3715 "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.Zakon1.Rada.gov.ua>
2. Принцип устойчивого финансирования капиталных расходов. (The Prudential Code for Capital finance in Local Authorities. CIPFA, 2003) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.geoims.com/teoreticheskie-osnovy-obshhestvennykh-finansov/teoriya>
3. Молдован О.О. Щодо вдосконалення бюджетно-податкових інструментів стимулювання інноваційної діяльності в Україні. Аналітична записка / О.О. Молдован, О.О. Єгорова / Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>
4. Постанова Верховної Ради України від 12 липня 1996 року № 327 "Про структуру бюджетної класифікації України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon1.Rada.gov.ua>

5. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо складання рахунку капіталу за інституційними секторами економіки (Методичні рекомендації, розд.2) / Наказ Державного комітету статистики України від 12.12.2008 № 498. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.Zakon1.Rada.gov.ua>

6. Пріоритети інвестиційної політики у контексті модернізації економіки України / Аналітична доповідь [Текст] / Національний інститут стратегічних досліджень / А.П. Павлюк, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська, О.О. Молдован [та ін.] — К.: НІСД, 2013. — 48 с.

7. Структурні перетворення в Україні: передумови модернізації економіки [Текст] / А.П. Павлюк, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська [та ін.]; за ред. Я.А. Жаліла. — К.: НІСД, 2012. — 104 с.

8. Фінанси / В.С. Загорський, О.Д. Вовчак, І.Г. Благун, І.Р. Чуй. — 2-ге вид., — К.: Знання, 2008. — 247 с.

9. Шинкарук Л. В. Нагромадження основного капіталу та тенденції його відтворення в економіці України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.01 — економічна теорія та історія економічної думки / Л.В. Шинкарук. — Київ, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" 2007. — 34 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On priority directions of innovative activity in Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/> (Accessed 29 June 2014).
2. CIPFA (2003), "The Prudential Code for Capital finance in Local Authorities", available at: <http://www.geoims.com/teoreticheskie-osnovy-obshhestvennykh-finansov/teoriya>(Accessed 29 June 2014).
3. Moldovan, O.O. and Yehorova, O.O. (2004), Schodo vdoskonalennia biudzhethno-podatkovykh instrumentiv stymuliuvannia innovatsijnoi diial'nosti v Ukraini. Analitichna zapyska [Regarding the improvement of fiscal tools to stimulate innovation activity in Ukraine. Policy Brief], Natsional'nyj instytut stratehichnykh doslidzhen', Kyiv, Ukraine.
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), Resolution "On the structure of the budget classification Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/> (Accessed 29 June 2014).
6. State Statistics Committee of Ukraine (2008), Order "On approval of guidance on how to prepare capital accounts by institutional sector", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/> (Accessed 29 June 2014).
7. Pavliuk, A.P. Pokryshka, D.S. and Belins'ka, Ya.V. (2012), Strukturni peretvorennia v Ukraini: peredumovy modernizatsii ekonomiky [Structural transformations in Ukraine: background of economic modernization], NISD, Kyiv, Ukraine.
8. Zahors'kyj, B.C. Vovchak, O.D. Blahun, I.H. and Chuj, I.R. (2008), Finansy [finances], Znannia, Kyiv, Ukraine.
9. Shynkaruk, L. V. (2007), "Fixed assets and trends in the economy playback Ukraine", Ph.D. Thesis, Economic theory and history of economic thought, Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 11.06.2014 р.*

УДК 330.3

О. О. Мосін,
аспірант кафедри менеджменту виробничої сфери,
ДВНЗ "Національний гірничий університет", м. Дніпропетровськ

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

A. Mosin,
post-graduate student of the Industrial sphere management department, State HEE "National mining university"

THE PRACTICAL ASPECTS OF THE MACHINE-BUILDING INNOVATIVE POTENTIAL COMPETITIVENESS INVESTIGATION

Сучасне ринкове середовище промислових підприємств вимагає проведення досліджень у сфері оцінювання та управління інноваційним потенціалом. Вирішення цього питання є надзвичайно актуальним для підприємств галузі важкого машинобудування України.

Contemporary market environment of the industrial enterprises requests conducting investigations in the field of the innovative potential evaluation and management.

Ключові слова: конкурентоспроможність, інноваційний потенціал, фінансування інновацій.
Key words: competitiveness, innovative potential, innovation financing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Управління інноваційним потенціалом промислових підприємств України є невід'ємною складовою державного управління. Визначення конкурентоспроможності інноваційного потенціалу (КІП) підприємств дозволяє виокремлювати найбільш перспективні напрямки інноваційного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Закономірності інноваційного розвитку розглядаються у працях таких вчених: Н.О. Шквирия, Д.В. Трегуб, І.В. Федулова, І.В. Феофанова, О.Г. Мельник, І.О. Знаменський, В.В. Власенко, І.С. Капарулін, Є.С. Галушко, Ю.Ю. Буренніков, М.І. Крупка, І.Б. Висоцька, Н.І. Чухрай, С.І. Кравченко, О.О. Федотов, Г.С. Черноіванова, І.Р. Михальчук, П. Друкер, Й. Шумпетер, М. Вебер, Б. Санто.

Перш за все, слід вказати, що показник КІП, на нашу думку, має інтегральну природу. Ця позиція ґрунтується на тому, що більшість вчених-економістів підкреслюють множинність факторів інноваційного розвитку.

І.В. Феофанова передбачає множинність ресурсів інноваційної стратегії підприємства, до яких відносить інформацію, кваліфіковані кадри та фінанси [7, с. 8].

Розглядаючи товарно-інноваційну діяльність, І.Р. Михальчук доводить, що процес її активізації на промисловому підприємстві є інтегральним процесом [5, с. 13]. Автор вказує, що головними перешкодами підвищення рівня товарно-інноваційної активності підприємств є: дефіцит власних фінансових засобів, низька спроможність залучення довгострокових кредитних ресурсів, несприятливий інвестиційний клімат щодо можливого залучення інвестицій, слабкий науково-технічний, технологічний потенціал підприємств та інші [5, с. 10—11].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є практична апробація методики визначення КІП підприємств галузі важкого машинобудування України.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Категорія потенціалу є апріорною по відношенню до впровадження як стану актуалізації. Відтак, характеристика інноваційного потенціалу як можливості (потенції) має відмінності від оцінювання рівня інноваційного розвитку (актуалізації).

На наш погляд, інноваційний потенціал машинобудівного підприємства може бути визначений за рівнем резервів, щодо яких можливе впровадження інновацій. При цьому резерви підприємства потрібно розглядати не лише стосовно впровадження у виробництво інноваційної продукції, а також у контексті інших сфер інноваційного розвитку підприємства: процесної, організаційної, маркетингової.

Як зазначає Н.О. Шквирия, підприємства в прагненні закріпити свої позиції на ринку змушені безперервно поліпшувати і перетворювати свої товари, удосконалювати виробничі і управлінські процеси, тобто займатися інноваційною діяльністю [9, с. 8]. Відтак, сутністю інноваційного потенціалу є наявність резервів для удосконалення.

Визначення КІП є перспективним напрямом в економічній науці, оскільки більшість авторів фокусують увагу на дослідженні інноваційного потенціалу або інноваційного розвитку підприємства.

Д.В. Трегуб наводить узагальнюючий показник спроможності підприємства до інноваційного розвитку, представлений у (1) [6, с. 12—13].

$$K_{IP} = \frac{U_{HDP}^{\Phi}}{U_{HDP}^H} \cdot K_{\Phi} + \frac{3_{HDP}^{PP}}{B^{PP}} \cdot K_3^{PP} + \frac{3_{HDP}^T}{B^T} \cdot K_3^T + \frac{U_{OB}^{\Phi}}{U_{OB}^H} \cdot K_{OP} + \frac{U_{HDP}^{\Phi}}{U_{HDP}^H} \cdot K_{ZAT} + \frac{BBH^{\Phi}}{BBH^H} \cdot K_{BBH} \quad (1)$$

де U_{HDP}^{Φ} та U_{HDP}^H — відношення чисельності робітників, зайнятих НДР, до обсягу продукції за фактичними нормативами;

Таблиця 1. Система показників для визначення інвестиційної привабливості інноваційних об'єктів за В.Ф. Колесніченко

Групи показників
1. Показники, що характеризують фінансово-господарську діяльність підприємства
Індекс зміни реалізованої продукції
Рентабельність власного капіталу
Коефіцієнт покриття
Коефіцієнт швидкої ліквідності
Коефіцієнт абсолютної ліквідності
Коефіцієнт фінансової автономії
Коефіцієнт оборотності активів
Рентабельність діяльності підприємства
2. Показники, що характеризують інноваційну діяльність підприємства
Оборотність інвестиційного капіталу
Індекс зміни основних засобів
Фондовіддача
Рентабельність інвестиційного капіталу
Витрати на 1 грн. доходу від реалізації продукції
3. Показники, що характеризують інноваційний проект
Частка інвестицій для конкретного інноваційного проекту
Строк повернення інвестицій за конкретним інноваційним проектом на певному підприємстві, років
Частка інвестицій у власному капіталі підприємства за конкретним інноваційним проектом

Джерело: [2, с. 10].

Таблиця 2. Основні складові інноваційного потенціалу промислового підприємства за Н.І. Чухрай

Інноваційний потенціал матеріальних ресурсів		Інтелектуальний потенціал	
Основні засоби (технічна база інноваційної діяльності)	<ul style="list-style-type: none"> • основне і допоміжне науково-дослідне обладнання • інформаційний парк • транспортні засоби • будівлі і споруди, передавальні пристрої • бібліотечний фонд 	Нематеріальні активи	<ul style="list-style-type: none"> • патент • авторські права, права на дизайн • виробничі секрети (know-how) • товари знаки, знаки обслуговування
Оборотні активи інноваційної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • запаси, товари • векселі одержані • дебіторська зборливість • поточні фінансові інвестиції • грошові кошти та їх еквіваленти • інші оборотні активи 	Маркетингові ресурси	<ul style="list-style-type: none"> • маркетинговий досвід • імідж підприємства • клієнтурна база • прихильність споживачів • мережі замовлень • франшизи угоди • ліцензійні угоди
		Управлінсько-інфраструктурні ресурси	<ul style="list-style-type: none"> • організаційна культура • концепції управління • комунікаційні мережі • інформаційні технології • партнерські стосунки з посередниками (логістичний ланцюг поставок)
		Трудові ресурси	<ul style="list-style-type: none"> • освіта • рівень кваліфікації • професійні здібності • професійні навички • психометричні характеристики

Джерело: [8, с. 13—14].

$Z_{НДР}^{IP}$ та V^{IP} — існуючий та готовий до впровадження обсяг НДР на зміну зникаючій продукції (за обсягом продажу нової продукції);

$Z_{НДР}^T$ та V^T — існуючий і готовий до впровадження обсяг НДР на зміну зникаючих технологій (за трудовитратами) та обсягом виключення технологій;

U_{OB}^{Φ} та U_{OB}^H — питома вага вартості обладнання виробництва у сукупності з вартістю обладнання фактично та за нормативом;

$UZ_{НДР}^{\Phi}$ та $UZ_{НДР}^H$ — відношення кількості витрат на НДР до обсягу продукції фактично та за нормативом;

$ВВН^{\Phi}$ та $ВВН^H$ — витрати на відновлення активної частини основних фондів;

$K_{Ч}, K_{З}^{IP}, K_{З}^T, K_{OP}, K_{ЗАТ}, K_{ВВН}$ — вагові коефіцієнти відповідних приватних показників інноваційного розвитку.

Необхідно зауважити, що перелічені Д.В. Трегубом показники можна умовно класифікувати на такі групи:

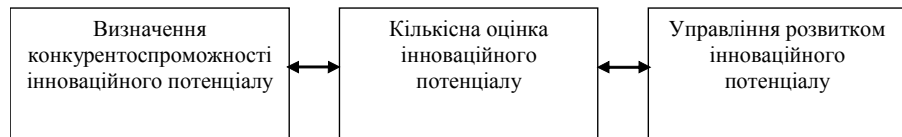
— показники, які можуть характеризувати рівень інноваційного розвитку підприємства ($U_{НДР}^{\Phi}$ та $U_{НДР}^H$; $Z_{НДР}^{IP}$ та V^{IP} ; $Z_{НДР}^T$ та V^T ; $UZ_{НДР}^{\Phi}$ та $UZ_{НДР}^H$);

— показники, які можуть характеризувати рівень інноваційного потенціалу підприємства (U_{OB}^{Φ} та U_{OB}^H ; $ВВН^{\Phi}$ та $ВВН^H$).

Відтак, автор безпосередньо не розкриває сутності показника конкурентоспроможності інноваційного потенціалу підприємства, оскільки запропонований Д.В. Трегубом показник не характеризує важливі категорії спроможності до впровадження інновацій, а саме: фінансову стійкість та

залучення інтелектуального капіталу наукових організацій.

В.Ф. Колесніченко наводить таку систему показників для визначення інвестиційної привабливості інноваційних об'єктів, що зображена у таблиці 1.

Рис. 1. Взаємозв'язок показників, які характеризують інноваційний потенціал підприємства

Інвестиційна привабливість інноваційних об'єктів може у певній мірі відображати інноваційний потенціал підприємства. Тому показники, які складають її розрахунок, можуть бути використані для визначення конкурентоспроможності інноваційного потенціалу. У порівнянні з підходом, запропонованим Д.В. Трегубом, В.Ф. Колесніченко має переваги, пов'язані з аналізом фінансово-господарської діяльності підприємства, а отже, більш де-

тальним дослідженням інноваційного потенціалу. Власне інноваційний потенціал підприємства за В.Ф. Колесніченко може бути оцінений із допомогою показників оборотності інвестиційного капіталу, індексу зміни основних засобів, фондовіддачі, рентабельності інвестиційного капіталу, витрат на 1 грн. доходу від реалізації продукції. Недоліком методики, запропонованої автором, є відсутність розрахунку

Таблиця 3. Методика визначення конкурентоспроможності інноваційного потенціалу машинобудівного підприємства

Найменування показників	Розрахунок	Умовні позначення
1. Показник фінансової стійкості j-ого машинобудівного підприємства (F_j), $F_j = FRC_j * FC_j * WCMC_j$		
1.1. Коефіцієнт фінансової стійкості j-ого машинобудівного підприємства (FRC_j)	$FRC_j = \frac{(EC'_j + LL'_j)}{TE'_j}$	EC'_j – власний капітал j-ого машинобудівного підприємства LL'_j – довгострокові зобов'язання j-ого машинобудівного підприємства TE'_j – активи j-ого машинобудівного підприємства
1.2. Коефіцієнт фінансування j-ого машинобудівного підприємства (FC_j)	$FC_j = \frac{EC'_j}{CL'_j}$	CL'_j – поточні зобов'язання j-ого машинобудівного підприємства
1.3. Коефіцієнт маневреності робочого капіталу j-ого машинобудівного підприємства ($WCMC_j$)	$WCMC_j = \frac{(PI'_j + Pr'_j)}{CA'_j}$	PI'_j – виробничі запаси j-ого машинобудівного підприємства Pr'_j – готова продукція j-ого машинобудівного підприємства CA'_j – оборотні активи j-ого машинобудівного підприємства
2. Показник фінансування інновацій j-ого машинобудівного підприємства (IF_j)	$IF_j = A'_j + P'_j$	A'_j – амортизаційні відрахування j-ого машинобудівного підприємства P'_j – чистий прибуток j-ого машинобудівного підприємства
3. Показник регіональної інтелектуальної забезпеченості j-ого машинобудівного підприємства (I_j), $I_j = FP_j * SP_j * PV_j * SE_j$		
3.1. Показник фінансового забезпечення наукових організацій у j-ому регіоні (FP_j)	$FP_j = \frac{Fin'_j}{Q'_j}$	Fin'_j – фінансування наукових та науково-технічних робіт у j-ому регіоні Q'_j – кількість наукових організацій у j-ому регіоні
3.2. Показник дослідницького капіталу наукових організацій у j-ому регіоні (SP_j)	$SP_j = \frac{St'_j}{Q'_j}$	St'_j – чисельність дослідників, які виконують наукові та науково-технічні роботи у j-ому регіоні
3.3. Показник практичної апробації наукових організацій у j-ому регіоні (PV_j)	$PV_j = \frac{PS'_j}{Q'_j}$	PS'_j – чисельність працівників-сумісників, які виконують наукові та науково-технічні роботи у j-ому регіоні
3.4. Показник результативності наукових організацій у j-ому регіоні (SE_j)	$SE_j = \frac{RA'_j}{Q'_j}$	RA'_j – кількість впроваджених наукових та науково-технічних робіт у j-ому регіоні.
4. Індикатори z-ої інноваційної відповідності галузі машинобудування стосовно галузі споживачів (металургійної), (IC_z), $IC_z = \frac{II^1_z}{II^2_z}$		
4.1. Рівень впровадження z-их інновацій у i-ій галузі (II^i_z)	$II^i_z = \frac{IO^i_z}{TO^i}$	IO^i_z – кількість підприємств, які впроваджували z-ті інновації у i-ій галузі TO^i – загальна кількість підприємств i-ої галузі
5. Конкурентоспроможність інноваційного потенціалу j-ого машинобудівного підприємства (S_j), $S_j = F_j * IF_j * I_j$		

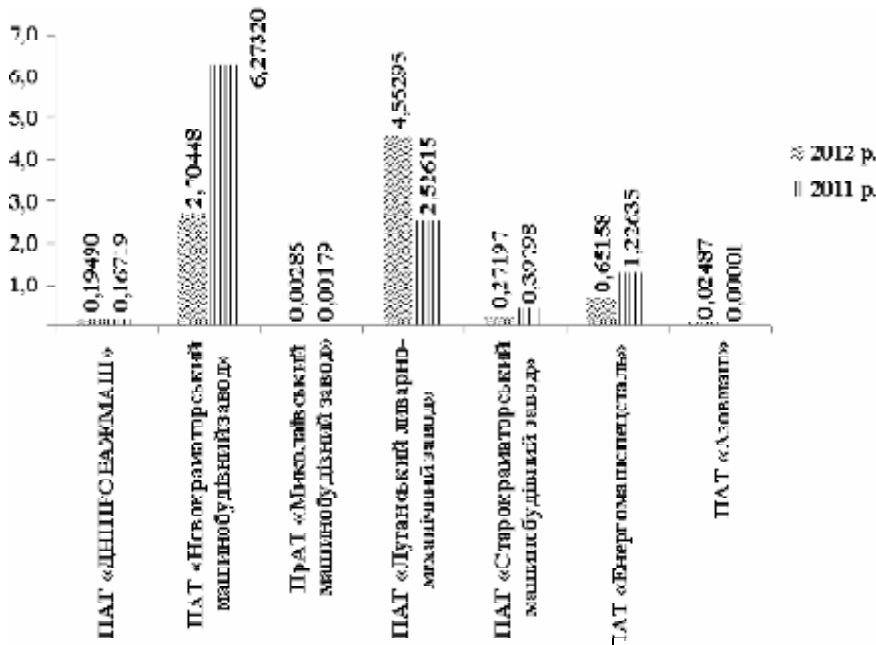

Рис. 2. Значення показника фінансової стійкості досліджуваних машинобудівних підприємств

Таблиця 4. Значення показника фінансування інновацій досліджуваних підприємств

Назва підприємства	Роки	
	2011	2012
ПАТ «ДНІПРОБАЗМАШ»	0,02470	0,29974
ПАТ «Новокраматорський машинобудівний завод»	2,88045	2,03274
ПАТ «Миколаївський машинобудівний завод»	0,25637	-0,03119
ПАТ «Луганський ливарно-механічний завод»	0,05984	-0,00720
ПАТ «Старокраматорський машинобудівний завод»	0,12876	0,08338
ПАТ «Енергомашсталь»	1,60751	1,04168
ПАТ «Азовмаш»	0,03218	0,03274

рівня науково-дослідної підтримки, яку може отримати підприємство для реалізації власного інноваційного потенціалу. На нашу думку, цей аспект є важливою складовою виз-

начення конкурентоспроможності певного підприємства.

начення конкурентоспроможності певного підприємства.

Н.І. Чухрай пропонує використовувати складові інноваційного потенціалу промислового підприємства, вказані у таблиці 2.

Підхід, запропонований Н.І. Чухрай, дозволяє виконати досить змістовний аналіз інноваційного потенціалу промислового підприємства. Але така методика вимагає глибокого дослідження аспектів, які можуть відноситися до переліку комерційних таємниць підприємства (маркетингові ресурси), або які важко об'єктивно оцінити (управлінсько-інфраструктурні ресурси). Ця особливість перешкоджає дослідженню конкурентоспроможності інноваційного потенціалу підприємств у порівнянні з іншими підприємствами певної галузі.

Кількісному визначенню інноваційного потенціалу підприємства має передувати дослідження конкурентоспроможності інноваційного потенціалу. Концептуально ця категорія відбиває здатність підприємства переходити від розуміння потреби (визначення резервів), формалізації завдання до його вирішення шляхом впровадження інновацій (реалізації резервів).

При цьому розрахунок конкурентоспроможності інноваційного потенціалу не має на меті врахування фактичного рівня реалізації резервів, тобто рівня інноваційного розвитку. Взаємозв'язок стадій дослідження інноваційного потенціалу представлений на рисунку 1.

Для співставлення різних за своєю сутністю економічних показників використовується дослідження їх відхилення від середнього значення у проаналізованому варіаційному ряді. Цей підхід забезпечує вимі-

рювання показників у безрозмірних одиницях. Відхилення від середнього значення розраховується відповідно до (2).

$$D_{kj} = \frac{x^* L_{kj}}{D_{k \max} - D_{k \min}} \quad (2)$$

де D'_{kj} — відхилення k -ого показника КІП j -ого машинобудівного підприємства від середнього значення цього показника поміж аналізованих машинобудівних підприємств;

D_{kj} — k -ий показник КІП j -ого машинобудівного підприємства;

$D_{k \max}$ — максимальне значення k -ого показника КІП у відповідному варіаційному ряді досліджуваних машинобудівних підприємств;

$D_{k \min}$ — мінімальне значення k -ого показника КІП у відповідному варіаційному ряді досліджуваних машинобудівних підприємств.

Показник КІП пропонується нами розраховувати на базі показників фінансової стійкості, фінансування інновацій, регіональної інтелектуальної забезпеченості та галузевих індикаторів інноваційної відповідності.

До групи показників, які характеризують фінансову стійкість, відносимо ко-

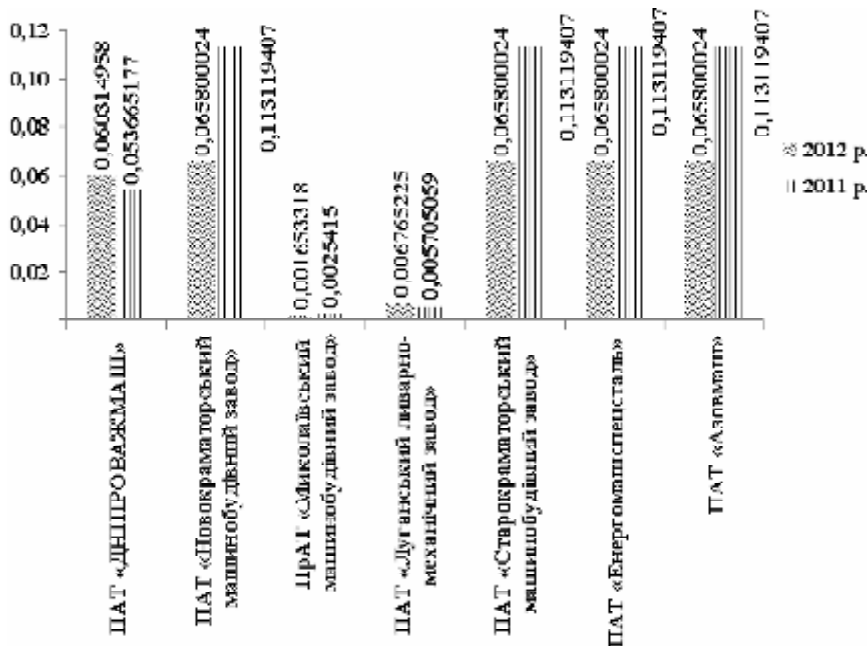

Рис. 3. Значення показника регіональної інтелектуальної забезпеченості досліджуваних машинобудівних підприємств

ефіцієнти фінансової стійкості, фінансування та маневреності робочого капіталу.

До третьої групи показників належить розрахунок показника регіональної інтелектуальної забезпеченості; до четвертої групи — індикатори інноваційної відповідності галузі машинобудування щодо металургійної галузі. Методика визначення показника КІП наведена у таблиці 3.

Наведемо практичні розрахунки КІП для таких підприємств галузі важкого машинобудування України: ПАТ "ДНІПРОВАЖМАШ", ПАТ "Новокраматорський машинобудівний завод", ПрАТ "Миколаївський машинобудівний завод", ПАТ "Луганський ливарно-механічний завод", ПАТ "Старокраматорський машинобудівний завод", ПАТ "Азовмаш", ПАТ "Енергомашспецсталь".

На думку Г.О. Крамаренко, у ринкових умовах запорукою виживання і основою стабільного стану підприємства слугує його фінансова стійкість. Вона відображає стан фінансових ресурсів підприємства, при якому є можливість вільно маневрувати коштами, ефективно їх використовувати, забезпечуючи безперебійний процес виробництва і реалізації продукції, враховуючи витрати на його розширення і оновлення [3, с. 7]. Автор переконує, що фінансова стійкість є таким фінансовим і економічним станом підприємства, при якому платоспроможність зберігає тенденцію до стійкості, тобто постійна в часі, а співвідношення власного і позикового капіталу знаходиться в межах, що забезпечують цю платоспроможність [3, с. 179].

Значення показника фінансової стійкості досліджуваних підприємств розраховані автором за даними [10], наведені на рисунку 2.

Відтак, за рівнем фінансової стійкості найбільш високі показники мають у 2012 р. мають ПАТ "Енергомашспецсталь", ПАТ "Новокраматорський машинобудівний завод", ПАТ "Луганський ливарно-механічний завод", ПАТ "Новокраматорський машинобудівний завод".

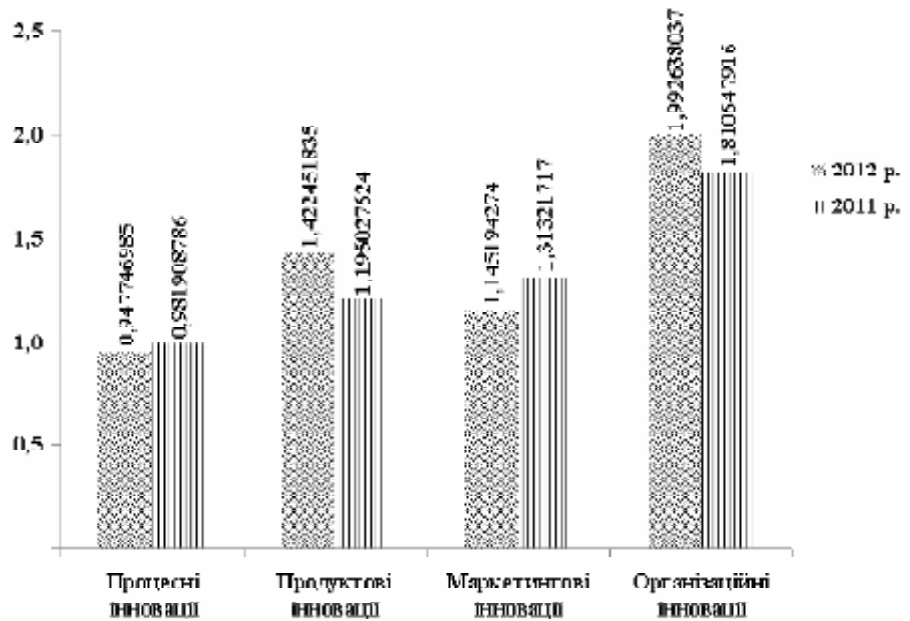

Рис. 4. Значення індикаторів інноваційної відповідності галузі машинобудування стосовно металургійної галузі

У результаті проведеного О.Г. Мельником регресійно-кореляційного аналізу з'ясовано, що прибуток відіграє виключну функціональну роль фактору залучення і організації інноваційного інвестування, і, одночасно, є важливим джерелом фінансування інноваційної діяльності та фактором організації і здійснення інноваційної діяльності. Принципова можливість дублювання функціональних характеристик прибутку та амортизаційних відрахувань, що заявлена автором як важлива виявлена закономірністю, обумовлює розгляд амортизаційних відрахувань як елементу механізму залучення зовнішніх фінансових ресурсів інноваційного розвитку машинобудівного підприємства [4, с. 5]. Відтак, прибуток та амортизаційні відрахування є важливими складовими розрахунку показника фінансування інновацій.

Значення показника фінансування інновацій досліджуваних підприємств розраховані автором за даними [10], представлені у таблиці 4.

Таблиця 5. Результати дослідження КІП вітчизняних підприємств галузі важкого машинобудування

Назва підприємства	Значення КІП за роками		Характеристика підприємства за КІП у 2012 р.
	2011	2012	
ПАТ «Новокраматорський машинобудівний завод»	2,04402935	0,36173632	Домінуюче положення, урівняний інноваційним потенціалом може базуватися на агресивній політиці
ПАТ «Енергомашспецсталь»	0,22300105	0,04466070	Сильні позиції, які передбачають акумуляцію ресурсів для впровадження інновацій в умовах сутової конкуренції
ПАТ «ДНІПРОВАЖМАШ»	0,00022161	0,00352350	
ПАТ «Старокраматорський машинобудівний завод»	0,00579662	0,00149212	Слабкі позиції підприємства, які передбачають лише ситуативну можливість конкурувати у інноваційній сфері
ПАТ «Азовмаш»	0,00000004	0,00005358	
ПАТ «Луганський ливарно-механічний завод»	0,00086245	-	
ПрАТ «Миколаївський машинобудівний завод»	0,00000117	-	
Характеристика дослідження	За значеннями індикаторів інноваційної відповідності дослідження виконує умову коректності оцінки КІП вітчизняних машинобудівних підприємств		

Негативні значення показника фінансування інновацій дозволяють зробити висновок щодо відсутності конкурентоспроможності інноваційного потенціалу відповідних підприємств. У 2012 р. такими підприємствами серед досліджуваних виявилися ПАТ "Луганський ливарно-механічний завод" та ПрАТ "Миколаївський машинобудівний завод".

Значення показника регіональної інноваційної забезпеченості досліджуваних підприємств розраховані автором за даними [1, с. 12, 32, 56, 126], наведені на рисунку 3.

Значення індикаторів інноваційної відповідності галузі машинобудування по відношенню до металургійної галузі безпосередньо не впливають на розрахунок інтегрального значення показника КІП машинобудівного підприємства. Цей етап дослідження характеризує відповідність рівня інноваційного розвитку машинобудівних підприємств стосовно споживачів їх продукції, підприємств металургійної галузі промисловості. Індикатори розраховуються за чотири сферами інноваційного розвитку: процесною, продуктовою, маркетинговою та організаційною. У тому випадку, якщо значення індикаторів ≥ 1 , можна стверджувати, що дослідження виконує умову коректності оцінки КІП вітчизняних машинобудівних підприємств. У інакшому випадку рівень інноваційного розвитку вітчизняних підприємств не відповідає рівню інноваційного розвитку підприємств-споживачів, може виникнути необхідність у корегуванні показника КІП з врахуванням показників діяльності зарубіжних машинобудівних підприємств-конкурентів. Значення індикаторів інноваційної відповідності галузі машинобудування стосовно металургійної галузі розраховані автором за даними [1, с. 200—202], наведені на рисунку 4.

Досліджені індикатори свідчать про випередження рівня інноваційного розвитку машинобудівних підприємств стосовно підприємств-споживачів (металургійних) у продуктивній, маркетинговій та організаційній сферах впровадження інновацій. У процесній сфері значення індикатору наближається до 1. Таким чином, можна стверджувати, що дослідження виконує умову коректності оцінки КІП вітчизняних машинобудівних підприємств.

Підсумок дослідження та інтегральні значення КІП для аналізованих підприємств галузі важкого машинобудування наведені у таблиці 5.

ВИСНОВКИ

Методика визначення КІП дозволяє зробити висновок щодо спроможності підприємства впроваджувати конкурентні інновації. Подальшого розвитку вимагає оцінювання та управління інноваційним потенціалом машинобудівного підприємства у відповідності до рівня КІП.

Література:

1. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2012 році // Статистичний збірник / відпов. за вип. І.В. Калачова. — К.: ДП "Інф.-вид. центр Держстату України", 2013. — 287 с.
2. Колесніченко В.Ф. Інвестиційне забезпечення інноваційної діяльності підприємств [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" / В.Ф. Колесніченко. — Х., 2006. — 19 с.
3. Крамаренко Г.О., Чорна О.Є. Фінансовий аналіз [Текст]: підручник / Г.О. Крамаренко, О.Є. Чорна. — Київ: Центр учбової літератури, 2008. — 392 с.
4. Мельник О.Г. Механізм фінансування інноваційного розвитку машинобудівних підприємств [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / О.Г. Мельник. — К., 2010. — 22 с.
5. Михальчук І.Р. Стратегія товарної інновації у забезпеченні конкурентоспроможності промислового підприємства [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.

екон. наук: спец. 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" / І.Р. Михальчук. — Т., 2003. — 21 с.

6. Трегуб Д.В. Організація інноваційного менеджменту на підприємстві [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.02 "Підприємництво, менеджмент та маркетинг" / Д.В. Трегуб. — Х., 2001. — 20 с.

7. Фефанова І.В. Формування інноваційної стратегії металургійного підприємства [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / І.В. Фефанова. — З., 2008. — 23 с.

8. Чухрай Н.І. Формування інноваційного потенціалу промислових підприємств на засадах маркетингу і логістики [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук: спец. 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" / Н.І. Чухрай. — Л., 2003. — 49 с.

9. Шквиря Н.О. Розвиток інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (економіка сільського господарства і АПК)" / Н.О. Шквиря. — 2009. — 22 с.

10. Єдиний інформаційний масив даних про емітентів цінних паперів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <http://smida.gov.ua/>

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2013), "Naukova ta innovatsijna diial'nist' v Ukraini 2012. Statystychnyj zbirnyk" [Research and innovation activity in Ukraine 2012. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.
2. Kolesnichenko, V.F. (2006), "Investment basis of the enterprise innovative activity", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics, enterprise organisation and management, Kharkiv National Economic University, Kharkiv, Ukraine.
3. Kramarenko, G.O. and Chorna, Y.E. (2008), Finansovyy analiz [Financial analysis], Centr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
4. Melnyk, O.G. (2010), "Mechanism of the machine-building enterprises innovative development financing", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics and enterprise management (according to the types of the economic activities), European University, Kyiv, Ukraine.
5. Myihalchuk, I.R. (2003), "Strategy of the product innovation as the basis of the competitive advantages of the industrial enterprise", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics, enterprise organisation and management, Ternopil Academy of the People Holdings, Ternopil, Ukraine.
6. Tregub, D.V. (2001), "Enterprise innovative management organisation", Abstract of Ph.D. dissertation, Enterprise, management and marketing, Kharkiv National Economic University, Kharkiv, Ukraine.
7. Feofanova, I.V. (2008), "Metallurgy enterprise innovative strategy shaping", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics and enterprise management (according to the types of the economic activities), Classical Private University, Zaporizhzhya, Ukraine.
8. Chuhray, N.I. (2003), "Industrial enterprises innovative potential shaping on the ground of marketing and logistics", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics, enterprise organisation and management, National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv, Ukraine.
9. Shkvyrya, N.O. (2009), "Farming enterprises innovative activity development", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics and enterprise management (economics of farming and agriculture), Crimea Agritechnological University, Simferopol, Ukraine.
10. Stock market infrastructure development agency of Ukraine (2014), "United data set information about issuers of securities", available at: <http://smida.gov.ua/> (Accessed 5 May 2014).
Стаття надійшла до редакції 16.06.2014 р.

УДК 338:436.2

Д. А. Тарасов,
аспірант, Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава

МОЛОЧАРСЬКІ КООПЕРАТИВИ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДРІБНОГО ТОВАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

D. Tarasov,
postgraduate, Poltava State Agrarian Academy, Poltava

DAIRY COOPERATIVES AS A FACTOR IN INCREASING THE EFFICIENCY OF PETTY COMMODITY PRODUCTION

Створення кооперативів у молочній галузі як характерний прояв наявної великої кількості дрібних виробників не в змозі поодиноці боротися з негативним впливом внутрішнього та зовнішнього ринкового середовища. Основна проблема в розвитку молочних кооперативів полягає у створенні відповідної матеріально-технічної бази, а також бажання (чи небажання) самих жителів сіл брати на себе відповідальність та певні зобов'язання. При цьому колективний інтерес у процесі кооперування є лише вторинним або похідним, на першому ж плані кожний учасник кооперативу, вступаючи в нього, має на меті задовольнити свій власний інтерес як щодо збуту продукції, постачання, так і безпосередньо щодо одержання додаткової економічної вигоди. Підвищення ефективності господарювання дрібних виробників молока, якості молочної сировини та удосконалення каналів її збуту можливі завдяки розвитку в сільській місцевості молочарських кооперативів за дієвої підтримки цього напрямку з боку держави.

Establishment of cooperatives in the dairy industry as a typical manifestation of the existing large number of small producers, unable alone to deal with the negative impact of internal and external market environment. The main problem in the development of dairy cooperatives is to create an appropriate material and technical base, and the desire (or unwillingness) most villagers to take responsibility and certain obligations. Thus the collective interest in the co-operation is only a secondary or derived, on the first plan of each member of the cooperative, entering into it aims to meet its own interest as on sales, delivery, and directly to obtain more economic benefits. Improving the efficiency of management of small milk producers, the quality of raw milk and improving its sales channels possible thanks to the development of rural dairy cooperatives for efficient support of direction on the part of the state.

*Ключові слова: молочарський кооператив, сільське населення, молочно продукція, дрібнотоварні виробники.
Key words: dairy cooperative, rural population, dairy products, small-scale producers.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В Україні 80% молока виробляється в особистих селянських господарствах. Більшість з власників продукції мають складнощі з її реалізацією. За нинішніх умов продаж молока на існуючих селянських ринках потребує додаткових витрат коштів та часу, а тому для більшості не є привабливим. Діюча мережа заготівельних пунктів, як правило, не має свого постійного обладнаного приміщення, закупівля продукції проводиться з коліс за низькими цінами. Це призводить до того, що селяни або реалізують власну продукцію комерційним структурам, не доотримуючи значну частку коштів від її реальної вартості, або залишають її у своїх особистих господарствах. Одним із засобів покращання заготівельно-збутової інфраструктури на дрібнотоварному ринку є створення молочарських кооперативів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасних умовах господарювання досить гостро стоїть питання відродження сільськогосподарської об-

слуговуючої кооперації, зокрема цій темі присвятили свої праці вчені-аграрники: В.В. Гончаренко, В.В. Зіновчук, Л.В. Молдаван, А.О. Пантелеймоненко та інші. Проте проблеми та перспективи розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, з огляду на їх актуальність, потребують свого подальшого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є окреслення основних напрямів розвитку молочарських кооперативів в Україні та удосконалення їх відносин з сільськогосподарськими товаровиробниками.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Молочарський кооператив належить до обслуговуючих кооперативів. При цьому існує багато тверджень щодо суті цього господарюючого суб'єкту. Але всі вони зводяться до одного — це добровільне об'єднання дрібнотоварних виробників, створене з метою надання допомоги при здійсненні ними господарської діяльності. Об'єднуватися можуть як особисті селянські, так і фер-

мерські господарства. Підходи у створенні та організації обслуговуючих кооперативів відрізняються від інших форм господарювання [1, с. 148].

По-перше вони належать до не підприємницьких товариств з їх прагненням до збільшення доходу своїх членів.

По-друге, вони надають послуги, як правило, своїм членам. Відносини з іншими господарюючими суб'єктами носять виключно додатковий характер і обмежуються.

Якщо в основі діяльності обслуговуючого кооперативу є заготівля і збут молока, то вони належать до молочарських. За своїм оснащенням молочарські кооперативи подібні до традиційних стаціонарних молокоприймальних пунктів, тобто мають приміщення, що відповідає нормам безпечної діяльності з обладнанням для зберігання, охолодження та контролю якості продукції. Але їх відмінність полягає у формі власності. Молокоприймальні пункти належать переробним підприємствам і представляють їх інтереси, що в першу чергу відображається на ціні закупівлі продукції. Водночас молочарський кооператив є колективною власністю дрібнотоварних виробників, тому відстоює їх інтереси, а отже, має можливість самостійно визначитися щодо ціни та каналів реалізації продукції. Завдячуючи таким кооперативам, виробники молока зможуть отримувати реальну ціну за свою продукцію.

Для близько 2,5 мільйонів особистих селянських господарств молоко є постійним джерелом доходів. Тому молочарська кооперація має не тільки сприяти збереженню і підвищенню якості продукції та просуванню її на ринку, а й стати основою для покращання добробуту сільського населення [2, с. 3].

Досліджено, що молочарські кооперативи доцільно створювати на території сільських рад за відсутності або недостатньою наявністю стаціонарних заготівельних пунктів молокопереробних підприємств та чисельністю в особистих селянських господарствах не менше 200 корів. До того ж таке об'єднання буде ефективно працювати за умови членства в ньому від 100 і більше осіб у разі створення належної матеріально-технічної бази та забезпечення добового обсягу заготівлі молока від 1,5 тис. т [3, с. 7].

Водночас ініціатива щодо створення молочарських кооперативів має надходити від самих виробників молока. На початку, як правило, формується група однодумців щодо об'єднання виробників для збуту продукції. Ініціативна група має визначити спільні проблеми, для розв'язання яких буде створюватися кооператив, розробити проект та техніко-економічне обґрунтування його діяльності, статут, визначити строки й організувати проведення установчих зборів та процедури реєстрації юридичної особи.

У процесі організації молочарського кооперативу варто уникати найбільш поширених помилок. По-перше, утворювати ініціативні групи, члени яких мають відмінні виробничі інтереси та фінансове становище. По-друге, занадто обмежувати цілі кооперативу або прагнути здійснення широкого спектру видів діяльності [4, с. 58].

В основі організації молочарського кооперативу є формування його статутного та пайового фонду за рахунок членських внесків. Відтак, статутний фонд є необхідним для здійснення реєстрації юридичної особи та створення матеріально-технічної бази, а пайовий —

покриття поточних витрат. Членські внески мають бути пропорційними їх участі в діяльності об'єднання.

Важливим питанням на початку створення кооперативу є залучення інвестицій. На початку створення молочарського кооперативу необхідно визначитися з його місцем розташування та матеріально-технічним забезпеченням. В основі об'єднання дрібнотоварних виробників є діяльність молокозбірної пункту, який необхідно організувати у пристосованому для цього приміщенні з наявним водопостачанням, каналізацією, електропостачанням, обладнанням для охолодження та оцінки якості молока. У сільській місцевості є такі приміщення, які перебувають у приватній або комунальній власності та за сприяння місцевих органів самоуправління можуть бути надані в оренду.

Молочарський кооператив є повноправним суб'єктом ринку молока та молочної продукції. Тому одним із його першочергових завдань є визначення споживчого сегменту та рівня підготовки продукції до продажу. При реалізації молока переробному підприємству достатньо провести його охолодження, якщо у роздріб, то бажано його пастеризація, нормалізація та фасування. Отже, на початку та під час діяльності кооперативу необхідно буде вивчати цінову ситуацію на ринку та з урахуванням виробничих та збутових витрат визначити ефективні варіанти продажу продукції [5, с. 25].

Ринок молока та молочної продукції характеризується нестабільною ціновою ситуацією. Впродовж року закупівельні ціни на цю продукцію мають великий діапазон коливань. Зазвичай, молоко дешевшає у весняно-літній період та дорожчає з осені. Ще однією ринковою особливістю є суттєва різниця між цінами закупівлі молока у населення та сільськогосподарських підприємств. В основі формування таких цін є якість продукції. Більшість сировини надходить на молокопереробні підприємства від великотоварних виробників є вищого та першого ґатунку, від господарств населення — другого ґатунку [6, с. 34].

Розглянувши специфіку діяльності вітчизняних молочарських кооперативів, їх переваги та недоліки, і узагальнивши існуючі дослідження українських вчених у даному напрямі, виділимо основні чинники, що стримують процес розвитку кооперативів.

Виходячи з цього, виникає необхідність розробки заходів щодо створення ефективних умов для розвитку молочарських кооперативів як невід'ємної складової агропромислового комплексу України. В даному разі ми пропонуємо основними напрямками розвитку молочарських кооперативів визначити наступні:

- всебічна інформаційна підтримка сільськогосподарського кооперативного руху з боку держави;
- сприяння та державна підтримка вітчизняних інтеграційних процесів з формування інститутів громадянського суспільства у сфері сільськогосподарської кооперації;
- удосконалення кооперативної законодавчої бази, втілення в ній кращого світового досвіду;
- сприяння розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації шляхом послаблення податкового тиску;
- посилення співпраці молочарських кооперативів з вищими навчальними закладами відповідного профілю;

— розвиток міжнародного досвіду співробітництва товаровиробників у сфері сільськогосподарської кооперації;

— посилення конкурентоспроможності вітчизняних молочарських кооперативів за рахунок покращання якості продукції;

— залучення широкого кола соціально активних громадян до процесу розвитку сільськогосподарської кооперації шляхом економічної участі та популяризації кооперативної ідеї самопомоги.

У 2013 р. в Полтавській області розпочали свою діяльність молочарські кооперативи "Молочний світанок" с. Сухорабівка Решетилівського району та "Молочник Лівенське" с. Лівенське Новосанжарського району, які задіяні до третьої фази проекту "Розвиток молочарських кооперативів", який впроваджується МБФ "Добробут громад" у співпраці з компанією "Данон" та за фінансової підтримки Екосистем Фонду Данон, Хейфер Інтернешнл та DFATD/Socodevi, за участі місцевого партнера Дніпропетровської сільськогосподарської консультаційної служби. Загальний бюджет обладнання кооперативу "Молочний світанок" дорівнює 270000 грн. та кооперативу "Молочник Лівенське" — 310000 грн. [7].

Створення кооперативів є надзвичайно важливим для Полтавської області, індивідуальні виробники молока зможуть підвищити свої прибутки тільки об'єднавшись. Кожен виробник молока хоче продавати молоко по вищій ціні, але вища ціна вимагає і вищої якості молока. Здійснюючи контроль за якістю, кооператив може дати гарантії високої якості та більших обсягів молока для переробного заводу, генеруючи таким чином і вищу ціну.

Важливо зазначити, що компанія "Данон" та МБФ "Добробут громад" переслідують не тільки економічні переваги, проект є соціально орієнтованим і для місцевих громад. Вони покращують ветеринарні послуги, збільшують кількісне поголів'я у селах та створюють всі необхідні умови для роботи кооперативу.

ВИСНОВКИ

Вирішення питання підвищення ефективності господарювання дрібних виробників молока, якості молочної сировини та удосконалення каналів її збуту, можливі завдяки розвитку в сільській місцевості молочарських кооперативів. В останні роки розвиток молочарських кооперативів призвів до зменшення їх чисельності. І якщо станом на 1 січня 2005 року в Україні було зареєстровано 1127 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, то на відповідний період 2010 року їх лишилося 645, або на 482 одиниці менше. Основною причиною такої динаміки була неузгодженість на законодавчому рівні питання надання сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам статусу неприбуткової юридичної особи.

Задля цього необхідно здійснити удосконалення нормативно-правової бази, що регламентує діяльність сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, надання організаційної підтримки їх створенню та поліпшення їх матеріально-технічної бази. Потребують прийняття і відповідні зміни до Законів України "Про кооперацію", "Про сільськогосподарську кооперацію", "Про фермерське господарство" та "Про оподаткування прибутку підприємств" в частині уточнення визначен-

ня обслуговуючого кооперативу та віднесення його до неприбуткових організацій з метою звільнення від подвійного оподаткування та можливості надання державної допомоги. Це стане поштовхом у розвитку обслуговуючих кооперативів, у тому числі й молочарських.

Література:

1. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу: [навч. посіб.] / В.В. Зіновчук. — К.: Логос, 2001. — 380 с.

2. Аліман М.В. Піонер молочарської кооперації Микола Верещакін / М.В. Аліман // Вісті ЦССТУ. — 2007. — № 42. — С. 3—4.

3. Цимбал В.О. Становлення і розвиток обслуговуючої кооперації на селі / В.О. Цимбал // Фермер України. — 2009. — № 11—12. — С. 6—8.

4. Пантелеймоненко А.А. Сельскохозяйственные обслуживающие кооперативы молочного направления: отечественный опыт и современная практика / А.А. Пантелеймоненко // Бизнес-информ. Научно-информационный журнал. — 2008. — № 2. — С. 57—61.

5. Блок Р. Сельскохозяйственные обслуживающие кооперативы — ключевой элемент восстановления сельского хозяйства в СНГ / Р. Блок. — К.: Проект Тасис, 2000. — 39 с.

6. Володина Н.Г. Формирование и развитие организационных моделей сельскохозяйственной кооперации: автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра эк. наук: спец. 08.00.05 "Экономика и управление народным хозяйством" / Н.Г. Володина; Москва: Российский гос. аграрный ун-т. — МСХА им. К.А. Тимирязева, 2010. — 45 с.

7. Fries and campiness [Электронный ресурс]. — Ресурс доступен: <http://www.frieslandcampina.com>

References:

1. Zinovchuk, V.V. (2001), *Orhanizatsijni osnovy sil's'kohospodars'koho kooperatyvu: [Organizational bases of the agricultural cooperative]*, Lohos, Kyiv, Ukraine.

2. Aliman, M.V. (2007), "Pioneer molocharskoyi cooperation Nikolai Vereshchagin", *Visti TsSSTU*, vol. 42, pp. 3—4.

3. Tsybal, V.O. (2009), "Formation and development of service cooperatives in rural areas", *Fermer Ukrain*, vol. 11—12, pp. 6—8.

4. Pantelejmonenko, A.A. (2008), "Agricultural service cooperatives dairy: domestic experience and modern practice", *Byznes-ynform, Nauchno-ynformatsyonnyj zhurnal*, vol. 2, pp. 57—61.

5. Blok, R. (2000), *Sel'skokhoziajstvennye obsluzhyvaiuschye kooperatyvy — kliuchevoj element vosstanovleniya sel'skohokhoziajstva v NNH: [Agricultural service cooperatives — a key element in the recovery of agriculture in the NIS]*, Proekt Tasy, Kyiv, Ukraine.

6. Volodyna, N.H. (2010), "Formation and development of organizational models of agricultural cooperatives", Thesis Doctor of Economics, Economy and management of a national economy, Russian State Agrarian University — MAS them K.A. Timirjazeva, Moscow, Russia.

7. Fries and campiness (2014), available at: <http://www.frieslandcampina.com> (Accessed 21 July 2013).

Стаття надійшла до редакції 26.06.2014 р.

В. Д. Белік,
ст. викладач кафедри фінансів та кредиту, Республіканський вищий навчальний заклад
"Кримський гуманітарний університет", м. Ялта

ПІДХОДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

V. Belik,
teacher of faculty of the finance and the credit,
the Republican higher educational institution "the Crimean humanitarian university", Yalta

THE APPROACHES TO FORMATION OF INVESTMENTS FOR DEVELOPMENT OF LABOUR
POTENTIAL AT THE ENTERPRISES OF THE FOOD-PROCESSING INDUSTRY

Трудовий потенціал формується на різних рівнях управління: національному, регіональному, а також на рівні підприємств харчової промисловості. При цьому існують особливості його формування та збереження, однак основа трудового потенціалу залишається незмінною, тому що її складає працездатна людина. Забезпечити зростання виробництва конкурентоспроможної харчової продукції можливо на основі ефективного використання трудового потенціалу, який у широкому розумінні являє сукупність, елементами якої є працездатне населення, що характеризується кількісними та якісними показниками. У статті обґрунтовано і розроблено методичне забезпечення процесів формування та збереження трудового потенціалу. Розроблено методичні рекомендації з оцінювання трудового потенціалу, що дозволяє за його результатами приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо формування та збереження працівників на підприємствах харчової промисловості. Визначено та обґрунтовано фактори, що впливають на формування та збереження трудового потенціалу підприємств харчової промисловості. Тактичний моніторинг трудової мобільності запропоновано для вирішення поточних і середньострокових завдань тактичного управління персоналом підприємств харчової промисловості.

The labor potential at different levels of management: national, regional, and also at level of the enterprises of the food-processing industry is formed. Thus there are features of its formation and preservation, however the basis of labor potential remains constant as it is made by the able-bodied person. To provide growth of manufacture of competitive food production it is possible on the basis of an effective utilization of labor potential which in wide understanding represents set which elements is the able-bodied population described quantitative and quality indicators. The methodical maintenance of processes of formation and preservation of labor potential is proved and developed. Methodical recommendations are developed according to labor potential which allows to make by its results the proved administrative decisions on formation and preservation of workers at the enterprises of the food-processing industry. The factors influencing formation and preservation of labor potential of the enterprises of the food-processing industry are determined and proved. The tactical monitoring of labor mobility is offered for the decision of the current and intermediate term problems of tactical management by the personnel of the enterprises of the food-processing industry.

Ключові слова: розвиток, трудовий потенціал, підприємство, робоча сила, ефективність, управління, виробництво.

Key words: development, labor potential, the enterprise, a labor, efficiency, management, manufacture.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Трудовий потенціал формує економічно активне населення, що зайнято в суспільному виробництві і складає пропозицію робочої сили на ринку праці. Ефек-

тивність реалізації фізичних і інтелектуальних здібностей працездатної особи залежить від умов, у яких використовується її робоча сила. Цим обумовлений результат економічної діяльності працездатного населення.

Трудовий потенціал формується на різних рівнях управління: національному, регіональному, а також на рівні підприємств харчової промисловості. При цьому існують особливості його формування та збереження, однак основа трудового потенціалу залишається незмінною, тому що її складає працездатна людина.

Забезпечити зростання виробництва конкурентоспроможної харчової продукції можливо на основі ефективного використання трудового потенціалу, який у широкому розумінні являє сукупність, елементами якої є працездатне населення, що характеризується кількісними та якісними показниками.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням управління трудовим потенціалом присвячено багато робіт як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-економістів, таких як: А. Артус, Е. Божко, К. Брюстер, О. Крушельницька, И. Лясников, М. Новікова, Ю. Одегов, М. Хилб, В. Хьюбер та ін.

Однак питання набору кваліфікованого адміністративного й основного персоналу підприємств харчової промисловості, а також створення сприятливих умов його використання мають недостатній розвиток, що підтверджує відсутність методичного забезпечення цих процесів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка методичного забезпечення процесів формування інвестицій для збереження трудового потенціалу на підприємствах харчової промисловості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Трудовий потенціал підприємств харчової промисловості формується з трудових потенціалів окремих працівників та представляє сукупність їхніх внутрішніх можливостей і засобів реалізації цих можливостей. При цьому до внутрішніх можливостей працівника необхідно віднести рівень його професіоналізм та кваліфікацію, працездатність, а до засобів реалізації цих можливостей — умови праці та побуту, рівень доходів, системи мотивації та стимулювання праці, рівень технічного оснащення робочих місць.

Аналіз і обґрунтування впливу факторів на трудовий потенціал підприємств харчової промисловості дозволив сформулювати сукупність тих, які опосередковано та безпосередньо впливають на нього, та класифікувати їх за ознакою зовнішнього та внутрішнього впливу. При цьому до факторів зовнішнього впливу можна віднести: рівень соціально-економічного розвитку; стан ринку праці й умови формування ціни робочої сили; законодавчу базу, що регламентує соціально-трудова відносини; рівень демографічного розвитку; соціальне та підприємницьке інвестування.

Міру впливу внутрішніх факторів може регулювати адміністрація підприємств з метою підсилювання чи зменшення цього впливу на трудовий потенціал для забезпечення сприятливих умов реалізації внутрішніх можливостей працівників [1].

Узагальнення міжнародного досвіду управління персоналом підприємств харчової промисловості доз-

воляє обґрунтувати та доповнити сукупність функцій кадрових служб. Доцільним представляється покласти на такі структурні підрозділи прийняття рішень за такими питаннями: набір, відбір, адаптація та звільнення персоналу, професійна підготовка та перепідготовка кадрів; вияв потенційних можливостей працівників і розробка пропозицій щодо їх реалізації; питання удосконалення та впровадження систем мотивації та стимулювання праці, а також соціального розвитку; просування працівників по службі; формування та зміцнення корпоративних цінностей. Це дозволить створювати сприятливий клімат та формувати умови ефективною реалізації потенційних можливостей членів трудового колективу.

Дослідженнями встановлено, що основна причина скорочення робочої сили на підприємствах харчової промисловості полягає у незадовільних умовах праці та недосконалої системи матеріального заохочення, що сприяє звільненню, насамперед, висококваліфікованої робочої сили. Тому необхідно приділяти належну увагу оцінці трудового потенціалу підприємств харчової промисловості для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, спрямованих на забезпечення харчової промисловості відповідними кадрами, здатними вирішувати виробничі завдання в нових умовах господарювання.

Оцінка трудового потенціалу підприємств харчової промисловості передбачає формування системи показників, що представляє сукупність взаємозалежних елементів, які характеризують кількісні й якісні характеристики можливостей працівників, задіяних у виробничо-господарській діяльності.

Обґрунтовані рішення щодо формування трудового потенціалу підприємств харчової промисловості доцільно приймати на основі результатів дослідження й оцінки його фактичного рівня за допомогою набору та відбору персоналу з внутрішніх і зовнішніх джерел на основі алгоритму оцінювання трудового потенціалу підприємств харчової промисловості, який передбачає послідовну реалізацію таких етапів: формування системи показників, що характеризують трудовий потенціал на основі визначення ступеня впливу кожного показника-фактора на результативний (інтегральний показник); розрахунок оптимальних значень частинних показників на основі оптимізаційної моделі, критерії оптимальності якої мають бути розроблені в конкретних умовах; розрахунок частинних показників-елементів системи, які характеризують трудовий потенціал; розрахунок інтегрального показника, що дозволяє формалізувати комплексне значення, яке характеризує трудовий потенціал; розробка критеріїв оцінки та оцінка частинних показників системи й інтегрального показника на основі методу експертних оцінок й прийняття обґрунтованих рішень.

Формування трудового потенціалу підприємств харчової промисловості засновано на процесі набору та відбору персоналу як із внутрішніх, так і з зовнішніх джерел при врахуванні переваг і недоліків кожного з них. Підприємства харчової промисловості мають визначену місію, яка реалізується шляхом досягнення певних цілей через рішення виробничо-господарських завдань.

Механізм формування трудового потенціалу підприємств харчової промисловості заснований на визна-

ченні оптимальної чисельності персоналу за окремими групами, що дозволяє, з одного боку, враховувати витрати на заохочення працівників, а з іншого — забезпечити реалізацію всієї повноти функціональних обов'язків і досягнення поставлених цілей.

Механізм формування трудового потенціалу підприємств харчової промисловості заснований на оптимізації чисельності всіх груп персоналу, дозволяє представити в логічній послідовності сукупність процесів, які необхідно реалізувати для вирішення завдання кадрового забезпечення.

Збереження трудового потенціалу виробників передбачає забезпечення сприятливих умов, за яких можуть максимально реалізуватися внутрішні можливості кожного працівника. Зважаючи на те, що доходи працездатного населення залишаються низькими, необхідно впровадити запропоновану систему стимулювання, яка дозволяє враховувати особистий внесок працівників у досягнення поставлених цілей і вирішення виробничих завдань [4].

Система стимулювання насамперед повинна враховувати матеріальний аспект, що передбачає розрахунок розміру матеріального заохочення для кожного працівника на підприємствах харчової промисловості. При цьому доцільно враховувати сукупність факторів, вплив яких визначається на основі розрахунку багатфакторної моделі. До таких факторів необхідно віднести: ПП — продуктивність праці; ПК — професійну кваліфікацію працівника; СР — стаж роботи; ВЧ — кількість відпрацьованого часу понаднормативного часу; ЯП — якість продукції. Економіко-математична модель, яка розрахована за даними, представленими в офіційній звітності підприємств харчової промисловості і відбиває вплив перерахованих факторів на розмір матеріального заохочення працівника, має концептуальний характер і може бути представлена у такому вигляді:

$$MЗ=0,029 \times ПП+1,915 \times ПК+0,495 \times СР+0,792 ВЧ+0,0032 \times ЯП \quad (1).$$

Розрахунок розміру матеріального заохочення працівників, що враховує вплив запропонованих факторів, дозволяє приймати обґрунтовані рішення, спрямовані на ефективної використання трудових якостей персоналу підприємств харчової промисловості для досягнення певних виробничо-господарських результатів.

Дослідження показали, що оперативний моніторинг сприяє реалізації поточних завдань кадрової служби, з яких основним є забезпечення безупинного функціонування підприємств харчової промисловості шляхом заповнення існуючих вакансій. Коло інформаційних потреб оперативного моніторингу охоплює відомості про: наявний персонал, кількісні та якісні характеристики особового складу; можливі найближчим часом зміни: звільнення і прийняття працівників, скасування чи виникнення посад; наявні кадрові резерви; існуючі нагальні проблеми кадрового управління.

Тактичний моніторинг трудової мобільності запропоновано для вирішення поточних і середньострокових завдань тактичного управління персоналом підприємств харчової промисловості. Проведення тактичного моніторингу трудової мобільності має на меті оцінку динаміки: ризиків трудової мобільності, продуктивності праці, трудового потенціалу окремих працівників,

підрозділів, підприємств, складових трудової мобільності, ефективності заходів з управління трудовою мобільністю.

ВИСНОВКИ

Визначено та обґрунтовано фактори, що впливають на формування та збереження трудового потенціалу підприємств харчової промисловості. Розроблено методичні рекомендації з оцінювання трудового потенціалу підприємств харчової промисловості, що дозволяє за його результатами приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо формування та збереження працівників.

Запропоновано механізм формування трудового потенціалу підприємств харчової промисловості, який ґрунтується на визначенні оптимальної чисельності персоналу за окремими групами та дозволяє визначити й упорядкувати сукупність процесів, які необхідно реалізувати для вирішення проблеми кадрового забезпечення виробництва.

Оптимізацію чисельності персоналу підприємств харчової промисловості запропоновано здійснювати на основі оптимізаційної економіко-математичної моделі, критерієм оптимальності якої є розумна мінімізація витрат на персонал при забезпеченні повноти їх функціональних обов'язків. Така модель може бути розрахована на основі методу динамічного програмування шляхом уведення послідовності функцій.

Література:

1. Доронін А.В. Поведінка персоналу виробничої організації. Оцінка, управління, розвиток / А.В. Доронін. — Харків: ВД "ІНЖЕК", 2008. — 320 с.
2. Залознова Ю.С. Організаційно-управлінські важелі забезпечення розвитку людського потенціалу / Ю.С. Залознова // Людський потенціал: механізм збереження та розвитку. — 2008. — С. 346—352.
3. Ущаровський К.В. Сучасні теоретико-методологічні підходи до управління персоналом на промислових підприємствах / К.В. Ущаровський // Економіка промисловості. — 2010. — № 1 (49). — С. 131—135.
4. Хандий Е.А. О роли самоорганизации в системе управления персоналом / Е.А. Хандий // Економіка: проблеми теорії та практики. — 2003. — Вип. 185. — Т. 2. — С. 462—471.

References:

1. Doronin, A.V. (2008), "The behavior of the personnel of the industrial organization. The estimation, management, development", Kharkov, 320 p.
  2. Zaloznova, J.S. (2008), "The organizational levers of maintenance of development of human potential", Ludskiy potencial: mechanism zberegennya ta rozvitku, pp. 346—352.
  3. Ushchapovsky, K.V. (2010), "Modern theoretical and methodological approaches to management of the personnel at the industrial enterprises", Ekonomika promislovosti, vol. 49, pp. 131—135.
  4. Handy, E.A. (2003), "About role of self-organizing in a control system of the personnel", Ekonomika: problemi teorii i praktiki, vol. 185, pp. 462—471.
- Стаття надійшла до редакції 27.06.2014 р.*

О. І. Жидик,
аспірант кафедри фінансів і банківської справи,
ДВНЗ "Ужгородський національний університет", м. Ужгород

СТАН БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

O. Zhydyk,
Post-graduate student of department of Finance and Banking, Uzhhorod National University, Uzhhorod

THE STATE OF BANK LENDING IN TRADE SECTOR IN ZAKARPATTYA OBLAST

У статті проаналізовано стан банківського кредитування галузі торгівлі Закарпатської області. Визначено диспропорції, які існують між регіонами країни в розподілі кредитних ресурсів комерційних банків, спрямованих у торгівлю. Стаття містить аналіз структури кредитів, наданих підприємствам торгівлі Закарпатської області, в розрізі валют та строків погашення.

The article analyses the state of bank lending in trade sector in Zakarpattia oblast. It was designated that the imbalance in credit rationing of commercial banks in trade sector varies between regions of the country. The article contains the analysis of the structure of given credits by commercial banks to legal bodies in trading branch in Zakarpattia oblast in terms and by currencies.

Ключові слова: кредитування, регіон, торгівля, торговельна галузь регіону, банківська система регіону.

Key words: credit, region, trade, trade sector of the region, banking system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічний розвиток регіонів великою мірою залежить від ефективного використання фінансових ресурсів, серед джерел яких важливе місце посідає банківське кредитування. Аналіз офіційної статистики свідчить, що існують значні диспропорції в розподілі кредитних коштів між регіонами, що, як наслідок призводить до значних територіальних диспропорцій їх економічного розвитку.

Торговельна галузь в Україні займає найбільшу частку в структурі ВВП [1]. Саме вона здійснювала вагомий вплив на розвиток економіки України з перших років незалежності. Особливо помітний вплив торгівлі на економіку регіонів зі слабким розвитком важкої індустрії, але вигідним економіко-географічним розташуванням, де сфера торгівлі забезпечує робочими місцями та доходами велику частину населення. Одним з таких регіонів, безперечно, є Закарпаття.

Банківське кредитування здійснює вплив на розвиток економіки регіону як загалом, так і на окремі види економічної діяльності, в тому числі на торгівлю. А оскільки торгівля в економіці Закарпатської області займає одне з провідних місць, то дослідження стану кредитування торгівлі в регіоні, без сумніву, заслуговує на увагу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Механізми стимулюючого впливу банківського кредиту на розвиток економіки регіону досліджувала в своїй роботі Павлишин О.П. [6]. Вона також здійснила аналіз розподілу кредитних ресурсів комерційних банків за регіонами України [6]. Важливість суспільної ефективності регіональної банківської системи для економіки регіону вивчали Могильницька М.П. та Побурко Я.О. [4]. Аналіз кредитної діяльності банківської системи України у своїх роботах здійснювали Рогожнікова Н.В. [9], Молдавська О.В. та Демиденко А.В. [5]. Дослідження стану кредитування банками галузі торгівлі за регіонами України, а також місця Закарпатської області серед них не набули поширення, тому вважаємо, що даний аспект є актуальним і заслуговує детальнішої розробки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в аналізі стану банківського кредитування торгівлі в Закарпатській області, а також визначенні диспропорцій, які існують між регіонами України з приводу розподілу кредитних ресурсів комерційних банків, спрямованих у торгівлю.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним з важливих факторів розвитку економіки регіону є банківське кредитування. Шляхом банківського кредитування відбувається перелив капіталу між галузями в межах економічної системи. Кінцевим результатом цього процесу є вирівнювання норми прибутку на вкладений капітал у різних галузях економіки. Перерозподільна функція кредиту також сприяє забезпеченню переливу фінансових ресурсів між окремими регіонами [7, с. 11].

Оскільки ми маємо на меті дослідження стану банківського кредитування саме такого виду економічної діяльності як торгівля, то вважаємо, що доцільно уточнити обґрунтування потреби кредитних ресурсів на підприємствах торгівлі.

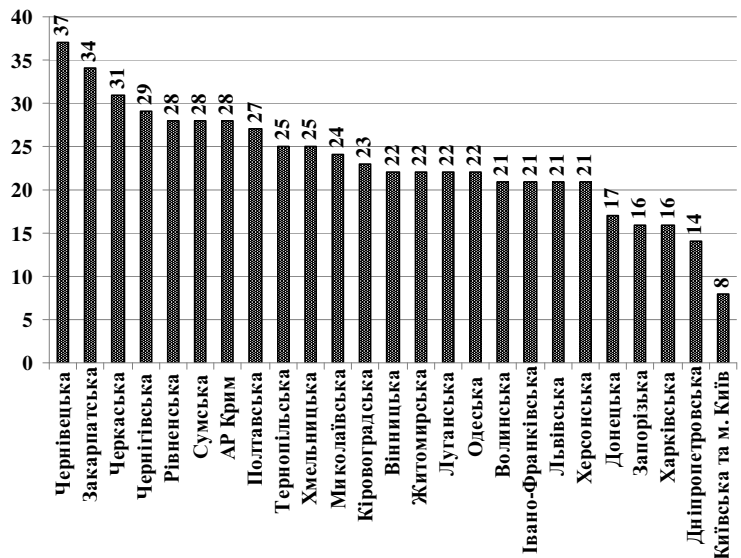
Внутрішні причини виникнення потреби в кредитних ресурсах на підприємствах торгівлі, перш за все, пов'язані з особливостями кругообігу капіталу, які обумовлюють нерівномірність руху оборотного капіталу підприємств, викликану відхиленнями фактичної потреби в оборотних коштах від їх середньої величини. Пов'язано це з динамічним надходженням і витратами товарно-матеріальних цінностей, реалізацією товарів, оплатою рахунків постачальникам, виплатою заробітної плати. Тому позичковий капітал потрібен підприємствам торгівлі для формування тимчасових запасів і забезпечення безперервного процесу реалізації продукції [3, с. 14—15].

Ще однією внутрішньою причиною потреби в кредитних ресурсах, яка пов'язана з особливостями кругообігу капіталу торговельного підприємства, є брак коштів для придбання, модернізації та ремонту основних засобів, для інвестування в капітальне будівництво та нематеріальні активи. Антиципаційна властивість кредиту (здатність кредиту випереджати у часі процес нагромадження) забезпечує здійснення капітальних вкладень ще до того, як господарюючий суб'єкт накопичить прибуток і амортизацію для інвестицій. Поєднання власного капіталу з позиковим дозволяє оперативніше реагувати на прогрес технологій, швидко здійснювати витрати на впровадження новітніх наукових досягнень [3, с. 15].

Серед основних зовнішніх причин, що формують потребу в кредитних ресурсах підприємств торгівлі, слід назвати: наявність інфляції, що часто призводить до "проїдання" чи знецінення власних коштів суб'єктів господарювання; стан економічного розвитку держави — спад або підйом; структурна збалансованість економіки і платоспроможність економічних суб'єктів; фінансова ситуація в країні та інше [10, с. 40].

Таким чином, як зазначає Мельник Л.О. в своїй роботі [3, с. 15], кредит відіграє важливу роль в організації грошових розрахунків (готівкових, безготівкових), збільшенні обсягу товарообігу, забезпеченні безперервності кругообігу основного і оборотного капіталу.

Важлива роль кредиту в торгівлі підтверджена ще й тим, що найбільшу частку в галузевій структурі кредитного портфелю банків України займають кредити, надані в сферу торгівлі — 38,81 % (тоді як кредити в пе-

Рис. 1. Кількість підрозділів банків на 100 підприємств торгівлі в регіонах України станом на 01.01.2014, одиниць

Джерело: складено автором за даними [2;12].

реробну промисловість — 19,64%, операції з нерухомим майном — 7,33%, будівництво — 7,26%, сільське та рибне господарство — 6,29 %, а інші й того менше) [12].

Безперечно важливим критерієм ефективної кредитної діяльності банківських установ є розвинута банківська мережа, яка забезпечує доступність банківських послуг для клієнтів за місцем їх проживання та праці. А у випадку кредитування торгівлі важливою є доступність банківського кредиту та загалом банківського обслуговування для підприємств торгівлі за місцем їх розташування.

Водночас спостерігаються значні територіальні диспропорції щодо забезпечення кредитними послугами окремих регіонів, зосередження переважної частки кредитних ресурсів у декількох промислово розвинутих областях та їх "вимивання" з інших регіонів. Це призводить до того, що економіка останніх не отримує належного обсягу кредитних вкладень, а кредит не виконує притаманних йому функцій у суспільстві [6, с. 5]. Зважаючи на мету дослідження, важливим для нас є визначення місця саме Закарпатської області в даному розподілі.

За показником середньої чисельності населення Закарпатська область займає 16 місце серед регіонів України, за кількістю банківських установ — 18 місце, а за кількістю об'єктів роздрібної торгівлі — 22 місце [2]. Дані показники не дають можливості оцінити розвиток банківської мережі в регіоні, адже кожен з регіонів країни має свої особливості, які потрібно врахувати при аналізі. Використовуючи показник кількості підприємств торгівлі (підприємств, основним видом діяльності яких за КВЕД є оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів) в областях, ми можемо оцінити, наскільки підприємства торгівлі регіону забезпечені банківськими установами відносно інших областей країни (рис. 1).

Слід відзначити, що підприємства торгівлі в Закарпатській області мають одне з найкращих забезпечень

Рис. 2. Кредити, надані депозитними корпораціями юридичним особам України, видом економічної діяльності яких є торгівля, у розрізі регіонів станом на кінець грудня 2013, %

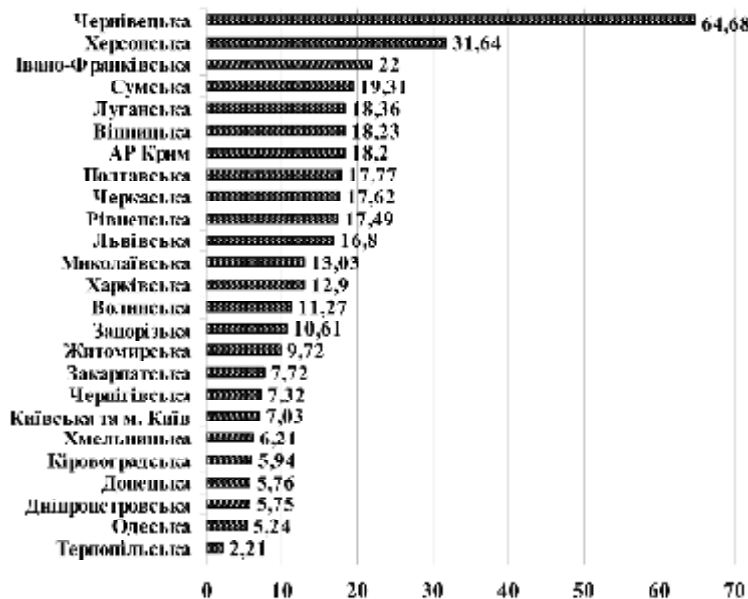
Джерело: [12].

мережу банківських установ, адже в Закарпатті на сто підприємств торгівлі припадає 37 установ банків, тоді як, до прикладу, в Київській області — лише вісім. У Київській області найбільша кількість підприємств торгівлі серед регіонів України — 32847 одиниць, і найбільша мережа банківських установ — 2771 підрозділ. Але співвідношення даних показників дає найменший показник кількості підрозділів банків на 100 підприємств торгівлі порівняно з іншими регіонами України. Це пояснюється тим, що кількість підприємств торгівлі в Київській області майже в дванадцять разів перевищує

кількість банківських установ, тоді як, до прикладу, в Закарпатті тільки в три рази. І хоча, банківська мережа Київської області є найбільшою порівняно з іншими областями України, але, все таки, забезпечення підприємств торгівлі даною мережею — найменше, зокрема через велику концентрацію підприємств торгівлі в столиці України.

Загалом щодо структури наданих кредитів юридичним особам у розрізі регіонів безперечним лідером є м. Київ та Київська область — 55,2%, також значна частина припадає на Дніпропетровську область — 20,6%. У кредитуванні галузі торгівлі лідери ті ж самі, але співвідношення між Київською та Дніпропетровською областями змінюється (рис. 2).

Як видно за даними рисунка 2, основна частка кредитів юридичним особам, які займаються торгівлею, припадає на м. Київ та Київську область, Дніпропетровську область, а також Донецьку, Харківську та Одеську області. Кожна з інших областей отримує менше 1 % загальної суми кредитування. Області Західної України (Закарпатська, Чернівецька, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Волинська та Тернопільська) разом мають меншу частку кредитування, ніж Одеська область (3,33 % проти 3,8 %), і в 11 разів меншу ніж Дніпропетровська. Отже, можна констатувати, що переважна частина коштів комерційних банків, у вигляді кредитів у торгівлю, спрямовується на фінансування підприємств торгівлі у великих "ділових центрах", де і розміщена найбільша їх кількість. Натомість області Західного регіону України, в тому числі і Закарпатська область, отримують незначну частку коштів комерційних банків у вигляді кредитів у торгівлю.

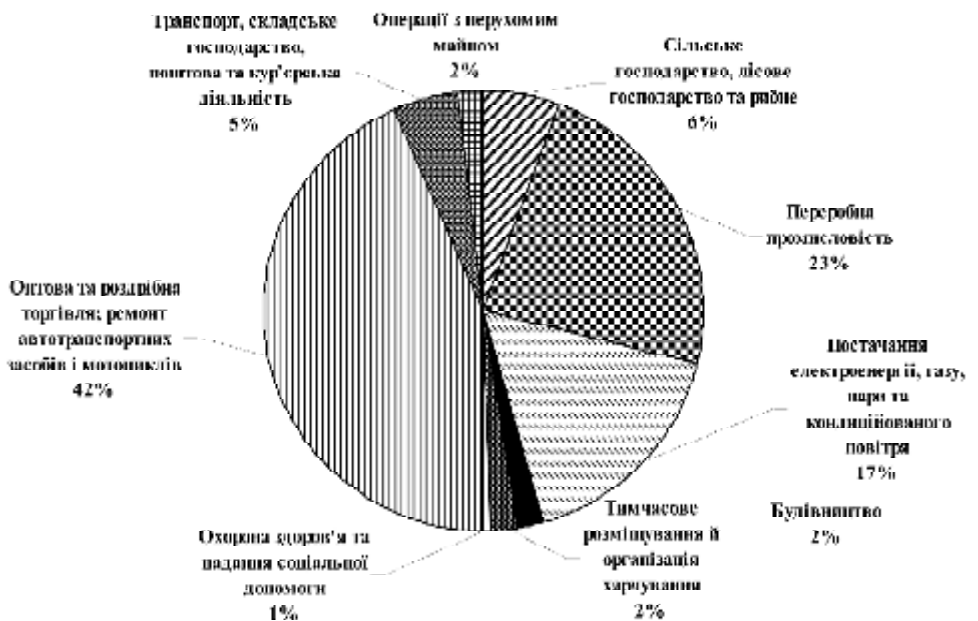
Рис. 3. Рівень простроченої заборгованості за кредитами, наданими підприємствам торгівлі у розрізі регіонів станом на 01.01.2014 р., %

Джерело: [12].

За показником рівня простроченої заборгованості за кредитами (рис. 3), наданими підприємствам торгівлі, Закарпатська область посідає 17 місце серед областей України. Слід зазначити, що відсоток прострочених кредитів нижчий ніж середній по Україні. А оскільки рівень простроченої заборгованості за кредитами, наданими підприємствам торгівлі Закарпатської області, є помірним, порівняно з іншими областями, то необхідним є пошук шляхів збільшення обсягів кредитування торговельної галузі регіону.

Що стосується Закарпатської області, то галузева структура розподілу кредитних коштів є аналогічною до розподілу по Україні. Найбільшу частку кредитів комерційних банків спрямовано в сектор торгівлі — 42,94% та в переробну промисловість — 23,3 % (рис. 4). Дана ситуація є закономірною, адже саме торгівля є надзвичайно динамічним видом діяльності, що дозволяє їй залишатися життєздатною в різних економічних та соціально-політичних умовах, а швидка віддача та оборот капіталу робить її привабливою в інвестиційному сенсі.

Характерним для області є те, що значну частину кредитів надано в сферу постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (16,56 % проти 3,92% по Україні). Крім того, в області представлені галузі, кредитування яких, за підсумками 2013 року взагалі не відбувалося (професійна, наукова та технічна діяльність; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; освіта; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок; надання інших видів послуг; добувна промисловість і розроблення кар'єрів; водопостачання; каналізація; поводження з відходами; інформація та телекомунікації).

Рис. 4. Кредити, надані депозитними корпораціями юридичним особам Закарпатської області у розрізі видів економічної діяльності станом на кінець грудня 2013, %

Джерело: [12].

Перейдемо до аналізу структури кредитів, наданих банками підприємствам торгівлі, за строками та в розрізі валют.

Довгострокові банківські кредити (терміном понад 5 років) підприємства, як правило, спрямовують на формування та розширення основного капіталу. Нажаль, частка таких позик у структурі загального обсягу наданих кредитів підприємствам торгівлі України є найменшою (7%). Серед основних причин вищезгаданої ситуації слід назвати нестабільність ринкового середовища та різкі ринкові коливання. В Закарпатській області частка довгострокових кредитів, спрямованих у торгівлю, є ще меншою — вона становить 4,3 %, крім того, довгострокові позички в іноземній валюті взагалі не надавались (для України даний показник становить 3,3%) [12]. Незначна частка довгострокових кредитів в загальному обсязі наданих кредитів підприємствам торгівлі України та Закарпаття, безперечно, є негативним фактором, оскільки кредитні кошти, підприємства, в основному, спрямовують на фінансування поточних потреб. А потреби в капітальних інвестиціях залишаються незадоволеними. Дана ситуація, скоріш за все, є наслідком нестабільної економічної ситуації в країні, а низька частка довгострокових валютних кредитів — наслідком нестабільного курсу національної валюти.

Розподіл кредитів, наданих підприємствам торгівлі України в розрізі валют станом на 01.01.2014 р., є наступним: 74,6 % — в національній валюті та 25,4 — в іноземній. В Закарпатській області половина кредитів надана в національній валюті, половина — в іноземній. Причиною може бути розташування області (область межує з чотирма країнами), що передбачає тісніші економічні зв'язки підприємств торгівлі з іноземними партнерами, ніж в інших областях.

За даними Незалежної асоціації банків України [12], найбільша частина наданих кредитів у Закарпатській області — це кредити в іноземній валюті, надані на строк від одного до п'яти років, а саме: кредити, надані на фінансування сфери роздрібно торгівлі (32,9%).

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що між регіонами України існують певні диспропорції в розподілі кредитних ресурсів банківської системи при фінансуванні галузі торгівлі. Найбільше коштів спрямовується в Київську та Дніпропетровську області. Частка областей Західного регіону на фоні вищезгаданих областей є невеликою. Що ж до частки кредитних ресурсів, які спрямовуються на кредитування сфери торгівлі Закарпатської області, то вона є найменшою в Україні. Переважну частину всіх кредитів, наданих підприємствам торгівлі в Закарпатській області, становлять кредити в іноземній валюті, надані підприємствам роздрібно торгівлі на строк від одного до п'яти років. Частка довгострокових кредитів є незначною, а довгострокові кредити у валюті взагалі не надавались. Це свідчить про те, що кошти підприємствами залучаються здебільшого для фінансування поточних потреб. Враховуючи те, що за показником забезпечення банківською мережею підприємств торгівлі регіону область займає друге місце серед регіонів України, а показник питомої ваги прострочених кредитів,

Таблиця 1. Кредити, надані підприємствам торгівлі Закарпатської області в розрізі валют та строків погашення станом на 01.01.2014 р., %

Кредити надані	Усього	В тому числі за строками		
		До 1 року	Від 1 до 5 років	Більше 5 років
в національній валюті	50 %	28,6%	17,1%	4,3%
в іноземній валюті	50%	4,3%	45,7%	0%
Всього	100%	32,9%	62,8%	4,3%

Складено автором за даними [12].

наданих підприємствам торгівлі, є нижчим ніж середній по Україні, то ситуація з кредитуванням вимагає пошуку шляхів активізації кредитної діяльності банківської системи регіону саме в напрямі кредитування торгівельних підприємств на довгострокову перспективу. Це дозволить збільшити інвестиції в основні засоби, впроваджувати великомасштабні проекти та новітні технології, що особливо актуально в умовах зони вільної торгівлі з Євросоюзом та інтеграції ринку України у Спільний ринок ЄС. А оскільки Закарпаття межує з чотирма країнами ЄС, то важливість активізації даного напрямі для регіону не потребує доведення.

Література:

1. Валовий внутрішній продукт України за 1 квартал 2013 року. Експрес-випуск / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Мельник Л.О. Ефективність кредитування підприємств роздрібної торгівлі [Текст]: дис. канд. екон. наук / Л.О. Мельник. — Харків, 2006. — 280 с.
4. Могильницька М.П. Про оцінювання банківської системи регіону [Текст] / М.П. Могильницька, Я.О. Побурко // Регіональна економіка. — 2005. — № 2. — С. 206—213.
5. Молдавська О.В. Статистична оцінка якості кредитної діяльності банків України / О.В. Молдавська, А.В. Демиденко // Проблеми економіки. — 2013. — № 3. — С. 282—288.
6. Павлишин О.П. Механізми стимулюючого впливу кредиту на розвиток економіки [Текст]: дис. канд. екон. наук / О.П. Павлишин. — Львів, 2005. — 199 с.
7. Пожар О.М. Роль кредитної політики банків в умовах становлення та розвитку ринкових відносин [Текст] / О. М. Пожар // Вісник Української академії банківської справи. — 2002. — N 2. — С. 11—15.
8. Показники діяльності банків станом на 01.01.2014 р. Асоціація українських банків [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=8684&menu=104&Itemid=112
9. Рогожнікова Н.В. Аналіз стану та динаміки кредитної діяльності банків України [Текст] / Рогожнікова Н.В. // Фінансовий простір. — Черкаси: ЧІБС УБС НБУ. — 2012. — Вип. 1 (5). — С. 30—35.
10. Стельмах В.С. Грошово-кредитна політика в Україні [Текст] / В.С. Стельмах, Н.І. Гребеник, А.О. Єпіфанов, В.І. Міщенко. — К.: Знання, 2000. — 305 с.
11. Щомісячний бюлетень НАБУ за лютий 2013. Незалежна асоціація банків України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nabu.com.ua/ukr/analytics/bankivska-sistema-ukrayini/shhomisjachnijj-bjuleten/50955/>
12. Щомісячний бюлетень НАБУ за лютий 2014 року. Незалежна асоціація банків України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nabu.com.ua/ukr/analytics/bankivska-sistema-ukrayini/shhomisjachnijj-bjuleten/95181/>
13. Щомісячний бюлетень НАБУ за червень 2012 року. Незалежна асоціація банків України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nabu.com.ua/ukr/analytics/bankivska-sistema-ukrayini/shhomisjachnijj-bjuleten/7655/>

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2014), "Gross domestic product of Ukraine for I Q 2014", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 01 July 2013).
2. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2014), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 01 July 2013).
3. Melnik, L.O. (2006), "Efficiency of crediting of retail trade enterprises", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics of trade and services, Kharkov State University of Food Technology and Trade, Kharkov, Ukraine.
4. Mohyl'nyts'ka, M.P. and. Poburko, Ya.O (2005), "About the evaluation of the banking system in the region", *Rehional'na ekonomika*, vol. 2, pp. 206—213.
5. Moldavs'ka, O.V. and Demydenko, A.V. (2013), "Statistical assessment of quality of credit activity of Ukrainian banks", *Problemy ekonomiky*, vol. 3, pp. 282—288.
6. Pavlyshyn, O.P., (2005), "The mechanisms of stimulated influence of credit for development of region economy", Abstract of Ph.D. dissertation, Finance, money circulation and credit, Ternopol Academy of National Economy, Lvov, Ukraine.
7. Pozhar, O.M. (2002), "The role of credit policy of banks in the context of the establishment and development of market relations", *Visnyk Ukrain's'koi akademii bankiv's'koi spravy*, vol. 2, pp. 11—15.
8. Association of Ukrainian Banks (2014), "Indices of banking activity for 01.01.2014", available at: http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=8684&menu=104&Itemid=112 (Accessed 01 July 2013).
9. Rohozhnikova, N. V. (2012), "State and dynamics analysis of credit banking activity in Ukraine", *Finansovyy prostir*, vol. 1 (5), pp. 30—35.
10. Stel'makh, V.S. Hrebenyk, N.I. Yepifanov, A.O. and Mischenko, V.I. (2000), *Hroshovo-kredytna polityka v Ukraini* [Monetary Policy in Ukraine], Znannia, Kyiv, Ukraine.
11. Independent Association of the Banks of Ukraine (2014), "Monthly newsletter for February 2013", available at: <http://www.nabu.com.ua/ukr/analytics/bankivska-sistema-ukrayini/shhomisjachnijj-bjuleten/50955/> (Accessed 01 July 2013).
12. Independent Association of the Banks of Ukraine (2014), "Monthly newsletter for February 2014", available at: <http://www.nabu.com.ua/ukr/analytics/bankivska-sistema-ukrayini/shhomisjachnijj-bjuleten/95181/> (Accessed 01 July 2013).
13. Independent Association of the Banks of Ukraine (2014), "Monthly newsletter for June 2012", available at: <http://www.nabu.com.ua/ukr/analytics/bankivska-sistema-ukrayini/shhomisjachnijj-bjuleten/7655/> (Accessed 01 July 2013).

Стаття надійшла до редакції 04.07.2014 р.

С. І. Тодорюк,
аспірант, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЕКОЛОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ В РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ

S. Todoruk,
graduate student, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

ECOLOGICAL PERSPECTIVES IMPLEMENTING THE CONCEPT OF SUSTAINABLE
DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

Розглянуто причини недостатнього рівня агроекологічної безпеки, окреслено стан та напрямки агроекологічних дій. Сформовано принципи природокористування в аграрному середовищі, запропоновано перспективи застосування регіонально-територіальних принципів у системі аграрних відносин.

Causes of insufficient agroecological security has been considered, the status and trends of agri-environmental actions has been outlined. Principles of nature using in the agricultural environment has been formed, prospects of regional-territorial principles in the system of agrarian relations has been offered.

Ключові слова: аграрний сектор, сталий розвиток, екологічна ситуація, складові екологічного навантаження, аграрне середовище.

Key words: agrarian sector, sustainable development, environmental situation, components of environmental stress, agricultural environment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Практична реалізація концепції сталого розвитку та її дієвість на державному рівні в цілому, зокрема щодо аграрного сектора України, потребує пошуку інноваційних підходів (у поєднанні з відомими, "класичними" методами ведення вітчизняного аграрного господарювання) та відповідних регуляторних механізмів забезпечення. Не зважаючи на окремі позитивні зрушення, які відображають загальні підходи до адаптації всесвітньої стратегії сталого розвитку в Україні — створена Національна комісія сталого розвитку України, розроблено Цілі розвитку тисячоліття, прийняті або доповнені окремі законодавчі та нормативно-правові акти — недостатньо активно проходить практичне втілення затвердженої Концепції національної екологічної політики та сталого розвитку населених пунктів України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Вивчення проблем та перспектив реалізації концепції сталого розвитку суспільства в цілому та окремих секторів зокрема в останні роки висвітлюється у працях іноземних та вітчизняних науковців. Вагомий внесок у дослідження даного питання зробили О. Бородіна, З. Герасимчук, Б. Данилишин, С. Дорогунцов, Л. Мельник, П. Олдак, В. Прадун, В. Трегобчук, О. Шубравська, О. Віленчук, В. Русан, М. Щурик та ін.

Незважаючи на широкий перелік авторів, проблема забезпечення сталого розвитку вітчизняного аграрного сектора остаточно не вирішена, що зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі. Особливо це стосується екологічних перспектив сталого аграрного розвитку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є окреслення основних складових екологічних навантажень у системі вітчизняного аграрного господарювання та перспектив екологічного відтворення в рамках запропонованої концепції сталого розвитку аграрного сектора економіки України.

ОСНОВНИЙ ВИКЛАД

Причини недостатнього рівня агроекологічної безпеки України стосуються різних аспектів — загальноекологічних, соціальних, економічних, організаційних, технічних, технологічних тощо. Найбільш важливими, на нашу думку, для аграрного сектора є такі, як:

— значна кількість різномасштабних екологічних навантажень та загроз, окремі з яких діють постійно, інші — мінливі, нестабільні;

— трансформаційні зміни форм та умов аграрного господарювання;

Таблиця 1. Складові екологічних навантажень у системі вітчизняного аграрного господарювання та перспективи екологічного відтворення

Стан та напрями агроекологічних дій	
Теоретичне обґрунтування	Практичне забезпечення
<i>Стан та перспективи аграрного природокористування</i>	
<ul style="list-style-type: none"> - Екологічні проблеми землеробства – техногенне забруднення та ерозія ґрунтів; - забруднення гідросфери внаслідок нераціонального водоспоживання в сільському господарстві та забруднення наземних / підземних вод; - екологічні навантаження рослинництва – впровадження монокультур, зменшення природного біорізноманіття; - небезпеки ведення системи тваринництва внаслідок дисбалансів видів та порід тварин, хімізації кормової бази 	<ul style="list-style-type: none"> - Ґрунтозахисне землеробство, протиерозійні заходи та відтворення родючості ґрунтів; - раціональне водокористування під час зрошування; - відтворення оптимального екологічного стану поверхневих та ґрунтових вод; - оптимальна структура агроландшафтів; - ефективне поєднання природних та аграрних екосистем; - підвищення продуктивності тваринництва на засадах селекції - адаптовані породи тварин; зростання культури тваринництва
<i>Форми та методи аграрного господарювання</i>	
<ul style="list-style-type: none"> - великі господарства – агрохолдинги з інтенсивним веденням аграрного господарювання – землеробства, рослинництва, тваринництва; - фермерські та інші господарства (різні за величиною, чисельністю працівників); - господарства населення 	<ul style="list-style-type: none"> - розробка масштабних екологічних проектів та природоохоронних заходів щодо зниження рівня небезпек на основі екологічного управління; - раціональне використання природного ресурсного потенціалу територій; - разом із основними видами діяльності розвивати сферу надання екологічних послуг

Розроблено автором.

— окремі порушення культури землеробства, принципів ведення та агроекологічного відтворення рослинництва, тваринництва;

— проблеми розробки оціночних критеріїв відповідності аграрної сировини та продукції стандартизованим вимогам, сертифікаційного підтвердження якісних параметрів, зокрема екологічних;

— розрізненість прийняття екологічних рішень та низька дієвість екологічних реформ на рівні окремих регіонів та аграрних підприємств як суб'єктів господарювання тощо.

У відповідності до зазначених аспектів нами проведено порівняльний аналіз існуючих в Україні агроекологічних проблем та окремих практичних дій щодо їх подолання, що є першоосновою для подальших змін розвитку аграрного сектора на засадах сталого розвитку та прийняття конструктивних рішень у даному стратегічному напрямі (табл. 1).

З метою практичної реалізації концепції сталого розвитку нами пропонуються нові підходи до культури природокористування в сільському господарстві України, в основу якої слід покласти такі пріоритети:

— економічно доцільним є лише те, що екологічно безпечне (що відображає зокрема сучасні європейські підходи) як для довкілля, так і для споживача ресурсів;

— оптимальне використання усіх взаємозв'язаних ресурсів — природних, техногенних, управлінських, інформаційних тощо, задіяних до системи аграрного господарювання з позицій екологічного менеджменту;

— ефективна взаємодія еколого-економічних і соціальних констант ведення сільського господарства, розширення сфери надання (основних та додаткових) та відтворення необхідних параметрів подальшого прогресивного аграрного розвитку на засадах екологічних динамічних констант;

— впровадження нових форм та методів аграрного господарювання, їх ефективне поєднання з традиційними; так розвиток альтернативного сільського господарства як екологічно досконалого слід поєднувати з інтенсивним веденням, зокрема рослинництва.

Такий підхід визначає необхідність реформування аграрних відносин в Україні в русло необхідних екологічних констант. Йдеться про підвищення дієвості національної екологічної доктрини в цілому, зокрема в системі аграрного господарювання, забезпечення та поєднання еколого-економічних реформ у державі на рівні окремих складових — сільське господарство, переробні галузі, промисловість,

транспорт, торгівля, соціальна сфера тощо в єдине русло екологічної умовиваності та відповідальності (рис. 1). Для прикладу, єдиними є екологічні проблеми, пов'язані з техногенним забрудненням атмосферного повітря, водного середовища, літосфери, зокрема ґрунтів, не зважаючи на різні причини, джерела та шляхи потрапляння в зазначені природні середовища небезпечних контамінантів.

Використання різних видів ресурсів в аграрному середовищі повинно бути екологічно обґрунтованим із урахуванням різноспрямованих чинників абіотичного, біотичного та антропогенного походження. Так, природно-кліматичні умови впливають на склад і продуктивність агроекологічних систем та окремих їх компонентів — видових агрокультур та агроландшафтів у цілому, трав'янистих фітоценозів, лісів тощо. Це слід враховувати при формуванні регіональних програм розвитку сільського господарства, зокрема із урахуванням зміни клімату (ефект потепління). Важливим у даному контексті є також екологічна культура суспільства, що є одночасно мірилом екологічний дій суспільства та індикатором перспектив подальшого розвитку, зокрема система аграрного господарювання.

Нові підходи до культури природокористування в аграрному середовищі — споживання з одночасним відновленням природно-ресурсного потенціалу, на нашу думку, слід реалізовувати на основі принципу оптимальності. Реалізація цього принципу в аграрному господарюванні повинна корелювати з поняттям екологічного оптимуму як найбільш сприятливих умов для життєдіяльності організмів у цілому або проходження окремих процесів. Для аграрного середовища важливим є формування таких підходів, які, з одного боку, дозволять розвивати "продукуючу" сторону господарювання — створювати сукупний аграрний продукт і забезпечувати суспільні потреби в сільськогосподарській продукції, з іншого боку — так проводити діяльність, щоб використання ресурсів було в межах господарської необхідності з одночасними екологічними "поверненнями". Авторські пропозиції реалізації зазначеного відображено в таблиці 2.

Державне регулювання як система заходів екологічного спрямування розвитку національної аграрної системи за принципами оптимального природокористування повинно формувати взаємодоповнюючі екологічні, економічні, соціальні підходи. Нами пропонуються стратегічні бачення й тактичні дії на різних рівнях прийняття екологоспрямованих рішень:

— періодичне (за необхідністю) проведення незалежних, науково обґрунтованих екологічних експертиз стану навколишнього природного середовища — моніторинг атмосферного повітря, природних водойм, ґрунтів з метою складання екологічних прогнозів і вироблення рекомендаційних рішень як на рівні країни, так і в межах локальних масштабів, оскільки окремі екологічні загрози та екологічні навантаження в Україні в цілому, зокрема в аграрній сфері продовжують зростати;

— заборона технічних й технологічних відхилень від проектів (нових аграрних об'єктів, процесів) на шкоду довкіллю, суворе дотримання встановлених норм та нормативів щодо використання тих чи інших ресурсів, поводження з відходами тощо;

— розроблення природоохоронних заходів протидії та попередження небезпечних екологічних явищ у системі аграрного господарювання України за рахунок збільшення державних преференцій, фінансування, кредитування, системи лізингу тощо;

— підвищення умотивованості екологічно досконалої діяльності в сільському господарстві як соціально важливої у формі економічних, соціальних, моральних стимулів;

— активізація загальної екологічної освіти в школі, екологічного виховання населення за допомогою різних комунікаційних технологій та засобів, зокрема Інтернет-ресурсів;

— врахування громадської думки при вирішенні ключових питань, які стосуються будівництва або подальшої експлуатації потенційно небезпечних агроекологічних об'єктів тощо.

Необхідним є бачення перспектив покращання екологічного стану аграрної сфери та пріоритетів агроекологічної політики держави в контексті удосконалення взаємодій між природним та антропогенним середовищем, виведення їх на рівень збалансування, що і є основою практичної реалізації концепції сталого розвитку. З цією метою слід по-іншому підійти до вирішення екологічних проблем, які з певною періодичністю виникають у системі аграрного господарювання. Важливо не лише долати окремі екологічні наслідки — тотальні та локальні забруднення, викиди отруйних речовин, збільшення кількості та стійкості шкідників внаслідок порушення правил агротехніки, агрохімії в культурі ведення землеробства, рослинництва, тваринництва, а попе-

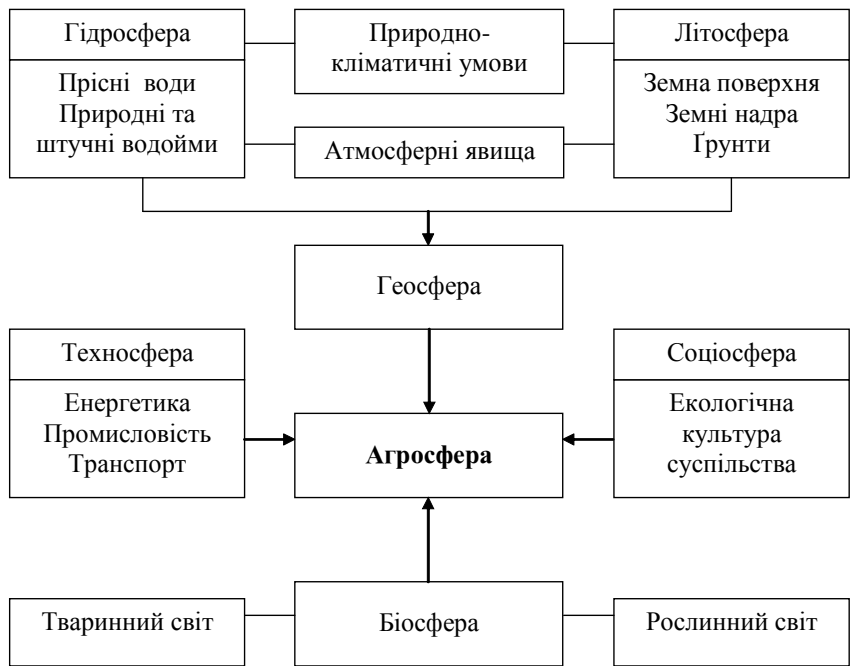

Рис. 1. Взаємозалежні складові розвитку аграрного середовища

Розроблено автором.

реджувати виникнення небезпечних екологічних ситуацій з використанням таких сучасних інструментів, як динамічне моделювання, екологічний аудит, екологічний менеджмент, екологічний маркетинг, екологічне право та інших.

В основі використання зазначеного інструментарію в аграрному господарюванні слід реалізовувати принципи системного підходу — напряму методології наукового пізнання, в основу якого покладено дослідження об'єкта як системи, в якій розкривається його цілісність, виявляється різноманітність типів зв'язків і зведення їх в єдину цілісну картину. Перевагою цього методу є те, що він, з одного боку, дозволяє використовувати спеціальні методи різних галузей аграрної науки, а з іншого — застосовувати якісні характеристики, оцінки і методи інших наук, зокрема екології, біології, географії, економіки, соціології, психології тощо; при цьому необхідність їх використання потребує в кожному випадку спеціального обґрунтування. Це дозволить повному підійти до розуміння розвитку аграрного середовища як динамічної системи та використовувати знання й методи цих наук для побудови узагальнюючих агроекологічних моделей, що максимально відображатиме дію різноспрямованих факторів, враховуючи взаємозв'язки й взаємодії

Таблиця 2. Принципи природокористування в аграрному середовищі

Оптимальне природокористування	Неоптимальне природокористування
<i>Використання й переробка природних ресурсів</i>	
Високоєфективне аграрне господарювання із залученням необхідної кількості ресурсів	Вичерпуються (або змінюються властивості) різних видів ресурсів, зокрема природних — біологічних, кліматичних, мінеральних тощо
<i>Використання й охорона природних умов життя</i>	
Не відбувається різких змін природно-ресурсного потенціалу. Підтримується (в окремих випадках підвищується) продуктивність природних об'єктів або комплексів	Погіршується використання природних об'єктів в цілому та їх окремих функцій — рекреаційних, естетичних, оздоровчих
<i>Зміни екологічного балансу природних систем</i>	
Підтримується продуктивність природних комплексів — екосистем різного походження та рівня складності, що є основою до відновлення природної рівноваги	Порушується рівновага біоекологічних систем, довкілля втрачає здатність до саморегулювання — самоочищення, самовідновлення

Розроблено автором.

Таблиця 3. Перспективи застосування регіонально-територіальних принципів у системі аграрних відносин

Регіональні принципи управління аграрним господарюванням	Територіальні принципи ведення аграрного господарювання
Прийняття спільних рішень та агроекологічних ініціатив щодо інтегрального еколого-економічного районування, прогресивного розвитку сільськогосподарських регіонів як суб'єктів комплексного управління	Єдині проекти, що спрямовані на агроекологічне відродження (оновлення) та перспективність окремих територій та акваторій за рахунок посилення умотивованості – економічної, соціальної, морально-психологічної
Розвиток макрорегіональних утворень – агропромислових кластерів як географічно концентрованих й управлінсько взаємопов'язаних підприємств, важливих для конкуренції та економічного зростання в діяльності аграрних підприємств, зокрема тих, що працюють в умовах депресивних територій	Застосування кластерних технологій збалансує розвиток сільських територій, дозволить створити нову інфраструктуру в сільській місцевості – збільшення кількості робочих місць, розширення надання основних й додаткових послуг, зокрема у формі екологічно чистого господарювання, розвитку зеленого туризму тощо
Узгоджені підходи до управління природокористуванням на регіональному рівні, що базуються на єдиних екологічних цінностях з одночасними акцентами на особливостях та функціях територіальних екосистем	Спільні природоохоронні заходи у формі оптимізації ландшафтів – природних й аграрних в єдині комплекси з досконалою структурою, прогресивним розвитком, естетичною досконалістю

складових реальної ситуації та дозволить ефективно управляти аграрними об'єктами / процесами.

Для практичного втілення екологічних ініціатив щодо природокористування та агроекологічних трансформацій ми пропонуємо регіонально-територіальні принципи як комплексну основу механізмів сучасного управління та ведення вітчизняного аграрного господарювання з позицій агроекологічної збалансованості, що найбільшою мірою відображатиме стратегію сталого розвитку. На нашу думку, зазначені принципи, не зважаючи на спільну спрямованість, будуть мати окремі відмінні ознаки й "ситуативні" сфери цільового застосування (табл. 3).

Перспективність регіонального розвитку слід пов'язати з новими інтеграційними підходами до існуючих основ економічного районування на рівні економіки України в цілому. Для прикладу, вітчизняними економістами пропонуються нові проекти, зокрема бачення просторово-інституційної структури у формі просторово-економічних мереж як основних одиниць нових економічних районів країни [1].

Щодо аграрного середовища, важливим з позицій екологічного вдосконалення соціально-економічних відносин, на нашу думку, є вміле поєднання регіональних стратегій і територіальних рішень як двох взаємодоповнюючих компонентів у системі аграрного господарювання. Оновлені регіональні підходи дозволять розробити адекватні сучасним вимогам (зокрема щодо екологічних викликів) методи регулювання. Територіальні принципи будуть механізмами практичної реалізації агроекологічних ініціатив, пов'язаних із природокористуванням та природовідновленням. Тому необхідно на сучасному етапі розвитку аграрної сфери знайти вірні управлінські рішення в межах аграрної політики держави, регіону з обов'язковим урахуванням територіальних особливостей. Йдеться про різноманітне використання екологічного менеджменту як важливого інструментарію управління. Єдина державна аграрна політика, на якій будуються відносини держави і товаровиробників, у регіонах повинна коригуватися з урахуванням місцевих (територіальних) особливостей і можливостей розвитку сільського господарства в умовах реальної природно-кліматичної ситуації та окремих агроекологічних дій.

Прикладом зазначеного є можливості корегування бізнес-планів або спеціалізації аграрних господарюючих суб'єктів з метою реалізації цільових екологічних програм у таких формах:

- збільшення територіального біорізноманіття — кількості (або площ існуючих) природних угідь: пасовищ, луків, посадок, лісів тощо;
- ведення органічного або екологічного господарства як основний пріоритет господарювання;

— виведення з сільськогосподарського обороту (за потребою) екологічно небезпечних об'єктів, зокрема еродованих земель, забруднених територій для їх відновлення.

ВИСНОВКИ

Отже, на основі запропонованих принципів та механізмів екологічного регулювання в системі аграрного господарювання можливим буде ефективніше використання природно-ресурсного потенціалу із залученням як внутрішніх, так і зовнішніх резервів, підвищення дієвості управлінських рішень, умотивованості принципів та результатів роботи вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників, що дозволить формувати збалансовані параметри в різноманеврій реалізації концепції сталого розвитку аграрного сектора України.

Література:

1. Шульц С.Л. Еволюція парадигми районування та її модернізація в умовах реформування просторово-інституційної структури економіки України / С.Л. Шульц, М.В. Максимчук, І.З. Сторонянська // Регіональна політика. — 2010. — № 3. — С. 20—28.
2. Щурик М.В. Про поєднання духовної та матеріальної субстанції у процесі відтворення природних ресурсів: монографія / М.В. Щурик. — Івано-Франківськ: Тіповіт, 2011. — 277 с.
3. Русан В.М. Економіко-екологічний механізм раціонального сільськогосподарського землекористування / В.М. Русан // Економіка АПК. — 2006. — № 4. — С. 31—37.
4. Віленчук О. Гармонізація єдиного еколого-економічного простору України / О. Віленчук // Економіка АПК. — 2009. — № 3. — С. 80—87.

References:

1. Schulz, S.L. (2010), "The evolution of paradigms of modernization and regionalization in terms of reforming the institutional structure of space-economy Ukraine", *Regional'na polityka*, vol. 3, pp. 20—28.
2. Schuryk, M.V. (2011), *Pro poiednannia dukhovnoi ta material'noi substantsii u protsesi vidtvorennia pryrodnykh resursiv* [Combination of spiritual and material substance in the restoration of natural resources], *Tipovit, Ivano-Frankivsk, Ukraine*.
3. Rusan, V.M. (2006), "Economic and environmental management mechanism of agricultural land use", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 31—37.
4. Vilenchuk, O. (2009), "Harmonization of unified ecological-economic area of Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 80—87. *Стаття надійшла до редакції 04.07.2014 р.*

Н. О. Васюк,

к. держ. упр., провідний науковий співробітник відділу європейської інтеграції та адаптації зарубіжного досвіду,

Інститут проблем державного управління та місцевого самоврядування
Національної академії державного управління при Президентові України

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

N. Vasiuk,

PhD in Public Administration, Leading Scientific Officer of the Department
of Ukraine's European integration and adaptation of international experience
Institute of Public Administration and Local Self-Government Issues
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

LEGISLATIVE REGULATION OF SCIENTIFIC ACTIVITIES IN PUBLIC ADMINISTRATION

У статті проаналізовано нормативно-правові аспекти наукової діяльності в державному управлінні та визначено перспективи розвитку науки "Державне управління" на сучасному етапі.

In the article the regulatory legislation aspects of scientific activities in public administration and determines possibilities of development of science "Public administration" in the current stage.

*Ключові слова: наука, науково-дослідна діяльність, наукові дослідження.
Key words: science, research and development.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток науки і техніки є визначальним фактором прогресу суспільства, підвищення добробуту його членів, їх духовного та інтелектуального зростання. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності, цілеспрямованої політики у забезпеченні використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб [15].

Сучасна нормативно-правова база (закони, укази Президента, підзаконні акти у формі постанов Уряду, наказів центральних органів виконавчої влади тощо) стосовно наукової та науково-технічної діяльності складає значну кількість документів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розвиток державного управління як спеціальної галузі наукового знання, його методологічну складову досліджують такі вітчизняні вчені, як Г. Атаманчук [2], В. Бакуменко [3; 4; 22], В. Князєв [5], І. Розпуненко [5], Ю. Сурмін [20—22] та ін. Понятійно-категорійний апарат

досліджень науки та концептуальні підходи до розуміння науки вивчають Ю. Битяк [1], С. Стеценко [19] та інші науковці.

Серед невирішених повністю частин загальної проблеми є недостатність досліджень нормативно-правового регулювання наукової діяльності в державному управлінні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Проаналізувати нормативно-правові аспекти наукової діяльності в державному управлінні та визначити перспективи розвитку науки "Державне управління" на сучасному етапі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Конституція України (стаття 54) гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом [6].

Держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством. Стат-

тя 116 Конституції України зобов'язує Кабінет Міністрів України (КМУ) забезпечувати проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури тощо. Згідно з пунктом 4 цієї ж статті КМУ розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України [6].

Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність" визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку науково-технічної сфери, створює умови для наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку. Метою цього Закону є врегулювання відносин, пов'язаних з науковою і науково-технічною діяльністю, та створення умов для підвищення ефективності наукових досліджень і використання їх результатів для забезпечення розвитку усіх сфер суспільного життя [15].

Вищезазначений закон закріплює правовий статус суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності, матеріальних та моральних стимулів забезпечення престижності та зумовленої суспільними потребами пріоритетності цієї сфери людської діяльності, залучення до неї інтелектуального потенціалу нації; основні цілі, напрями та принципи державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності; визначає повноваження органів державної влади щодо здійснення державного регулювання та управління у сфері наукової і науково-технічної діяльності [15].

Законодавець, визначаючи нормативні засади існування науки в Україні, використовує поняття "наукова діяльність", що позиціонується як інтелектуальна творча діяльність, спрямована на здобуття й використання нових знань. Основними її формами є фундаментальні та прикладні наукові дослідження.

"Науково-технічна діяльність" охоплює собою велике коло видів творчої діяльності, спрямована на досягнення певних науково-технічних результатів, необхідних людям для забезпечення своєї життєдіяльності. Науково-технічна діяльність охоплює науково-дослідну діяльність у тій частині, в якій вона стосується техніки і технологій. Цим поняттям охоплюються також проектно-конструкторські і проектно-технологічні роботи, винахідницька і раціоналізаторська діяльність та інші види творчої діяльності, спрямовані на створення промислових зразків, топографій інтегральних мікросхем, засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг тощо [8].

Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність" виокремлює поняття "науково-технічна діяльність" як інтелектуальну творчу діяльність, спрямовану на одержання і використання нових знань у всіх галузях техніки і технологій. Її основними формами (видами) є науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії практичного їх використання [15].

Вищезазначений закон визначає окремі поняття: "науково-педагогічна діяльність" як педагогічну діяльність у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III—IV рівнів акредитації, яка пов'язана з науковою та (або) науково-технічною діяльністю; "науково-організаційна діяльність" — це діяльність, що спрямована на методичне, організаційне забезпечення та координацію наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності [15].

Закон України "Про наукову і науково-технічну експертизу" визначає правові, організаційні і фінансові основи експертної діяльності в науково-технічній сфері, а також загальні основи і принципи регулювання суспільних відносин у галузі організації та проведення наукової та науково-технічної експертизи з метою забезпечення наукового обґрунтування структури і змісту пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, наукових, науково-технічних, соціально-економічних, екологічних програм і проєктів, визначення напрямів науково-технічної діяльності, аналізу та оцінки ефективності використання науково-технічного потенціалу, результатів досліджень [16].

Закон України "Про науково-технічну інформацію" визначає основи державної політики в галузі науково-технічної інформації, порядок її формування і реалізації в інтересах науково-технічного, економічного і соціального прогресу країни. Законом регулюються правові і економічні відносини громадян, юридичних осіб, держави, що виникають при створенні, одержанні, використанні та поширенні науково-технічної інформації, а також визначаються правові форми міжнародного співробітництва в цій галузі [14].

Пріоритетні напрями розвитку науки і техніки на період до 2020 року Закон України "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки" визначає [18]:

- фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави;
- інформаційні та комунікаційні технології;
- енергетика та енергоефективність;
- раціональне природокористування;
- науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань;
- нові речовини і матеріали.

Закон України "Про наукові парки" регулює правові, економічні, організаційні відносини, пов'язані із створенням та функціонуванням наукових парків, і спрямований на інтенсифікацію процесів розроблення, впровадження, виробництва інноваційних продуктів та інноваційної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках [13].

Важливим чинником, який визначає розвиток наукової діяльності, є кадрове забезпечення науки "Державне управління", зокрема значної уваги потребує його нормативно-правове регулювання.

Дослідження наукових проблем або окремих питань у тій чи іншій галузі знань проводять спеціалісти, яких називають науковими працівниками. До наукових працівників відносять осіб, які мають вищу освіту і здійснюють науково-дослідну (в науково-дослідних установах) або науково-педагогічну (у вищих закладах освіти) діяльність.

Науково-дослідну діяльність в Україні здійснюють наукові працівники науково-дослідних інститутів, науково-педагогічний склад кафедр та науково-дослідних лабораторій, співробітники інших підрозділів наукових установ, докторанти, аспіранти, ад'юнкти, курсанти, студенти та слухачі. Для проведення наукових досліджень можуть утворюватися тимчасові творчі колективи у складі науковців, а також найбільш досвідчених фахівців, експертів.

Вчений — фізична особа (громадянин України, іноземець або особа без громадянства), яка має повну вищу освіту та проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження і отримує наукові та (або) науково-технічні результати; молодий вчений — вчений віком до

Таблиця 1. Основні види наукової роботи науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів

№	Назва виду роботи	Примітка
1	Виконання планових наукових досліджень із звітністю в таких формах: 1.1. Науково-технічний звіт 1.2. Дисертація (докторська, кандидатська) 1.3. Монографія 1.4. Підручник, навчальний посібник, словник, довідник 1.5. Наукова стаття в журналах, реферованих виданнях, інших виданнях 1.6. Заявка на видачу охоронних документів 1.7. Тези доповіді на конференціях, симпозиумах, семінарах (міжнародних, вітчизняних, інших)	Плановими є наукові дослідження, що включені до тематичних планів науково-дослідних робіт вищого навчального закладу, кафедри та наукових, науково-технічних програм
2	Рецензування монографій, підручників, навчальних посібників, словників, довідників, дисертацій, авторефератів, наукових статей, наукових проєктів, тематичних планів тощо	
3	Доопрацювання для перевидання монографій, підручників, навчальних посібників, словників, довідників	
4	Керівництво науковою роботою студентів з підготовкою: - наукові статі - заявки на видачу охоронних документів - роботи на конкурс - доповіді на конференцію	

35 років; науковий працівник — вчений, який за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно займається науковою, науково-технічною, науково-організаційною або науково-педагогічною діяльністю та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтвержену результатами атестації; науково-педагогічний працівник — вчений, який за основним місцем роботи займається професійно педагогічною та науковою або науково-технічною діяльністю у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III—IV рівнів акредитації [15].

Діяльність у галузі підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів регулюється Постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 1999 року № 309 та є обов'язковим для всіх вищих навчальних закладів та наукових установ України незалежно від їх підпорядкованості та форми власності [11].

Для підтримки педагогічних і науково-педагогічних працівників, підвищення їх відповідальності за якість професійної діяльності держава забезпечує [17]:

- розроблення та вдосконалення нормативно-правової бази професійної діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- прогнозування та задоволення потреб суспільства у зазначених працівниках;
- розвиток конкурентоспроможної системи навчальних закладів, в яких проводиться підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- розроблення та запровадження державних стандартів педагогічної освіти різних освітньо-кваліфікаційних рівнів і державних стандартів післядипломної педагогічної освіти;
- оволодіння педагогічними працівниками сучасними інформаційними технологіями;
- періодичне оновлення і взаємоузгодження змісту підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників;
- впровадження системи цільового державного фінансування підготовки педагогічних і науково-педагогічних працівників та їх професійного вдосконалення;
- поліпшення системи стимулювання професійного зростання педагогічних і науково-педагогічних працівників, можливість вивчення іноземних мов.

Порядок проведення атестації наукових працівників державних науково-дослідних, дослідно-конструкторсь-

ких, проектно-конструкторських, технологічних і проектно-пошукових установ (у тому числі тих, що входять до складу науково-виробничих об'єднань), вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації та науково-дослідних підрозділів вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації, що повністю або частково фінансуються за рахунок державного бюджету регулюється Постановою Кабінету Міністрів України від 13 серпня 1999 року № 1475 [10].

Порядок надання щорічної основної відпустки тривалістю до 56 календарних днів керівним працівникам навчальних закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам затверджує Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 346 [12].

Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації регламентує наукову, науково-технічну діяльність вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації, що є у підпорядкуванні Міністерства освіти і науки України [23].

Наказом Міністерства освіти і науки України від 7 серпня 2002 № 450 затверджено Перелік основних видів наукової роботи науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів (табл. 1) [9].

Проведений аналіз нормативно-правової бази, дає підстави зробити висновок, що в сучасних умовах трансформаційних змін потребує удосконалення системи наукового забезпечення галузі науки "Державне управління", зокрема її нормативно-правове регулювання.

Основними напрямками реформування державного управління науково-технологічного розвитку мають стати трансформація державної системи управління та модернізація законодавчо-нормативних умов здійснення науково-технологічної діяльності в Україні. Зміни у сфері державного управління мають спрямовуватись на побудову ієрархічної, горизонтально розгалуженої, функціонально відповідальної системи центральних органів виконавчої влади, що здійснюють державне регулювання наукової діяльності на програмно-цільових засадах.

Модернізація законодавчих та інших нормативних актів у сфері науково-технологічної діяльності має полягати у гармонізації законодавчих засад з європейськими стандартами, створенні правових підстав розбудови сучасної національної наукової системи (ННС). Стратегічним завданням реформування ННС має бути вивільнення

науковців із нормативних рамок існуючих наукових інституцій, а стратегічним завданням трансформації державного управління — побудова нової моделі взаємовідносин між науковцем та суспільством, за якої дотримується рівність інтересів держави та людини науки. Для цього держава має формувати свою наукову політику і створювати такі інституційні форми, котрі б сприяли збільшенню попиту на інтелектуальні продукти наукової праці [7].

Національна доктрина розвитку освіти визначає, що поєднання освіти і науки в основному забезпечується фундаменталізацією освіти, інтенсифікацією наукових досліджень у вищих навчальних закладах, науково-дослідних установах Академії педагогічних наук України; правовим захистом освітніх інновацій та результатів науково-педагогічної діяльності як інтелектуальної власності; запровадженням наукової експертизи державних стандартів освіти, підручників, інноваційних систем навчання та виховання; залученням до наукової діяльності обдарованої учнівської та студентської молоді, педагогічних працівників тощо [17].

Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації розроблено проект закону України "Про внесення змін до Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" з метою необхідності модернізації законодавчого забезпечення сфери наукової і науково-технічної діяльності.

Таким чином, основні висновки проведеного дослідження полягають у тому, що нормативно-правове регулювання наукової діяльності в державному управлінні здійснюється значною кількістю нормативно-правових актів різного рівня (закони, постанови, накази тощо).

Актуальними завданнями для вітчизняної науки і практики залишаються вироблення та узгодження чітких рекомендацій щодо правових засад унормування наукової діяльності державного управління в Україні на законодавчому рівні. Необхідним є прийняття нової редакції закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність", що дозволить удосконалити державне управління сферою наукової та науково-технічної діяльності, підвищити її результативність та ефективність бюджетного фінансування, наблизити норми законодавства до загальноприйнятих засад для країн-членів Європейського Союзу.

Розвиток нормативно-правових засад наукових досліджень у сфері державного управління забезпечується шляхом органічного поєднання фундаментальних пошукових та прикладних досліджень; визначення пріоритетних напрямів наукових досліджень, що мають спрямованість на вдосконалення системи державного управління; удосконалення системи планування та фінансування наукової діяльності державного управління тощо.

У сфері виконання науково-дослідних робіт з державного управління виникає необхідність у підвищенні їх якості шляхом створення системи контролю якості науково-дослідних робіт; впровадження проектного підходу; підвищення якості атестації науково-педагогічних кадрів; створення бази даних про вчених науки "Державне управління"; створення системи обліку та аналізу даних про діяльність спеціалізованих вчених рад; підвищення якості експертизи наукових досліджень; створення системи впровадження результатів наукових досліджень в практичну діяльність. Важливим етапом розвитку науки "Державне управління" є запровадження інституту замовників наукової продукції та більш тісного співробітництва з органами державної влади та місцевого самоврядування в розробці та реалізації цільових комплексних програм з актуальних питань державного управління і місцевого самоврядування.

Перспективи подальших розвідок стосуються розроблення та затвердження на законодавчому рівні Концепції розвитку науки "Державне управління", яка має визначати правові й організаційні засади наукової діяльності, встановлювати принципи, критерії та показники здійснення наукових досліджень тощо.

Література:

1. Адміністративне право: підручник / Ю.П. Битяк (кер. авт. кол.), В.М. Гаращук, В.В. Богуцький та ін.; за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. — Х.: Право, 2010. — 624 с.
2. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: курс лекций / Г.В. Атаманчук. — Изд. 2-е, доп. — М.: Омега-Л, 2004. — 584 с.
3. Бакуменко В.Д. Базові моделі науково обгрунтованого управління в соціальних системах / В.Д. Бакуменко // Наук.-інформ. вісн. з держ. упр. — 2010. — Вип. 1. — С. 2—6.
4. Державне управління: словник-довідник / уклад.: В.Д. Бакуменко (кер. творч. кол.), Д.О. Безносенко, І.М. Варзар та ін.; за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. — К.: Вид-во УАДУ, 2002. — 228 с.
5. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. — Т. 1: Теорія державного управління / наук.-ред. колегія: В.М. Князев (співголова), І.В. Розпутенко (співголова) та ін. — 2011. — 748 с.
6. Конституція України: закон України від 28 червн. 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
7. Напрями реформування державного управління науково-технологічного розвитку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/Monitor16/04.htm>
8. Право інтелектуальної власності: Академічний курс: підручник / О.А. Підпригора, О.Б. Бутнік-Сіверський, П.П. Дроб'язко, О.М. Мельник; За ред. О.А. Підпригора, О.Д. Святоцького. — 2-е вид., перероб. та доп. — К., 2004. — 618 с.
9. Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: наказ Міністерства освіти і науки від 07 серп. 2002 р. № 450 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0698-02>
10. Про затвердження Положення про атестацію наукових працівників: постанова Кабінету Міністрів України від 13 серп. 1999 р. № 1475 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1475-99-%D0%BF>
11. Про затвердження Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: постанова Кабінету Міністрів України від 01 берез. 1999 р. № 309 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/309-99-%D0%BF>
12. Про затвердження Порядку надання щорічної основної відпустки тривалістю до 56 календарних днів керівним працівникам навчальних закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам: постанова Кабінету міністрів України від 14 квіт. 1997 р. № 346 [Електронний

ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/346-97-%D0%BF>

13. Про наукові парки: закон України від 25 червн. 2009 р. № 1563-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1563-17>

14. Про науково-технічну інформацію: закон України від 25 черв. 1993 р. № 3322-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3322-12>

15. Про наукову і науково-технічну діяльність: закон України від 13 груд. 1991 р. № 1977-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>

16. Про наукову і науково-технічну експертизу: закон України від 10 лют. 1995 р. № 51/95-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80>

17. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

18. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: закон України від 11 липн. 2001 р. № 2623-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2623-14>

19. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навч. посіб. / С.Г. Стеценко. — К.: Атіка, 2007. — 624 с.

20. Сурмін Ю.П. Майстерня вченого: підруч. для науковця / Ю.П. Сурмін. — К.: НМЦ "Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні", 2006. — 302 с.

21. Сурмін Ю.П. Методологія галузі науки "Державне управління": монографія / Ю.П. Сурмін. — К.: НАДУ, 2012. — 372 с.

22. Сурмін Ю.П. Словник системного аналізу в державному управлінні / Ю.П. Сурмін, Л.Г. Штика, В.Д. Бакуменко, Л.М. Гогіна. — К.: Вид-во НАДУ, 2007. — 148 с.

23. Щодо Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації: наказ Міністерства освіти і науки від 1 червн. 2006 р. № 422 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1197-06>

References:

1. Bytiak, U.P. Garaschuk, V.M. and Bogutskyj, V.V. (2010), *Administratyvne pravo* [Administrative Law], Pravo, Kharkiv, Ukraine.

2. Atamanchuk, G.V. (2004), *Teoriia gosudarstvennogo upravleniia* [Theory of public administration], Omega, Moscow, Russia.

3. Bakumenko, V.D. (2010), "The basic model of science-based management of social systems", *Naukovo-informatyjnyj vasnyk z derzhavnogo upravlinnia*, vol. 1, pp. 2-6.

4. Kniazev, V.M. and Bakumenko, V.D. (2002), *Derzhavne upravlinnia* Public administration, Vydavnytstvo UADU, Kyiv, Ukraine.

5. Kniazev, V.M. and Rozputenko, I.V. (2011), *Encyklopediia derzhavnogo upravlinnia* Encyclopedia of Public Administration, Vydavnytstvo NADU, Kyiv, Ukraine.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "The Constitution of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254-%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 16 June 2014).

7. "Areas of reform of public administration research and technological development in Ukraine" [Online], 8, available at: <http://old.niss.gov.ua/monitor/Monitor16/04.htm> (Accessed 16 June 2014).

8. Pidopyrgora, O.A. Butnik-Siverskyj, O.B. Drobiazko, P.P. Melnyk, O.M. (2004), *Pravo intelektualnoi vlasnosti* Intellectual property, Kyiv, Ukraine.

9. Ministry of of Education and Science of Ukraine (2002), "Order "On approval of rules of time for planning and recording of training and a list of the main types of technical, scientific and organizational work of teachers and teaching staff of higher education institutions", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0698-02> (Accessed 16 June 2014).

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (1999), "Resolution "On approval of the certification researchers", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1475-99-%D0%BF> (Accessed 16 June 2014).

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (1999), "Resolution "On approval of the training of scientific and pedagogical staff", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/309-99-%D0%BF> (Accessed 16 June 2014).

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (1997), "Resolution "On approval of the provision of basic annual leave of up to 56 days executives schools and educational institutions, educational (teaching) units (units) other institutions and establishments, educational, science teachers and researchers", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/346-97-%D0%BF> (Accessed 16 June 2014).

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2009), The Law of Ukraine "On science parks", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1563-17> (Accessed 16 June 2014).

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (1993), The Law of Ukraine "On Scientific and Technical Information", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3322-12> (Accessed 16 June 2014).

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On Scientific and Technical Activities", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1977-12> (Accessed 16 June 2014).

16. The Verkhovna Rada of Ukraine (1995), The Law of Ukraine "On scientific and technical expertise", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80> (Accessed 16 June 2014).

17. President of Ukraine (2002), "Decree "On the National Doctrine of Education Development", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (Accessed 16 June 2014).

18. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "On priority directions of science and technology", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2623-14> (Accessed 16 June 2014).

19. Stetchenko, S.G. (2007), *Administratyvne pravo Ukrainy* Ukraine Administrative Law, Atica, Kyiv, Ukraine.

20. Surmin, U.P. (2006), *Majsternia vchenogo* Workshop scientist, NMTC, Kyiv, Ukraine.

21. Surmin, U.P. (2012), *Metodologiiia galuzi nauky "Derzhavne upravlinnia"* The methodology of the science "Public Administration", NADU, Kyiv, Ukraine.

22. Surmin, U.P. Shtyka, L.G. Bakumenko, V.D. and Gogina, L.M. (2007), *Slovnnyk sistemnogo analizu v derzhavnomu upravlinni* Glossary of systems analysis in public administration, NADU, Kyiv, Ukraine.

23. Ministry of of Education and Science of Ukraine (2006), "Order "Regarding the Regulation on scientific, technical activities in higher education III and IV levels of accreditation", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1197-06> (Accessed 16 June 2014).

Стаття надійшла до редакції 17.06.2014 р.

УДК 336.76:352

А. В. Петриків,
к. держ. упр., доцент кафедри державного і муніципального управління,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ТА СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ МІСЦЕВИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ

A. Petrykiv,
Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor of Public and Municipal Administration,
Ternopil National Economic University, Ternopil

DIRECTIONS IMPROVE THE EFFICIENCY OF INFORMATION SYSTEMS AND LOCAL BORROWING REGULATION

У статті визначено роль місцевих запозичень як джерела фінансової автономії органів місцевого самоврядування. Розглянуто питання розвитку ринку муніципальних облігацій в Україні та визначено причини недосконалості розвитку ринку місцевих запозичень України. Досліджено низку проблем, пов'язаних із забезпеченням ефективності здійснення муніципальних запозичень, зокрема проблему недосконалості системи регулювання місцевих запозичень та системи розповсюдження інформації про муніципальні цінні папери. Виявлено напрями удосконалення правової та регулятивної основи побудови системи місцевих запозичень в Україні. Проаналізовано ефективність інформаційної системи та системи регулювання, процесів здійснення місцевих запозичень та визначено шляхи їх вдосконалення. Окреслено шляхи удосконалення механізму функціонування місцевих позик. Виявлено напрями підвищення ефективності інформаційної системи та системи регулювання місцевих запозичень в Україні.

The article defines the role of local borrowing as a source of financial autonomy of local governments. The question of municipal bond market in Ukraine and identifies the causes of market imperfections local borrowing Ukraine. Investigated a number of issues related to ensuring the efficiency of the implementation of municipal borrowing, including the problem of the failings of local borrowing regulation and distribution of information on municipal securities. Revealed areas of improvement of the legal and regulatory bases of the system of local borrowing in Ukraine. The effectiveness of information systems and regulatory processes of local borrowing and ways to improve them. The ways to improve the mechanism of functioning of local loans. We found directions to increase the efficiency of information systems and local borrowing regulation in Ukraine.

Ключові слова: місцеві запозичення, облігації муніципальної позики, місцеві органи влади, ефективність використання муніципальних запозичень, ринок муніципальних цінних паперів.

Key words: local borrowings, bonds, municipal borrowing, local governments, the effectiveness of municipal debt, municipal securities market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасна економічна ситуація зумовлює необхідність підвищення ефективності управління фінансами в Україні. Глобалізаційні процеси, які нині цілковито охоплюють економічну, політичну та інші сфери життя суспільства, посилюють вимоги до якості державної регуляторної політики [2, с. 58]. Останніми роками особливо актуальною стала

проблема нестачі фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування та нестабільність їхніх дохідних джерел. Зростаюча останнім часом економічна самостійність регіонів не лише дає змогу місцевим органам влади розвивати ініціативу, а й покладає на них частину відповідальності за реалізацію економічної політики держави. Відтак, на міські бюджети лягає додатковий тягар, пов'язаний не лише із забез-

печенням безперебійного функціонування всіх важливих інфраструктурних установ міста, а й зі створенням додаткових умов для їх розвитку. Недостатність бюджетного фінансування міст і областей України активізує проблему залучення необхідних ресурсів з інших джерел. За таких умов місцеві бюджети повинні використовувати можливість ринку цінних паперів за рахунок випуску облігацій місцевих муніципальних позик. Муніципальні запозичення є важливим джерелом фінансового забезпечення розвитку місцевого самоврядування і є потужним фінансовим інструментом, який сприяє ефективному вирішенню поточних та довготермінових проблем, пов'язаних з фінансуванням бюджетних видатків [1, с. 15].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню різноманітних аспектів організації та функціонування ринку місцевих запозичень присвячено чимало публікацій вітчизняних науковців, зокрема: М. Бурмаки, С. Варфоломєєва, О. Василика, І. Заверухи, О. Іваницької, О. Кириленко, В. Кравченка, І. Луніної, М. Лапішко, В. Падалки, І. Туболець, В. Удовиченка. Окремі аспекти розвитку ринку місцевих запозичень вивчали російські вчені, зокрема, К. Безсмертна, Н. Волкова, І. Костіков, Д. Лащук, Є. Намсараєва, Є. Ніколаєнко, В. Рябцев, С. Філь. Зазначені аспекти досліджувалися вченими США, Великобританії, Німеччини та інших країн, зокрема Лоренсом Дж. Гітманом, Ричардом Л. Петерсенном, Фрідманом Дж. та ін. Однак слід зауважити, що низка важливих питань щодо підвищення ефективності інформаційної системи та системи регулювання місцевих запозичень залишаються недостатньо висвітленими.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Зважаючи на зазначене, метою статті є формування напрямів підвищення ефективності інформаційної системи та системи регулювання місцевих запозичень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У кожній країні сформувалася своя система державного регулювання здійснення запозичень до місцевих бюджетів. Як свідчить аналіз, українська система регулювання місцевих запозичень на сьогодні функціонує неефективно.

Мета державного регулювання конкретизується за такими напрямками:

- 1) створення чітких і послідовних правил здійснення місцевих запозичень і гарантій, узгодження норм, що визначають такі правила;
- 2) проведення державною єдиної бюджетної політики, підтримка стабільності бюджетної системи;
- 3) дотримання прав та інтересів територіальної громади, прозорість та публічність при здійсненні операцій з місцевими запозиченнями та гарантіями;
- 4) створення умов для розвитку муніципального кредитного ринку, зокрема створення умов для зменшення ризиків кредиторів, конкретизація наданих законом прав у сфері місцевих запозичень і гарантій, визначення механізму їх реалізації.

Систему регулювання ринку муніципальних запозичень необхідно побудувати таким чином, щоб забезпечити наступні задачі:

- створення ефективного ринку;
- захист інтересів всіх учасників даного ринку;
- доступність та відкритість інформації;
- контроль за рівнем ризику цінних паперів;
- підвищення привабливості цінних паперів;
- сприяння створенню ринку муніципальних цінних паперів.

Для забезпечення вирішення даних задач система регулювання повинна включати в себе наступні елементи:

1. Створення нормативно-правової бази, якість і повнота якої здійснює визначальний вплив на ефективність функціонування системи місцевих запозичень. Основне завдання правового забезпечення полягає, в першу чергу, у створенні умов для ефективного розвитку інструменту внутрішніх місцевих позик. Проведений аналіз нормативно-правової бази, що врегульовує питання муніципальних запозичень показав, що вона є досить широкою. Але треба зазначити, що існуюча законодавча база є неповною і фрагментарною, а також не містить цілісної системи регулювання запозичень місцевими органами влади, наявне правове регулювання правовідносин, пов'язаних із здійсненням місцевих запозичень та наданням місцевих гарантій є непослідовним і розрізненим у декількох різногалузевих нормативно-правових актах, містить значні прогалини та колізії, характеризується нечіткістю і неоднозначністю вживаних понять. Неоднозначно у чинному законодавстві окреслено повноваження органів місцевого самоврядування щодо здійснення запозичень і надання гарантій та пов'язану з цим відповідальність, не визначено деякі механізми реалізації органами місцевого самоврядування та кредиторами наданих законом прав у сфері місцевих запозичень і гарантій та ін.

Виходячи з вищевикладеного, на нашу думку, правова база у сфері здійснення місцевих позик має відповідати наступним вимогам:

- захист цивільно-майнових прав інвесторів та гарантування відповідальності емітента за наслідки власних дій;
- створення умов для ефективного використання коштів, отриманих за рахунок здійснення внутрішніх місцевих позик;
- недопущення нецільового використання коштів, недобросовісних дій щодо розміщення та виконання зобов'язань по облігаціях внутрішніх місцевих позик, фінансових афер та махінацій з облігаціями внутрішніх місцевих позик;
- забезпечення рівного доступу на ринок внутрішніх місцевих позик всіх потенційних інвесторів, забезпечення прозорості фінансових операцій, створення умов для добросовісної конкуренції;
- забезпечення зваженості регіональної боргової політики, єдності з борговою політикою держави.

Існуючого законодавства недостатньо для повноцінного функціонування ринку, так як велика кількість питань вирішується за допомогою постанов, інструкцій та листів регулюючих органів. Найважливіша вимога, якій повинна відповідати нормативно-правова база — це ясність, непроতিরчивість, недопустимість подвійного тлумачення одних і тих же положень. Крім цього, органам регулювання необхідно проводити постійний моніторинг дії нормативних документів та при зміні умов функціонування ринку вносити відповідні коригування.

Вважаємо за доцільне закріпити поняття місцевих запозичень в статуті територіальної громади як однієї з форм отримання доходів міського бюджету, а саме ввести окрему статтю присвячену цьому фінансовому інструменту. В даній статті, на нашу думку, повинно даватися поняття "місцевого запозичення" та шляхи здійснення місцевих запозичень, порядок прийняття рішення про отримання кредиту чи випуску облігації місцевої позики. Формулювання може бути наступним чином:

"Рішення про отримання кредиту чи випуску облігації місцевої позики приймається міською радою щодо кожного випадку окремо.

Рішенням про отримання кредиту надається згода міської ради на укладення кредитного договору уповноваженим органом (підприємством), а також вказується розмір, валюта, термін, на який здійснюється запозичення, і мета запозичення.

Рішенням про випуск облігацій затверджуються умови випуску, якими визначаються загальний обсяг випуску, номінальна вартість однієї облігації, валюта, в якій деномінуються облігації, строк виплати та розмір доходу, строк погашення тощо".

Рішення про випуск облігацій повинно обов'язково бути погодженим з територіальною громадою шляхом опитування або референдуму. Тому зазначена стаття статуту повинна містити пункти, які конкретизують ці положення. Це може бути здійснено наступним чином:

"Перед укладенням угоди про місцеве запозичення міська рада зобов'язана оприлюднити проект рішення про здійснення місцевого запозичення з метою одержання зауважень і пропозицій від членів територіальної громади.

Проект рішення про здійснення місцевого запозичення оприлюднюється шляхом розміщення його на офіційній сторінці міської ради у мережі Інтернет. Проект рішення може бути опублікований у визначених міською радою друкованих засобах масової інформації.

Усі зауваження і пропозиції щодо проекту рішення підлягають обов'язковому розгляду профільним виконавчим органом міської ради чи профільною постійною комісією".

У статуті необхідно визначити обов'язковою умовою здійснення місцевих запозичень цільове спрямування залучених коштів:

"Обов'язковою умовою здійснення місцевих запозичень є цільове спрямування залучених коштів на реалізацію затверджених радою інвестиційних проектів, що мають відповідне технічне обґрунтування, терміни окупності або визначені джерела відшкодування коштів".

2. Підготовка спеціалістів та їх атестація.

Розвиток ринку муніципальних цінних паперів значною мірою залежить від професіоналізму емітентів. Випустивши та розмістивши цінні папери, місцева влада залучає великі засоби фізичних та юридичних осіб, і таким чином бере на себе велику відповідальність, так як ці засоби необхідно ефективно використати та повернути у визначені терміни інвесторам. Тому муніципалітетам необхідні професіонали високого рівня, які здатні ефективно та якісно працювати з залученими коштами. Для цього необхідно організувати підготовку спеціалістів в цій галузі, яких на сьогодні не достатньо. Організація та приватні особи для роботи на ринку муніципальних цінних запозичень повинні проходити жорстку процедуру відбору через систем атестації та ліцензування їх діяльності. Необхідно проводити атестацію робітників місцевих адміністрацій, комітетів по позикам та інших осіб, які безпосередньо пов'язані з організацією, випуском та розміщенням муніципальних цінних паперів.

3. Контроль за діяльністю на ринку муніципальних цінних паперів.

Органам регулювання ринку цінних паперів необхідно крім розробки правил діяльності учасників ринку, ще й контролювати їх дотримання. Контроль за діяльністю можна здійснювати в різноманітних формах:

— вимагати від учасників ринку щоквартальної звітності про виконану роботу;

— проводити обов'язкову щорічну аудиторську перевірку фінансово-господарської діяльності організацій, що беруть участь у здійсненні позики;

— проводити вибіркові перевірки учасників ринку протягом року.

Система контролю за діяльністю учасників ринку повинна бути направлена на попередження порушень нормативної та законодавчої бази та на захист інтересів інвесторів. При виявленні порушень роботи контролюючий орган може наложити санкції на порушника. Існують різні санкції залежно від ступеню порушення. Виділимо основні види санкцій, які можна застосувати на ринку муніципальних цінних паперів:

— адміністративні санкції — при незначних порушеннях у вигляді попереджень;

— економічні санкції — при грубих порушеннях, у вигляді штрафів;

— призупинення дії ліцензії — при невиконанні вимог нормативних та законодавчих актів;

— анулювання ліцензії — при грубих та неодноразових порушеннях;

— заборона на випуск цінних паперів — при зловживаннях та невиконаннях зобов'язань перед інвесторами.

Для більш ефективного функціонування системи регулювання ринку місцевих запозичень пропонуємо створити саморегулюючу організацію учасників ринку місцевих запозичень "Асоціація учасників ринку місцевих запозичень", основними цілями якої стануть:

— запобігання фактів шахрайства;

— розвиток інфраструктури;

— забезпечення розкриття інформації;

— проведення наукових розробок;

— захист інтересів інвесторів.

У цю організацію можуть бути включені представники крупних інвестиційних компаній, банків, страхових компаній та інших фінансових організацій, які спеціалізуються в області місцевих запозичень, а також представники громадськості.

Крім професійних учасників ринку, з метою захисту своїх інтересів, емітенти та інвестори також можуть створити свої організації, які співпрацюють з організаціями, які саморегулюються. Це може бути "Асоціація емітентів місцевих цінних паперів". Дана організація може захищати інтереси як емітентів, так і інвесторів, за допомогою нормативних актів або внесення пропозицій по прийняттю або зміні законодавчих актів. З метою зарахування інтересів інвесторів дана асоціація може сформувати компенсаційний фонд, за рахунок якого, в разі неможливості того чи іншого емітента виконати зобов'язання, відшкодувати частково збитки інвесторів.

Вважаємо за необхідне також наявність в системі регулювання організацій, які будуть складатися з юристів, бухгалтерів та аудиторів, на яку можна покласти функції по проведенню аудиторських перевірок учасників ринку цінних паперів та надання їм юридичних послуг.

На рисунку 1 представлені запропоновані органи регулювання ринку місцевих запозичень.

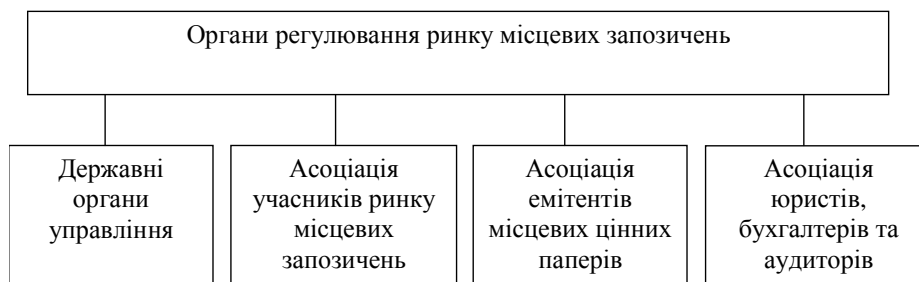
Також вважаємо за доцільне підвищити ефективність формування та організації місцевих запозичень на місцевому рівні. Якість реалізації даного процесу багато в чому залежить від суб'єктів позики, тобто тих учасників процесу запозичення, які будуть здійснювати управління процесом формування позики та продуманістю вибору цих учасників.

Також важливо сформувати механізм поділу функцій учасників та визначити тих з них, хто несе відповідальність в разі відхилення процесу формування позики від наміченого плану.

Основним організатором та учасником процесу формування позики є муніципалітет-емітент. Крім того можуть залучатися фінансовий консультант та менеджер позики.

Треба підкреслити ведучу роль муніципалітету в процесі формування облігаційної позики. Інші суб'єкти, вибираються емітентом та сприяють підвищенню ефективності його роботи по формуванню муніципальної облігаційної позики та управлінню нею. Ведуча роль муніципалітету проявляється в тому, що муніципальна влада приймає рішення про випуск позики, затверджує документацію, яка відображає умови позики та несе фінансову відповідальність перед тримацями цінних паперів.

Крім того, важливим учасником процесу залучення та використання муніципальних запозичень є уповноважений банк або банки.

Рис. 1. Органи регулювання ринку муніципальних цінних паперів

Слід також зазначити, що важливу роль в успішному функціонуванні ринку містцевих позик відіграє існування розвинутої системи ринкової інфраструктури, учасниками якої є консалтингові фірми і рейтингові агентства [4, с. 94].

Особливу увагу хочемо звернути на підвищення ефективності розміщення містцевих запозичень та активізації інвесторів, як фізичних так і юридичних осіб. Як показує вітчизняна практика, до початку розміщення позики муніципалітети через ряд обставин (відсутність спеціалістів, висока вартість досліджень, нерозуміння необхідності проведення підготовчої підготовки та інше) практично не проводять маркетингові дослідження та відповідну роботу з потенційними інвесторами. В результаті попит на цінні папери серед інвесторів не дуже високий, оскільки досить часто потреби інвесторів не задовольняються повністю та інвестори не мають повної інформації щодо місцевої позики.

Важливим елементом підвищення довіри інвесторів до муніципальних інституцій є наявність інформації щодо фінансового стану та результатів діяльності емітентів цінних паперів, а також поточного соціально-економічного становища регіону. Оскільки відсутність або обмеженість доступу до інформації про реальний стан справ у регіоні зі сторони органів державної влади та органів місцевого самоврядування призводить до зростання фінансових та інших ризиків на ринку муніципальних цінних паперів, що унеможливає передусім їх ефективне функціонування [3, с. 155].

Учасникам ринку практично недоступна інформація про кількісні результати проведення емісії муніципальних цінних паперів, неможливий централізований доступ до проспектів емісій, зареєстрованих у Міністерстві фінансів України. Відсутність інформаційної відкритості ринку муніципальних облігацій серйозно стримує його якісний розвиток і перешкоджає процесу інтеграції регіональних фондових ринків і створенню єдиного загальноукраїнського ринку муніципальних облігацій.

Враховуючи значимість муніципальних цінних паперів для соціально-економічного розвитку українських територіальних громад, вважаємо, що інформаційна робота повинна проводитися не тільки на місцевому рівні, але й на загальнонаціональному з метою підвищення рівня обізнаності міст з питань муніципального запозичення.

З цієї метою на нашу думку необхідно здійснити ряд наступних заходів:

- покласти на Міністерство фінансів України як державний орган, що здійснює реєстрацію муніципальних цінних паперів обов'язки по розкриттю інформації про емісію даних цінних паперів та їх стану на загальноукраїнському ринку;
- заснувати спеціальне видання з метою опублікування спеціальних документів, які пов'язані з випуском та обігом містцевих цінних паперів;
- сприяти формуванню центрів розкриття інформації про місцеві запозичення;
- сприяти формуванню центрів кредитної інформації;
- створити загальнодоступну базу даних про емісію муніципальних цінних паперів та стану їх ринку в глобальній мережі "Інтернет".

Така інформаційна система дозволить сформувати єдиний інформаційний простір ринку даних фінансових інструментів, що буде сприяти залученню інвесторів на даний ринок.

ВИСНОВКИ

Отже, становлення ринку містцевих запозичень в Україні є однією з найбільш важливих проблем розвитку місцевого самоврядування, що потребують невідкладного розв'язання. Нерозвиненість ринку муніципальних запозичень стримує розвиток міської інфраструктури, обмежує інвестиційну діяльність органів місцевого самоврядування, їх можливості надавати якісні послуги членам міських громад. Ефективний розвиток вітчизняної системи містцевих запозичень можливий за умови вирішення багатьох питань стосовно функціонування фінансового ринку загалом, зміцнення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування, а також удосконалення чинного механізму здійснення запозичень. Подальше становлення та розвиток ринку муніципальних цінних паперів в Україні потребує здійснення загальносистемних заходів державної політики, щодо стабілізації макроекономічної ситуації в країні. Необхідним є зменшення рівня недовіри потенційних інвесторів шляхом вільного доступу до інформації щодо фінансового стану та результатів діяльності емітентів цінних паперів. Істотні позитивні зміни у сфері функціонування ринку муніципальних цінних паперів можливі тільки в разі здійснення комплексу взаємоузгоджених заходів щодо удосконалення інформаційної системи та системи регулювання містцевих запозичень.

Література:

1. Барабан Л.М. Перспективи розвитку ринку муніципальних цінних паперів в Україні // Фінансовий простір. — № 4 (4). — 2011. — С. 15—21.
2. Василевська Г.В., Валігура В.А. Оптимізація напрямів використання муніципальних запозичень // Наукові записки. Серія "Економіка". — Випуск 20. — 2012. — С. 58—63.
3. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / за заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліла. — К.: НІСД. — 2010. — 288 с.
4. Люта О.В. Актуальні питання розвитку ринку муніципальних запозичень в Україні // Збірник наукових праць. — 2012. — Випуск 36. — С. 91—96.

References:

1. Baraban, L.M. (2011), "Prospects for the development of municipal securities in Ukraine", *Finansovyyj prostir*, vol. 4 (4), pp. 15—21.
  2. Vasylevs'ka, H.V. and Valihura, V.A. (2012), "Optimization uses of municipal borrowing", *Naukovi zapysky. Seriya "Ekonomika"*, vol. 20, pp. 58—63.
  3. Vorotin, V. Ye. and Zhalilo, Ya. A. (2010), *Derzhavne upravlinnia rehional'nym rozvytkom Ukrainy* [Public administration Regional Development of Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.
  4. Liuta, O.V. (2012), "Current issues of the sub-loans in Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 36, pp. 91—96.
- Стаття надійшла до редакції 13.06.2014 р.*

УДК 351.340.6

*В. В. Федчишина,
к. е. н., с. н. с., завідувач лабораторії організації науково-дослідних робіт та
координації діяльності підвідомчих підрозділів, Київський науково-дослідний
інститут судових експертиз*

НАУКОВО-СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА У МЕХАНІЗМІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ЧАСІВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

V. Fedchyshyna,
head of laboratory of organization of scientific research works and of coordination of activities of subordinate
divisions of Kyiv Research Institute of Forensic Science

SCIENTIFIC AND FORENSIC EXAMINATION IN THE STATE MECHANISM OF UKRAINE: HISTORICAL
EXPERIENCE OF THE UKRAINIAN NATIONAL REPUBLIC THE TIMES OF CENTRAL RADA

У статті аналізується історичний досвід державотворення у важливий період державного будівництва — національно-визвольних змагань березня 1917 р. — квітня 1918 р., у період, коли політики намагались створити правову демократичну республіку із власними органами державної влади, зародження, становлення і розвиток судової експертизи на прикладі діяльності Київського Кабінету науково-судової експертизи, його роль у процесі реформування державотворення України. Наголошено, що судова експертиза підвищує доказову силу матеріалів справи, забезпечує встановлення об'єктивної істини і відіграє важливу роль у розробці і практичному впровадженні наукових методів і методик дослідження матеріалів при розслідуванні злочинів і судовому розгляді справ. Доведено, що відсутність взаємодії, чіткого визначення принципів формування юридичного статусу та компетенції українського уряду, повноважень суду — протистояння гілок влади, слабка матеріальна база та постійні фінансові труднощі — все це значно ускладнювало науково-судову експертну діяльність в Україні.

This article analyzes the historical experience of state-building in an important period of nation-building — the national liberation struggle in March 1917 — April 1918, at a time when politicians tried to create a legal democratic republic with its own government authorities, the origin, formation and development of forensics as an example of the Cabinet of the Kiev scientific forensics and its role in the reform of state- Ukraine. Emphasized that forensic evidence increases the probative value of the case, provides the setting of objective truth and plays an important role in the development and practical implementation of scientific methods and techniques of research materials in the investigation of crimes and the trial. We prove that the lack of interaction, a clear definition of the principles of forming the legal status and competence of the Ukrainian government, the powers of the court — the confrontation of powers, lack of material resources and the ongoing financial difficulties — all of which greatly complicates judicial expert scientific activities in Ukraine.

Ключові слова: історія, розвиток і становлення, Українська Народна Республіка, держава, науково-судова експертиза, судово-експертна діяльність.

Key words: history, evolution and development, Ukrainian People's Republic, the state of scientific and forensic evidence, forensic activities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі розвитку вітчизняної науки зростає увага до проблематики, дослідження якої зумовлено поступальним рухом України до суверенної, правової держави, до відновлення і розвитку власних державницьких традицій. Відродженню національної державності, формуванню демократичної республіки з власними органами державної влади через призму формування у складі судової системи влади судової експертизи у період існування Української Народної Республіки часів Централь-

ної Ради ("першої" УНР), Української Держави гетьмана П. Скоропадського та Української Народної Республіки доби Директорії ("другої" УНР), її функціонування і присвячена ця стаття. Особливий інтерес у вчених викликає теорія й практика українського державотворення, вивчення історичних джерел, які окрім ЦДАВО, Центрального історичного архіву, зберігаються в Центральному військовому архіві Польщі, Архіві актів у Варшаві, державний архів у Перемишлі, у Центральному державному архіві Австрії, Адміністративному та Військовому архі-

вах Відня, в архівах Франції, Німеччині, США, Канади і Великобританії.

Науково-судова експертиза у своїй основі, положеннях і традиціях нерозривно переходить від покоління до покоління, постійного вдосконалюючи та переосмислюючи не лише історично-правовий, але і власний досвід, який є безцінним спадком для майбутніх поколінь науковців.

Судова експертиза в кожній демократичній державі відіграє дуже важливу роль не лише у здійсненні правосуддя та забезпеченні правопорядку, але і у державотворенні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що окремі статті, що періодично з'являлися в наукових публікаціях, зокрема історичні віхи розвитку і становлення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, не висвітлювали досить складний історичний період розвитку і становлення науково-судової експертизи Української Народної Республіки часів Центральної Ради ("першої" УНР) (березень 1917 р. — квітень 1918 р.).

Тому сьогодні існує нагальна потреба консолідації зусиль науковців в галузі наук з державного управління щодо ознайомлення громадськості із сторінками історії розвитку і становлення науково-судової експертизи Української Народної Республіки часів Центральної Ради.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті дослідити історичний досвід розвитку і становлення науково-судової експертизи Української Народної Республіки часів Центральної Ради ("першої" УНР) (березень 1917 р. — квітень 1918 р.).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Дискутуючи про сьогоденні шляхи реформування судової експертизи, прагнучи досягнути нових і вищих стандартів, зростає зацікавленість до вирішення питання щодо її місця та ролі у механізмі зародження і розвитку державної влади України, починаючи від подій Лютневої революції 1917 р., які поклали край існуванню монархії в Російській імперії.

Після державного перевороту у Росії 1917 року доля Кабінетів науково-судової експертизи, заснованих у 1912—1914 рр., склалася по-різному: на той час припинили роботу Петроградський кабінет науково-судової експертизи, який згорів при пожежі будинку Петроградського окружного суду ще в перші дні Лютневої революції; Московський кабінет науково-судової експертизи припинив свою діяльність на початку 1918 році і внаслідок цього в областях і краях не лише Російської федерації, але й союзних республік (а виключенням із 1929 року у Білорусії) до 1952 року судово-експертних установ не існувало.

Експертні установи збереглися і діяли лише в Україні, зокрема, збереглися Київський і Одеський кабінети науково-судової експертизи.

Так, після Петроградських лютневих подій 1917 року в Україні з'явилися національні громадсько-політичні структури, які в умовах революції трансформувалися в органи державної влади — на початку березня 1917 р. було засновано власний національний парламент — Українську Центральну Раду під керівництвом видатного історика і громадського діяча професора М.С. Грушевського, у складі було сім комісій, у тому числі і правничої.

На території колишньої Російської імперії судова влада була фактично відсутня. Із березня 1917 року для організації діяльності українських революційних сил, поряд з інститутами державної влади колишньої Російської імперії, Тимчасового уряду, Радами робітничих, солдатських, селянських депутатів та іншими, почали створюватися органи, які пройшли еволюцію від громадських до вищих органів державної влади УНР, зокрема, у червні 1917 р. Центральна Рада утворила уряд — вищий виконавчий орган державної влади УНР — Генеральний Секретаріат під керівництвом В. Винниченка.

Поступово набуваючи ознаки парламентської інституції, він за інструкцією Тимчасового уряду від 9 серпня 1917 року, мав подвійну підпорядкованість — УЦР як її виконавчий орган та центральній петроградській владі, як вищий орган Тимчасового уряду в справах місцевого самоврядування в Україні, у складі 14 генеральних секретарів, у тому числі і у справах юстиції. Отже, 07.11.1917 р., з прийняттям III Універсалу Центральної Ради була проголошена Українська Народна Республіка і вперше в історії незалежної України чітко визначається, що тільки Україна є суб'єктом творення, формування та здійснення незалежної державної політики [1].

Законом Центральної Ради від 10 листопада 1917 р. започатковано судочинство в Україні, що здійснюється іменем Української Народної Республіки — Суд Української Народної Республіки відбувається іменем її [2].

Уже в грудні 1917р. вирішено першочергове завдання Української Центральної Ради — затверджено законопроект "Про утворення Генерального Суду" — вищої судової інстанції по охороні та захисту законів, повноважного оголошувати до загального відома всі закони і розпорядження уряду, одночасно наглядаючи за законністю їх видання та в справах судових, нагляду над судовими установами та працівниками судового відомства. У його складі почали діяти цивільний, кримінальний та адміністративний департаменти, прокуратора та Київський і Одеський Кабінети науково-судової експертизи у складі Керуючого і помічників.

Так, "...загальна і метрична фотографія, антропометрія, дактилоскопія, хімічні і мікроскопічні аналізи, давно вже застосовувалися в Західній Європі, яка має на меті шляхом наукового знання знайти злочинця, спеціально розроблюється в Кабінетах науково-судової експертизи — колегіальній установі, яка складається з осіб з вищою освітою, фахівців, стоячих на високому щаблі розвитку науки, добре знаючи вимоги закону та судової діяльності" [3].

Також відбулися зміни й у територіальному підпорядкуванні Судовим палатам: до округу Харківської Судової палати прилучалися Полтавський та Лубенський Окружні суди, а до округу Одеської Судової палати — Кам'янець-Подільський та Вінницький. Законом Центральної Ради від 24 березня 1918 р. утворено Київський апеляційний суд, а із заведенням Київського і Одеського апеляційних судів, а з 1 квітня 1918 року Київська і Одеська судові палати були реорганізовані в апеляційні суди. "Високо корисна діяльність Кабінетів науково-судової експертизи підлягала відомству старших прокураторів тих апеляційних судів, при яких вони знаходяться [3]. Київський і Одеський КНСЕ, що знаходились при прокурарах судових палат, підлягали приєднанню до Київського і Одеського апеляційних судів Міністерства судових справ УНР із віднесенням їх до відання старших прокураторів.

Одразу, з 1 квітня 1918 року перебуваючи при прокурорах Київської та Одеської судових палат Кабінети науково-судової експертизи приєдналися до Київського і Одеського апеляційних судів із віднесенням їх до відання старших прокураторів цих судів на підставі штату. На жаль, матеріалів про діяльність КНСЕ у період Української Народної Республіки часів Центральної Ради збереглося дуже мало, свідченням діяльності є лише окремі документи. І чи не поодиноким виглядає в цьому контексті вперше в Україні запровадження цим же законом з 1 липня 1918 р. при Київській, Харківській та Одеській Судових палатах посад скарбника і архіваріуса, а при двох кабінетах науково-судової експертизи (в Києві і Одесі) — додаткових посад лаборанта, техника і секретаря.

Відсутність взаємодії, чіткого визначення принципів формування юридичного статусу та компетенції українського уряду, повноважень суду — протистояння гілок влади, слабка матеріальна база та постійні фінансові труднощі все це значно ускладнювало науково-судову експертну діяльність в Україні. І все ж робота Київського і Одеського Кабінетів науково-судової експертизи була активною, про що свідчить виконання Київським кабінетом 140 експертиз, а Одеським — 110. Значна частина старих спеціалістів була фізично знищена, частина емігрувала, деякі поступили на службу в Білу армію.

У 1917 — на початку 1918 рр. фінансування потреб матеріального забезпечення відбувалося централізовано, утримувалися працівники Кабінету науково-судової експертизи при Прокурорі Київської судової палати, як і всі службовці Судових палат і апеляційних судів — із фондів Державної скарбниці. Кошти на утримання і діяльність Кабінету науково-судової експертизи при Прокурорі надходили з державної скарбниці за поданням Старшого голови Київської судової палати Генеральному секретарю по судових справах Міністерства судових справ [4].

На початку року, і протягом серпня — жовтня 1918 року утримання персонального складу Київського Кабінету НСЕ покривалося за рахунку державного кредиту в сумі 13296 карб. 81 коп, відкритого в розпорядження по параграфу 6 ст. 1 [5].

Так, 29 квітня 1918 року, в останній день існування Центральної Ради Української Народної Республіки було прийнято основний закон — Конституцію УНР, яка мала підзаголовок "Статут про державний устрій, права і вольності УНР". За цією Конституцією влада поділялася на законодавчу, виконавчу та судову гілки: законодавча належала Всенароднім Зборам УНР, виконавча — Раді Народніх Міністрів, судова — Генеральному Суду УНР. "Судова влада в рамках цивільного, карного і адміністративного законодавства здійснюється виключно судовими установами (ст. 62 р. VI. Конституції)" [2].

Однак розбудова держави та її структур, серед них і Київського Кабінету НСЕ, на основі Конституції, яка не встигла набрати правової чинності і залишилася тільки важливим історико-правовим документом доби Української Народної Республіки 1917—1918 років, була перервана гетьманським переворотом. Українську Народню Республіку змінила нова назва країни — Українська Держава гетьмана П. Скоропадського, на деякий час ситуація в країні стабілізувалася декларованою П. Скоропадським ідеєю сильної влади у затвердженні ним 29 квітня 1918 року "Грамотою до всього Українського народу" та "Законом про тимчасовий устрій України".

Також, йшли пошуки шляхів використання науково-технічних засобів в цілях встановлення істини по судових справах, які би, допомагали слідству і суду, служили правосуддю. На службу народній юстиції поступили Керуючий Київським кабінетом професор С.М. Потапов та його помічники — видатні вчені в галузі судової експертизи, професори В.І. Фаворський та М.А. Петров, доктор медичних наук М.М. Туфанов під час революції зберегли матеріальну базу Кабінету та з перших днів Радянської влади розгорнули науково-практичну судово-експертну діяльність [6]. На жаль, свідчень про їх діяльність, враховуючи, що більшість матеріалів втрачено ще під час громадянської війни, збереглося не багато. Але діяльність судової експертизи була нерозривно пов'язана з діяльністю органів розслідування та суду, і відповідала повсякчасним потребам слідчих та судових органів у використанні спеціальних науково-судових знань експертів для більш успішного розслідування і розгляду справ.

ВИСНОВКИ

Досвід 1917—1918 рр., загостривши сприйняття допущених помилок в ідеях державного управління, засвідчив про необхідність прискорення у формуванні нових фундаментальних основ державного управління в економічному, політичному, соціальному і правовому житті, де почали розроблятися принципи і методи організації нової, вперше створеної, істинно народної юстиції.

Перспективою подальших розвідок даної проблематики є поширення співпраці Київського науково-дослідного інституту судових експертиз в галузі міжнародного співробітництва.

Література:

1. Третій Універсал Української Центральної Ради. 07.11.1917 р. // ЦДАВО України. — Ф. 1115. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 9.
2. Христюк П. Записки і матеріали до історії української революції 1917—1920 рр. — Т. II. — Відень, 1921. — С. 175 — 1803.
3. Пояснююча записка // ЦДАВО України. — Ф.2209. — О.1. — Спр. 31. — Арк.15.
4. ЦДАВО України. Ф. 2207, оп. 1, спр. 4, арк.84.
5. ЦДАВО України. Ф. 2207, оп. 1, спр. 4, арк.67.
6. Лисиченко В.К., Сабуров И.В. Развитие криминалистики и судебной экспертизы в первые годы Советской власти в РСФСР и СССР // Криминалистика и СЭ. — 1983. — № 26. — С. 11.

References:

1. TSDAVO (1917), The Third Universal Of The Ukrainian Central Rada, Kyiv, Ukraine.
2. Khrystyuk, P. (1921), Zamitky i materiialy do istorii ukrains'koi revoliutsii 1917—1920 rr. [Notes and materials for the history of the Ukrainian revolution 1917—1920 rr], Vienna, Germany.
3. TSDAVO Ukraine (2014), Explanatory note, F.2209, O.1, Spr. 31, p. 15.
4. TSDAVO Ukraine (2014), F. 2207, op. 1, spr. 4, p. 84.
5. TSDAVO Ukraine (2014), F. 2207, op. 1, spr. 4, p. 67.
6. Lysychenko, V.K. and Sabur, Y.V. (1983), "The development of criminalistics and judicial examination in the first years of the Soviet power in the RSFSR and the USSR", Krymynalystyka u SE, vol. 26, p. 11.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2014 р.

*М. В. Андрієнко,
кандидат історичних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

M. Andiyenko,
Candidate of History Sciences

SPECIAL ASPECTS OF FIRE SAFETY PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE WITHIN
THE PERIOD OF ITS ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT

У статті досліджено особливості становлення та розвитку державного управління сферою пожежної безпеки в сучасній Україні протягом трьох історичних періодів: пожежна охорона (безпека) у складі МВС України (1991—2003 рр.); пожежна охорона (безпека) у складі МНС України (2003—2012 рр.); пожежна охорона (безпека) у складі ДСНС України (з кінця 2012 р. — до теперішнього часу), управління якою здійснювалося через Міністра оборони України до 25 квітня 2014 р. і здійснюється через Міністра внутрішніх справ України з 25 квітня 2014 р. Визначений ланцюжок трансформації органів управління пожежної охорони та їх підпорядкованості. Встановлено паралель між змінами соціально-економічного стану України і змінами в сфері пожежної безпеки.

The article studies special aspects of fire safety public administration in Ukraine within three historical periods: fire protection (safety) in the framework of the Internal Affairs Ministry of Ukraine (1991—2003); fire protection (safety) in the framework of the Ministry of Emergencies of Ukraine (2003—2012); fire protection (safety) in the framework of the State Emergencies Service of Ukraine (2012 — present), managed under the control of the Defense Minister of Ukraine until April 25, 2014 and of the Interior Minister of Ukraine from April 25, 2014. Series of transformations of fire protection managing authorities and their subordination are defined. Correlation of social and economic changes in Ukraine with changes in the fire safety sphere is established.

*Ключові слова: пожежна безпека, сфера пожежної безпеки, державне управління.
Key words: fire safety, fire safety sphere, public administration.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМАТИКИ

Питаннями дослідження розвитку окремих питань державного управління сферою пожежної безпеки (далі — ПБ) у сучасній Україні займалися такі відомі українські фахівці, як В.М. Андрієнко, А.В. Антонов, П.С. Атаманчук, М.В. Болотських, Ю.М. Горбаченко, В.А. Доманський, О.І. Запорожец, В.В. Липинський, С.Д. Коваленко, М.О. Колегаєв, М.А. Кришталь, М.М. Кулешов, В.К. Окнян, А.С. Рогозін, А.П. Рожков, П.П. Томко, О.О. Труш, С.І. Сташенко, І.П. Соколовський, М.В. Удод, Б.Б. Хіжняк, В.М. Шоботов, Т.М. Шерба та ін. При цьому дослідження особливостей становлення та розвитку державного управління сферою ПБ у сучасній Україні були висвітлені частково чи викладалися у більш загальному вигляді.

МЕТА СТАТТІ

Розкрити особливості здійснення державного управління сферою ПБ у сучасній Україні.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Дослідженню окремих питань управління сферою ПБ у незалежній Україні присвячена низка наукових і фахових праць. Важливим аспектом такого дослідження є три історичні періоди: пожежна охорона (безпека) у складі МВС України (1991—2003 рр.); охорона (безпека) у складі МНС України (2003—2012 рр.); охорона (безпека) у складі ДСНС України (з кінця 2012 р. — до теперішнього часу), управління якою здійснювалося через Міністра оборони України до 25 квітня 2014 р. і здійснюється через Міністра внутрішніх справ України з 25 квітня 2014 р.

Дослідимо ситуацію у сфері ПБ у перший період (1991—2003 рр.). Відразу після проголошення незалежності Україна за своїм економічним потенціалом, і найголовніше, готовністю населення країни до здійснення демократичних реформ, була здатна до лідерства серед країн Європи [1], але, як це констатує новітня історія, втратила цей шанс і опинилася далеко позаду них.

Мале місце динамічне наростання цінкових і структурних диспропорцій, тривала негативна динаміка скорочення питомої ваги галузей, що виробляли продукцію інвестиційного комплексу. Швидко збільшувалася частка найбільш енергоємних та екологічно шкідливих галузей (паливно-енергетичної, металургійної, хімічної тощо).

За період з 1991 по 2003 рр. кількість пожеж в Україні перевищило цифру в 600 тис., у яких загинуло майже 30 тис. осіб. Вогнем було завдано матеріальних збитків на мільярди гривень. Порівняно з країнами ближнього зарубіжжя Україна, на жаль, посідала одне з перших місць за кількістю пожеж і негативних наслідків від них [2—5]. Показник загибелі людей в Україні (у розрахунку на 1 млн населення), перевищував такий же показник у провідних країнах світу в 2—8 разів [6, 7].

Майже третину всіх промислових об'єктів становили підприємства, пов'язані з виробництвом, переробкою та зберіганням сильнодіючих отруйних, вибухонебезпечних і пожежонебезпечних речовин. За умов економічної кризи та браку коштів дуже повільно та несвоєчасно здійснювалося оновлення і заміна застарілих основних виробничих фондів, рівень зношення обладнання яких наближається до критичного.

Такий стан обумовлював постійну загрозу виникнення пожеж і аварій, масштаби та наслідки яких були здатні негативно вплинути на стан довкілля й рівень національної безпеки України в цілому. Крім того, певні ускладнення спричинялися ще й негативними змінами, що відбувалися в соціально-економічному житті країни [8].

Стан пожежної безпеки в Україні, який склався протягом першого та найскладнішого історичного періоду (1991—2003 рр.), свідчить, що в порівнянні з розвиненими країнами, рівень забезпечення захисту людей, національного багатства та довкілля не відповідав сучасним на той час вимогам. Виходячи з цього, перед державою повстала нагальна потреба у визначенні пріоритетів у сфері ПБ, що дозволило би більш ефективно й обґрунтовано формувати управлінські рішення щодо проведення заходів, які мали забезпечувати сталий розвиток і належний стан протипожежного захисту як об'єктів, так і населення в цілому.

Ситуація в сфері ПБ погіршувалася в наслідку існування в Україні низки деструктивних причинно-наслідкових явищ: різке зниження рівня пожежної безпеки підприємств і населених пунктів у зв'язку з дефіцитом засобів забезпечення пожежної безпеки; невиконання державних цільових програм "Пожежна безпека і соціальний захист" через незадовільне їх фінансування; неконтрольоване ввезення в Україну пожежонебезпечних речовин, матеріалів, виробів, обладнання тощо; необґрунтоване скорочення чисельності всіх видів пожежної охорони (державної, відомчої, місцевої та добровільної); зростання кількості комерційних підприємств, головною метою роботи яких було одержання прибутку без належних витрат на забезпечення пожежної безпеки тощо [2—7].

Зростання потенційної та реальної пожежної небезпеки на об'єктах промисловості, сільського господарства, житлового сектора вимагало збільшення можливостей

екстреного реагування служб пожежної охорони та розв'язання комплексу проблем управлінського, нормативно-правового, кадрового, фінансового, матеріально-технічного, соціального, науково-технічного та інформаційного характеру [6; 9; 10].

Гострота протипожежної проблеми обумовила прийняття урядом України "Державної програми забезпечення пожежної безпеки на 1995—2000 рр.", яка була спрямована на реалізацію державної політики щодо посилення протипожежного захисту в країні та поліпшення матеріально-технічного і фінансового стану підрозділів пожежної охорони. Вона вимагала вжиття організаційних та інженерно-технічних заходів з боку міністерств, відомств, місцевих органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування [11; 12].

Розпад СРСР зашкодив здійсненню низки запланованих заходів у сфері ПБ. Так, зупинився на півкроку вкрай необхідний процес автоматизації в системі пожежної охорони країни. Незважаючи на прийняття великої кількості вкрай потрібних законодавчих та інших нормативно-правових актів, закон про пожежну безпеку так і залишився не прийнятим.

Враховуючи існування проблеми пожеж і важливість забезпечення пожежної безпеки, що є невід'ємною частиною державної діяльності щодо охорони життя та здоров'я людей, національного багатства та навколишнього природного середовища, 17 грудня 1993 р. був прийнятий Закон України "Про пожежну безпеку". Цей закон визначив загальні правові, економічні та соціальні основи забезпечення пожежної безпеки на території України, регулював відносини державних органів, юридичних і фізичних осіб у цій галузі незалежно від виду їх діяльності та форм власності [13].

Постановою КМ України "Про заходи щодо виконання Закону України "Про пожежну безпеку" від 26 липня 1994 р. №508 було затверджено Положення про Державну пожежну охорону та доручено [14]: для координації та вдосконалення роботи, пов'язаної із забезпеченням пожежної безпеки, та контролю за її проведенням керівникам міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади утворити до 1 жовтня 1994 р. у центральному апараті у межах існуючої чисельності його працівників службу пожежної безпеки; міністерствам і відомствам, виконкомам місцевих Рад забезпечити дотримання вимог щодо пожежної безпеки продукції, яка виготовляється в Україні та ввозиться на її територію; Міністерству внутрішніх справ в тримісячний термін розробити разом із заінтересованими міністерствами і відомствами та затвердити:

- порядок проведення експертизи проектної та іншої документації щодо пожежної безпеки і видачі дозволів на початок роботи підприємства;
- положення про сільську пожежну охорону;
- положення про добровільну пожежну дружину (команду);

Міністерству внутрішніх справ, Міністерству фінансів, Міністерству економіки, Комітетові у справах нагляду за страховою діяльністю з участю Української пожежно-страхової компанії у тримісячний термін внести до КМ України пропозиції стосовно запровадження обов'язкового страхування майна від вогневих ризиків з передбаченням порядку і умов відрахування сум від страхових платежів органам ДПО на запобіжні протипожежні заходи; Міністерству машинобудування, військово-промислового комплексу і конверсії забезпечити в 1994—1998 рр. виконання робіт для створення і впровадження в

діяльність Державної пожежної охорони інформаційної системи управління пожежної безпеки країни тощо.

Наказом МВС України "Про затвердження Положення про добровільні пожежні дружини (команди) та Типового положення про пожежно-технічну комісію" від 27 вересня 1994 р. №521 були визначені засади створення добровільних пожежних дружин (команд) на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, видів діяльності та наявності підрозділів державної чи відомчої пожежної охорони з кількістю працюючих, як правило, не менше 50 чоловік [15].

Наказом МВС України "Про затвердження Положення про сільську пожежну охорону" від 17 листопада 1994 р. № 626 була оптимізована пожежна охорона в районах сільської місцевості і затверджено Положення про сільську пожежну охорону [16].

Система підготовки кадрів для сфери ПБ залишилася від Радянського Союзу. Мережа навчальних закладів була представлена Харківським пожежно-технічним училищем МВС СРСР, Львівським пожежно-технічним училищем МВС СРСР, Черкаським пожежно-технічним училищем МВС СРСР і Вінницькою республіканською школою — навчальним загоном з підготовки молодшого та середнього начальницького складу професійної пожежної охорони [17—20].

Функцію головної науково-дослідної установи в сфері ПБ було покладено на Український науково-дослідний інститут пожежної безпеки МВС України (до березня 1992 р. — Київська філія ВНДІПО МВС СРСР) [21].

Постановою КМ України від 7 лютого 2001 р. № 133 були створені Інститут державного управління у сфері цивільного захисту і Всеукраїнський науково-дослідний інститут цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру [22].

Інститут державного управління у сфері цивільного захисту був створений з метою реалізації завдань Єдиної державної системи щодо підвищення кваліфікації та перепідготовки керівних кадрів і фахівців для потреб центральних та місцевих органів виконавчої влади, у сфері цивільного захисту, і забезпечення діяльності міжгалузевої системи функціонального навчання на рівні областей, міст, регіонів.

Нестабільний стан економіки української держави в перше десятиріччя її незалежності став однією з причин погіршення соціальної захищеності працівників пожежної охорони. До негативних факторів слід віднести і те, що проблеми пожежної безпеки, збереження матеріальних цінностей і самого людського життя не посіли на той час належного місця у діяльності органів виконавчої влади та виборних органів місцевого самоврядування.

Незадовільний стан справ з пожежами та їх наслідками, обмежене фінансування заходів, передбачених для підвищення рівня протипожежного захисту населених пунктів та об'єктів у наслідок тривалої економічної кризи в Україні та вирішення питань щодо розроблення і придбання сучасних зразків пожежної техніки, обладнання, засобів зв'язку та індивідуального захисту особового складу обумовив розробку та затвердження постановою КМ України 1 липня 2002 р. "Програми забезпечення пожежної безпеки на період до 2010 року". При цьому, розв'язання проблеми забезпечення пожежної безпеки полягало в комплексному та поетапному вирішенні проблемних питань у сфері ПБ, гарантованого захисту суспільства та навколишнього природного середовища від пожеж і їх наслідків, впровадження організаційних

засад функціонування системи забезпечення пожежної безпеки органів влади всіх рівнів, зміцнення правової, науково-технічної та ресурсної бази, що давало змогу суттєво зменшити в державі кількість пожеж та надзвичайних ситуацій [23].

Враховуючи принцип історичної об'єктивності, слід відмітити, що в період 2000—2004 рр. відбулися позитивні зрушення в економічній сфері. Це підтверджувалося високими темпами економічного зростання, стабільною національною грошовою одиницею, хоча інфляційні ризики в економіці продовжували мати місце. За темпами зростання економічних показників у 2000—2001 рр. Україна ввійшла до групи країн, які тоді лідирували в світі [24—26].

Глибину економічних зрушень засвідчує динаміка 2002 р., у якому відбувся позитивний процес стабілізації виробництва та створення умов для подальшого зростання. Результати 2003 р. також свідчили про вихід економіки на більш високі темпи зростання, що створювало реальні можливості для забезпечення відчутного перелому на краще у задоволенні життєвих потреб суспільства. Ситуація позитивних зрушень залишалася дещо стабільною майже до кінця 2004 р., що мало позитивний вплив і на покращення стану сфери ПБ в Україні.

Другий історичний період у сфері ПБ (2003—2012 рр.) розпочався з січня 2003 р., коли згідно з Указом Президента України від 27 січня 2003 р. №47/2003 Державний департамент пожежної безпеки та підпорядковані йому органи управління, заклади, установи та підрозділи було виведено зі складу МВС України і передано Міністерству України з питань надзвичайних ситуацій та в справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (МНС України).

Як вже вище було вказано, період 2000—2004 рр. характеризувався позитивними зрушеннями в економічній сфері. У період 2005—2009 рр. в економічному секторі країни ситуація ускладнилася. Це було обумовлено тим, що вичерпалися екстенсивні механізми економічного розвитку, які забезпечували відповідне зростання в перші післякризові роки (2000—2001 рр.), а також у тому, що наша країна поступово наблизилась до системної кризи: взаємопов'язаних політичної, економічної, енергетичної й технічної криз.

Від світової фінансової кризи кінця 2008 — початку 2009 рр. найбільше постраждала вітчизняна промисловість. У цілому, тільки за 11 місяців 2008 р., у порівнянні з аналогічним періодом минулого року, промислове виробництво скоротилося на 0,7%. На кінець 2008 р. зовнішній борг нашої країни значно зріс у порівнянні з кінцем 1999 р. За критерієм бідності проживало 70% населення України [27].

Важливим кроком для нашої країни став вступ до Світової організації торгівлі (СОТ). 16 травня 2008 р. набрав чинності ратифікований ВР України Протокол про приєднання України до Марракеської Угоди про створення СОТ і Україна стала повноправним 152-м членом цієї організації.

2009 рік характеризувався загостренням процесу розв'язання проблем у газовому секторі економіки і пройшов під знаком кризових явищ у всіх сферах суспільного життя й економіки.

Період, який розпочався з 2010 р. після президентських перегонів, характеризувався спочатку процесом поступового реформування у всіх сферах суспільного життя українського народу. У 2010—2011 рр. спостерігався приріст промислового виробництва. Але у 2012 р.

промислове виробництво скоротилося майже на 2%. Спостерігалася тенденція щорічного зменшення загальної суми заборгованості з виплати заробітної плати, хоча на низці економічно активних підприємств заборгованість перед працівниками зростає.

За період з 2003 по 2009 рр. динаміка пожеж в Україні у середньому не наростала, навіть зменшувалася до 2010 р. Разом з цим, динаміка прямих збитків зростає майже щорічно. З 2010 р. кількість пожеж в Україні знову почала зростати. Максимальна кількість пожеж прийшла на 2012 р. — 71442. Основна кількість пожеж — це пожежі у будівлях і спорудах житлового та нежитлового призначення (73%). Решту становили техногенні пожежі різного типу потенційно-небезпечних об'єктах (27%) [28; 29].

Загальна кількість пожеж перевищила цифру в 530 тис., у яких загинуло більше 31 тис. осіб. Вогнем було завдано прямих матеріальних збитків більше, ніж на 4 мільярди гривень. Пожежі в Україні, як і в попередній історичний період, стали однією із серйозних причин втрати ресурсів, матеріальних цінностей і людського потенціалу.

Враховуючи важливість і невідкладність вирішення питань у сфері ПБ в Україні постановою КМ України від 27 червня 2012 р. № 590 була затверджена "Державна цільова соціальна програма забезпечення пожежної безпеки на 2012—2015 роки". Метою Програми визначено забезпечення захисту населення, навколишнього природного середовища і небезпечних об'єктів, об'єктів підвищеної небезпеки, об'єктів з масовим перебуванням людей та населених пунктів від пожеж, підвищення рівня протипожежного захисту та створення сприятливих умов для реалізації державної політики у сфері ПБ. Розв'язання проблеми забезпечення пожежної безпеки полягало у комплексному поетапному вирішенні проблемних питань у сфері ПБ шляхом впровадження організаційних засад функціонування системи протипожежного захисту на всіх рівнях, підвищення ефективності управління з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування з питань забезпечення пожежної безпеки, удосконалення законодавчої, науково-технічної і ресурсної бази, що сприятиме підвищенню рівня пожежної безпеки в населених пунктах та на об'єктах.

Особливістю другого історичного періоду стало затвердження 2 жовтня 2012 р. Кодексу цивільного захисту України, який введений в дію з 1 липня 2013 р. При цьому втратила чинність низка законодавчих і нормативно-правових актів, у тому числі і Закон України "Про пожежну безпеку".

Система освіти та наукового забезпечення сфери пожежної безпеки була оптимізована шляхом низки деяких змін: статусів вищих навчальних закладів; підпорядкування Вінницького вищого професійного училища Львівському державному університету безпеки життєдіяльності [17—20]; переходу до функціонування Інституту державного управління у сфері цивільного захисту як галузевого навчального закладу післядипломної освіти [22]; реорганізації Всеукраїнського науково-дослідного інституту цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру й Українського науково-дослідного інституту пожежної безпеки і створення на їх базі Українського науково-дослідного інституту цивільного захисту [21; 22].

У цей період покращилося авіаційне забезпечення заходів цивільного захисту, у тому числі в сфері ПБ. Авіація стала діяти в межах функціонування Єдиної системи

проведення авіаційних робіт з пошуку і рятування. З 2011 р. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні містить окремий пункт 6.2 "Авіаційне забезпечення заходів цивільного захисту".

Третій історичний період розпочався з кінця 2012 р., коли пожежна безпека стала у складі Державної служби України з надзвичайних ситуацій, діяльність якої спрямовується і координується КМ України через: Міністра оборони України до квітня 2014 р.; Міністра внутрішніх справ України з 25 квітня 2014 р.

2013 рік характеризувався незначним зниженням індексу промислової та будівельної продукції, зниженням експорту продукції, незначним зростанням цін і заробітної плати, зростанням кількості зареєстрованих безробітних на 15 %, зростанням індексу сільськогосподарської продукції на 13% [30]. На прикінці року значно загострилась політична ситуація в країні, причиною чому стала відмова уряду України підписувати угоду щодо процесу євроінтеграції.

Особливістю 2014 р. стало: поглиблення політичної кризи в країні; поява деструктивних явищ в економіці держави; загострення зовнішньополітичної ситуації з Російською Федерацією, окупація Криму з боку Російської Федерації; виникнення проблеми газопостачання з боку Російської Федерації; розвиток сепаратизму та створення незаконних військових формувань у південно-східному регіоні країни; прийняття урядом жорстких економічних вимог МВФ щодо отримання кредиту, що призвело до підвищення цін на енергоносії та загального зростання цін на товари виробництва; зростання внутрішнього й зовнішнього фінансового боргу; дострокові перевибори Президента України; погіршення загального соціально-економічного розвитку країни.

Кількість пожеж в Україні після 2012 р. зменшилась у 2013 р. майже на 14% — до 61114. Зменшилась і чисельність загиблих на пожежах більше, ніж на 9% — до 2494 осіб. У той же час зростає частка знищеної та пошкодженої пожежами техніки на 7%. Вогнем було завдано матеріальних втрат на суму майже 3 млрд грн.: прями збитки перевищили 700 млн грн., а інші — побічні втрати [29].

У 2014 році ситуація з пожежами дещо покращилася, але частково загострилась в зв'язку з пожежами на промислових підприємствах.

Пожежі в Україні, як і в попередній історичний період, стали однією з першопричин втрати значних матеріальних цінностей, людського потенціалу та інших ресурсів.

Відповідно до Указу Президента України від 24.12.2012 р. № 726 Міністерство надзвичайних ситуацій України та Державну інспекцію техногенної безпеки України було реорганізовано у Державну службу України з надзвичайних ситуацій. Управління здійснювалося Кабінетом Міністрів через Міністра оборони України.

З метою оптимізації державних цільових програм і національних проектів та економії бюджетних коштів достроково припинене згідно Постанови КМ України від 5 березня 2014 р. №71 виконання низки державних програм, у тому числі і Державної цільової соціальної програми забезпечення пожежної безпеки на 2012—2015 рр.

Система освіти перетерпіла деякі зміни. Академія пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля була реорганізована шляхом приєднання до Національного університету цивільного захисту України. Система наукового забезпечення сфери ПБ залишилась без змін.

У рамках вирішення питання спрямування та координації діяльності Державної служби з надзвичайних ситуацій Постановою КМ України від 25 квітня 2014 р. її діяльність стала спрямовуватися та координуватися КМ України через Міністра внутрішніх справ.

ВИСНОВКИ

На теперішній час у країні сформовані, у цілому, організаційні й правові засади ринкової економіки, а також недержавний сектор економіки, фінансова, бюджетна та інші системи, які в сукупності визначають економічну інфраструктуру незалежності України. Замість системи директивного управління сформовано основні важелі та інструменти державного макроекономічного регулювання.

Для сфери ПБ в Україні у зазначених умовах створено та удосконалено правові засади її існування, визначені основні напрями подальшого розвитку з урахуванням євроінтеграційного процесу. Разом з тим, технологічна та технічна кризи, що обумовлені застарілістю основних матеріальних фондів виробництва та соціально-економічним станом в Україні, негативно впливають на процеси забезпечення та профілактики пожежної безпеки і часто стають причиною виникнення пожеж на виробництві.

Трансформація органів управління та їх підпорядкованості протягом усіх трьох історичних періодів функціонування сфери ПБ не завжди була обумовлена необхідністю вирішенням питань оптимізації державного управління сферою ПБ.

Література:

1. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи / Колектив авторів; наук. керів. Цветков В.В. — К.: Оріяни, 1998. — 364 с.
2. Рожков А.П. Пожежна безпека: навчальний посібник [для студентів вищих закладів освіти України] / А.П. Рожков. — К.: Пожінформтехніка, 1999. — 256 с.
3. Доповідь МВС України Президенту України "Проблеми пожежної безпеки в Україні". — К.: МВС, 1999. — 70 с.
4. Статистика пожаров в Украине в 2000—2009 годах (для учета в страховых тарифах) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://forinsurer.com/public/09/07/07/3825/>
5. Розвиток загроз пожежовибухонебезпеки / Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2004 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mns.gov.ua/content/annual_report_2004.html
6. Доманський В.А. Державне управління пожежною безпекою України (організаційно-правовий аналіз за матеріалами діяльності Державного департаменту пожежної безпеки): дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / В.А. Доманський. — Київ, 2004. — 258 с.
7. Проблеми пожежної безпеки в Україні. Доповідь МВС України Президенту України. — К.: МВС, 1991. — 80 с.
8. Загальна оцінка країни Україна. ООН, 2004. — 136 с.
9. Быстряков И.К. Эколого-экономические проблемы развития производительных сил / И.К. Быстряков. — К.: Международное финансовое агентство, 1997. — 255 с.
10. Воробьев Ю.Л. Основы формирования и реализации государственной политики в области снижения рисков чрезвычайных ситуаций / Ю.Л. Воробьев. — М.: "Деловой экспресс", 2000. — 248 с.
11. Рожков А.П. Пожежна безпека на виробництві / А.П. Рожков. — К., 1997. — 448 с.
12. Постанова КМ України "Про затвердження Державної програми забезпечення пожежної безпеки на 1995—2000 роки" від 3 квітня 1995 р. № 238 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/norm_akt/source-КМУ/type-Постанова/238-95-п-03.04.1995.htm
13. Пожежна безпека в Україні. Нормативна база / упорядник О.М. Роїна. — [2-ге видання]. — К.: КНТ, 2006. — 360 с.
14. Постанова КМ України "Про заходи щодо виконання Закону України "Про пожежну безпеку" від 26 липня 1994 р. №508 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://budstandart.ua/read/document_body/id/3096948
15. Наказ МВС України "Про затвердження Положення про добровільні пожежні дружини (команди) та Типового положення про пожежно-технічну комісію" від 27 вересня 1994 р. №521 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG458.html
16. Наказ МВС України "Про затвердження Положення про сільську пожежну охорону" від 17 листопада 1994 р. № 626 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0296-94>
17. Національний університет цивільного захисту України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pucz.edu.ua/rus/about/history/>
18. Львівський державний університет безпеки життєдіяльності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ubgd.lviv.ua/content/istorichni-vihinashogo-navchalnogo-zakladu>
19. Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://fire.ck.ua/?page_id=115
20. Вище професійне училище Львівського державного університету безпеки життєдіяльності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vinuch.vinnitsa.com/history1.php>
21. Український науково-дослідний інститут пожежної безпеки МНС України: становлення, діяльність, перспективи. — К.: "Українське вид-во", 2007. — 238 с.
22. Постанова КМ України "Про створення Всеукраїнського науково-дослідного інституту цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру та Інституту державного управління у сфері цивільного захисту" від 7 лютого 2001 р. № 133 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/133-2001-п>
23. Постанова КМ України "Про затвердження Програми забезпечення пожежної безпеки на період до 2010 року" від 1 липня 2002 р. № 870 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/870-2002-п>
24. Стратегія розвитку. Виступ Президента України Леоніда Кучми на першій сесії Верховної Ради України четвертого скликання 18 червня 2002 року // Голос України. — 2002. — № 111. — С. 3—5.
25. Орієнтир життєві потреби суспільства // Урядовий кур'єр. — 2003. — № 43. — С. 5—6.
26. Гулевич А. Извлечет ли Украина уроки их минувшего десятилетия? / А. Гулевич // Зеркало недели. — 2000. — № 1—2. — С. 10.
27. 70% населения — за чертой бедности // ВВ. — № 235 (2155). — 11—17.12.2008. — С. 2.
28. Аналіз загроз пожежовибухонебезпеки та системи реагування на них / Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2007 році

[Електронний ресурс]. — Режим доступу.: http://mns.gov.ua/content/annual_report_2007.html

29. Стан пожежної безпеки / Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні в 2013 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mns.gov.ua/content/annual_report_2013.html

30. Про соціально-економічне становище України за 2013 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

References:

1. Tsvietkov, V.V. (1998), Reformuvannya derzhavnoho upravlinnia v Ukraini: problemy i perspektyvy [Public Administration Reform in Ukraine: Problems and Prospects], Oriiany, Kyiv, Ukraine.

2. Rozhkov, A. P. (1999), Pozhezhna bezpeka: navchalnyi posibnyk, Pozhinformtehnika, Kyiv, Ukraine.

3. Ministry of Internal Affairs of Ukraine (1999), Dopovid' MVS Ukrainy Prezydentu Ukrainy "Problemy pozhezhnoi bezpeky v Ukraini" [Report of the Ministry of Interior of Ukraine President of Ukraine "Problems of Fire Safety in Ukraine"], MVS, Kyiv, Ukraine.

4. Forinsurer (2009), "Statistics fires in Ukraine in 2000—2009 (for consideration in insurance rates)", available at: <http://forinsurer.com/public/09/07/07/3825/> (Accessed 28 June 2014).

5. State Emergency Service of Ukraine (2005), "The development of threats to fire explosion hazard National Report on the man-made and natural security in Ukraine in 2004", available at: http://mns.gov.ua/content/annual_report_2004.html (Accessed 28 June 2014).

6. Domans'kyj, V.A. (2004), "State Government fire safety Ukraine (organizational and legal analysis on the materials of the State Department of Fire Safety)", Abstract of Ph.D. dissertation, Law, Kyiv, Ukraine.

7. Ministry of Internal Affairs of Ukraine (1991), Problemy pozhezhnoi bezpeky v Ukraini. Dopovid' MVS Ukrainy Prezydentu Ukrainy [Issues of fire safety in Ukraine. Report of the Ministry of Internal Affairs Ukraine President of Ukraine], MVS, Kyiv, Ukraine.

8. United Nations (2004), Zahal'na otsinka krainy Ukraina [Overall Rating the country Ukraine], NY, USA.

9. Bystriakov, Y.K. (1997), Ekoloho-ekonomycheskye problemy razvytyia proyzvoditel'nykh syl [Environmental and economic problems of development of the productive forces], Mezhdunarodnoe fynansovoe ahentstvo, Kyiv, Ukraine.

10. Vorob'ev, Yu.L. (2000), Osnovy formirovaniya y realizatsyy hosudarstvennoj polytyky v oblasti snyzheniya ryskov chrezvyhajnykh sytuatsiy [Basis for the formation and implementation of state policy in the field of disaster risk reduction], Delovoj ekspress, Moscow, Russia.

11. Rozhkov, A.P. (1997), Pozhezhna bezpeka na vyrobnytstvi [Fire safety at work], Kyiv, Ukraine.

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (1995), Resolution "On Approval of the State Programme on fire safety in 1995—2000 years", available at: http://kodeksy.com.ua/norm_akt/source-%D0%9A%D0%9C%D0%A3/type-%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0/238-95-%D0%BF-03.04.1995.htm (Accessed 28 June 2014).

13. Roina, O.M. (2006), Pozhezhna bezpeka v Ukraini. Normatyvna baza [Fire safety in Ukraine. Legislation], 2-d ed., KNT, Kyiv, Ukraine.

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (1994), Resolution "On measures to implement the Law of Ukraine "On Fire

Safety", available at: http://budstandart.ua/read/document_body/id/3096948 (Accessed 28 June 2014).

15. Ministry of Internal Affairs of Ukraine (1994), Order "On Approval of the voluntary fire brigades (teams) and the Model Regulations on fire and Technical Commission", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG458.html (Accessed 28 June 2014).

16. Ministry of Internal Affairs of Ukraine (1994), Order "On Approval of the rural fire protection", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0296-94> (Accessed 28 June 2014).

17. National University of Civil Protection of Ukraine (1994), available at: <http://nuczu.edu.ua/rus/about/history/> (Accessed 28 June 2014).

18. Lviv State University of Life Safety (1994), available at: <http://www.ubgd.lviv.ua/content/istorichni-vih-nashogo-navchalnogo-zakladu> (Accessed 28 June 2014).

19. Fire Academy named Heroes of Chernobyl (1994), available at: http://fire.ck.ua/?page_id=115 (Accessed 28 June 2014).

20. Higher Vocational School of Lviv State University of Life Safety (1994), available at: <http://www.vinuch.vinitsa.com/history1.php> (Accessed 28 June 2014).

21. Ukrain's'ke vyd-vo (2007), Ukrain's'kyj naukovodoslidnyj instytut pozhezhnoi bezpeky MNS Ukrainy: stanovlennia, diial'nist', perspektyvy [Ukrainian Research Institute of Fire Safety Emergencies of Ukraine: formation, activity, prospects], Ukrain's'ke vyd-vo, Kyiv, Ukraine.

22. Cabinet of Ministers of Ukraine (2001), Resolution "On the creation of the All-Ukrainian Scientific Research Institute of protecting the population and territories from emergency situations of technogenic and natural character and the Institute of Public Administration for Civil Protection", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/133-2001-n> (Accessed 28 June 2014).

23. Cabinet of Ministers of Ukraine (2002), Resolution "On approval of fire safety for the period up to 2010", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/870-2002-n> (Accessed 28 June 2014).

24. President of Ukraine (2002), "Development Strategy. Speech by President of Ukraine Leonid Kuchma at the first session of the Supreme Rada of Ukraine of the fourth convocation June 18, 2002", Holos Ukrainy, vol.111, pp. 3—5.

25. Uriadovyj kur'ier (2003), "Landmark vital needs of society", Uriadovyj kur'ier, vol. 43, pp.5—6.

26. Hulevych, A. (2000), "Whether Ukraine will extract their lessons of the past decade?", Zerkalo nedely, vol.1—2, pp.10.

27. VV (2008), "70% of the population — in poverty", VV, vol. 235 (2155), p. 2.

28. State Emergency Service of Ukraine (2008), "Analysis of the threats of fire and explosion hazards of response. National report on the status of technogenic and natural security in Ukraine in 2007", available at: http://mns.gov.ua/content/annual_report_2007.html (Accessed 28 June 2014).

29. State Emergency Service of Ukraine (2013), "Fire safety. National report on the status of technogenic and natural security in Ukraine in 2013", available at: http://mns.gov.ua/content/annual_report_2013.html (Accessed 28 June 2014).

30. State Statistics Committee of Ukraine (2013), "Socio-economic situation in Ukraine 2013", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 28 June 2014).

Стаття надійшла до редакції 19.06.2014 р.

*В. В. Олійник,
к. пед. н., докторант, ДВНЗ "Університет менеджменту освіти"*

ДИНАМІЗМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЮ ОСВІТОЮ

V. Oleinik,
Ph.D. in education, doctoral, University Education Management

PERFORMANCE PUBLIC ADMINISTRATION POSTGRADUATE EDUCATION

У статті зосереджено увагу на проблемі впливу зовнішнього середовища на систему, що досліджується, виділенні існуючих загроз національній безпеці та визначенні можливостей щодо їх урахування в процесі реалізації державного управління післядипломною освітою в Україні. Досліджено сукупність факторів, які існують об'єктивно й активно впливають на функціонування системи післядипломної освіти.

This paper focuses on the problem of the influence of the environment on the system under study, the allocation of existing threats to national security and identify opportunities for their consideration in the implementation of state management of postgraduate education in Ukraine. Studied a set of factors that are objective and actively influence the functioning of the system of postgraduate education.

Ключові слова: національна система освіти, післядипломна освіта, система, управління, якість післядипломної освіти, системний підхід, європейський освітній простір.

Key words: national system of education, postgraduate education, system, the quality of postgraduate education, systematic approach, a European educational space.

ВСТУП

Становлення людської культури стало можливим завдяки тисячолітній історії передачі знань наступним поколінням. Існує два канали передачі знань — виховання й навчання. Сполучення різних за змістом й формами навчальних і виховних процесів, їх комплексне поєднання на основі суспільного цілепокладання й контролю становить єдиний процес — освіту. Культура, навчання й виховання є ключовими категоріями освіти. Пріоритетність освіти, поряд з іншими видами діяльності, прямо пов'язана з інтересом соціуму до процесу й результату свого розвитку. Безупинно транслюючи колективний досвід поколінь, освіта стає одночасно процесом і результатом індивідуального й суспільного розвитку у двох тимчасових проекціях (проекція в минуле та в майбутнє).

У сучасних умовах політичних та соціально-економічних перетворень в державі відбувається переорієнтація завдань в освітній системі країни, особливо це стосується визначення теоретико-методологічного обґрунтування потреби удосконалення державного управління післядипломною освітою, яка є системоутворюючим фактором безперервної освіти. Для держави і суспільства безперервна освіта стає провідною сферою соціальної політики щодо забезпечення сприятливих умов загального та професійного розвитку людини, механізмом відтворення професійного та культурного потенціалу, умовою розвитку суспільного виробництва.

Управлінські засади в освітянській сфері висвітлено провідними вченими та практиками такими, як Даниленко Л., Єльнікова Г., Зайченко О., Карамушка Л., Луговий В., Маслов В., Мельтюхова Н., Ніколаєнко С., Одинцова Г. та ін.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідити фактори, які безпосередньо впливають на розвиток системи післядипломної освіти. Деталізація компонентів цілісної системи, які забезпечують єдність і дієвість управління та регулювання діяльності всіх елементів системи післядипломної освіти.

РЕЗУЛЬТАТИ

Суб'єкт і об'єкт державного управління післядипломною освітою перебувають у неперервній динамічній взаємодії, в процесі якої виникають державно-управлінські відносини. За цих відносин учасники взаємодії відчують на собі державно-управлінський вплив, дію, що спрямована на досягнення поставленої мети.

Суб'єктом управління на державному рівні виступає Міністерство освіти і науки України; на регіональному — відповідний структурний підрозділ обласної державної адміністрації; на локальному — ректорат освітнього закладу. Головною рисою суб'єкта державного управління післядипломною освітою виступають його компетенції у сфері управління освітньою системою, яка має

власну специфіку і владні повноваження, що дають йому змогу втілювати свою волю у формі управлінських рішень, керівних команд, обов'язкових до виконання. Це дозволяє підпорядкувати діяльність системи післядипломної освіти досягненню визначених цілей й вирішення встановлених завдань.

Поняття "об'єкт" у теорії соціального управління тлумачиться як індивід або спільнота, які у процесі субординаційної взаємодії виступають у ролі сприймаючої сторони й утворюють особливе поле ("фундамент") системи даної взаємодії [1]. Як об'єкт державного управління система післядипломної освіти сприймає владний вплив суб'єкта управління, в обов'язковому порядку виконує його рішення.

З огляду на викладене слід зробити суттєве зауваження щодо відсутності абсолютних меж між суб'єктом і об'єктом: система, яка управляє, будучи суб'єктом управління певного об'єкта, сама може виступати об'єктом управління. Так, наприклад, обласний департамент освіти і науки є суб'єктом управління щодо освітніх закладів, які здійснюють післядипломну підготовку у межах області, і водночас може виступати об'єктом управління відносно Міністерства освіти і науки України.

Адекватне відображення особливостей взаємодії системи післядипломної освіти із зовнішнім середовищем дозволяє у першу чергу оцінити існуючі загрози національній безпеці України та перспективи діяльності системи щодо їх мінімізації.

У періоди широкомасштабних суспільних змін, коли здійснюється радикальна трансформація центральних засад функціонування соціокультурних систем, люди втрачають надійні орієнтири, відчують невпевненість у майбутньому, перебувають у стані розгубленості. За таких умов життєдіяльності їм потрібні стабільні перевірені взірці, що впорядковують набутий досвід, уявлення про те, хто вони такі й куди прямують. Тому однією із основних загроз національній безпеці України є відсутність загальнонаціональної ідеї, спроможної консолідувати суспільство. З огляду на це у контексті розгляду проблеми державного управління післядипломною освітою перш за все потрібно звернути увагу на необхідність посилення її світоглядної компоненти, зокрема створення умов для визначення особистістю своєї національної ідентичності, забезпечення "включеності" людини у певну культуру. Така зорієнтованість визнана найважливішою умовою соціальної адекватності управління у суспільстві [2].

Сучасна система післядипломної освіти функціонує та розвивається у дуже складній мегасистемі, якою є українське суспільство, українська держава. У свою чергу дана мегасистема знаходиться під впливом факторів світового рівня. Масштаби перетворень, що відбуваються як у глобальному суспільстві, так і на державному, регіональному та локальному рівнях, не вкладаються у звичні теоретичні схеми, які дотепер пояснювали соціальні, економічні, політичні, культурні процеси. Прагнучи осмислити ці процеси, дослідники ввели до активного наукового дискурсу поняття трансформації [3]. Прикладене до суспільства це поняття почало використовуватися для означення масштабних перетворень соціального організму, які спричиняють появу нових якісних характеристик суспільства.

Зазначені суспільні перетворення мають надзвичайно складний характер. Відбувається не просто заміщення індустріального суспільства постіндустріальним, а, за Д. Беллом, процеси, що подібні до того, як на стародавніх фресках у наступні епохи наносяться нові й нові зображення, більш пізні суспільні явища накладаються на ті прошарки, що передують, стираючи деякі риси й нарощуючи тканину суспільства як єдиного цілого.

Слід вказати, що у сучасному світовому контексті дуже вагомим чинником суспільного розвитку стали процеси прискореної глобальної інтеграції, що отримало концептуальне узагальнення у понятті "глобалізація". На даний час такі процеси охопили освіту. Не вдаючись до загальної характеристики глобалізаційних процесів, зосередимо увагу на розгляді їх впливу на сферу освіти, зокрема, післядипломного рівня.

Система післядипломної освіти починає функціонувати в умовах формування єдиного світового освітнього простору, у загальних модернізаційних процесах якого освітні інновації як один з найважливіших чинників глобального усталеного розвитку посідають виключно важливе місце. Ознаки глобалізації післядипломної освіти мають свій вияв, перш за все, у різних комерційних її формах, де підготовка приймає характер товару: продаж "освітніх продуктів", пересування по всьому світу осіб, які отримують або надають освітні послуги, створення філіалів зарубіжних закладів освіти в Україні (або навпаки) і т. ін. Освітні стосунки набувають форми "попит — пропозиція", а установи освіти починають діяти на ринку конкуренції. За таких умов у контексті глобалізаційних процесів провідним завданням державного управління післядипломною освітою в Україні є спрямування діяльності системи на формування особистості, яка органічно адаптована до життя у глобальному вимірі.

У загальнодержавному масштабі в структурі зовнішнього середовища системи післядипломної освіти, як вже зазначалося, виділено макро- та мезосередовища. Макросередовище включає у себе фактори загального впливу: політико-правові, демографічні, природно-екологічні, економічні, соціально-культурні, науково-технічні. Під мезосередовищем розуміється середовище оточення системи, представлене факторами, що мають безпосередній вплив на її функціонування, середовище, з яким система знаходиться у щільному контакті й тому має певні можливості щодо здійснення впливу на нього. Це корпоративні та індивідуальні споживачі освітніх послуг післядипломного рівня, соціальні партнери, конкуренти, ділові партнери, засоби масової інформації і т. ін.

При дослідженні структури макросередовища системи післядипломної освіти перш за все акцентуємо увагу на політико-правових факторах. Функціонування системи післядипломної освіти знаходиться під значним впливом подій, що відбуваються у політичній та законодавчій сферах країни. Сучасне політико-правове середовище України характеризується нестабільністю, напруженістю, тривалими пошуками політичної моделі взаємодії гілок вищої державної влади, партійним плюралізмом, поступовим укріпленням позицій регіонів [4]. У ньому відбуваються трансформаційні процеси, метою яких є посилення соціальної спрямованості функціонування державних і суспільних інститутів, перетворення їх на ефективне знаряддя вирішення назрілих соціальних і економічних проблем, надійного забезпечення політичних, економічних прав та гарантій всім громадянам України і суб'єктам політичної та економічної діяльності, гарантованих Конституцією України. При цьому роль держави у сфері післядипломної освіти залишається найбільш істотною. Вона здійснює правовий захист суб'єктів освітньої діяльності, значною мірою фінансує систему, надає гарантії для довготермінових інвестицій, веде статистичний облік, надає пільги для різних суб'єктів ринку освітніх послуг. Міністерство освіти і науки України як структура, що уособлює державу, встановлює перелік спеціальностей, за якими ведеться післядипломна підготовка, проводить ліцензування, атестацію та акредитацію закладів освіти, виступає гарантом якості освітніх послуг, їх відповідності

освітнім стандартам, здійснює вплив на формування асортименту зазначених послуг.

Зміни, які відбуваються у політико-правовому середовищі держави, потребують від закладів післядипломної освіти дотримання законів, що регулюють їх діяльність, максимального використання їх потенціалу.

Наступним фактором, який ми виділяємо, виступають природно-екологічні умови, що склалися в Україні на даний час. Аналіз їх стану свідчить, що для України характерні прояви глобальної екологічної кризи. А саме: зміни генетичного фонду людини та тварин, недостатня енергетична, мінерально-сировинна та продовольча забезпеченість, демографічний дисбаланс, забруднення довкілля токсичними відходами тощо. Все це складає загрози національній безпеці.

Зазначені проблеми об'єктивно вимагають радикальної екологізації суспільно-політичної думки, посилення уваги до вирішення природоохоронних проблем, зокрема засобами післядипломної освіти, пошуку сучасних підходів їхнього розв'язання на основі пріоритету наукових знань, розвитку екологічної свідомості та соціальної відповідальності особистості, що має бути закладено у зміст післядипломного навчання.

Визначальний вплив на розвиток системи післядипломної освіти здійснюють економічні фактори. Економіка створює матеріальні передумови для функціонування освіти, введення високих освітніх стандартів та реалізації освітніх потреб людини.

Економіка (економічна система) розуміється як виробництво, обмін, розподіл та споживання матеріальних благ та послуг, що необхідні для життєдіяльності людини. Вона характеризується внутрішньою єдністю, причинно-наслідковою взаємодією елементів економічної системи, самоорганізацією, саморегулюванням економічних процесів.

Перехід до ринкової системи господарювання в Україні не супроводжувався диверсифікацією системи фінансування гуманітарної сфери. Через дефіцит фінансових ресурсів відбулося різке падіння якості гуманітарних послуг й зниження рівня соціального захисту [5].

Ситуація, в якій опинилася на даний час післядипломна освіта є доволі складною. Це, по-перше, незадовільний стан навчально-лабораторної бази, існування застарілого навчального обладнання, зокрема низька комп'ютерна забезпеченість; по-друге, відсутність дієвих економічних стимулів фінансування післядипломної підготовки фахівців підприємствами, роботодавцями; по-третє, низька заробітна плата науково-педагогічних кадрів післядипломної освіти.

Самий безпосередній вплив на функціонування системи післядипломної освіти в Україні здійснюють демографічні фактори. Вони вважаються такими, що складають усталені загрози у коротко- і середньостроковому періодах. У сучасному демографічному розвитку України спостерігається більше деструктивних моментів, ніж конструктивних, а його характер визначається як дефіцитний і витратний. Неготовність та непристосованість основної маси населення до нових умов, з одного боку, і різке падіння рівня життя, з іншого, спричинили погіршення основних показників відтворення населення, стану його здоров'я і в результаті призвели до зниження рівня демографічного, трудового та соціального потенціалу країни. Для сучасної соціально-демографічної ситуації в Україні характерні: падіння народжуваності; втрата традиції багатодітності; інтенсифікація смертності населення; різке зменшення кількості шлюбів; старіння населення; тенденція до трудової еміграції працездатної його частини; погіршення здоров'я як результуючий показник погіршення генофонду нації [6].

Наведені вище характеристики демографічного розвитку свідчать про необхідність адаптації населення до нових умов життєдіяльності, що склалися у країні. Зокрема ринкові відносини й інноваційна специфіка сучасного економічного зростання потребують якісно нової робочої сили, яка має інші параметри фізичного, психічного та соціального здоров'я, високий освітньо-фаховий рівень. Важливу роль у формуванні такого людського потенціалу, адаптації його до нових умов спроможна відіграти система післядипломної освіти, провідним установленням якої, на наш погляд, має стати підготовка людини до трудової діяльності в умовах швидкої зміни сучасного світу, спрямованість на підтримку здоров'я особистості, забезпечення якості її життя.

Спираючись на сучасні концепції визначення сутності культури, можна дійти висновку про надзвичайно важливу роль культурного фактору в розвитку післядипломної освіти в Україні. Тому вказаний фактор зовнішнього середовища освітньої системи, що розглядається, виділяється як один з головних. У культурі відбувається і фіксується як корінна відмінність людської життєдіяльності від біологічних форм життя, так і якісна своєрідність конкретних епох людської історії на різних етапах розвитку суспільства. А саме поняття "культура" трактується як відома властивість нормативно-обумовлених соціально-моральних стосунків, що визначають склад етнічних вимог, правил, звичаїв, які практикуються у тому чи іншому соціальному або професійному середовищі. Культура як сфера людської діяльності не може розглядатися лише з позицій економічної цілевідповідності або ринкової конкурентоспроможності, оскільки специфіка культурної продукції полягає у тому, що економічні параметри не є головними при її оцінці. Розглянуті з точки зору художніх, морально-виховних, естетичних, соціально значущих критеріїв, вони є інститутом творчого самовияву, збереження традицій, цінностей, нарешті — національної ідентичності і суверенітету. Освіта прямим чином пов'язана з рівнем культури, її специфікою. При цьому чим вищий рівень культури, тим більш значна потреба у знаннях, що зумовлює особливості споживання людиною освітніх послуг.

Культурно-історична спадщина, яка створена суб'єктивним фактором (свідомістю та діяльністю людей), виступає об'єктивною засадою державного управління. За таких умов актуалізується завдання забезпечення відповідності післядипломної освіти національним та регіональним культурним особливостям, її перетворення у систему, що відкрита культурному розмаїттю. Тоді основними характеристиками системи післядипломної освіти вбачаються: досягнення культуровідповідності, перехід до варіативної освіти, постійне оновлення ціннісних орієнтирів і т. ін. Побудова такої системи, на нашу думку, має ґрунтуватися на оптимальному поєднанні глобального, національного, регіонального та особистісного аспектів. При розгляді впливу культурних факторів постає також проблема пошуку балансу між процесами глобалізації у культурі та необхідністю збереження традицій національної культури народів України, підтримки культурного розмаїття у всіх його проявах, зокрема насичення відповідними елементами змісту післядипломної освіти. Крім зазначеного слід вказати на тенденцію зростання ролі освіти у сучасному культурному розвитку країни, що свідчить про наявність можливості перспективного моделювання майбутньої освіти, зокрема післядипломної, яке передбачає формування бажаної культури як культури освітньої.

Наступна група факторів — фактори мезосередовища, що здійснюють безпосередній вплив на функціонування системи післядипломної освіти. При їх дослідженні

найбільшу увагу ми приділяємо розгляду характерних рис сучасного ринку праці. Для існуючого ринку праці в Україні характерне безробіття, що перетворилося для України на реальну небезпеку.

Дослідження показують значні масштаби безробіття як у довгостроковому, так і в короткотерміновому періоді. Підвищення рівня безпеки ринку праці можливе лише в умовах зростання попиту на робочу силу та забезпечення відповідних якісних характеристик працівників вимогам сучасного виробництва.

Аналіз факторів зовнішнього середовища системи післядипломної освіти в Україні дозволяє виокремити певну кількість ознак його кризового становища, що, по суті, уявляє собою нашарування кількох видів кризи, які поєдналися в часі. Це, зокрема, такі найбільш значимі різновиди криз: криза формально-цивілізаційна, що становить кризу індустріально-аграрного суспільства, причому лише вихід з неї може забезпечити перехід України до постіндустріального, а згодом й інформаційного етапу; криза авторитарно-патерналістського суспільства, його неринкової економіки і розподільчої системи, нерозвиненості стимулів і демократичних форм життя; криза традиціоналізму в усіх сферах життєдіяльності, нездатність суспільства до оновлення; демографічна криза із високою смертністю у низькою народжуваністю; етнічна криза, ознаки якої проявляються в ослабленні соціокультурних, мовних та інших характеристик титульного й інших етносів України; екологічна криза, що руйнує унікальні природні системи України і середовище існування людини; криза системи моральних цінностей (суспільних і особистісних).

Криза українського суспільства значною мірою є транзитивною, її глибина, масштаб і тривалість визначаються не лише реальним станом соціуму, а й тими цілями, які формулюються для подолання кризи.

Основним положенням, яке витікає з принципу взаємодії системи і середовища є постулат про те, що розвиток системи можливий лише у тому випадку, якщо у систему забезпечений притік інформації, необхідної для її переведення у нову якість. Вихідним моментом взаємодії системи післядипломної освіти і оточуючого середовища є виявлення особливостей основного способу їх взаємодії, яка здійснюється через "входи" та "виходи". "Вхід" — це сукупність контактів, що постійно змінюються якісно і кількісно. Через зазначені контакти інформаційний вплив середовища передається системі. "Вихід" — сукупність контактів, через які система впливає на середовище. З урахуванням цього потрібне забезпечення інтенсифікації інформаційних зв'язків системи післядипломної освіти із зовнішнім середовищем, зорієнтованості інформаційних потоків у напрямку практично кожного вузлового елемента структури.

Під внутрішнім середовищем системи післядипломної освіти розуміється взаємодія усіх її елементів, енергії у межах системи. Воно включає: людські, матеріально-технічні, фінансові ресурси. Вказане середовище представлено такими основними підсистемами: навчального процесу; кадрового забезпечення; управлінської діяльності; методичної роботи; наукової роботи; науково-методичного забезпечення; матеріально-технічного забезпечення; соціальної роботи; економічної діяльності; маркетингової діяльності.

Внутрішнє середовище системи післядипломної освіти здійснює безпосередній й постійний вплив на її функціонування. Існуюче переважно традиційне внутрішнє середовище значно відстає від темпів зміни зовнішнього середовища, а тому освітня система не в змозі підготувати спеціаліста відповідно до актуальних та таких, що мож-

ливо передбачити у найближчому майбутньому, потреб соціально-економічного розвитку. Це висуває завдання приведення внутрішнього середовища у відповідність до вимог зовнішнього.

ВИСНОВКИ

Зміст державного управління післядипломною освітою репрезентовано як цілісну систему, основними компонентами якої виступають об'єкт, суб'єкт, мета, що забезпечує цілеспрямованість управління, умови функціонування системи (зовнішні і внутрішні). Механізм управління пов'язує всі ці компоненти, узгоджує їх взаємодію на основі адекватного відображення станів зовнішнього і внутрішнього середовища системи, забезпечує цілевідповідне накопичення та переорієнтацію ресурсів, їх доцільне використання.

Література:

1. Даниленко Л. Інноваційні педагогічні технології в закладах освіти / Л. Даниленко // Імідж сучасного педагога. — 2006. — № 3—4. — С. 6—9.
2. Зайченко О. Зміст підготовки начальників районних управлінь освіти в системі післядипломної педагогічної освіти / О. Зайченко // Післядипломна освіта в Україні. — 2005. — № 2. — С. 72—73.
3. Медведєв І.А. Державне управління комплексом неперервної професійної освіти. (На прикладі Сумської області): [Моногр.] / І.А. Медведєв. — Суми: Тростянецька районна друкарня, 2006. — 214 с.
4. Ніколаєнко С.М. Вища освіта — джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства / С.М. Ніколаєнко. — К.: Освіта України, 2005. — 319 с.
5. Огнєв'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / В.О. Огнєв'юк. — К.: Знання України, 2003. — 450 с.
6. Цветков В.В. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти: монографія / В.В. Цветков, І.О. Кресіна, А.А. Коваленко. — К.: Видавничий Дім Ін Юре, 2003. — 496 с.

References:

1. Danylenko, L. (2006), "Innovative educational technology in educational institutions", *Imidzh suchasnoho pedahoha*, vol. 3—4, pp. 6—9.
  2. Zajchenko, O. (2005), "Contents of heads of district departments of education in post-graduate teacher education", *Pisliadyplomna osvita v Ukraini*, vol. 2, pp. 72—73.
  3. Medvediev, I.A. (2006), *Derzhavne upravlinnia kompleksom neperervnoi profesijnoi osvity. (Na prykladi Sums'koi oblasti)* [Public administration complex continuous professional education. (The example Sumy region)], *Trostianets'ka rajonna drukarnia*, Sumy, Ukraine.
  4. Nikolaienko, S.M. (2005), *Vyscha osvita — dzherelo sotsial'no-ekonomichnoho i kul'turnoho rozvytku suspil'stva* [Higher education — a source of socio-economic and cultural development of society], *Osvita Ukrainy*, Kyiv, Ukraine.
  5. Ohniev'iuk, V.O. (2003), *Osvita v systemi tsinnostej staloho liuds'koho rozvytku* [Study in the value system of sustainable human development], *Znannia Ukrainy*, Kyiv, Ukraine.
  6. Tsvietkov, V.V. Kresina, I.O. and Kovalenko, A.A. (2003), *Suspil'na transformatsiia i derzhavne upravlinnia v Ukraini: polityko-pravovi determinanty* [Social Transformation and Governance in Ukraine: political and legal determinants], *Vydavnychj Dim In Yure*, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 14.05.2014 р.*

УДК 351/354

В. Д. Філіппова,
к. е. н., доцент, докторант кафедри управління освітою,
Національна академія державного управління при Президентові України

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЯКОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

V. Filippova,
Ph.D, associate Professor, doctoral student in Department of Management Education,
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

THE PUBLIC POLICY OF QUALITY OF PEDAGOGICAL EDUCATION

У статті висвітлюється сутність державної політики якості педагогічної освіти. Узагальнено поняття "якості освіти" з точки зору різних наукових підходів, компіляція яких дозволила визначити якість освіти як політичну категорію, категорію управління і педагогічну категорію. Визначено, що "політика якості" в галузі педагогічної освіти є частиною державної політики в галузі освіти, її найважливішим пріоритетом і формується виходячи із стратегічних питань розвитку держави в цілому. Зазначено, що державна політика в галузі педагогічної освіти та політика якості в галузі педагогічної освіти проводиться в межах правового поля, визначеного Конституцією України, а також законодавства в галузі освіти. Відзначено, що державна політика якості педагогічної освіти, будучи компонентом державної політики якості, визначає значною мірою вирішення питань якості у всіх сферах життя держави. Якість педагогічної освіти в значній мірі визначається цілями державної політики в галузі освіти і її принципами. Доведено, що найважливішим принципом державної політики якості педагогічної освіти стає принцип управління якістю освіти, який поєднується з принципом моніторингу якості освіти.

The article describes the public policy of quality of teacher education. Are studied the analysis of the concept of "quality of education" from the point of view of different scientific approaches, of which allowed us to determine the quality of education as a political category, category management and teaching category. The determined that the "quality policy" in teacher education is part of the public policy in the field of education, its top priority, and formed the basis of the strategic development of the state in general. Indicated that the public policy in the field of teacher education and the quality policy in teacher education is carried out within the legal framework established by the Constitution of Ukraine, as well as legislation in the field of education. Research revealed that public policy quality of teacher education, being a component of the quality of public policy, largely determines quality issues in all areas of public life. It is proved that the quality teacher education is largely determined by public policy objectives in education and its principles. It is proved that the most important principle of public policy quality of teacher education becomes a principle of quality management education, which is combined with the principle of monitoring the quality of education.

*Ключові слова: державна політика, педагогічна освіта, якість освіти.
Key words: public policy, pedagogical education, quality of education.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Політичні та соціально-економічні перетворення, що відбуваються сьогодні в Україні, потребують модернізації політики держави в галузі освіти, в тому числі педагогічної. Одне з головних завдань модернізації освіти — підвищення якості освіти. Якість освіти визнається як багатоаспектна категорія, інтегральна характери-

стика системи освіти, комплексний показник, критерій ефективності діяльності, основною продукцією якого є якісно підготовлені кадри.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ПРОБЛЕМАТИКОЮ ТА ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Концептуальні засади державної політики в галузі освіти висвітлено в працях Л. Антошкіної, Д. Дзвінчука,

М. Дудки, В. Журавського та ін. Питанням оцінки якості освіти займалися І. Бабин, Г. Єльнікова, В. Кремін, Т. Лукіна, В. Шинкарук та інші. Однак питання щодо державної політики якості педагогічної освіти залишається малодослідженим.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ (МЕТИ) ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є висвітлення теоретичних основ державної політики якості педагогічної освіти України.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ЇХ ОБГРУНТУВАННЯ

Стратегія якості нині є основою освітньої політики багатьох країн світу. Цей процес, започаткований наприкінці ХХ століття (Велика Британія, Нідерланди, Польща, США, Угорщина, скандинавські країни тощо), триває й досі (Німеччина, Румунія, Франція, Чехія, країни СНД тощо). Україна не є винятком у цьому процесі [1].

Існує три пріоритети, які в тій чи іншій мірі описані в національних політичних документах кожної країни: якість, ефективність, рівність. Якість — це одне з основних занепокоєнь сучасної політики в галузі освіти [2].

Філософська категорія якості трактується як істотна визначеність, завдяки якій розглянутий об'єкт є саме цим, а не іншим об'єктом, а його складові елементи характеризують специфіку, що дозволяє виокремлювати один об'єкт серед інших (за наявності певних якостей, рівня їх сформованості) [3]. Таким чином, якістю прийнято називати властивість об'єкта, що складає його стійку, постійну характеристику, таку, що виявляє його сутність.

Інші [4, 5] трактують поняття "якість" як системну методологічну категорію, яка відображає ступінь відповідності результату поставленій меті.

У Всесвітній декларації з вищої освіти, прийнятій на Міжнародній конференції з вищої освіти в листопаді 1998 року, вказано, що якість вищої освіти — це багатовимірне поняття, яке охоплює всі аспекти діяльності вищого навчального закладу: навчальні та академічні програми, навчальну і дослідницьку роботу, професорсько-викладацький склад і студентів, навчальну базу і ресурси [6].

Як політична категорія якість освіти акумулює в собі засади освітньої політики держави на певному етапі її розвитку й основні стратегічні лінії розвитку національної системи освіти в контексті світових тенденцій.

Як категорія управління якість освіти визначає стратегію впливу на певні показники функціонування освітньої системи та обирає можливі шляхи її змін і розвитку.

Як педагогічна категорія якість освіти є квінтесенцією: сутності поняття; процедур діагностики; аналізу явищ і властивостей суб'єктів освітнього процесу.

У широкому розумінні якість освіти розглядають як збалансовану відповідність процесу, результату і самої освітньої системи меті, потребам і соціальним нормам (стандартам) освіти [7]; у вузькому — як перелік вимог до особистості, освітнього середовища й системи освіти, що реалізує їх на певних етапах навчання людини, якому відповідає певна сукупність показників.

Як зазначає більшість вчених, якість освіти — це узагальнений показник розвитку суспільства у певному часовому вимірі, тому його слід розглядати в динаміці тих змін, що характеризують поступ держави в контексті світових тенденцій: вона рухається до консолідації та інтеграції у світове співтовариство чи протистоїть йому, ставлячи свої інтереси понад усе. Вона є суспільною характеристикою, а не предметом змагання чи політичним аргументом в оцінці розвитку держави на конкретному етапі її становлення.

У програмному документі ЮНЕСКО визначено, що якість вищої освіти є поняттям, яке характеризується численними аспектами і значною мірою залежить від контекстуальних рамок цієї системи, інституціональних завдань чи умов і норм у певній дисципліні [8].

Багато авторів визначають якість освіти як якість функціонування системи освіти [9]. Однак деякі фахівці трактують його як досягнення заданого (нормативного) рівня навчання (підготовленості) [10].

Звідси, одну з основних проблем функціонування системи педагогічної освіти розробники сучасної державної політики в галузі освіти пов'язують з необхідністю досягнення та перевищення вимог державних освітніх стандартів вищої професійної освіти. Більш того, завершеність процесу стандартизації у вишах безпосередньо пов'язують з сертифікацією відповідності наданих освітніх послуг зазначеним державним стандартам.

"Політика якості" в галузі педагогічної освіти є частиною державної політики в галузі освіти, вона є її найважливішим пріоритетом, формується виходячи із стратегічних питань розвитку держави в цілому. Державна політика в галузі педагогічної освіти та політика якості в галузі педагогічної освіти проводиться в межах правового поля, визначеного Конституцією України, а також законодавства в галузі освіти.

Державна політика якості педагогічної освіти складається з багатьох "елементів":

- стандартизації та нормування якості; в галузі педагогічної освіти цей елемент політики якості представлений становленням системи Державних освітніх стандартів і розвитком системи норм у сфері педагогічної освіти, у тому числі в майбутньому — становленням системи випереджальних освітніх стандартів;

- механізмів ліцензування, атестації та акредитації освітніх установ;

- механізму державної атестації випускників вузів;

- механізму централізованого тестування, що стає моніторингом якості освіти;

- механізму експертизи підручників на державному рівні та ін. [11].

Якістю педагогічної освіти є її відповідність цілям освіти, державній доктрині розвитку освіти в Україні, вимогам соціально-економічного розвитку держави, підвищення якості інтелектуальних і в цілому людських ресурсів України, пріоритетам технологічного розвитку і в цілому "економіки знань", потребам розвитку особистості, вимогам забезпечення конкурентоспроможності фахівців на ринку праці та в цілому конкурентоспроможності економіки України.

Педагогічна освіта є механізмом відтворення всієї системи української освіти через її кадрову складову.

Тому цілі державної політики по відношенню до педагогічної освіти в цілому мають своє відображення в цілепокладанні в державній політиці по відношенню до розвитку системи педагогічної освіти України.

Система педагогічної освіти, її якість — фундамент процвітання всієї системи освіти, забезпечення реалізації імперативу неперервної освіти по відношенню до особистості, її професійної мобільності, база забезпечення системи якості освіти в цілому через управлінням якістю відтворення кадрів.

Якість педагогічної освіти в значній мірі визначається цілями державної політики в галузі освіти. Поряд із загальними цілями державної політики якості педагогічної освіти ми виділяємо: зовнішні цілі і внутрішні цілі; короткострокові і довгострокові цілі; цілі різного рівня узагальнення. Стратегічні цілі державної політики у сфері якості педагогічної освіти впливають з "Національної доктрини освіти", а також інших державних документів у цій галузі.

До стратегічних питань, що визначають тактичні рамки політики якості педагогічної освіти та в цілому державної політики в галузі освіти на довгострокову перспективу відносяться:

- питання забезпечення освітнього потенціалу країни з урахуванням вимог її сталого розвитку сьогодення;

- питання забезпечення економічної конкурентоспроможності та національної безпеки держави, в основі якої лежить розвиток педагогічної освіти і в цілому освіти;

- питання якості освіти в цілому і питання якості педагогічної освіти як компонента першого питання [11].

Тому державна політика якості педагогічної освіти, будучи компонентом державної політики якості, визначає значною мірою вирішення питань якості у всіх сферах життя держави, в тому числі стратегічного питання підвищення якості життя населення — найголовнішого питання існування будь-якої держави.

Принципи державної політики якості педагогічної освіти включають в себе принципи державної політики в галузі освіти, які запроваджені в Законі "Про освіту". Треба пам'ятати, що державна політика в галузі освіти ґрунтується на таких основних принципах:

- доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;

- рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку;

- гуманізм, демократизм;

- пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей над політичними і класовими інтересами;

- органічний зв'язок із національною історією, культурою, традиціями;

- незалежність державної системи освіти від політичних партій, інших громадських і релігійних організацій;

- науковий світський характер освіти у державних навчально-виховних закладах;

- інтеграція з наукою та виробництвом, взаємозв'язок з освітою інших країн;

- гнучкість і прогностичність системи освіти;

- єдність і наступність системи освіти;

- безперервність і різноманітність освіти;

- відповідність освіти світовому рівню;

- поєднання державного управління і громадського самоврядування в системі освіти.

Зазначений блок принципів, як бачимо, тісно пов'язаний з цілями державної політики. Так і має бути. Певні "цілі" переходять в "принципи" як "регулятори", "правила" [11], що визначають методологію державної політики в галузі педагогічної освіти та управління педагогічною освітою.

Найважливішим принципом державної політики у сфері якості педагогічної освіти стає принцип управління якістю освіти. Впровадження управління якістю освіти до вишів України з урахуванням досвіду вже впроваджених "систем якості" як у вітчизняних навчальних закладах, так і за кордоном, стає найважливішим механізмом державної політики.

Принцип управління якістю поєднується з принципом моніторингу якості освіти. З одного боку, моніторинг якості освіти розглядається як перший етап у впровадженні систем управління якістю освіти в освітніх системах, з іншого боку, він розглядається як самостійний інструмент, що підвищує ефективність державного управління розвитку освіти.

Зазначена система принципів заломлюється в контексті систем управління якістю педагогічної освіти, моніторингу і оцінювання якості педагогічної освіти в Україні.

Проблема оцінювання якості педагогічної освіти актуалізується і тому, що в умовах розвитку демократичного суспільства постає гостра вимога до закладів педагогічної освіти ставати відкритими та підзвітними громадянському суспільству з погляду результатів своєї діяльності. Не менш важливе значення мають і процеси глобалізації, підвищення мобільності студентів, викладачів. Виникає необхідність порівняння результатів функціонування української освітньої системи з національними освітніми системами інших держав. Зробити таке порівняння без функціонування ефективної системи моніторингу якості педагогічної освіти неможливо.

Однак головною причиною актуалізації проблеми ефективного та успішного моніторингу якості освітньої діяльності є усвідомлення того, що в країні мали і мають місце суттєві стратегічні прорахунки у визначенні змісту та основних напрямів освітньої політики на різних рівнях управління освітньою системою.

У свою чергу, поява таких прорахунків зумовлена незадовільним рівнем інформаційного забезпечення процесу управління, що не дає можливості прогнозувати динаміку та основні тенденції в розвитку освітньої системи, готувати науково обґрунтовані рекомендації щодо прийняття ефективних управлінських рішень із метою поліпшення ефективності функціонування галузі педагогічної освіти.

Таким чином, проблема оцінювання якості освіти з дидактичної чи управлінської перетворюється в політичну, що зумовлює необхідність існування в державі системи її моніторингу. Лише така система повинна формувати надійне інформаційне поле, аналіз даних якого й допоможе відстежувати реальну ситуацію в освітній галузі, прогнозувати її розвиток, приймати оперативні управлінські рішення щодо корегування визначених стратегій [12].

Отже, роль державної політики якості педагогічної освіти підвищується в системі внутрішньої освітньої політики держави.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В останні роки йде інтенсивна робота щодо формування політики у сфері якості освіти, в тому числі в галузі педагогічної освіти. На цей час висунуто три головних пріоритети такої політики, це: доступність, якість та ефективність використання ресурсів. Якість педагогічної освіти значною мірою визначає якість всієї освіти через механізм відтворення кадрів усередині системи педагогічної освіти в Україні, також якість відтворення інтелектуальних ресурсів держави, її суспільного інтелекту, науки, культури, а також забезпечення відтворення технологічного базису економіки, її економічної конкурентоспроможності на цій основі. Саме тому державна політика якості педагогічної освіти є найважливішим компонентом державної політики якості освіти нашої держави в цілому. З огляду на це, у напрямках подальшого дослідження означеної проблеми цікавим видається дослідження питання державного управління якістю педагогічної освіти.

Література:

1. Указ Президента України № 344/2013 Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року від 25.06.2013 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.president.gov.ua/ru/documents/index.php?start=20&cat=-1&sea
2. Іванюк І.В. Освітня політика: [навч. посіб.] / І.В. Іванюк. — К.: Таксон, 2006. — 226 с.
3. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. — М.: Политиздат, 1991. — С. 225.
4. Луговой В. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку / За заг. ред. акад. О.Г. Мороза. — К.: МАУП, 1994. — 196 с.
5. Ляшенко О.І. Якість освіти як основа функціонування й розвитку сучасних систем освіти // Педагогіка і психологія. — № 1 (46). — 2005. — С. 5—12.
6. Вища освіта України і Болонський процес: навчальний посібник / За редакцією В.Г. Кременя. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2004. — С. 171.
7. Субетто А.И. Проблема качества высшего образования в контексте глобальных и национальных проблем общественного развития (философия качества образования). — СПб., Кострома, 2000.
8. Програмний документ ЮНЕСКО (1995) // Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / Авт. кол.: В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, С. Довгий та ін. — К.: Навч. книга, 2003. — С. 352—354.
9. Управление качеством образования: практико-ориентированная монография и методическое пособие [Текст] / под ред. М.М. Поташника. — М.: Педагогическое общество России, 2000. — 448 с. — Библиогр.: С. 421—439.
10. Островерхова Н. Оцінка якості освіти [Текст] / Н. Островерхова // Освіта і управління. — 2005. — Т. 8. — № 1. — С. 109—113.
11. Субетто А.И. Государственная политика качества высшего образования: концепция, механизмы, перспективы — СПб. — Кострома: КГУ им. Н.А. Некрасова, Смольный институт РАО, 2004. — 136 с.
12. Аналітична доповідь про стан моніторингу якості освіти в Україні / МБО "Центр тестових технологій і моніторингу якості освіти"; [І.І. Бабин, Л.М. Гриневич, І.Л. Лікарчук та ін.]; за заг. ред. І.Л. Лікарчука. — К.: МБО "Центр тестових технологій і моніторингу якості освіти"; Х.: Факт, 2011. — 96 с.

References:

1. The President of Ukraine, "Decree of the President "On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the period till 2021", available at: <http://www.president.gov.ua/ru/documents/index.php?start=20&cat=-1&sea> (Accessed 02 June 2014).
2. Ivaniuk, I. V. (2006), *Osvitnia polityka [The educational policy]*, Takson, Kyiv, Ukraine.
3. *Filosofskij slovar' (1990) [Philosophical Dictionary]*, Politizdat, Moscow, Russia.
4. Luhovyj, V. I. (1994), *Pedahohichna osvita v Ukraini: struktura, funktsionuvannia, tendentsii rozvytku [Pedagogical Education in Ukraine: structure, function, development tendencies]*, MAUP, Kyiv, Ukraine.
5. Liashenko, O.I. (2005), "The quality of education as the foundation the functioning and development of the modern of education systems", *Pedahohika i psykhohihiia*. — no 1 (46), pp. 5—12.
6. *Vyscha osvita Ukrainy i Bolons'kyj protses (2004), [Higher Education of Ukraine and the Bologna Process]*, Navchal'na knyha — Bohdan, Ternopil', Ukraine.
7. Subetto, A.I. (2000), *Problema kachestva vysshego obrazovaniya v kontekste global'nyh i nacional'nyh problem obshhestvennogo razvitija (filosofija kachestva obrazovaniya) [The problem of quality of higher education in the context of global and national problems of social development (quality philosophy of education)]*, St. Petersburg, Kostroma, Russia.
8. *Naukovo-osvitnij potentsial natsii: pohliad u XXI stolittia (2003) [Scientific and educational potential Nation: A Look into the XXI century]*, Navchalna knyha, Kyiv, Ukraine.
9. *Upravlenie kachestvom obrazovaniya: Praktiko-orientirovannaja monografija i metodicheskoe posobie (2000) [Quality management of Education: Practice-oriented monograph and methodical manual]*, MPedagogicheskoe obshhestvo Rossii, Moscow, Russia.
10. Ostroverkhova, N. (2005), "Assessment of quality of the education", *Osvita i upravlinnia*, vol. 8, no 1, pp.109—113.
11. Subetto, A.I. (2004), *Gosudarstvennaja politika kachestva vysshego obrazovaniya: koncepcija, mehanizmy, perspektivy [Public policy quality of higher education: the concept, mechanisms, perspectives]*, KGU im. N.A. Nekrasova, Smol'nyj institut RAO, Kostroma-St. Petersburg, Russia.
12. *Analitychna dopovid' pro stan monitorynhu yakosti osvity v Ukraini (2011), [Analytical report on the status monitoring of the quality of education in Ukraine]*, Fakt, Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 01.07.2014 р.

*І. В. Шевчук,
помічник ректора, Хмельницький університет управління та права*

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ І СПОРТОМ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

I. Shevchuk,
assistant of rector of Khmelnytsky university of management and law

THE ORGANIZATIONAL MECHANISM OF STATE ADMINISTRATION PHYSICAL CULTURE
AND SPORTS AT THE REGIONAL LEVEL

У статті розглянуто теоретико-методичні засади вдосконалення організаційного механізму державного управління фізичною культурою і спортом в регіоні. Розроблено і обґрунтовано складові моделі організаційної структури системи державного управління галуззю регіонального рівня. Визначено функції і зміст ділових процесів управлінських ланок органу управління, правові та організаційні засади діяльності.

The article considers theoretical-methodical bases of improvement of the organizational mechanism of state administration physical culture and sports in the region. Developed and justified the components of the model of the organizational structure of the system of state management of the industry at the regional level. Define the functions and content of business processes of administrative units of the governing body, legal and organizational bases of activity.

---

*Ключові слова: фізична культура, спорт, державне управління, регіон, організація, структура.
Key words: physical culture, sports, public administration, region, organization structure.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сталий розвиток і ефективне повсякденне функціонування фізичної культури і спорту можливе за виконання однієї із провідних передумов — якісної організації системи державного управління галуззю. У науковців не виникає протиріччя з приводу визнання провідної ролі механізму держави в організації управління галуззю, яка створює відповідну систему державного управління нею. Пріоритетність цього підходу

обумовлена рядом ключових переваг, які полягають у можливості здійснювати планову, координовану, систему діяльність в справі управління галуззю, акумулювати для цього необхідні ресурси, зосереджувати зусилля громадськості на вирішення пріоритетних цілей та завдань, забезпечувати стабільність та законність функціонування суб'єктів господарювання в сфері фізичної культури та спорту. В цьому контексті на перший план виступає проблема побудови збалансованої, оптимальної, функціональної та процесно узгодженої організаційної структури системи державного управління галуззю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗГЛЯД ТА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Розв'язанню цієї на перший погляд не складної проблеми присвячувались праці багатьох учених [2; 4; 6; 10; 11; 12] але, як з'ясувалось, її вирішення і до цього часу залишається актуальним, а запропоновані заходи щодо розв'язання, які були тією чи іншою мірою впроваджені в практику управлінської діяльності, виявились не ефективними, які не змогли забезпечити надійність функціонування системи державного управління галуззю в нових соціально-економічних умовах. Цьому свідчить наявність таких негативних явищ, як високий рівень корупції в органах влади, не ефективно і безконтрольне використання і без того недостатніх фінансових, матеріально-технічних ресурсів, руйнація спортивної інфраструктури, відсутність дієвої взаємодії між управлінськими ланками, їх відповідності основним функціям системи державного управління галуззю. Усе це свідчить про наявність системної кризи державного управління в сфері фізичної культури та спорту, і не складає виключення в цих процесах і регіональний рівень управління.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як свідчить проведений аналіз наукових напрацювань, в Україні майже відсутні праці присвячені удосконаленню організаційного механізму та висвітленню організаційної структури системи державного управління фізичною культурою та спортом на регіональному рівні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Дослідити методологічні засади організаційного механізму державного управління та обґрунтувати модель організаційної структури системи державного управління фізичною культурою і спортом на регіональному рівні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОДЕРЖАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Розуміння поняття "організаційний механізм державного управління фізичною культурою і спортом на регіональному рівні" є визначальним в частині подальшого обґрунтування необхідних заходів щодо удосконалення організаційної структури управлінської системи.

Термін "організація" за змістом об'єднує щонайменше два аспекти: перший — це процесний, який передбачає організацію діяльності людей з метою досягнення певної мети, і другий — форматний, який передбачає об'єднання людей у функціонально та ієрархічно впорядковані кластери, групи відповідної форми. Перший аспект дозволяє констатувати, що організаційний механізм семантично пов'язаний за змістом із основними формами державно-управлінської діяльності, однією з яких є організаційна. Організаційна діяльність охоплює різноманітні дії, спрямовані на виконання оперативних завдань, матеріально-технічних операцій [5]. Другий, форматний досліджується теорією організацій, яка нараховує низку моделей, які відображають сутність особ-

ливостей побудови структури організації на основі специфіки соціальної взаємодії між ланками, рівнями управління. Найбільш детально дослідженими є: механічна, общинна, соціотехнічна, системна, органічна, бюрократична, політична, природня тощо [7; 9; 14]. В даному контексті поняття "організаційний механізм державного управління фізичною культурою і спортом на регіональному рівні" ми розуміємо через призму структурно-організаційного підходу, який дозволяє його визначити, як сукупність управлінських процесів спрямованих на створення організаційної основи управлінської діяльності, організаційної структури системи державного управління фізичною культурою і спортом в регіоні, яка передбачає формування державних установ, закладів, їх структури у відповідності до функцій та напрямів функціонування. Організаційна структура являє собою внутрішньо системний порядок, форму організаційних відносин та елементів і створюється суб'єктом управління для оптимізації зв'язків та відносин. Важливе значення має правильне розуміння завдань, які вирішуються за допомогою організаційного механізму, змістом яких виступають формування структури суб'єкту управління (апарату) та структури системи управління. Поняття структури системи управління застосовується як і до керуючої, так і до керованої підсистем. Перше поняття вужче за обсягом, і охоплює лише побудову суб'єктів управління, в нашому випадку органів державного управління фізичною культурою і спортом на регіональному рівні. Організаційна структура управління — це сукупність структурних підрозділів організації та взаємозв'язків між ними, що має ієрархічну побудову за рівнями підпорядкованості та відображає розподіл відповідальності й повноважень щодо прийняття рішень [5]. Реалізація організаційного механізму державного управління фізичною культурою і спортом в регіоні здійснюється шляхом застосування відповідних методів і засобів основними в цьому контексті виступають: метод моделювання організаційних систем та засоби — розробка планів, розписів, програм тощо.

Основними проблемами побудови організаційної структури системи державного управління на регіональному рівні залишаються: по-перше, узгодження організаційної структури за напрямками діяльності галузі фізичної культури та спорту, і по-друге, кількість відділів та їх структура за функціональною спрямованістю апарату управління. Зміст першої проблеми полягав у вирішенні питань організації державного управління спортом для всіх та спортом вищих досягнень в межах компетенції одного або декількох органів управління, розмежуванні і фокусуванні владних повноважень на різних управлінських рівнях із фінансуванням з бюджетів відповідного рівня, передачі управління відповідних підсистем громадським органам управління.

Наприкінці 80-х та впродовж 90-х років минулого століття з'являються наукові публікації, у яких розглядається модель роздільного управління спортом для всіх та спортом вищих досягнень [3; 10; 12], сутність міркувань полягала в доведенні, що спорт вищих досяг-

нень та масовий спорт за специфікою свого соціального, культурного, економічного призначення не є тотожними, спрямовані на вирішення різних завдань, і якщо спорт вищих досягнень розглядався як окремий вид людської діяльності, спрямований на здобуття найвищих професійних і економічних результатів, то масовий спорт як соціальне явище відноситься до культури і зокрема до фізичної культури. В цьому контексті робився висновок, якщо масовий спорт не є діяльністю в прямому розумінні цього слова, а є допоміжною, побутовою і яка виконує додаткову функцію та є елементом у структурі основної діяльності — навчання, праці тощо. Висновком були пропозиції щодо організації управління цими типами спорту, яке має здійснюватись різними відомствами, а безпосереднє надання відповідних послуг має здійснюватись різнопрофільними організаціями. Поєднання спорту масового та спорту вищих досягнень вбачалось через систему змагань та співпраці на рівні організацій [10].

У ряді наукових праць [6] пропонується розділити управління спортом для всіх та спортом вищих досягнень за управлінськими рівнями. Муніципальні органи управління фізичною культурою і спортом, на думку авторів, повинні взяти на себе відповідальність за розвиток масової фізичної культури і спорту для всіх у регіонах, а завдання щодо розвитку спорту вищих досягнень, мають бути в сфері компетенції державного рівня, а муніципальні органи мають бути звільнені від управління розвитком цієї підсистеми галузі.

Деяко інший підхід визначений у праці [1], де науковці вважають, що на державну гілку, яку формує система державних установ і яка характеризується наявністю державних програм, має покладатися: вирішення загальнодержавних завдань щодо збереження та зміцнення здоров'я різних груп населення; професійно-прикладна та військово-прикладна підготовка молоді; здійснення фізичного виховання в дошкільних закладах і загальноосвітній школі, вищих навчальних закладах I—II та III—IV рівнів акредитації, на виробничих підприємствах, у військових формуваннях, лікувальних та інших державних установах. На громадські організації, які працюють на основі самодіяльності, добровільності, ініціативності має покладатися: забезпечення високого рівня спортивної майстерності; підготовка спортсменів високого класу; організація праці й відпочинку населення; залучення різних верств населення до фізкультурно-спортивної і фізкультурно-оздоровчої активності. Уся навчально-виховна і спортивна робота самодіяльних організацій має ґрунтуватися на основі типових програм і положень рекомендаційного характеру.

Наразі в Україні діє система державного управління галуззю, яку умовно можна охарактеризувати як систему змішаного типу, і яка ґрунтовно описана у працях І. Гасюка [2] і якій, на думку автора, притаманна низка недоліків, які полягають у наступному:

— підсистема фізичного виховання та спортивно-масової роботи у навчальних закладах: наявність дублювання, перехрещення функціональних зв'язків управлінського впливу, що призводить до відсутності чіткого розмежування владних повноважень, значного збільшення управлінського апарату, наслідком чого є не-

ефективне використання коштів, відсутність відповідальності за певний напрямок роботи, проведення подвійного обліку та заліку одних і тих же показників результатів роботи управліннями різного підвідомчого підпорядкування, а основним негативним явищем такого "розпорошення" структури управління є низькі показники рівня здоров'я молоді, смертність на уроках фізичної культури, невідповідність матеріально-технічної бази вимогам щодо організації процесу фізичного виховання;

— підсистема "Спорт для всіх": управління цією підсистемою галузі здійснюється галузевим міністерством, обласними управліннями та відділами, виконавчими органами місцевого самоврядування, центрами фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх". На думку автора, склад управлінської структури з декількох державних органів, які за своїми функціями спрямовані на один і той самий об'єкт управління, не забезпечує надійного та ефективного повсякденного функціонування цієї підсистеми галузі. Також, на нашу думку, створені центри "Спорт для всіх" і обґрунтована в ряді робіт їх доцільність [4; 8] викликає низку зауважень, по-перше, доцільність надання таким центрам статусу окремих юридичних осіб як суб'єктам державного управління створених відповідно до норм публічного права; по-друге, така форма організації їх діяльності ускладнює визначену в положенні [13] структуру управління, з одного боку, Всеукраїнський центр, і зрозуміло решта регіональних, підпорядковуються центральному органу виконавчої влади галузі, а з другого, рішення про їх утворення в регіонах приймають відповідні місцеві ради або адміністрації, і вони знаходяться в сфері їх компетенції; по-третє, центри створюються виходячи з потреб і можливостей регіонів, що ставить власне під сумнів у вищезначених роботах тез про необхідність надання таким центрам функцій управління цією підсистемою галузі; по-четверте, відсутність матеріально-технічного, фінансового, кадрового забезпечення таких центрів, як суб'єкту управління робить їх діяльність формальною, на яку кошти витрачаються не раціонально; по-п'яте, пропозиції щодо створення таких центрів необхідно було впроваджувати в життя не як додаткового органу управління в галузі, а як профільних центрів, які безпосередньо надають фізкультурно-оздоровчі послуги населенню, і мають в своєму складі клуби за місцем проживання, спортивні кімнати, майданчики тощо;

— спорт вищих досягнень: на думку автора, характеризується наявністю надзвичайно великої кількості управлінських зв'язків між різноманітними громадськими та державними органами влади з підсистемою олімпійського, паралімпійського, дефлімпійського спорту, неолімпійського спорту. Керівництво спортивним рухом здійснюється відповідним департаментом Міністерства у справах молоді та спорту та його територіальними структурними підрозділами, комітетом фізичного виховання при Міністерстві освіти і науки з територіальними відділеннями, управліннями та відділами обласних та районних державних адміністрацій, комітетами фізичної культури і спорту органів виконавчої влади місцевого самоврядування, центрами фізичної культури і спорту інвалідів, галузевими

міністерствами та відомствами, а також величезною кількістю громадських органів управління — федераціями за видами спорту, національним олімпійським комітетом та його регіональними представництвами, радами добровільних спортивних товариств та інше. Таке різноманіття управляючих елементів ні в якій мірі не призводить до підвищення ефективності діяльності вище означеної підсистеми, а створює систему подвійного обліку, шляхом фіксування досягнень одного й того ж самого спортсмена різними організаціями та відомствами, так званий взаємозалік, чіткої визначеності щодо стандартизації та уніфікації управлінського процесу, розмежуванні функціональних взаємозв'язків між об'єктом та суб'єктом управління [2].

Таким чином, проведений аналіз проблеми організаційної структури системи державного управління фізичною культурою і спортом на регіональному рівні дозволив запропонувати власне бачення її розв'язання, а розроблені нами пропозиції базувались на таких вихідних закономірностях теорії організації державного управління та принципах оптимізації і моделі загальної організаційної структури державного управління галузю визначених у працях І. Гасюка [2]:

- побудова організаційної структури системи державного управління за стратегічно важливими видами діяльності, із надання відповідного статусу їх керівникам;

- побудова ланок організаційної структури за функціональною ознакою, із закріпленням відповідних владних повноважень згідно з штатним розписом;

- побудова оргструктури на базі єдиноначальності із підпорядкуванням стратегічно значущих видів діяльності одному керівникові, із покладенням на нього усієї повноти відповідальності за організацію, координацію і контроль за діяльністю установи;

- принцип координації, який передбачає активне застосування спеціальних засобів та інструментів державного управління, які мають забезпечити злагодженість та узгодженість роботи структурних підрозділів;

- принцип структурно-функціональної впорядкованості, чіткому розмежуванні функціонального призначення відповідних відділів за певними управлінськими рівнями;

- принцип оптимізації взаємодії системи процесів між суб'єктом і об'єктом управління, спрямуванні управлінського впливу на чітко визначений об'єкт управління;

- принцип структурно-ієрархічної побудови та розмежування владних повноважень за рівнями управлінських елементів;

- принцип критеріальності, визначенні критеріїв ефективності діяльності системи державного управління фізичною культурою і спортом у регіоні;

- принцип інтенсифікації управління та прогнозування, впровадження в діяльність нових технологій, комп'ютеризація, науковому обґрунтуванні програм і стратегій розвитку галузі в регіоні.

Розроблена нами модель організаційної структури системи державного управління фізичною культурою і спорту передбачає наявність центрального ви-

конавчого органу в галузі фізичної культури і спорту, який у своїй структурі має відповідні департаменти, які здійснюють безпосередню діяльність у таких підсистемах галузі: фізичне виховання, фізкультурно-оздоровча і спортивна робота в навчальних закладах; спорт для усіх верств населення за місцем проживання та у місцях масового відпочинку громадян, фізкультурно-оздоровча та реабілітаційна робота серед інвалідів; олімпійський, паралімпійський, дефлімпійський, неолімпійський спорт [2].

Модель організаційної структури системи державного управління фізичною культурою і спортом побудована за функціональною схемою (рис. 1), і може бути застосована на обласному, районному, муніципальному управлінських рівнях з відповідними змінами на рівні району в частині об'єднання, укрупнення відділів з фокусуванням відповідних напрямів управлінської діяльності за підсистемами галузі в залежності від рівня розвитку галузі на теренах певної району (наявність матеріально-технічної бази, шкіл, спортивних шкіл, демографічних показників, кількості населених пунктів, їх соціально-економічного розвитку тощо). Перевагами функціональної схеми побудови організаційної структури розробленої нами моделі виступають наступні:

- централізація — дозволяє сфокусувати діяльність відділів на управлінні певною підсистемою галузі фізичної культури та спорту, чітко скоординувати діяльність структурних підрозділів, визначити межі та сферу відповідальності посадових осіб, ієрархічно впорядкувати повноваження та функції ділових процесів, є простою в організаційному плані, що дозволяє зробити структуру прозорою і зрозумілою;

- професіоналізм — розподіл відділів та посад у них за функціональною схемою стимулює професійну спеціалізацію працівників, що відповідає сучасним вимогам до поділу праці та її спеціалізації, забезпечує прагнення до професійного зростання та підвищення кваліфікації, що полегшує координацію діяльності спеціалістів всередині департаменту, управління. Створює передумови для швидкого прийняття рішень та їх реалізації, об'єктивно та неупереджено здійснювати оцінку професійної діяльності службовців та персоналу;

- економічність — полягає в усуненні дублювання функцій за напрямками діяльності тощо.

На думку науковців в галузі теорії організацій [7; 9; 14] побудова організаційної структури за функціональною схемою має низку недоліків, але, на нашу думку, вони притаманні структурам комерційного спрямування, а не структурам державного управління, які ми розглянемо більш детально:

- надмірна фрагментація стратегічно важливих процесів — для державних органів управління фізичною культурою і спортом одними із пріоритетних функцій є стратегічне планування, прогнозування, контроль і організація цих управлінських процесів, тому вести розмову в плані надмірності їх фрагментації недоречно, також реалізація певних заходів визначених у планах і програмах здійснюється ланками операційного ядра, іншими функціонально-допоміжними структурами;

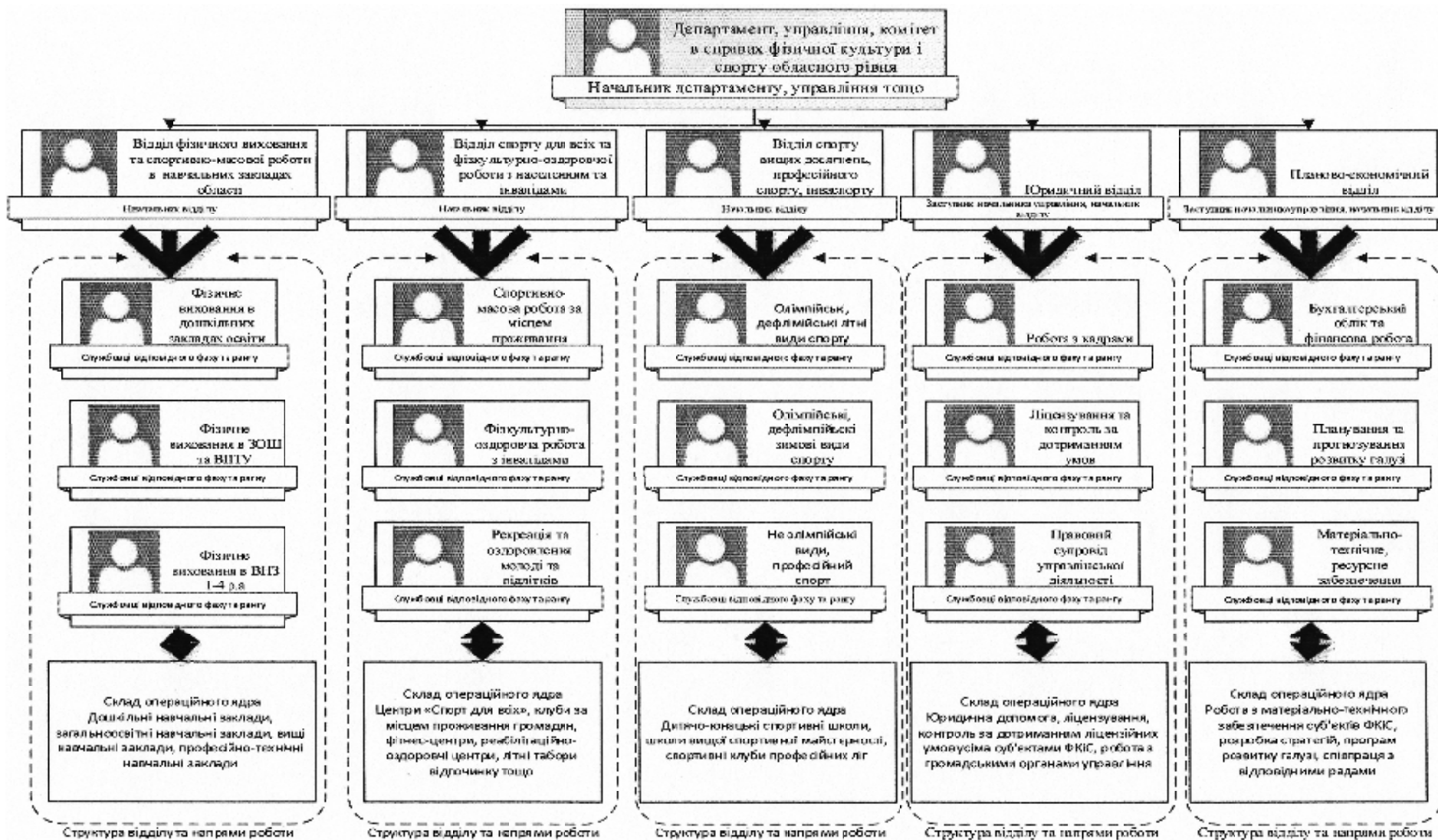

Рис. 1. Організаційна структура органу державного управління в сфері фізичної культури та спорту регіонального рівня

— проблеми міжфункціональної координації — специфіка діяльності окремих підсистем галузі обумовлена різними завданнями та метою, що в свою чергу практично зводить нанівель можливість перехрещення функціонального поля діяльності відповідних відділів, що в свою чергу усуває необхідність сто відсоткової системи узгодження відповідних дій та заходів між структурними підрозділами, і відповідно координації в їх діяльності. Така необхідність залишається лише в межах взаємодії з плановими, економічними, юридичними відділами, що в свою чергу не є перепорою, адже їх функціональне завдання забезпечити діяльність основних відділів визначених у моделі (рис. 1);

— уповільнена реакція на зміни у зовнішньому середовищі — система державного управління фізичною культурою та спортом у регіоні має забезпечити в першу чергу, реалізацію середньо та довгострокових планів розвитку галузі, приймати виважені рішення щодо зміни в змісті програм та планів, реагувати лише на сталі негативні або позитивні тренди показників динаміки розвитку галузі. Оперативне управління діяльністю галузі здійснюється на рівні окремих суб'єктів сфери фізичної культури та спорту, яке ґрунтується на тактичному і стратегічному, які знаходяться в межах компетенції системи державного управління галуззю;

— перевантаженість керівництва, яка обумовлена необхідністю вирішувати оперативні питання в шкоду завданням стратегічного значення, як ми вже зазначали, виходячи із змісту управлінської діяльності, функцій управління, діяльність керівництва спрямована в першу чергу на організацію та координацію діяльності окремих відділів, які і працюють над реалізацію стратегічних завдань із розвитку та функціонування галузі, з чим і пов'язане вирішення низки питань оперативного характеру;

— вузька відомчість, відсутність в керівників відділів системного підходу до вирішення проблем організації в цілому — в даному контексті ґрунтуючись на функціонально-системному підході, який визначає межі і обсяг повноважень і виробничих функцій не стоїть завдання перед працівниками рівня управління відділами координувати діяльність установи в цілому тощо.

Розглянемо представлену нами модель організаційної структури системи державного управління галуззю регіонального рівня, яка передбачає усунення таких проміжних і дублюючих ланок управління, як обласні та районні центри фізичного здоров'я "Спорт для всіх", обласні та районні центри "Інваспорт", обласні відділення комітету фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України (рис. 1). Але поряд із тим слід зазначити, що ми маємо на увазі усунення цих структур саме як ланок державного управління зі відповідними функціями та повноваженнями, а не як організації та установи, які функціонують в якості суб'єктів фізичної культури та спорту згідно з законами України і надають послуги фізкультурно-оздоровчого, спортивного характеру.

Основні положення моделі організаційної структури системи державного управління полягають у наступному:

— реалізація моделі передбачає створення управління, департаменту або комітету фізичної культури та спорту при обласній державній адміністрації, відповідних відділів при районних державних адміністраціях (або виконавчих комітетах відповідних рад), місцевих органах самоуправління (при виконавчих комітетах міських рад);

— управління за своїм функціональним призначенням має здійснювати роботу в таких напрямках: фізичне виховання та спортивно-масова робота в навчальних закладах; спорт для всіх та фізкультурно-оздоровча робота з населенням та інвалідами; спорт вищих досягнень, професійний спорт;

— модель передбачає створення таких відділів: відділу фізичного виховання та спортивно-масової роботи в навчальних закладах із створенням в ньому посад за напрямками роботи — фізичне виховання в дошкільних закладах освіти, фізичне виховання та спортивно-масова робота в загальноосвітніх закладах, фізичне виховання та спортивно-масова робота в професійно-технічних закладах освіти, фізичне виховання та спортивно-масова робота в вищих навчальних закладах; відділу спорту для всіх та фізкультурно-оздоровчої роботи з населенням та інвалідами — спортивно-масова робота за місцем проживання громадян, фізкультурно-оздоровча робота з населенням та інвалідами, рекреація та оздоровлення учнівської молоді; відділ спорту вищих досягнень та професійного спорту, інваспорту — олімпійський, дефлімпійський спорт за літніми видами, олімпійський, дефлімпійський спорт за зимовими видами, неолімпійські види спорту та професійний спорт; відділ юридичного супроводу — кадрова робота, ліцензування та контроль за дотриманням ліцензійних умов, правовий супровід управлінської діяльності тощо; відділ планово-економічний — бухгалтерський облік та аудит, фінансове планування, планування та прогнозування розвитку галузі, аналітично-проектна робота, матеріально-технічне та ресурсне забезпечення;

— структура передбачає посади начальника управління, декількох заступників, які мають функціонально поєднувати управління юридичним і планово-економічним відділами, начальників відділів, і що найменше штатний розпис має передбачати 21 посаду відповідного рівня і кваліфікації з вищезначених напрямів роботи відділів, а кваліфікаційні вимоги до претендентів встановлюються відповідно до законодавства України;

— діяльність управління спрямовується на забезпечення і організацію роботи суб'єктів фізичної культури і спорту згідно з Законами України: дошкільні, середні, вищі, професійно-технічні інші заклади освіти; центри фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх", фітнес-центри, оздоровчі клуби за місцем проживання та у місцях масового відпочинку громадян усіх форм власності, громадські об'єднання в сфері фізичної культури та спорту (федерації за видами спорту, спортивні клуби, ліги, добровільні спортивні товариства тощо), спортивні клуби професійних ліг, дитячо-юнацькі спортивні школи, школи вищої спортивної майстерності, літні оздоровчі спортивні

табори, туристичні та водноспортивні бази, лижні, гірськолижні бази, спортивні споруди різного призначення тощо.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМКУ

Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на визначення змісту та удосконалення ділових процесів визначених нами ланок органу управління фізичною культурою та спортом на регіональному рівні.

Література:

1. Вацеба О. Суть і зміст організаційних основ фізкультурно-спортивного руху в теорії фізичної культури / О. Вацеба, А. Кухтій // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. — 2003. — № 15. — С. 91—86.
2. Гасюк І.Л. Державне управління фізичною культурою та спортом: стан та перспективи розвитку: [монографія] / І.Л. Гасюк. — Х.: ПП Балюк І. Б., 2011. — 432 с.
3. Горшков В.Е. Управление физической культурой и спортом в современных условиях: [моногр.] / В.Е. Горшков, В.А. Какузин, А.В. Полухин и др. — М.: Малаховка, 1993. — 98 с.
4. Дутчак М.В. Теоретико-методологічні засади формування системи спорту для всіх в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. наук фіз. вих.: спец. 24.00.02 "Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення" / М.В. Дутчак. — К., 2009. — 39 с.
5. Енциклопедія державного управління: у 8 т.: [Т.2.: Методологія державного управління] / наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. — К.: НАДУ, 2001. — 692 с.
6. Євсеева О.О. Вдосконалення державного регулювання розвитку системи фізичної культури і спорту в регіоні / О.О. Євсеева // Бізнес-Інформ. — 2013. — № 1. — С. 46—51.
7. Лапыгин Ю.Н. Теория организации: [учеб. пособ.] / Ю.Н. Лапыгин. — М.: Изд-во "Инфра-М", 2007. — 221 с.
8. Литвиненко С.Н. Педагогическая система управления развитием спорта для всех: автореф. дисс. на соискание науч. степени д. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теория и методика физической культуры" / С.Н. Литвиненко. — СПб., 2006. — 42 с.
9. Мильнер Б.З. Теория организации: [учеб. пособ. изд. 5-е] / Б.З. Мильнер. — М.: Изд-во "Инфра-М", 2006. — 720 с.
10. Пилоян Р.А. Модель раздельного управления спортом для всех и спортом высших достижений / Р.А. Пилоян, А.Д. Суханов // Теор. и практ. физ. культ. — 1999. — № 12. — С. 23—26.
11. Платонов В.Н. Спорт высших достижений и подготовка национальных команд к Олимпийским играм / В.Н. Платонов. — М.: Советский спорт, 2010. — 310 с.: ил. — (Спорт без границ).
12. Управление физической культурой и спортом: [учебн. для ин-тов физ. культ.] / [Переверзин И.И., Бугров Н.Н., Вилькин Я.Р. и др.] — М.: Фис, 1987. — 288 с.
13. Форум: Законодавство України. — 2014. — Документ з 1424-11, чинний, поточна редакція — Редакція

від 25.01.2013, підстава з0061-13 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1424-11> — Міністерство освіти і науки України. Наказ "Про затвердження Положення про центри фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх".

14. Фролов И.В. Теория организации: [учеб. пособ.] / И.В. Фролов, Я.С. Поташник. — М.: Изд-во "Пламя", 2009. — 261 с.

References:

1. Vatsaba, O. (2003), "The essence and content of the organizational foundations of sport movement in the theory of physical culture", *Pedahohika, psykholohiia ta med.-biol. probl. fiz. vykhovannia i sportu*. vol. 15, pp. 91-86.
2. Hasiuk, I.L. (2012), *Derzhavne upravlinnia fizychnoiukulturoiu ta sportom: stan ta perspektyvy rozvytku* [State administration physical culture and sports: a condition and prospects of development], PP Baliuk I.B., Khmel'nyts'kyj, Ukraine.
3. Horshkov, V.E. (1993), *Upravlenye fizycheskoj kul'turoj y sportom v sovremennykh uslovyakh* [Department of physical culture and sports in modern conditions], Moskva, Malakhovka, Rossyia.
4. Dutchak, M.V. (2009), *Theoretical and methodological bases of formation of the system of sport for all in Ukraine*, Ph.D. Thesis, Physical culture, physical education of different populati on groups, Kiev, Ukraine.
5. Kovbasiuk, Yu.V. (2011), *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia: t. 2* [Encyclopedia of public administration: so. 2], NADU, Kyiv, Ukraine.
6. Yevseeva, O.O. (2013), "Improvement of state regulation of development of the system of physical culture and sports in the region", *Biznes-Inform*, vol. 1, pp. 46—51.
7. Lapyhyn, Yu.N. (2007), *Teoryia orhanyzatsyy* [Organization theory], Moskva, Ynfra-M, Rossyia.
8. Lytvynenko, S.N. (2006), *The pedagogical system of management of the development of sport for all*, Ph.D. Thesis, Theory and methods of physical culture, Saint-Petersburg, Russia.
9. Myl'ner, B.Z. (2006), "Teoryia orhanyzatsyy" [Organisationtheory], Moskva, Ynfra-M, Rossyia.
10. Pyloian, R.A. (1999), "Model of separate management of sport for all and sports of the higher achievements", *Teor. y prakt. fyz. kul't*. vol. 12, pp. 23—26.
11. Platonov, V.N. (2010), "Sport vysshykh dosty-zhenyj y podhotovka natsyonal'nykh komand k Olym-pyjskym yhram" [Sports of the highest achievements, and preparation of national teams for the Olympic games], Moskva, Sovetskyj sport, Rossyia.
12. Pereverzyn, Y.Y. (1987), "Upravlenye fizycheskoj kul'turoj y sportom" [Department of physical culture and sports], Moskva, FYS, Rossyia.
13. Legislation Of Ukraine, (2014), The Ministry of education and science of Ukraine. The order "On approval of Provisions on the physical health of the population "Sport for all", availableat: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1424-11> (Accessed 25 Feb. 2014).
14. Frolov, Y.V. (2009), *Teoryia orhanyzatsyy* [Organization theory], Moskva, Plamia, Rossyia.

Стаття надійшла до редакції 08.06.2014 р.

УДК 354.1

О. М. Смірнова,
старший викладач кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності
населення, Інститут державного управління у сфері цивільного захисту, м. Київ

АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

O. Smirnova,
Senior Teacher of department of Fires Preventive and Vital Safety of the Population,
Institute of the State Administration in Sphere of Civil Protection

THE ANALYSIS OF THE INSTITUTIONAL AND LEGAL MECHANISM OF STATE REGULATION
OF PSYCHOLOGICAL COMPONENT OF CIVIL PROTECTION

У статті розкрито теоретичні аспекти взаємоузгодженого та послідовного використання організаційного і правового механізмів державного регулювання психологічної складової цивільного захисту, які в поєднанні утворюють єдиний механізм. Детально проаналізовано цей організаційно-правовий механізм державного регулювання психологічної складової цивільного захисту, охарактеризовано його базові елементи, визначено особливості їх взаємодії та наведено алгоритм регуляторного впливу. Розкрито історичний аспект формування організаційних та правових засад діяльності психологів служби цивільного захисту України. Представлено огляд основних нормативних та розпорядчих документів, які регламентують діяльність психологічного спрямування. З метою впорядкування діяльності психологічного спрямування у сфері цивільного захисту, відповідно до вимог сьогодення, визначено об'єктивну необхідність та можливості оптимізації організаційно-правового механізму державного регулювання психологічної складової цивільного захисту.

In the article were reveal the theoretical aspects of the mutually acceptable and consistent use of organizational and legal mechanisms of state regulation of the psychological component of civil protection, which when combined form a single mechanism. Analyzed the organizational and legal mechanism of state regulation of the psychological component of civil protection, characterizes its basic elements, defined the peculiarities of their interaction and the algorithm of regulatory impact. The historical aspect of the formation of the organizational and legal principles of psychologists of service of civil protection were reveal. Presents overview of major regulatory and administrative documents, which regulate the activity of a psychological orientation. In order to organize the activity of psychological orientation in the sphere of civil protection, in accordance with the requirements of the present, defined an objective necessity and possibilities to optimize organizational and legal mechanism of state regulation of the psychological component of civil protection.

Ключові слова: організаційно-правовий механізм державного регулювання психологічної складової цивільного захисту, алгоритм регуляторного впливу, цивільний захист.

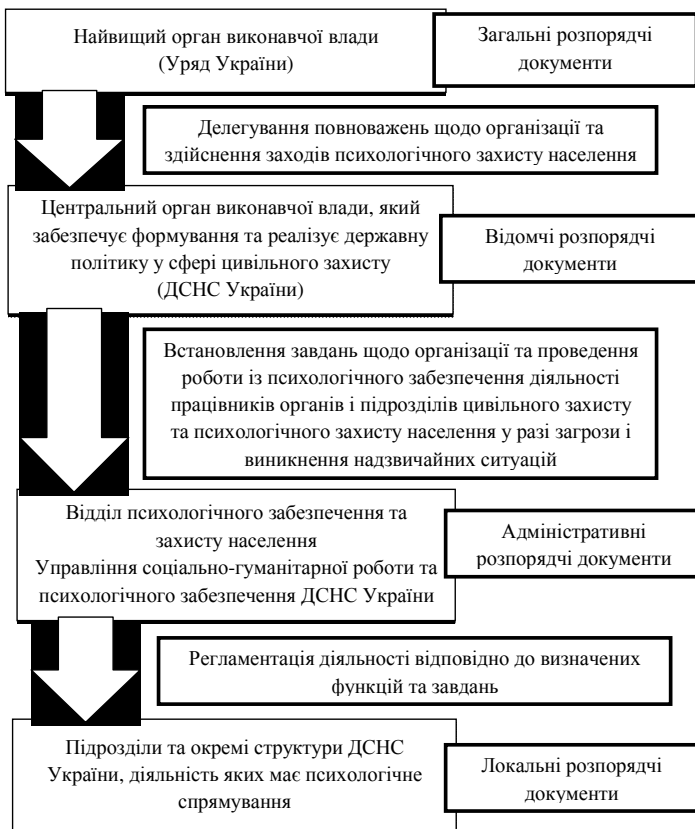
Key words: organizational and legal mechanism of state regulation of the psychological component of civil protection, algorithm of regulatory impact, civil protection.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Визнання найвищою соціальною цінністю безпеку людини, зокрема її життя та здоров'я [1, с. 141], ставить довгострокові цілі та пріоритети розвитку держави загалом та окремих сфер її діяльності. Однією з суспільно значущих сфер є сфера цивільного захисту (далі — ЦЗ),

а невід'ємною її складовою — психологічний захист населення. Вражаючі наслідки впливу екстремальних умов на психіку людини потребують професійної психологічної допомоги, надати яку повинні психологи Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі — ДСНС України). Поруч із завданнями, функціями, умовами та

Рис. 1. Організаційний механізм державного регулювання психологічною складовою ЦЗ

вимогами до безпосередньої роботи психологів служби ЦЗ існує необхідність у чіткому та дієвому організаційно-правовому забезпеченні та регулюванні їх діяльності. Незважаючи на свою актуальність, дослідження державного регулювання психологічної складової ЦЗ ще не отримали свого належного відображення в науковій літературі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Роль державного управління, важливість та необхідність механізмів державного регулювання, використання дієвих інструментів державної політики у різних сферах життєдіяльності досліджувалися у працях В. Бакуменка, В. Богдановича, В. Воротіна, В. Голубь, В. Гошовської, Н. Грицяк, О. Ігнатенка, В. Князева, О. Лебединської, В. Ліпкана, Н. Нижника, О. Оболенського, В. Олуйка, І. Розпутенка, Г. Ситника, В. Трощинського та інших вчених. Змістовний аналіз термінів "механізм" та "регулювання" здійснено в публікаціях О. Коротич, Т. Лозинської, О. Мельниченка, Н. Мельтюхової, В. Міненка, Р. Рудницької, О. Федорчак та інших українських науковців. Особливості державного управління у сфері ЦЗ розкривалися в працях С. Андреева, П. Волянського, Л. Жукової, Г. Іщенко, Н. Клименко, Р. Приходька, А. Терент'євої, В. Тищенко, О. Труша, І. Шпилевого. Проте механізми державного регулювання психологічної складової ЦЗ є малодослідженими та потребують подальшого наукового опрацювання.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз теоретичних аспектів механізму державного регулювання психологічною складовою ЦЗ.

Обґрунтування сутності та змісту організаційно-правового механізму державного регулювання психологічної складової ЦЗ. Визначення особливостей його базових елементів, їх взаємодії та алгоритму регуляторного впливу. Розкриття історичних аспектів формування організаційних та правових засад діяльності психологів служби ЦЗ України. Огляд основних нормативних та розпорядчих документів, які регламентують діяльність психологічного спрямування. Доведення об'єктивної необхідності та можливості оптимізації організаційно-правового механізму державного регулювання психологічної складової ЦЗ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Гарантування стабільності державних інститутів та дотримання соціально-правових норм передбачає відповідне втручання держави в суспільні відносини, тобто державне регулювання окремих сфер суспільної діяльності. Державне регулювання психологічної складової ЦЗ є правовим регулюванням, яке здійснюється державними органами та їх посадовими особами із застосуванням правових норм, а його вплив розповсюджується у сфері ЦЗ.

Кожна функція держави вимагає існування відповідного механізму її реалізації. Поняття "механізм державного регулювання" в науковій літературі розглядають залежно від переваги дії акцентів на ті чи інші сфери діяльності. В Україні єдиним органом виконавчої влади, якому делеговані повноваження забезпечувати психологічний захист населення є ДСНС України [2, с. 9]. Визначаючи побудову механізму державного регулювання відмітимо, що питання щодо його обов'язкової структури до тепер лишається дискусійним серед науковців та недостатньо вивченим. Будь-який механізм державного регулювання є складною, штучно створеною системою з визначеною структурою та взаємозв'язками. Враховуючи необхідність узгодженості чинників забезпечення цілеспрямованого регулюючого впливу держави, механізм державного регулювання психологічних аспектів ЦЗ має бути комплексним та носити системний характер [3, с. 330—339].

Комплексний механізм державного регулювання базується сукупності механізмів та потребує відповідного забезпечення ресурсами. Визначальними є нормативно-правові документи та відповідні ресурси (кадрові, фінансові, матеріально-технічні, інформаційні, наукові тощо), однак об'єднуючим за своїм значенням є організаційна складова, яка спрямована на упорядкування процесу державного регулювання, виходячи з максимально можливої відповідності змісту психологічної роботи її цілям, функціям і завданням.

Організаційний механізм державного регулювання представляє собою послідовність етапів проектування структур, детального аналізу й визначення системи цілей, виділення організаційних підрозділів і форм їх координації [4, т. 6, с. 262]. Результатом функціонування такого механізму є побудова організаційної системи з визначеною внутрішньою впорядкованістю, узгодженістю обумовленою будовою та сукупністю процесів або дій, які сприяють утворенню і вдосконаленню зв'язків між частинами цілого. Обов'язковими є два уточнюючі поняття: механізм функціонування — сукупність правил, законів і процедур, які регламентують взаємодію учасників організаційної системи та механізм управління —

сукупність процедур ухвалення управлінських рішень [4, т. 6, с. 262].

Розглядаючи будову організаційного механізму державного регулювання психологічної складової ЦЗ (рис. 1), треба зазначити, що його базовими частинами є: найвищий орган виконавчої влади (уряд країни); центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері ЦЗ (ДСНС України); підрозділ служби ЦЗ України, на який покладено функції щодо організаційно-методичного керівництва діяльністю психологічного спрямування (Відділ психологічного забезпечення та захисту населення); підрозділи та окремі структури ДСНС України, діяльність яких має психологічне спрямування. Ці частини мають внутрішню впорядкованість, ієрархію та відповідну взаємодію.

Утворенню зв'язків між зазначеними частинами організаційного механізму сприяє сукупність процесів, до яких належать: делегування повноважень, встановлення завдань та регламентація діяльності психологічного спрямування.

Процес функціонування організаційного механізму державного регулювання психологічною складовою ЦЗ базується на загальних розпорядчих документах, які встановлені державою; відомчих документах спеціально уповноваженого органу виконавчої влади, якому держава делегувала регуляторні повноваження по забезпеченню ЦЗ та внутрішніх адміністративних і локальних розпорядчих документах. Зазначені документи регламентують взаємодію частин організаційного механізму. Сукупність процедур ухвалення управлінських рішень має чітку вертикаль та базується на відносинах субординації між учасниками відносин, які не рівні за статусом.

Враховуючи специфіку служби ЦЗ, невід'ємною складовою організаційних заходів є їх нормативно-правове закріплення.

Правове регулювання — це цілеспрямований вплив права на суспільні відносини з метою їх впорядкування за допомогою системи спеціальних юридичних засобів. Найважливішою категорією інструментів державного регулювання, за допомогою яких держава вимагає від суб'єктів суспільних відносин виконання своїх рішень, є законодавство.

Правовий механізм державного регулювання психологічною складовою ЦЗ — це ухвалення нормативно-правових актів щодо забезпечення державної політики у сфері ЦЗ на основі яких проводиться організаційно-розпорядча та адміністративно-виконавча робота. Правовий механізм державного регулювання психологічної складової ЦЗ являє собою сукупність заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, покликаних визначити, конкретизувати та покращувати організацію діяльності психологічного спрямування.

Рис. 2. Алгоритм регулюючого впливу організаційно-правового механізму державного регулювання психологічної складової ЦЗ

Таким чином, організаційний механізм, який визначає адміністративну структуру та формує оптимальну систему управління тісно переплітається з правовим механізмом та утворює цілісний, узгоджений організаційно-правовий механізм державного регулювання.

Аналізуючи організаційно-правовий механізм державного регулювання, треба зазначити, що основними його елементами є: суб'єкти регулювання; об'єкти регулювання; взаємодія між ними (сукупність впливів у межах правових норм) та результат регулювання. Головною рисою суб'єкта державного регулювання є наявність у нього певної компетенції та владних повноважень, які дають змогу втілювати свою волю у формі управлінських рішень, обов'язкових до виконання. Суб'єкт регулювання справляє цілеспрямований вплив на об'єкт регулювання з метою забезпечення його функціонування та руху до заданої мети.

Регуляторна дія визначає форми взаємодії суб'єкта та об'єкта регулювання. Сукупність правових норм формує завдання та функції регулювання, які в свою чергу утворюють відповідний вплив на об'єкт регулювання через методи та дії з урахуванням сформованої організаційної структури.

Об'єкт регулювання — система, на яку спрямовується владний вплив суб'єкта регулювання, тобто система, яку регулюють. Складність впливу на об'єкти державного регулювання визначається їх масштабними характеристиками, кількістю, різноманіттям, постійністю взаємодії, змінюваністю та неможливістю точно передбачити поведінку людей [5, с. 487].

Існує мінливе домінування активної ролі суб'єктів і об'єктів державного регулювання. Залежно від цілей суб'єкт державного регулювання може розглядатися і як об'єкт для вищої ланки в ієрархії управління [5, с. 682].

Результатами регулювання є підтримка необхідної взаємодії між основними елементами, забезпечення послідовного та раціонального впливу та своєчасна мінімізація можливих відхилень від установлених норм.

Для розуміння функціонування організаційно-правового механізму державного регулювання психологічної складової ЦЗ, розглянемо алгоритм його регулюючого впливу (рис. 2).

У представленому алгоритмі структурні елементи конкретизовані відповідно до структури, яка наразі існує. До суб'єктів механізму державного регулювання відносяться органи влади, яким делеговано повноваження забезпечувати регулюючий вплив держави. Перелік і структура цих суб'єктів визначається специфікою покладених функцій, особливостями організаційно-штатної структури, пріоритетами виконання завдань та іншими чинниками.

Мета — ідеальне передбачення результату діяльності, що виступає її регулятором [5, с. 385]. Мета механізму державного регулювання психологічною складовою ЦЗ як спонукальний мотив діяльності, що має об'єктивний, раціональний і системно організований характер, обумовлює змістовне наповнення сукупності заходів, використовуючи які, держава, через спеціально уповноважений орган виконавчої влади, визначає, упорядковує та контролює діяльність психологічного спрямування.

Завдання та функції, конкретизовані в планах, вимогах та задачах знаходять своє відображення в розпорядчих документах. Процес регулювання здійснюється за допомогою вимог, правил і обмежень, охоплює контроль, заохочення та планування.

Регуляторні впливи в організаційно-правовому механізмі державного регулювання психологічною складовою ЦЗ полягають у чіткому визначенні завдань та реалізації контролюючої функції з боку суб'єкта регулювання. Реалізуються вони шляхом застосування методів коригування діяльності (поточне звітування, вказівки, доручення) та реалізації дій. Організаційні структури регламентують підпорядкування в підрозділах, розподіл повноважень, функціональні обов'язки та координацію діяльності.

До об'єктів організаційно-правового механізму державного регулювання психологічної складової ЦЗ належать органи та підрозділи служби ЦЗ, на які покладено реалізацію заходів психологічного характеру.

Оцінюючи результати регулювання діяльності визначають, наскільки виконання є оптимальним. Якщо результат задовольняє вимогам, отриманий корисний досвід враховується в подальшій діяльності. Якщо характеристики результату виходять за межі (певні ознаки задані нормою) ці процеси чи недоліки коригуються. Зворотній зв'язок дає повну інформацію щодо результату регулювання, підстави для своєчасного застосування заходів додаткового впливу на діяльність об'єкту регулювання та повернення її у межі визначених параметрів.

Базою для створення умов державного регулювання є правове забезпечення. Організованість правових норм передбачає їх внутрішню узгодженість, яка тісно пов'язана з ієрархічним підпорядкуванням приписів за їх юридичною силою та єдністю правових норм.

Розглядаючи історичний аспект дії організаційно-правового механізму державного регулювання психологічної складової ЦЗ, треба відзначити Інструкцію з організації психологічного забезпечення службової діяль-

ності аварійно-рятувальних служб. Цей документ, прийнятий у 2004 році, є базовим в діяльності психологів служби ЦЗ. Викладені в ньому засади обумовлюють основну діяльність психологічного спрямування. Документ чинний, хоча й потребує оновлення та доопрацювання.

Першим документом, який окреслив правове поле системи психологічного забезпечення у сфері ЦЗ, став Закон України "Про правові засади цивільного захисту" (2004), який виокремив психологічний захист з-поміж сукупності інших видів захистів. Цей закон у 2012 році втратив чинність на підставі Кодексу цивільного захисту [2, с. 20].

На виконання зазначеного закону, у 2004 році була розроблена розгорнута концепція психологічного забезпечення Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій (далі МНС України), в якій були визначені пріоритетні напрями діяльності та інші аспекти організації психологічного забезпечення. Серед іншого, були визначені цільові групи, на які мали спрямовуватися зусилля працівників служби психологічного забезпечення. Заходи були розраховані на 3 роки, в подальшому дія цього документу не продовжувалася.

Наступним документом була Концепція соціального і гуманітарного розвитку МНС України. Цей документ чинний та має на меті доведення науково обґрунтованої і скоординованої системи поглядів на поширення і закріплення соціальних і гуманітарних цінностей в органах і підрозділах ЦЗ, пріоритети діяльності щодо впровадження соціальної і гуманітарної політики держави в МНС України, а також механізмів їх реалізації. Положення цієї концепції теж потребують приведення у відповідність до чинного законодавства.

Важливим з точки зору побудови організаційної структури, є наказ МНС України від 10.04.2006 № 211 "Про утворення Управління соціально-гуманітарної роботи та психологічного забезпечення МНС України". У складі зазначеного Управління було створено відділ психологічного забезпечення та захисту населення, який займається загальним організаційним, методичним керівництвом і контролем за діяльністю психологів служби ЦЗ.

Подальшим наповненням нормативного забезпечення психологічного напрямку діяльності стало затвердження у 2008 році Положення щодо організації роботи позаштатних мобільних груп екстреної психологічної допомоги особовому складу підрозділів МНС і постраждалому внаслідок надзвичайних ситуацій населенню. Цей наказ чинності не втратив але потребує доопрацювання.

Сьогодні організаційно-правові засади психологічного захисту регламентує Кодекс цивільного захисту. Ухвалений 2012 року, цей документ остаточно закріпив статус психологічного захисту серед інших обов'язкових заходів по захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій [2, с. 9] та визначив, що постраждалі, а також особи, які залучалися до виконання аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, гасіння пожеж, мають право на отримання безоплатної психологічної допомоги [2, с. 16].

Указ Президента України від 16.01.2013 № 20/2013 "Деякі питання Державної служби України з надзвичайних ситуацій", який врегулював питання функціонування ДСНС України, в якості правонаступника МНС України, затвердив Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій. Серед завдань зазначено, що ДСНС організовує та проводить роботу із психологічного забезпечення особового складу органів і під-

розділів ЦЗ та психологічного захисту населення у разі загрози і виникнення надзвичайних ситуацій.

Цікавим з юридичної точки зору є План основних заходів психологічної служби ДСНС України на 2014 рік, який визначає зміст, терміни виконання та відповідальних за заходи психологічного спрямування заплановані на 2014 рік. Привертає увагу формулювання "психологічна служба ДСНС України" — жодний документ не закріпив за підрозділами ЦЗ, які займаються діяльністю психологічного спрямування, такого статусу, на відміну від медичної служби, де такий документ є (наказ МНС України від 17.06.2008 № 464 "Про затвердження Положення про Медичну службу МНС України").

Проведений аналіз нормативно-правової бази психологічної складової ЦЗ доводить, що теперішній стан правового регулювання являє собою перелік розпорядчих документів, які в більшості непослідовні, втратили актуальність або морально застаріли. Виходячи з необхідності подальшого розвитку та становлення психологічного служби ДСНС України виникає потреба в оновленні та нормативно-правовому закріпленні низки розпорядчих документів.

З метою оптимізації діяльності психологів ДСНС України базовим документом, який би закріпив основні засади організації та проведення робіт з надання психологічної допомоги, стало б Положення про психологічну службу ДСНС України. Визначення статусу психологічної служби функціонально та методологічно поєднало б всі підрозділи ДСНС України, які мають психологічне спрямування. Зрозумілий статус, регламентовані завдання та функції сил ДСНС України, дозволили б встановлювати взаємодію з відповідними службами міністерств та інших органів виконавчої, які організують та здійснюють комплекс заходів по психологічному супроводженню діяльності та наданню екстреної психологічної допомоги.

Для організаційно-методичного керівництва всією психологічною службою ДСНС України доцільним було б створення Центру психологічної допомоги ДСНС України — органу відокремленого адміністрування.

Важливим але нерозв'язаним залишається питання встановлення нормативів необхідної чисельності психологів ДСНС України, які залучаються для надання допомоги в умовах надзвичайної ситуації та закріплення меж відповідальності психологів ДСНС України, які працюють в умовах надзвичайної ситуації.

ВИСНОВКИ

ЦЗ як функція держави потребує відповідного втручання в процеси суспільних відносин, які пов'язані з питаннями безпеки та соціального захисту. Реалізовується це втручання шляхом застосування державного регулювання в якості коригуючого впливу.

Виконання завдань державної політики у сфері ЦЗ, оптимізація регуляторного впливу на організацію діяльності психологічного спрямування, передбачає застосування складного комплексного механізму державного регулювання. Вирішальним за своїм значенням є його організаційно-правова складова, яка спрямована на коригування та упорядкування діяльності. Послідовне використання організаційного і правового механізмів утворює організаційно-правовий механізм державного регулювання.

Проведений аналіз нормативно-правової бази психологічної складової ЦЗ показує, що теперішній стан правового регулювання потребує оновлення та норма-

тивно-правового закріплення низки розпорядчих документів. Першочерговою потребою оптимального функціонування є визначення статусу психологічної служби ДСНС України.

Отже, розуміння та раціональне використання можливостей організаційно-правового механізму державного регулювання психологічною складовою ЦЗ дозволить впорядкувати діяльність психологічного спрямування ДСНС України відповідно до вимог сьогодення. Зумовленість правотворчої діяльності об'єктивними умовами розвитку суспільства, наукова обґрунтованість заходів, розподіл матеріальних і кадрових ресурсів з урахуванням існуючих потреб створить сприятливі умови для розвитку психологічної складової ЦЗ та допоможе чітко визначити не тільки структурно-функціональні, але й організаційно-правові аспекти діяльності психологів ДСНС України.

Пріоритетними напрямками подальшого вдосконалення організаційно-правового забезпечення психологічної складової ЦЗ є включення психологічного захисту населення в роботу органів центральної виконавчої влади, які займаються питаннями попередження і реагування на надзвичайні ситуації та запровадження механізмів злагодженої системи взаємодії між міністерствами, які мають у своєму складі психологічні підрозділи або формування.

Література:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1996. — № 30.
2. Кодекс цивільного захисту України // Голос України. — 2012. — № 220 (5470).
3. Смірнова О.М. Структура комплексного механізму державного регулювання психологічною складовою цивільного захисту України / О.М. Смірнова / Науковий вісник АМУ. Серія "Управління". — 2014. — Випуск 1. — С. 330—339.
4. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України; наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. — К.: НАДУ, 2011.
5. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трошинського, Ю.П. Сурміна. — К.: НАДУ, 2010. — 820 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), *Konstitutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]*, *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, vol. 30, p. 141.
  2. *Kodeks tsyvil'noho zakhystu Ukrainy [Code of civil protection of Ukraine]* (2012), *Holos Ukrainy*, vol. 220 (5470).
  3. Smirnova, O.M. (2014), "The structure of state regulation of psychological component of civil protection complex mechanism", *Naukovyj visnyk AMU. Seriiia "Upravlinnia"*, vol. 1, pp. 330—339.
  4. Kovbasiuk, Yu.V. (holova) ta in. (2011), *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia [The encyclopedia of public administration]*: In 8 volumes, *Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy (NADU)*, Kyiv, Ukraine.
  5. Surmin, Yu.P. Bakumenko, V.D. Mykhnenko, A.M. ta in.; za red. Kovbasiuka, Yu.V. Troshyn's'koho, V.P. Surmina, Yu.P. (2010), *Entsyklopedychnyj slovnyk z derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedic dictionary of public administration]*, *NADU*, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 23.06.2014 р.*

ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МОДЕЛІ НАДАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДЕРЖАВНИХ ПОСЛУГ

С. Brychuk,
Competitor, Academy of Municipal Management

FUNCTIONS OF THE GOVERNMENT AND MODELS TO PROVIDE ELECTRONIC GOVERNMENT SERVICES

Розглянуто основні аспекти розмежування функцій державної влади в процесі надання електронних державних послуг. Досліджено концептуальні засади розвитку електронного урядування в Україні. Запропоновано впровадження моделі формування інформаційного забезпечення системи надання електронних державних послуг шляхом визначення основних етапів її реалізації.

The basic aspects of differentiation of functions of state power are considered in the process of grant of electronic state services. Conceptual principles of development of electronic management are investigational in Ukraine. Introduction of model of forming of the informative providing the system of grant electronic state services is offered by determination of basic implementation phases.

Ключові слова: державні органи влади, державні послуги, електронні державні послуги, інформаційне забезпечення, електронне урядування, модель інформаційного забезпечення.

Key words: government, state services, electronic state services, informative providing, electronic government, model of the informative providing.

ВСТУП

Сучасні умови характеризуються якісною зміною способів і методів надання державних послуг. Поштовхом до цих змін послужили тенденції "інформаційного переходу", коли на зміну рутинним і соціально напруженим взаєминам органів державного управління та населення приходять інструменти інформаційного суспільства інновацій. Поняття "електронних державних послуг" все ширше використовується в науковій термінології та практиці державного управління, з об'єктивною необхідністю висуває концептуально нові моделі управління системою надання державних послуг. Розвиток теоретичних і методичних напрямків, інноваційної діяльності в сфері формування інформаційного забезпечення системи надання електронних державних послуг відбувається за рахунок формування та активного використання нових теоретичних моделей.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Органи державної влади, використовуючи переваги нових інформаційних технологій, можуть створювати якісно нові способи взаємодії між собою та громадянами, таким чином підвищуючи ефективність управління в цілому. Використання інформаційно-комунікативних технологій в органах влади дозволить надати державні послуги населенню й бізнесу через Інтернет, збільшити доступ до державної інформації, встановити прозорість прийнятих рішень через постійний діалог із громадськістю і, як результат, розвиток демократичної, інформаційно-відкритої для населення держави. Електронне урядування створює умови для розвитку бізнесу, спрощуючи бюрократичні процедури.

У роботі ставиться завдання обґрунтувати роль державних органів влади в інформаційному забезпеченні системи надання електронних державних послуг.

РЕЗУЛЬТАТИ

В Україні, як і в інших країнах, останнім часом сталися великі зміни в умовах функціонування усього державного сектора. Інтернаціоналізація економічних зв'язків, розвиток технологій, ґрунтованих на новому знанні, інформатизація усіх аспектів життя людей, загострення конкуренції організацій і держав, нова роль нематеріальних нововведень — ось лише неповний перелік нових реалій рубежу ХХ і ХХІ ст. Ключовою тенденцією є прискорення змін. У роботі державних установ змінюються обставини їх функціонування — цілі, пріоритети розвитку, фінансове середовище, з'являються нові способи облаштування громадського життя, змінюються функції діяльності державних установ.

Держава виступає основним суб'єктом економічних відносин на підставі навіть того, що вона володіє верховною владою, тому може регламентувати будь-який вид діяльності. Тому сам факт державності виступає об'єктивною соціально-економічною передумовою державного регулювання економіки на всіх фазах відтворення та всіх секторів економіки.

В основі більшості проблем у сфері державного управління, вирішення яких пропонуються тими або іншими теоріями адміністративного реформування, лежить добре відома економістам проблема агентських відносин (agency problem). Так називають неминучу розбіжність інтересів агента і принципала — особи, що доручила у своїх інтересах виконання яких-небудь функцій агентом. Агентські відносини припускають дії агента на благо принципала, і якщо виникає при цьому у агента конфлікт інтересів, то він потребує спеціальних заходів з їх мінімізації [1, с. 268].

Традиційна бюрократична система управління починає поступово замінюватися новою, в якій є присутніми елементи ринкових механізмів. Людина все більшою мірою починає розглядати

тися як клієнт і споживач послуг, що надаються агентами — державними установами, і у зв'язку з цим вся діяльність державних установ розглядається через призму задоволення потреб і конкретних запитів споживача.

Джерелом успіху роботи державної установи стає виконання додаткових функцій і розвиток нетрадиційних видів обслуговування, що збільшують якість отриманих результатів. Проблема агентських відносин існує при будь-яких відносинах агентування, у бізнесі або в державному управлінні, але саме в державі вона ускладнюється цілим рядом специфічних обставин.

По-перше, у відносинах з приводу державного управління найчастіше зовсім не очевидно, хто саме є принципалом для конкретного чиновника — його начальник, або народ країни, або громадянин, що "замовив" йому виконання "державної послуги". Така невизначеність, очевидно, негативно впливає на державне управління.

По-друге, ланцюг агентування в державі досить довгий: народ вибирає своїх агентів (депутатів і президента), ті призначають або затверджують своїх агентів (уряд), яким підкоряються їх агенти — політики і т.д.

По-третє, в державі, на відміну від бізнесу, немає, і не може бути, єдиного "показника ефективності", за допомогою якого можна оцінити, як працює цей агент — на благо принципала, чи ні. Також до обов'язків агентів-чиновників непридатні традиційні ринкові цілі ефективності, адже держава повинна робити саме ту роботу, з якою начебто не справляється ринок.

Держава часто розглядається як безпосередній постачальник (виробник) або покупець громадських благ, що здійснює їх подальший розподіл між громадянами, що потребують їх, оскільки інакше ці блага недовиробляються.

Очевидно, власне функція державного управління як діяльність з ухвалення рішень відносно формування і використання громадських фінансів (державного бюджету) і розробці законів та інших правил поведінки громадян і організацій, вважається винятковою прерогативою держави, точніше, тих конкретних органів державної влади, склад, конкретні функції і права яких визначені Конституцією держави.

Проте процес виконання цієї базової діяльності цілком може включати етапи, які в принципі можуть здійснюватися зовні органів державної влади. Наприклад, думки населення про пріоритети можуть представлятися в законодавчі органи через політичні партії, у тому числі через опозиційні владі структури, члени яких не входять до числа органів виконавчої влади.

Інформаційне забезпечення тих або інших рішень може поповнюватися приватними особами (експертами) або недержавними дослідницькими організаціями. Підтримка комфортних умов праці на робочих місцях державних службовців може бути результатом роботи співробітників недержавної організації, що уклала відповідні договори з органом державної влади.

Отже, електронні державні послуги можуть надавати тільки органи державної влади, тому електронна державна послуга є однією з різновидів державної функції і тому є невід'ємною властивістю органів державної влади. Тому можна стверджувати, що проблема розмежування функцій державної влади і надання електронних державних послуг включає три аспекти.

1. Розмежування господарських і здійснюваних відповідно до повноважень функцій. Існуюча практика створює умови для створення бар'єрів, що перешкоджають ефективності входу на ринки, де орган з відповідними владними повноваженнями має свої інтереси як організація, що виконує господарські функції. У той же час поєднання функцій створює умови для перешкоди діяльності інших господарюючих суб'єктів, створення передумов для незаконних угод, умов, що дискримінують угоди, і кінець кінцем, неефективного розміщення ресурсів.

Нерівні умови конкуренції багатьма аналітиками розглядаються як найважливіший чинник, що перешкоджає економічному зростанню в українській економіці. Поєднання владних і господарських функцій може здійснюватися не лише безпосередньо, але і опосередковано.

2. Надання електронних державних послуг потрібне в цілях заощадження часу і коштів громадян та підприємств при здійсненні угод. В той же час надання таких послуг пов'язане з витратами. У зв'язку з цим виникає питання про джерела покриття витрат. Одна з альтернатив бюджетному фінансуванню — продаж цих послуг населенню.

Проте в цьому випадку виникає питання про запобігання дій, спрямованих на стягання ренти при винятковому положенні, в якому опиняється орган, що надає електронні державні послуги. Прикладом служить широко поширена практика продажу бланків, необхідних для отримання закордонного паспорта, реєстрації приїжджчих і тому подібне.

3. Розмежування електронних та інших ділових послуг. Надання органами державного управління платних електронних послуг населенню може бути виправдано тим, що ці органи спеціалізуються на обробці інформації, що призводить до економії витрат для суспільства при задоволенні приватних потреб (наприклад, видача на платній основі різних експертних та інших висновків, необхідних для отримання ліцензій, дозволів та інших документів, необхідних для здійснення господарської діяльності).

Проте поширена практика надання державними органами послуг освітнього, експертного, сертифікаційного та ін. характеру відносяться до ділової інфраструктури і в розвинених країнах здійснюються приватними фірмами та їх асоціаціями.

Представляється, проте, абсолютно ясним, що достатність або недостатність бюджетного фінансування для надання електронних державних послуг багато в чому залежить від ефективності витрачання громадських ресурсів (бюджетних коштів, що виділяються), тобто від наявності або відсутності стимулів у відповідних працівників до ефективного використання ресурсів.

Процес надання електронної державної послуги включає інтегрованість структур, зайнятих в цьому виробництві. При цьому необхідно "переформатувати" традиційні організаційні структури відповідно до того, яке місце вони займають у вказаному процесі. Клієнт повинен отримувати послугу "тут і зараз", в одному місці і максимально оперативно. Це стимулює створення так званих "безшовних" організацій, де упродовж усього бізнес-процесу забезпечується максимально вільна циркуляція інформаційних, кадрових, матеріальних та інших потоків.

При цьому державні установи покликані активно використати методи реінжинірингу, стратегічного планування, системи збалансованих показників та інші методи державного управління, що довели свою високу ефективність. У найбільш "концентрованому" виді ці тенденції знайшли своє відображення в ідеї електронного уряду.

Електронне урядування — це форма організації державного управління, яка за рахунок широкого застосування новітніх ІКТ забезпечує якісно новий рівень відкритості взаємодії держави та суспільства, надання повного комплексу державних послуг для всіх категорій громадян та суб'єктів господарювання. Впровадження електронного урядування передбачає реалізацію послідовного, комплексного та індивідуалізованого підходу до надання державних послуг та інформації для населення. Це означає структурну перебудову функціонування державних органів і їх взаємодії з громадянами, організаціями та власними співробітниками. Впровадження електронного урядування є складним процесом, що вимагає значних фінансових витрат і вирішення цілого комплексу взаємозалежних політичних, правових, адміністративних і технологічних тощо проблем [2, с. 45].

Сфера інформатизації та розвитку інформаційного суспільства як і інші сфери внаслідок фінансової кризи зазнала втрат в Україні та суттєво посилила конкуренцію між виробниками товарів та послуг у сфері ІКТ, зменшила можливість домогосподарств та держави до їх закупівлі.

В організаційному плані впровадженню електронного урядування сприяє те, що у центральних та місцевих органах виконавчої влади в Україні визначені відповідальні особи з питань розвитку інформаційного суспільства з числа заступників керів-

ника, а на структурні підрозділи з питань розвитку та впровадження інформаційних технологій обласних та районних держадміністрацій покладені функції забезпечення розвитку інформаційного суспільства. Позитивними організаційними передумовами впровадження електронного урядування є також створення Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України.

Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України входить до системи органів виконавчої влади та утворюється для реалізації державної політики у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, інформатизації, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, створення умов для розвитку інформаційного суспільства [3].

Запропоновані Концептуальні засади розвитку електронного урядування в Україні визначають мету та основні завдання електронного урядування в Україні, пріоритети, основні завдання та етапи його розвитку на період до 2015 року, а також очікувані наслідки від його впровадження, також організаційні, методичні та технологічні принципи та національні стандарти використання ІКТ в діяльності органів державної влади, насамперед, виконавчої та є інструментом забезпечення перебудови системи державного управління. В Концептуальних засадах уточнюється категорійно-понятійний апарат, обґрунтовується та визначається місце Концепції розвитку електронного урядування в Україні в системі документів з розвитку інформаційного суспільства, є основою для подальшого формування програмних, правових та бюджетних документів у цій сфері.

Впровадження електронного урядування є складним процесом, що потребує значних матеріальних, інтелектуальних та фінансових ресурсів та вимагає вирішення комплексу, правових, організаційних і технологічних тощо проблем. Концептуальні засади є основою для подальшої розробки Концепції та Стратегії розвитку електронного урядування в Україні на період до 2015 року, програмних документів з питань впровадження електронного урядування, проекту Закону України "Про розвиток електронного урядування". В Концептуальних засадах розглянуто особливості функціонування електронного урядування в умовах надзвичайного та кризового стану, особливого періоду та запропоновано підходи до побудови антикризового електронного урядування [4, с. 28].

Незважаючи на позитивну динаміку розвитку інформаційного забезпечення системи надання електронних державних послуг в Україні не вирішеними хронічними проблемами залишаються відомий підхід до їх створення, значне дублювання інформації, відсутність єдиних стандартів та несумісність ресурсів, складність доступу тощо. Внаслідок такого стану сьогодні відсутня можливість надання електронних державних послуг, у тому числі, адміністративних послуг електронними засобами.

ВИСНОВКИ

Отже, організація діяльності державних органів у напрямі формування інформаційного забезпечення системи надання електронних державних послуг потребує впровадження моделі формування інформаційного забезпечення системи надання електронних державних послуг шляхом визначення основних етапів її реалізації, а саме: рішення повноважного представника уряду про створення проектної групи фахівців і формування механізму керівництва нею; формування моделі зворотного зв'язку від населення і організацій до органів державної влади, що включає вирішення проблем авторизації запитів і відповідей, електронного підпису і так далі; визначення сукупної потреби населення, економічних суб'єктів, громадських організацій, соціальних структур та об'єднань в от-

риманні першочергових і другорядних форматів і об'ємів електронних державних послуг; формування кількісних параметрів і обсягів модельованих процесів надання електронних державних послуг; моделювання адміністративного регламенту, що має стандартизований набір атрибутів, що включають, зокрема, опис специфічної мети кожного процесу, форматні правила і ролі суб'єктів процесу, кроки і послідовність виконання процесу, його входи і виходи; розробка стратегії впровадження процесів надання електронних державних послуг методом послідовного наближення, коли впроваджуваний процес послідовно покращується, виходячи з реальної ситуації, в якій він функціонує.

Вказані етапи моделювання формування інформаційного забезпечення системи надання електронних державних послуг досить абстрактні і означають тільки принципово важливі положення, яких передбачається дотримуватися. Проте ці процеси значною мірою варіюються залежно від організацій, що надають послугу, а також від змісту самої послуги, отримання якої повинен забезпечити той або інший процес на виході, можна вказати, що вони мають універсальну структуру, що включає наступні послідовні етапи: отримання клієнтом детальної інформації для формування відповідного запиту на отримання послуги; запит до державного органу на отримання послуги; обробка отриманого запиту в державному органі; винесення ухвали державного органу на запит; надання відповідної послуги громадянину або економічному суб'єктові або мотивована відмова її надати.

Література:

1. Галаган Л. Специфіка інформаційно-аналітичних систем органів державної влади в контексті впровадження технології електронного урядування / Л. Галаган // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. — 2012. — Вип. 33. — С. 268—276.
2. Ватковська М. Упровадження електронного урядування як напрям модернізації державного управління в Україні / М. Ватковська // Публічне адміністрування: теорія та практика. — 2013. — Вип. 2. — С. 45—52.
3. Офіційний веб-сайт Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dknii.gov.ua>
4. Проект навчального посібника "Концептуальні засади розвитку електронного урядування в Україні" / О.А. Баранов, М.С. Демкова, С.В. Дзюба, А.В. Єфанов, І.Б. Жилияєв, Е.Л. Клепеч, Ю. Місніков, Отт Арво, Т.В. Попова, І.А. Рубан, А.І. Семенченко, С.А. Чукут / За ред. А.І. Семенченко, 2009. — 82 с.

References:

1. Halahan, L. (2012), "A specific of the research and information systems of public authorities is in the context of introduction of technology of electronic management", *Naukovi pratsi Natsional'noi biblioteki Ukrainy im. V.I. Vernads'koho*, vol. 33, pp. 268—276.
2. Vatkovs'ka, M. (2013), "Introduction of electronic management as direction of modernisation of state administration is in Ukraine", *Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka*, vol. 2, pp. 45—52.
3. The official site of State agency on questions of science, innovations and informatization of Ukraine, available at: <http://dknii.gov.ua> (Accessed 24 June 2014).
4. Baranov, O.A. Demkova, M.S. Dziuba, S.V. Yefanov, A.V. Zhyliayev, I.B. Klepets', E.L. Misnikov, Yu. Arvo, Ott, Popova, T.V. Ruban, I.A. Semenchenko, A.I. Chukut, S.A. (2009), *Proekt navchal'noho posibnyka "Kontseptual'ni zasady rozvytku elektronnoho uriaduvannia v Ukraini"* [Project of train aid "Conceptual principles of development of electronic management in Ukraine"] available at: <http://nc.gov.ua> (Accessed 24 June 2014).

Стаття надійшла до редакції 25.06.2014 р.

УДК 351.86: 355

Н. А. Сіцінський,
магістр права, Опольський університет, м. Ополь, Польща

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЩОДО ЗАВЕРШЕННЯ ДОГОВІРНО-ПРАВОВОГО ОФОРМЛЕННЯ СУХОПУТНОЇ ДІЛЯНКИ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

N. Sitsinskiy,
master of Law, University of Opole, Opole, Poland

PRIORITY DIRECTIONS FOR COMPLETION OF THE LEGAL REGISTRATION OF LAND PLOT OF THE UKRAINIAN-RUSSIAN STATE BORDER OF UKRAINE

У статті запропоновано пріоритетні напрями реалізації державної політики у сфері безпеки і оборони України, що спрямовані на завершення процесу договірно-правового оформлення державного кордону України з Російською Федерацією в умовах анексії російською стороною частини державної території України. Наголошено, що ситуації на українсько-російській ділянці державного кордону обумовлюють нагальну потребу вжиття термінових заходів щодо врегулювання питань договірно-правового оформлення сухопутної ділянки спільного державного кордону з Росією. Обґрунтовано прогнозовані виклики та загрози національній безпеці України у сфері безпеки державного кордону, що пов'язані із незавершеністю договірно-правового оформлення сухопутної ділянки українсько-російського державного кордону. Розкрито зміст пріоритетних напрямів щодо завершення процесу договірно-правового оформлення сухопутної державного кордону України з Російською Федерацією.

The paper suggests priorities for implementation of the state policy in the sphere of security and defense of Ukraine, aimed at the completion of the process of legal registration of the state border of Ukraine with the Russian Federation in conditions of annexation by the Russian side part of the state territory of Ukraine. Noted that the situation on the Ukrainian-Russian section of the border makes the urgent need to take urgent measures to settle the issues of legal registration of land plots with the total state border with Russia. Reasonable, predictable challenges and threats to national security of Ukraine in the sphere of security of the state border, related to the incompleteness of the legal registration of land plot of the Ukrainian-Russian state border. Contents of the priority directions regarding the completion of the process of legal registration of land of Ukraine's state border with the Russian Federation.

Ключові слова: українсько-російській державний кордон, договірно-правове оформлення державного кордону, демаркація державного кордону.

Key words: Ukrainian-Russian state border, the legal registration of the state border, the state border demarcation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сухопутна ділянка українсько-російського державного кордону, що має протяжність 1974,04 кілометри є найбільшою за протяжністю ділянкою державного кордону України із суміжними країнами. Зазначимо, що упродовж тривалого часу українсько-російський державний кордон активно використовувався чисельними міжнародними злочинними угрупованнями, що мають за мету налагодити стійкі канали незаконної міграції та торгівлі людьми, контрабандної діяльності та наркотрафіку, незаконного переміщення через кордон зброї, вибухових речовин, засобів терору та вчинення інших протиправних дій на кордоні. Відтак діяльність транскордонних злочинних угруповань на спільній ділянці державного кордону між Україною і Російською Федерацією завжди представляла потенційну загрозу національній безпеці дер-

жави у сфері безпеки державного кордону. Водночас, особливу небезпеку державному суверенітету, територіальній цілісності та соборності України представляють сьогоднішні дії Москви на спільній ділянці державного кордону. Щоденно через українсько-російську ділянку державного кордону намагаються потрапити до України численні злочинні угруповання, що мають за мету дестабілізувати внутрішньополітичну ситуацію в нашій державі. Вперше за часів незалежності України по обидва боки кордону з Росією накопичено потужне угруповання військових сил та засобів, що перебувають у повній бойовій та мобілізаційній готовності до військових дій. По суті, за сучасних умов державності перед Україною постала потенційна загроза щодо втрати суверенітету та територіальної цілісності держави в умовах безпосередньої військової загрози з боку Російської Федерації.

Все вищенаведене може стати передумовою до втрати Україною частини державної території на кордоні з Росією, з огляду на невизначений правовий статус спільної ділянки державного кордону. Ситуація є доволі небезпечною та потребує вжиття невідкладних заходів, що мають бути спрямовані на врегулювання питань договірно-правового оформлення українсько-російського державного кордону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що дослідженню питань, що пов'язані із завершенням процесу договірно-правового оформлення державного кордону між Україною і Російською Федерацією присвячені роботи дослідників: А.Л. Боднаря, М.З. Кулика, Л.В. Осовалюка, М.О. Трюхана, В.С. Сіцинського.

Водночас, необхідність захисту суверенітету та територіальної цілісності держави в умовах безпосередньої військової загрози з боку Російської Федерації, потребує розробку та реалізацію невідкладних завдань у сфері забезпечення національної безпеки, що мають бути спрямовані на врегулювання питань договірно-правового оформлення українсько-російського державного кордону.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — визначити пріоритетні напрями реалізації державної політики у сфері безпеки і оборони України щодо завершення процесу договірно-правового оформлення державного кордону України з Російською Федерацією.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналіз сучасної ситуації на українсько-російській ділянці державного кордону обумовлює нагальну потребу вжиття термінових заходів щодо врегулювання питань договірно-правового оформлення сухопутної ділянки спільного державного кордону з Росією. Це обумовлено тим, що російською стороною наприкінці лютого 2014 року було грубо порушено положення Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 року [1], Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 року [2] та Угоди між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28 травня 1997 року [3], а також усталені принципи міжнародного права щодо поваги до суверенітету, територіальної цілісності держав, а також відмови від застосування зброї у міждержавних відносинах.

За результатами військової агресії на сьогодні Росією практично окуповано частину державної території України — Автономну Республіку Крим. Наразі Кремль активно заохочує екстремістські та сепаратистські настрої в Україні, що мають за мету переглянути належність державної території України у південно-східних регіонах країни з метою подальшої анексії частини території української держави.

Ситуація є доволі загрозливою з огляду на той факт, що між Україною і Російською Федерацією відсутні базові міждержавні договори та угоди, що врегульовують питання спільного державного кордону, а саме:

1) відсутня демаркація українсько-російського державного кордону, ділянка якого на сьогодні не позначена

прикордонними знаками на основі документів про делімітацію кордону;

2) не укладено міждержавний договір про режим державного кордону між Україною і Росією співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань, предметом якого є порядок утримання кордону, провадження господарської діяльності, робота змішаної прикордонної комісії та прикордонно-представницького апарату тощо;

3) не врегульовано міждержавними договорами порядок господарювання на прикордонних об'єктах та у прикордонних водах, а також низку міждержавних майнових та фінансових відносин між Україною і Російською Федерацією.

Прогнозовані виклики та загрози національній безпеці України у сфері безпеки державного кордону, що пов'язані із незавершеністю договірно-правового оформлення сухопутної ділянки українсько-російського державного кордону є актуальними і набувають гостроти. До зазначених загроз можна віднести:

— суттєві перешкоди у процесі європейської інтеграції України, що пов'язані із незавершеністю процесу договірно-правового оформлення державного кордону на всій його протяжності;

— зростання небезпеки ескалації прикордонних конфліктів та прикордонних інцидентів на кордоні із Росією, а також проникнення на територію України екстремістських, сепаратистських та інших угруповань, що мають за мету дестабілізувати ситуацію в Україні;

— можливість втрати частини державної території України та юридичного титулу на певні прикордонні регіони української держави;

— активізація діяльності транскордонних злочинних угруповань на кордоні з Росією, що займаються незаконною міграцією та торгівлею людьми, контрабандою, трафіком зброї і наркотичних речовин, а також іншої протиправною діяльністю;

— загроза виникнення техногенних аварій та катастроф у прикордонних районах, а також відсутність дієвих міждержавних механізмів мінімізації зазначених загроз.

З метою мінімізації викликів та загроз національній безпеці України, що пов'язані із незавершеністю договірно-правового оформлення сухопутної ділянки українсько-російського державного кордону вбачається за доцільне визначити пріоритетні напрями, що спрямовані на завершення правового оформлення спільної ділянки державного кордону з Росією.

Перший пріоритетний напрям щодо завершення процесу договірно-правового оформлення сухопутної державного кордону України з Російською Федерацією має бути спрямований на завершення процесу демаркації українсько-російського державного кордону у двосторонньому форматі. При цьому акцентуємо увагу на тому, що зазначений процес буде ефективним лише у разі досягнення принципових політичних домовленостей з Москвою з питань завершення демаркації спільної ділянки кордону у відповідності до підсумкових документів делімітації, затверджених Договором між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон від 28.01.2003 року [4].

Комплексний аналіз ситуації, що склалась навколо демаркаційного аспекту сучасних українсько-російських відносин дає підстави стверджувати, що Кремль сьогодні

займатиме вичікувальну позицію з питань завершення правового оформлення спільного державного кордону. Враховуючи той факт, що російська сторона у попередні роки тривалий час більш ніж сім років блокувала переговорний процес з демаркації спільного державного кордону, можна стверджувати про безперспективність сподівань щодо успішного врегулювання зазначеного питання у двосторонньому форматі на сьогоднішній день. Наразі в діях російської сторони присутній очевидний політичний інтерес, що спрямований на забезпечення власних політичних, військових, економічних та інших геополітичних інтересів на кордоні з Україною шляхом:

1) інтенсивної політизації питань щодо державно-територіального статусу певних прикордонних регіонів України;

2) реалізації намірів щодо територіального розмежування на користь Російської Федерації, нехтуючи підсумкові делімітаційні документи проходження лінії українсько-російського державного кордону;

3) висунення територіальних претензій до України та заохочення сепаратистських та екстремістських настроїв у прикордонних регіонах;

4) створення певної "зони нестабільності" на українсько-російській ділянці державного кордону шляхом створення передумов до виникнення прикордонних інцидентів та конфліктних ситуацій на кордоні.

Таким чином, на сьогодні перспектива завершення процесу демаркації українсько-російського державного кордону у двосторонньому форматі, з огляду на сучасний стан міждержавних відносин України з Російською Федерацією є доволі сумнівною. Цілком ймовірно, що Москва намагатиметься використовувати проблеми, пов'язані із незавершеністю договірно-правового оформлення спільного державного кордону як один із важелів політичного тиску на Україну, а також нехтування суверенітетом та територіальною цілісністю нашої країни.

Другий пріоритетний напрям щодо завершення процесу договірно-правового оформлення сухопутної державного кордону України з Російською Федерацією, доцільно спрямувати на запровадження у односторонньому порядку заходів, спрямованих на підтримання режиму спільної ділянки кордону. Введення Україною односторонніх заходів з підтримання режиму українсько-російського державного кордону обумовлено:

— ескалацією військової присутності на кордоні з Україною потужних військових угруповань: сил, засобів, бойової та спеціальної техніки Російської Федерації та пов'язана з цим потенційна загроза військового вторгнення на територію нашої держави;

— потенційною загрозою втрати юридичного титулу на частину суверенної території України, територіальну цілісність та недоторканість державного кордону;

— активізацією розвідувально-підривної діяльності російських спеціальних служб щодо заохочення екстремістських сепаратистських угруповань у прикордонних регіонах України і Російської Федерації, а також загостренням діяльності проросійських елементів у східних і південних регіонах держави;

— подальшими спробами в'їзду в Україну екстремістських настроєних громадян Російської Федерації із спеціальними засобами для участі в несанкціонованих акціях у східних регіонах України;

— провокативними діями російської сторони, що спрямовані на вжиття цілеспрямованих політичних та воєнних заходів щодо ескалації конфлікту з Україною, загостренням діяльності проросійських елементів у східних і південних регіонах та проведенням масових заходів у підтримку окупації Криму;

— активізацією діяльності транскордонних злочинних угруповань, що здійснюють протиправну діяльність на українсько-російському державному кордоні.

Запровадження односторонніх заходів з підтримання режиму українсько-російського державного кордону дозволить:

1) здійснити додаткові комплексні заходи із забезпечення суверенітету, територіальної цілісності України та захисту національних інтересів на державному кордоні;

2) мінімізувати потенційну військову загрозу з боку Російської Федерації, а також усунути передумови до виникнення прикордонних інцидентів та військових конфліктів на кордоні;

3) ввести додаткові режимні обмеження для осіб, що перетинають українсько-російський державний кордон та по відношенню до яких є підозра щодо намірів дестабілізувати внутрішньополітичну ситуацію в Україні;

4) ефективніше протидіяти розвідувально-підривної діяльності російських спеціальних служб, що мають наміри заохочення екстремістських сепаратистських угруповань у прикордонних регіонах України і Російської Федерації;

5) спонукати російську сторону до участі у роботах з демаркації кордону у двосторонньому форматі;

6) підвищити ефективність українських контролюючих служб у протидії незаконній міграції, контрабандній та іншій протиправній діяльності на кордоні з Росією.

Зазначимо, що сучасна міжнародна практика реалізації прикордонної політики має прецеденти з визначення меж поширення суверенітету суміжних держав шляхом позначення державного кордону на місцевості в умовах незавершеності переговорного процесу з його делімітації та демаркації. Саме у зазначений вище спосіб, Російська Федерація у односторонньому порядку провела демаркацію спільних ділянок державного кордону з Литовською Республікою та Естонською Республікою. Цілком ймовірно, що Кремль намагатиметься у односторонньому порядку встановити так звану "тимчасову контрольну лінію" на спільному кордоні з Україною та облаштувати так звану "контрольну лінію" інженерно-технічними спорудами та загорожами. Прогнозовано що зазначені вище дії російської сторони матимуть за мету ревізію узгодженої раніше делімітаційної лінії українсько-російського державного кордону, що у подальшому створить передумови до можливої анексії частини суверенної території України.

Третій пріоритетний напрям щодо завершення процесу договірно-правового оформлення сухопутної державного кордону України з Російською Федерацією доцільно спрямувати на позначення Україною в односторонньому порядку українсько-російського державного кордону на місцевості (далі-проведення односторонньої демаркації українсько-російського державного кордону). Акцентуємо увагу на тому, що проведення односторонньої демаркації українсько-російського державного кордону є вимушеною мірою для українсь-

кої сторони з огляду на потенційну небезпеку анексії Росією частини державної території нашої країни.

На нашу думку, одностороння демаркація кордону з Росією дозволить забезпечити суверенітет та територіальну цілісність України та стане вагомим аргументом у сучасному військово-політичному протистоянні з Росією. У разі прийняття українською владою політичного рішення щодо проведення односторонньої демаркації українсько-російського державного кордону, нагальним буде вжиття комплексу упереджувальних заходів, серед яких основними будуть такі:

— моделювання можливих варіантів вирішення проблемних питань, що пов'язані із реалізацію практичних заходів з проведення односторонньої демаркації кордону з Росією із врахуванням історичних прецедентів та норм міжнародного права;

— підготовка комплексної оцінки ресурсного потенціалу українських сил та засобів, що будуть залучені до практичного виконання робіт з проведення односторонньої демаркації українсько-російського державного кордону;

— аналіз доцільності і можливості використання інструментарію міжнародного арбітражу у процесі проведення односторонньої демаркації українсько-російського державного кордону;

— організація двосторонніх та багатосторонніх консультацій з офіційними представниками Європейського Союзу та країнами-партнерами України, спрямованих на підтримку дій української сторони;

— проведення розгорнутої інформаційної кампанії як в Україні, так і за її межами, що спрямована на підтримку дій нашої держави з врегулювання питань спільного державного кордону з Російською Федерацією;

— проведення масштабної роз'яснювальної роботи з місцевим населенням щодо уникнення негативного суспільного резонансу місцевого населення прикордонних регіонів тощо.

Зазначимо, що з боку Російської Федерації прогнозовано очікується вкрай негативна реакція на дії української сторони з проведення демаркації спільного державного кордону у односторонньому порядку. Можливою реакцією Москви на такі дії можуть бути:

— виникнення міжнародно-правового спору відносно проходження українсько-російського державного кордону;

— дипломатичні демарші та ноти протесту стосовно дій української сторони;

— масовані антиукраїнські інформаційні акції російських та деяких українських засобів масової інформації;

— підбурення проросійськи налаштованого населення України, зокрема мешканців прикордонних з Росією регіонів;

— небезпека виникнення прикордонних інцидентів та конфліктних ситуацій на окремих ділянках українсько-російського державного кордону.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищенаведене зазначимо, що відсутність завершення договірно-правового оформлення українсько-російського державного кордону за сучасних умов державності представляє потенційну загрозу суверенітету та територіальній цілісності України.

Серйозною загрозою для національної безпеки і оборони України є те, що українсько-російський державний кордон не оформлено у договірно-правовому відношенні, а саме: не проведено демаркацію кордону та не позначено кордон на місцевості; відсутні базові міждержавні договори, що регламентують питання дотримання режиму державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань, не врегульовано низку майнових, фінансових та господарських питань на кордоні з Росією тощо.

Дана ситуація потребує вжиття невідкладних заходів, що мають бути спрямовані на врегулювання питань договірно-правового оформлення українсько-російського державного кордону.

Перспективою подальших розвідок даної проблематики є розробка організаційно-правових механізмів, що мають бути спрямовані на врегулювання питань договірно-правового оформлення українсько-російського державного кордону з метою захисту суверенітету та територіальної цілісності держави в умовах безпосередньої військової загрози з боку Російської Федерації.

Література:

1. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/998_158

2. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_006

3. Угода між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28 травня 1997 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_076

4. Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

References:

1. "Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the non-proliferation of nuclear weapons" (1994), available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/998_158 (Accessed 23 June 2014).

2. "The Treaty on friendship, cooperation and partnership between Ukraine and the Russian Federation" (1997), available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_006 (Accessed 23 June 2014).

3. "The agreement between Ukraine and the Russian Federation on the status and conditions of stay of the black sea fleet of the Russian Federation on the territory of Ukraine" (1997), available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_076 (Accessed 24 June 2014).

4. "The agreement between Ukraine and the Russian Federation on Ukrainian-Russian state border", available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> (Accessed 24 June 2014).

Стаття надійшла до редакції 27.06.2014 р.

УДК 351.77: 35.088

Д. С. Гайдаш,
магістр державного управління, керівник відділу з рекламної стратегії, ТОВ "МСД Україна"

ДЕРЖАВНА КАДРОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

D. Gajdash,
Master of Public Administration, Market Access Director, MSD UKRAINE LLC

PUBLIC PERSONNEL POLICY OF PUBLIC HEALTH SERVICES: STATE RESEARCH

У статті проаналізовано стан наукових досліджень державної кадрової політики у сфері охорони здоров'я у працях вітчизняних учених. Визначено особливості кадрової політики у сфері охорони здоров'я, зокрема стосовно стану підготовки кадрів та мотивації персоналу.

The article analyzes state research of public personnel policy of public health services in the scientific papers of scientists. The article identifies specialty of personnel policy in the health sector from training and staff motivation.

Ключові слова: система охорони здоров'я, медичні кадри, менеджери охорони здоров'я, підготовка кадрів для системи охорони здоров'я, мотивація медичного персоналу.

Key words: health care system, medical personnel, healthcare managers, training for health care, medical staff motivation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стратегія державної кадрової політики на 2012—2020 роки визначає мету, основні цілі, першочергові завдання, на реалізацію яких має бути спрямована державна кадрова політика. Правовою основою розроблення та реалізації Стратегії є Конституція та закони України, інші нормативно-правові акти, відповідно до яких держава створює умови для здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб [25].

Основним концептуальним напрямом реформування системи охорони здоров'я є удосконалення кадрової політики, що передбачає [11]:

- перспективне планування та своєчасну підготовку і перепідготовку лікарів загальної практики/сімейної медицини;
- посилення соціального захисту працівників системи охорони здоров'я;
- запровадження підготовки менеджерів з охорони здоров'я, зокрема шляхом здобуття другої вищої освіти.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання вдосконалення кадрового забезпечення органів державної влади вже стало предметом розгляду багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Серед них слід назвати К.Ващенко [9], Н.Гончарук [7], Н.Грицьк [8], Ю.Ковбасюка [9], В.Лугового [18], Н.Нижник [22], В.Олуйка [10], О.Оболенського [23], В.Рижих [10], І.Розпутенка [8], В.Сороко [13], І.Сурай [10], Ю.Сурміна [9] та інших науковців.

Особливості кадрової політики у сфері охорони здоров'я досліджували Т.Авраменко [14], М.Банчук [1; 2; 21], М.Білинська [4; 15], Є.Булах [21], О.Волосовець [21], Н.Васюк [5; 15; 27; 30], Ю.Вороненко [6], Л.Жаліло [31; 32], Д.Карамішев [16], О.Мінцер [21], В.Москаленко [21], Я.Радиш [15; 26; 27; 30], І.Рожкова [15; 28—30], І.Солоненко [31; 32] та інші науковці.

Серед невирішених повністю частин загальної проблеми є відсутність у списку кваліфікацій таких поширених в світі фахівців, як менеджерів з охорони здоров'я та підготовки таких спеціалістів, що зумовлює необхідність в модернізації державної кадрової політики в системі охорони здоров'я.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Проаналізувати стан наукових досліджень вітчизняними ученими питань державної кадрової політики у сфері охорони здоров'я.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Відсутність науково-обґрунтованої державної програми розвитку кадрового потенціалу охорони здоров'я в Україні обумовлює недостатню укомплектованість і забезпеченість медичними кадрами, зниження якості їх підготовки та невідповідність новим реаліям сьогодення, загострення невирішених проблем сфери охорони здоров'я населення України [6].

Причиною кадрових негараздів фахівці вважають несучасність управління кадровими ресурсами охорони здоров'я, застаріла система планування, невідповідні часу кадрові нормативи, що особливо помітно на регіональному та місцевому рівнях [9].

Невід'ємними напрямками процесу реформування системи охорони здоров'я є поліпшення кадрового забезпечення медичної системи та покращення соціального захисту медичних працівників. Для розробки ефективної політики кадрових ресурсів необхідне проведення ретельного аналізу ситуації з виявленням основних досягнень, проблем, можливостей та загроз для її реалізації [14].

Розвиток інтелектуального та кадрового менеджменту в державному управлінні охороною здоров'я досліджують М.Білинська та Т.Попченко, які науково обґрунтовують доцільність дослідження актуальних наукових і прикладних проблем, пов'язаних з кадровими процесами в державному управлінні охороною здоров'я України, удосконаленням підготовки магістрів державного управління для сфери охорони здоров'я та пропонують створення "Галузевого стратегічного ситуативно-імітаційного центру системи підготовки менеджерів охорони здоров'я України" на базі НАДУ з метою якісного підвищення інтелектуальної складової менеджменту в охороні здоров'я [4].

Питання кадрової політики в системі охорони здоров'я Державної прикордонної служби України вивчає у своїх дослідженнях В.Меґедь та зазначає, що задоволення потреб військовослужбовців та населення у медико-профілактичній, лікувально-діагностичній чи рекреаційній допомозі/послугі, їх обсяг та якість, як і ефективне управління ними, прямо залежать від визначеності кадрової політики та забезпечення цілеспрямованого управління персоналом (як напрямом роботи і як службою), а тому стають обов'язковими і ключовими елементами функціонування системи охорони здоров'я всіх форм власності [20].

Державне управління системою формування кадрового потенціалу медичної служби ЗС України у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції України висвітлює В.Жаховський та розробляє практичні рекомендації щодо оптимізації механізмів державного управління даною сферою, а саме уточнює зміст поняття "кадрова політика військово-медичної служби"; встановлює фактори та умови, що впливають на формування кадрового потенціалу медичної служби ЗС України; досліджує існуючу систему формування кадрового потен-

ціалу медичної служби ЗС України та управління ним; розкриває сутність та механізми державного управління системою підготовки і професійного удосконалення військових лікарів та керівників військово-медичної служби ЗС України; обґрунтовує концепцію оптимізації системи державного управління формуванням кадрового потенціалу медичної служби ЗС України [12].

І.Бедрик зазначає, що професійний потенціал сучасного лікаря-стоматолога приватного сектора охорони здоров'я України повинен включати [3]:

- потенціал для виконання функцій управління;
- потенціал для вироблення і реалізації управлінських рішень;
- потенціал для управління людськими ресурсами;
- потенціал для управління власною діяльністю.

Розроблена І.Бедрик професійна модель ґрунтується на підході до сучасного лікаря-стоматолога як спеціаліста, підготовка якого здійснюється на основі органічної єдності загального, особливого та індивідуального.

Одним із заходів з удосконалення державної кадрової політики у сфері охорони здоров'я є питання підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації медичних й управлінських кадрів для системи охорони здоров'я.

Однак проблеми й пріоритети підготовки, удосконалення добору й розстановки кадрів для системи охорони здоров'я потребують додаткового, поглибленого вивчення.

Значну увагу питанням державної політики щодо професійної підготовки керівних кадрів галузі охорони здоров'я приділяють Д.Карамішев та Н.Федак, які аналізують нормативну базу для встановлення кваліфікаційних характеристик і вимог до керівників галузі охорони здоров'я залежно від управлінського рівня та визначають основні напрями державної політики стосовно підвищення ефективності підготовки професійних управлінців у зазначеній сфері [16].

Державне управління підготовкою кадрових ресурсів сімейної медицини стало предметом розгляду М.Банчука, в дослідженнях якого проведено економічний аналіз витрат і методології їх формування на навчання фахівців зі спеціальності загальна практика — сімейна медицина у вищих медичних навчальних закладах; проаналізовано підходи щодо раціонального управління цими витратами за рахунок впровадження системи управлінського обліку та запропоновано нові концептуальні підходи з організаційних та економічних аспектів підготовки кадрових ресурсів сімейної медицини для первинної ланки охорони здоров'я [1; 2].

Державне управління освітою фахівців охорони здоров'я в умовах перебудови галузі в Україні досліджує Т.Чернишенко, яка науково обґрунтовує розробку організаційно-правових засад удосконалення державного управління системою освіти фахівців охорони здоров'я в Україні, визначення її сутності, змісту і особливостей, адаптацію до міжнародних норм і стандартів [33].

Питаннями державного управління підготовкою керівників для охорони здоров'я України в умовах європейської інтеграції переймається Т.Курило, яка уточнює основні напрями та тенденції в підготовці керівників

системи охорони здоров'я в країнах ЄС, Росії та США з метою використання позитивного досвіду в Україні; конкретизує функції і якості керівників охорони здоров'я нової генерації та дослідити із застосуванням порівняльного аналізу загальне, особливе та індивідуальне в умовах, змісті та процедурах підготовки керівників лікувально-профілактичних закладів та менеджерів охорони здоров'я; узагальнює результати теоретичного дослідження і розробляє на їх основі Проект підготовки управлінських кадрів для сфери охорони здоров'я і медичної допомоги та Номенклатуру спеціальностей в галузі медичного менеджменту; формулює рекомендації та пропозиції з удосконалення механізмів державного управління підготовкою керівників для системи охорони здоров'я України як основи підвищення ефективності галузі [17].

Я. Радиш узагальнює принципи добору та підготовки керівників органів управління (державних службовців) і менеджерів охорони здоров'я та визначає алгоритм їх підготовки; досліджує професійну модель сучасного спеціаліста з державного управління охороною здоров'я в єдиному медичному просторі України [26].

І. Рожковою розроблено компетентно орієнтовану систему підготовки керівників регіонального управління щодо ефективної реалізації державної політики у сфері охорони громадського здоров'я на основі інноваційної навчальної програми за спеціальністю 18.150105 "Державне управління у сфері охорони здоров'я" з кваліфікацією магістра напряму підготовки 1501 "Державне управління" [29].

Питання підготовки керівних кадрів для охорони здоров'я досліджує Н.Васюк, зокрема автором розроблено наукову Концепцію підготовки керівних кадрів для системи охорони здоров'я в Україні, призначену для сприяння створенню умов щодо вдосконалення їх підготовки, реалізація якої забезпечить налагодження системної роботи в процесі підготовки керівних кадрів для здоров'я охоронної галузі. Концепція спрямована на підвищення якості підготовки керівних кадрів для системи охорони здоров'я, інтеграції управлінської освіти і науки, вирішення кадрових проблем галузі. Н.Васюк науково обгрунтовано і розроблено функціонально-організаційну модель підготовки керівних кадрів для системи охорони здоров'я України, в основу якої покладено зміст та складові управлінської діяльності; удосконалення навчальних програм, які зорієнтовані на здобуття знань у галузі управління, менеджменту, психології управління, управління персоналом, медичного права та ін.; підготовку та підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів, що здійснюють підготовку керівників системи охорони здоров'я [5].

Л. Ляховченко розроблено освітньо-професійну модель фахівця з фінансово-економічної діяльності лікувально-профілактичних закладів, в основу якої покладено принцип взаємовпливу її основних характеристик: професійного призначення; професійно-психологічних вимог; орієнтації на здобуття знань у сфері державного управління, економіки та менеджменту і формування відповідних умінь і навичок [19].

Від ефективності функціонування системи матеріального стимулювання праці персоналу медичного закладу залежать основні економічні показники діяль-

ності закладу, зростання рівня добробуту суспільства та сприятливий соціально-психологічний клімат.

У сучасних умовах проблеми управління персоналом, зокрема його мотивації, набувають нового значення. Це пов'язано з тим, що від вміння керівника підприємства враховувати фактори, що впливають на активність працівників, залежить ефективність управління персоналом організації у цілому.

У дисертації С. Петрової вперше в Україні системно, на міждисциплінарній основі, досліджено основні механізми державного управління процесом забезпечення мотивації працівників у системі охорони здоров'я у вигляді економічних, організаційних, правових, соціальних, культурно-ідеологічних і інформаційних механізмів та запропоновані напрямки їх удосконалення. Визначений стан мотивації працівників, що належать до різних структурно-функціональних груп працівників у системі охорони здоров'я. Удосконалено понятійний апарат теорії державного управління. На основі вивчення можливості взаємодії механізмів державного управління з методами і формами мотивації працівників системи охорони здоров'я, розроблена та запропонована модель взаємозв'язків механізмів державного управління зі станом мотивації працівників у системі охорони здоров'я, яка базується на нових теоретико-методологічних і практичних підходах. Запропоновано проект нормативно-правового акту "Примірне положення про систему мотивації персоналу в медичному закладі", що надасть можливість керівникам сфери охорони здоров'я найбільш ефективно використовувати результати праці медичних працівників [24].

Таким чином, одним із ключових питань вдосконалення механізмів кадрового забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні повинне бути посилення мотиваційної складової. Можна погодитись з Т.Авраменко, що для реалізації даного напрямку кадрової політики в охороні здоров'я необхідно [14]:

- підвищити заробітну плату медичним працівникам сфери охорони здоров'я (не лише в пілотних регіонах, а на рівні держави);
- запровадити індикатори якості, процедуру анонімного анкетування споживачів послуг з охорони здоров'я для визначення ступеня задоволеності місцевої громади рівнем кваліфікації медичних працівників;
- забезпечити підвищення пенсій медичним працівникам, які мають безперервний стаж роботи у державних та комунальних закладах охорони здоров'я понад 25 років;
- з метою захисту медичних працівників, працюючих в особливих умовах доцільно провести атестацію робочих місць на відповідність нормам безпеки праці.
- створити систему державного соціального страхування відповідальності на випадок професійної помилки, особливо при наявності ризику медичного втручання (на первинному рівні).

ВИСНОВКИ

Дослідженням встановлено, що теоретико-методологічні аспекти державної кадрової політики у сфері охорони здоров'я знайшли широке обговорення серед наукової громадськості, що зумовлено актуальними питаннями реформування системи охорони здоров'я.

Разом з тим, не достатньо вивченими на сьогоднішній день є наступні аспекти досліджуваної проблеми: розробка та затвердження Концепції державної кадрової політики у сфері охорони здоров'я; система планування кадрового складу сфери охорони здоров'я; удосконалення механізмів державного управління мотивацією та зацікавленості у покращенні результатів діяльності медичних кадрів; створення системи якості підготовки медичних та управлінських кадрів сучасним вимогам тощо.

Перспективи подальших розвідок стосуються питань запровадження довгострокових прогнозів потреб в медичних та управлінських кадрах, складання на їх основі перспективних планів підготовки медичних працівників та менеджерів з охорони здоров'я.

Література:

1. Банчук М.В. Державне управління підготовкою кадрових ресурсів сімейної медицини [Електронний ресурс] / М.В. Банчук // Державне управління: удосконалення та розвиток. — Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=299>
2. Банчук М.В. Проблеми вдосконалення державного управління освітою керівників галузі охорони здоров'я України [Електронний ресурс] / М.В. Банчук, В.П. Марценюк. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_du/2010_3/files/DU310_02.pdf
3. Бедрик І.О. Державне регулювання приватної стоматологічної діяльності в Україні: організаційно-правові засади: дис. ... канд. держ. упр.: 25.00.02 / Бедрик Ірина Олексіївна. — К., 2010. — 196 с.
4. Білинська М.М. Розвиток інтелектуального та кадрового менеджменту в державному управлінні охороною здоров'я [Електронний ресурс] / М.М. Білинська, Т.П. Попченко. — Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej3/txts/GALUZEVE/09-BILINSKA-POPCHENKO.pdf>
5. Васюк Н.О. Механізми державного управління підготовкою керівних кадрів для системи охорони здоров'я в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 "Механізми держ. упр." / Н.О. Васюк; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — К., 2013. — 20 с.
6. Вороненко В. Кадри забезпечують успіх / В. Вороненко, І. Фещенко // Ваше здоров'я № 49 за 2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vz.kiev.ua/?p=3813>
7. Гончарук Н. Т. Формування й реалізація державної кадрової політики в установах, організаціях і на підприємствах аграрного сектора економіки України: автореф. дис. ... канд. держ. упр. 25.00.03. / Гончарук Н. Т. — К., 2002. — 20 с.
8. Грицяк Н.В. Проблеми ефективності підвищення кваліфікації керівних кадрів: колектив. моногр. / Н.В. Грицяк, В.О. Гущенко, Н.Г. Протасова; Наук. ред. І.В. Розпуненко; Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України. Ін-т підвищ. кваліфікації керів. кадрів. — К.: К.І.С., 2003. — 222 с.
9. Державна кадрова політика в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку: наук. доп. / авт. кол.: Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін та ін.; за заг. ред. д-ра держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка, д-ра політ. наук, проф. К. О. Ващенко, д-ра соц. наук, проф. Ю.П. Сурміна (кер. проекту). — К.: НАДУ, 2012. — 72 с.
10. Державна кадрова політика: теоретико-методологічне забезпечення: монографія / В.М. Олуйко, В.М. Рижих, І.Г. Сурай та ін.; за заг. ред. В.М. Олуйка; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — К.: НАДУ, 2008. — 418 с.
11. Деякі питання удосконалення системи охорони здоров'я: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 лют. 2010 р. № 208 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/208-2010-%D0%BF>
12. Жаховський В.О. Державне управління системою формування кадрового потенціалу медичної служби Збройних Сил у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції України: автореф. дис. ... канд. держ. упр.: 25.00.02 / Жаховський В.О.; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — К., 2005. — 20 с.
13. Кадрова політика і державна служба: конспект лекцій / уклад.: В.М. Сороко. — К.: НАДУ, 2009. — 104 с.
14. Кадрова політика у реформуванні сфери охорони здоров'я: аналіт. доп. / Т.П. Авраменко. — К.: НІСД, 2012. — 35 с.
15. Кадрова політика у сфері охорони здоров'я в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / [М.М. Білинська, Н.О. Васюк, Я.Ф. Радиш, І.В. Рожкова] // Державна політика у сфері охорони здоров'я: кол. моногр.: у 2 ч. [кол. авт.; упоряд. проф. Я.Ф. Радиш; передм. та заг. ред. проф. М.М. Білинської, проф. Я.Ф. Радиша]. — К.: НАДУ, 2013. — Ч. 1 — 396 с. — С. 284—319.
16. Карамішев Д.В. Реалізація державної політики щодо професійної підготовки керівних кадрів галузі охорони здоров'я [Електронний ресурс] / Д.В. Карамішев, Н.М. Федак. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vamsu_du/2011_1/Kar_Fed.htm
17. Курило Т.М. Державне управління підготовкою керівників для охорони здоров'я України в умовах європейської інтеграції: автореф. дис. ... канд. держ. упр.: 25.00.02 / Курило Т.М.; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — К., 2006. — 20 с.
18. Луговий В.І. Підготовка компетентних, конкурентоспроможних фахівців у контексті європейських просторів вищої освіти, досліджень, визнання — найважливіший компонент Стратегії державної кадрової політики / В.І. Луговий // Стратегія державної кадрової політики — основа модернізації країни: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 31 трав. 2012 р.: до 15-річчя галузі науки "Державне управління". — К.: НАДУ, 2012. — С. 3—5.
19. Ляховченко Л.А. Державне регулювання фінансування закладів охорони здоров'я в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 "Механізми держ. упр." / Л.А. Ляховченко; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — К., 2011. — 20 с.
20. Мегадь В.П. Кадрова політика в системі охорони здоров'я Державної прикордонної служби України / В.П. Мегадь // Укр. мед. часопис. — 2008. — № 5. — С. 94—100.
21. Москаленко В.Ф. Система професійної безперервної підготовки фахівців для охорони здоров'я України / В.Ф. Москаленко, М.В. Банчук, Т.Д. Бахтеев

ва та ін. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kdpu-nt.gov.ua/work/sistema-profesiinoyi-bezperervnoyi-pidgotovki-fakhivtsiv-dlya-okhoroni-zdorov%2%80%99ya-ukrayini-0?page=2>

22. Нижник Н. Управлінець XXI століття: організатор чи термінатор? / Н. Нижник, Л. Пашко // Соціальна психологія. — 2005. — № 5. — С. 28—37.

23. Оболенський О.Ю. Державна служба: навч. посіб. / О.Ю. Оболенський. — К.: КНЕУ, 2003. — 344 с.

24. Петрова С.В. Механізми забезпечення мотивації працівників у системі охорони здоров'я: державно-управлінський аспект: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / С.В. Петрова; Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. — О., 2010. — 20 с.

25. Про схвалення Стратегії державної кадрової політики на 2012—2020 роки: Указ Президента України від 1 лют. 2012 р. № 45/2012 [Електронний ресурс]. ? Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/45/2012>

26. Радиш Я.Ф. Державне управління охороною здоров'я в Україні: генезис та тенденції розвитку: автореф. дис. ... д-ра держ. упр.: 25.00.01 / Я.Ф. Радиш; Укр. Акад. держ. упр. при Президентіві України. — К., 2003. — 35 с.

27. Радиш Я.Ф. Кадрове забезпечення охорони здоров'я України: сутність понять / Я.Ф. Радиш, О.В. Поживілова, Н.О. Васюк // Економіка та держава. — 2012. — № 1. — С. 97—101.

28. Рожкова І. В. Державне регулювання підготовки управлінських кадрів у сфері охорони здоров'я / І.В. Рожкова // Зб. наук. пр. ДРІДУ НАДУ. — 2008. — Вип. 4. — С. 67—75.

29. Рожкова І.В. Розвиток механізмів державного управління охороною громадського здоров'я на регіональному рівні: автореф. дис. ... д-ра держ. упр.: 25.00.02 / І.В. Рожкова; Класичний приватний ун-т. — Запоріжжя, 2009. — 40 с.

30. Рожкова І. В. Система підготовки управлінських кадрів для галузі охорони здоров'я (пошук моделі) / І.В. Рожкова, Я.Ф. Радиш, Н.О. Васюк // Інвестиції: практика та досвід. — 2011. — № 23. — С. 96—99.

31. Солоненко І. М. Формування компетенцій за стандартами підготовки керівників з державного управління у сфері охорони здоров'я [Електронний ресурс] / І.М. Солоненко, Л.І. Жаліло, О.І. Мартинюк. — Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10simsoz.pdf>

32. Солоненко І. Проблеми якості підготовки кадрів управління змінами в системі охорони здоров'я в Україні / І. Солоненко, Л. Жаліло // Державне управління в Україні: реалії та перспективи: зб. наук. пр. — К.: Вид-во НАДУ, 2005. — № 2. — С. 89—96.

33. Чернишенко Т.І. Державне управління освітою фахівців охорони здоров'я в умовах перебудови галузі в Україні: автореф. дис. ... канд. держ. упр.: 25.00.02 / Т. І. Чернишенко; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. — К., 2003. — 20 с.

References:

1. Banchuk, M. V. "State management training workforce Family Medicine", Public administration: impro-

vement and development, [Online], available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=299> (Accessed 29 June 2014).

2. Banchuk, M. V. Martcenjuk, V. P. "The problems of public administration education leaders healthcare Ukraine", [Online], available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_du/2010_3/files/DU310_02.pdf (Accessed 29 June 2014).

3. Bedryk, I. O. (2010), "State regulation of private dental activities in Ukraine: organizational and legal framework", Abstract of Ph.D. dissertation, Mechanisms of public administration, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

4. Bilynska, M. M. Popchenko, T. P. "The development of intellectual and human resource management in public administration public health", [Online], available at: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej3/txts/GALUZEVE/09-BILINSKA-POPCHENKO.pdf> (Accessed 29 June 2014).

5. Vasiuk, N. O. (2013), "Mechanisms of public administration of leadership training for health care system in Ukraine", Ph.D. Thesis, Mechanisms of public administration, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

6. Voronenko, V. (2011), "Staff ensure success", Your Health, [Online], vol. 49, available at: <http://www.vz-kiev.ua/?p=3813>. (Accessed 29 June 2014).

7. Goncharuk, N. T. (2002), "Development and implementation of personnel policy institutions, organizations and enterprises of the agrarian sector of economy of Ukraine", Ph.D. Thesis, Civil service, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

8. Grytciak, N.V. Guschenko, V.O. and Protasova, N.G. (2003), Problemy efektyvnosti pidvyschennia kvalifikatsii kerivnyh kadriv [Problems efficiency training management personnel], K. I. S., Kyiv, Ukraine.

9. Kovbasiuk, U.V. Vaschenko, K.O. and Surmin, U.P. (2012), Derzhavna kadrova polityka v Ukraini: stan, problem ta perspektyvy rovytku [Public personnel policy in Ukraine: state, problems and prospects], NAPA, Kyiv, Ukraine.

10. Olujko, V. M. Ryzhyh, V. M. and Suraj, I. G. (2008), Derzhavna kadrova polityka: teoretyko-metodologicne zabezpechennia [Public personnel policy: theoretical and methodological support], NAPA, Kyiv, Ukraine.

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some of the improvement of health", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/208-2010-%D0%BF> (Accessed 29 June 2014).

12. Zhavovskyy, V. O. (2005), "Public administration of system forming human resources of medical service of the Armed Forces in the context of European and Euro-Atlantic integration of Ukraine", Ph.D. Thesis, Mechanisms of public administration, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

13. Soroko, V. M. (2009), Kadrova polityka i derzhavna sluzhba [Personnel policy and civil service], NAPA, Kyiv, Ukraine.

14. Avramenko, T. P. (2012), *Kadrova polityka u reformuvanni sfery ohorony zdorov'ia* [Personnel policy in healthcare reform], NISD, Kyiv, Ukraine.
15. Bilynska, M. M. Radysh, IA. F. (2013), *Derzhavna polityka u sferi ohorony zdorov'ia* [Public policy of health], NAPA, Kyiv, Ukraine.
16. Karamyshev, D. V. and Fedak, N. M. "The implementation of the state policy on professional leadership training health", [Online], available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vamsu_du/2011_1/Kar_Fed.htm (Accessed 29 June 2013).
17. Kurylo, T. M. (2006), "Public administration of training for managers of Health of Ukraine in terms of European integration", Ph.D. Thesis, Mechanisms of public administration, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
18. Lugovyj, V. I. (2012), "Preparation of competent and competitive professionals in the context of the European area of higher education, research, recognition — a key component of the strategy of personnel policy", *Materialy vseukrainskoi naekovo-praktychnoi konferentcii za mizhnarodnoiu uchastiu* [Materials of the All-Ukrainian scientific conference praktychnoy for myzhnarodnoyu with], *Strategia derzhavnoi kadrovoy polityky — osnova modernizatsii krainy* [Strategy for public personnel policy — the basis of modernization], National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine, pp. 3—5.
19. Liahovchenko, L. A. (2011), "Public regulation of the financing of health care in Ukraine", Ph.D. Thesis, Mechanisms of public administration, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
20. Meged, V. P. (2008), "Personnel Policy in the Health Care System of the State Border Guard Service of Ukraine", *Ukrainskyj medychnyj chasopys*, vol. 5, pp. 94—100.
21. Moskalenko, V. F. Banchuk, M. V. and Bahteeva, T.D. "The system of continuous professional training for healthcare Ukraine" [Online], available at: <http://www.kdpu-nt.gov.ua/work/sistema-profesiinoyi-bez-perervnoyi-pidgotovki-fakhivtsiv-dlya-okhoroni-zdorov%E2%80%99ya-ukrayini-0?page=2>. (Accessed 29 June 2014).
22. Nyzhnyk, N. and Pashko, L. (2005), "Manager of XXI century: the organizer or terminator?", *Sotcialna psykholoogia*, vol. 5, pp. 28—37.
23. Obolenskyj, O. IU. (2003), *Derzhavna sluzhba* [Civil services], KNEU, Kyiv, Ukraine.
24. Petrova, S. V. (2010), "Mechanisms to ensure employee motivation in health care: public-administrative aspect", Ph.D. Thesis, Mechanisms of public administration, Odessa Regional Institute of Public Administration National Academy of Public Administration under the President of Ukraine of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
25. President of Ukraine (2012), "Decree of President of Ukraine "On approval of the strategy of personnel policy for the years 2012-2020", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/45/2012> (Accessed 29 June 2014).
26. Radysh, IA. F. (2003), "Public administration of Health in Ukraine: the genesis and development trends", Dr. Thesis, Theory and history of public administration, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
27. Radysh, IA. F. Pozhyvilova, O. V. and Vasiuk, N. O. (2012), "Staffing of Health of Ukraine: the essence of concepts", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 97—101.
28. Rozhkova, I. V. (2008), "State regulation of management training in health", *Zbirnyk naukovykh prats DRIDU NADU*, vol. 4, pp. 67—75.
29. Rozhkova, I. V. (2009), "Developing mechanisms of public administration of Public Health at the regional level", Dr. Thesis, Mechanisms of public administration, Classic Private University of Zaporizhia, Zaporizhia, Ukraine.
30. Rozhkova, I. V. Radysh, IA. F. and Vasiuk, N. O. (2011), "System management training for health (model search)", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 23, pp. 96—99.
31. Solonenko, I. M. Zhalilo, L. I. and Martyniuk, O. I. "Formation of competency standards for the training of managers in public administration in health care", [Online], available at: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10simsoz.pdf> (Accessed 29 June 2014).
32. Solonenko, I. M. and Zhalilo, L. I. "Problems of quality training change management in the health system in Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats NADU*, vol. 2, pp. 89—96.
33. Chernyshenko, T. I. (2003), "Public administration education health professionals in the restructuring industry in Ukraine", Ph.D. Thesis, Mechanisms of public administration under the President of Ukraine of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 29.06.2014 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЦІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДОНБАС ДЕ-ЮРЕ", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"